WijkWijzer

Monitor SPUK Kansrijke Wijk

Een verkenning voor een integrale en succesvolle inzet van SPUK KW 2023-2025

Inzichten en opbrengsten

22/06/2026

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave **2**

1. Inleiding **4**

1.1 Aanleiding 4

1.2 Opzet van de monitoring 5

1.3 Inhoud rapportage en leeswijzer 8

2. Preventie van armoede en schulden **9**

2.1 Preventie van armoede en schulden als thema binnen SPUK KW 9

2.2 Kwantitatieve resultaten uit NPLV monitor 10

2.3 Kwalitatieve resultaten verdiepende studie 11

2.4 Conclusies en aanbevelingen 27

3. Re-integratie **33**

3.1 Re-integratie als thema binnen SPUK KW 33

3.2 Kwantitatieve resultaten uit NPLV monitor 34

3.3 Kwalitatieve resultaten verdiepende studies 37

3.4 Conclusies en aanbevelingen 61

4. Veerkracht en weerbaarheid **69**

4.1 Veerkracht en weerbaarheid als thema binnen SPUK KW 69

4.2 Kwalitatieve resultaten verdiepende studie 71

4.3 Conclusies en aanbevelingen 93

5. Jonge kind **97**

5.1 Jonge kind als thema binnen SPUK KW 97

5.2 Kwantitatieve resultaten uit NPLV monitor 98

5.3 Kwalitatieve resultaten verdiepende studie 99

5.4 Conclusies en aanbevelingen 123

6. Sociale cohesie versterken: luisteren naar de wijk **127**

6.1 Introductie: sociale cohesie als doorsnijdend onderwerp 127

6.2 Kwantitatieve resultaten uit NPLV monitor 128

6.3 Kwalitatieve resultaten verdiepende studie 129

6.4 Conclusies en aanbevelingen 147

7. Effectiviteit en samenhang SPUK KW 152

7.1 Effectiviteit integrale en gebiedsgerichte inzet 152

7.2 Patronen in ervaren effecten 152

7.3 Dubbele of meervoudige effecten 154

7.4 Gemeenschappelijke werkzame elementen 156

7.5 Gemeenschappelijke knelpunten 158

7.6 Conclusies en aanbevelingen 159

Bijlagen 163

Bijlage 1 Doelenbomen 163

Bijlage 2 Kwantitatieve resultaten: figuren gebiedseffect- en contextindicatoren 166

Bijlage 3 Overzicht interventies Veerkracht en weerbaarheid 190

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Voor u ligt de rapportage die een beeld geeft van de uitvoering en kwantitatieve en kwalitatieve resultaten van de Specifieke Uitkering (SPUK) Kansrijke Wijk (KW) 2023-2025. Deze regeling is specifiek ontworpen om de twintig stedelijke gebieden binnen het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV) te ondersteunen.

1.1.1 Achtergrond NPLV en SPUK KW

Het NPLV is een rijksprogramma dat zich richt op het verbeteren van de leefbaarheid en de veiligheid in de twintig stedelijke gebieden van Nederland, de zogeheten focusgebieden. In deze focusgebieden wordt de komende 15 tot 20 jaar samen met gemeenten, bewoners, maatschappelijke organisaties en andere partners gewerkt aan stelselmatige verbeteringen die elkaar versterken: betere woningen en wijken, veiliger buurten en meer bewoners mee laten doen in de samenleving.

In juli 2023 is de integrale SPUK KW opengesteld voor de twintig stedelijke focusgebieden die deelnemen aan het NPLV. Met deze regeling kunnen de gebieden hun uitvoeringsprogramma versterken en plannen en activiteiten financieren binnen de hoofdthema's van de regeling. Daarnaast zijn er integrale middelen beschikbaar: extra budget om een bestaande activiteit binnen een ander hoofdthema te ondersteunen, of om een nieuwe activiteit te starten die aansluit bij de doelstellingen van minimaal één hoofdthema. De SPUK KW bundelt middelen van verschillende departementen, om zo administratieve lasten omlaag te brengen voor de gebieden en stimuleert tevens een integrale aanpak in het sociaal domein. De SPUK KW 2023-2025 is bedoeld voor de volgende hoofdthema's: Preventie van armoede en schulden, Veerkracht en weerbaarheid, Re-integratie, School en omgeving en de ontwikkeling van het Jonge kind. De plannen en activiteiten op deze hoofdthema's zijn een aanvulling op het generieke beleid in de focusgebieden op het terrein van wonen, werken, inkomen, onderwijs en veiligheid.

1.1.2 Doelstellingen SPUK KW

De volgende ministeries zijn verantwoordelijk voor een specifiek thema van de SPUK KW: het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), het ministerie van Binnenlandse Zaken en het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimte Ordening (VRO).

Dit doelstellingen van de hoofdthema's zijn als volgt:

1. Voor het hoofdthema **Preventie van armoede en schulden** (SZW) zijn de middelen bedoeld voor activiteiten die bijdragen aan de preventie van armoede en schulden.
2. De middelen voor **Veerkracht en weerbaarheid** (SZW) zijn bedoeld voor het ontwikkelen en testen van preventieve interventies die de veerkracht bevorderen. Het is belangrijk dat alle mensen zich vrij voelen en onderdeel zijn van de samenleving, dat ze gelijke kansen hebben en kunnen omgaan met veranderingen.
3. De middelen voor **Re-integratie** (SZW) zijn bedoeld voor activiteiten waarmee inwoners van het stedelijke focusgebied die aanspraak maken op ondersteuning bij arbeidsinschakeling als

bedoeld in artikel 7, eerste lid, onderdeel a, van de Participatiewet begeleiding krijgen bij het vinden van duurzame betaalde arbeid.

4. Het programma **School en omgeving** (OCW) heeft als doel kansengelijkheid onder kinderen te vergroten door het stimuleren van een verrijkt schoolaanbod.
5. De middelen voor de **Ontwikkeling van het jonge kind** (OCW) zijn bedoeld voor activiteiten om de voor- en vroegschoolse periode te optimaliseren.

Daarnaast verstrekt VWS via de SPUK KW middelen aan de gebieden om plannen op te stellen voor een gezonde leefomgeving. BZK is verantwoordelijk voor de overkoepelende coördinatie van de SPUK KW.

1.1.3 Het waarom van de Monitor SPUK KW

Het NPLV rapporteert periodiek aan de hand van een vaste monitor in haar voortgangsrapportage aan de Tweede Kamer. De SPUK KW is een belangrijke regeling voor het sociaal domein binnen het NPLV. De betrokken departementen en de focusgebieden willen de interventies en activiteiten in de focusgebieden monitoren en evalueren om de juiste dingen goed te doen, te leren van de aanpak en bij te sturen als dat nodig is. Ook al worden pas over langere tijd structurele effecten verwacht, toch is er behoefte om doorlopend, via kwantitatief en kwalitatief onderzoek, zo goed mogelijk inzicht te krijgen in wat werkt in de aanpak, zodat het rijk én de focusgebieden ervan kunnen leren.

Het kennisplatform WijkWijzer – om precies te zijn: de WijkWijzer-partners Movisie en het Verwey-Jonker Instituut – heeft een overkoepelende monitor en evaluatie van de regeling opgezet. Deze is in 2024 voorbereid en in 2025 tot maart 2026 uitgevoerd. WijkWijzer-partner Platform31 organiseerde leerkringen en een inspiratiemiddag om de opgedane kennis te delen. Zo versterken monitoring en kennisdeling elkaar.

1.2 Opzet van de monitoring

1.2.1 Doel en drie pijlers

De monitoring SPUK KW richt zich op de in 1.1 genoemde doelstellingen per thema. Het hoofdthema School en Omgeving is buiten beschouwing gelaten in deze monitor omdat dit ook beschikbaar is buiten de focusgebieden en OCW heeft hiervoor een eigenstandige monitor ontwikkeld. Gezonde leefomgeving komt ook niet voor in deze monitor, vanwege de beperkte omvang van dit thema. De monitoring SPUK KW geeft inzicht in:

- De interventies en activiteiten in de focusgebieden die, (mede) bekostigd uit de SPUK KW, worden ingezet op de afzonderlijke hoofdthema's;
- De lokale werkzaamheid en opbrengsten van die inzet en daarmee inzicht in wat wel en niet werkt;
- De werkzaamheid van de integrale aanpak en samenwerking in de focusgebieden;
- De samenhang tussen thema’s en hoe de inzet en resultaten op de verschillende SPUK KW thema’s elkaar beïnvloeden en versterken.

De inzichten kunnen benut worden voor de monitor van het NPLV, waar de SPUK KW onderdeel in is, en als basis voor toekomstige beleidsontwikkelingen. Daarnaast kunnen de inzichten gebruikt worden om te leren over de uitvoering en mogelijke verbeteringen.

Bij de opzet en uitvoering van de monitor zijn we uitgegaan van de behoeften en mogelijkheden van de departementen en de focusgebieden, zodat het voor beiden een beeld geeft van de uitvoeringspraktijk, hoe de activiteiten wel of niet werken, hoe de lokale context hier een rol speelt en wat daarbij de directe en indirecte toegevoegde waarde is van de inzet van de SPUK KW gelden. Het streven daarbij was om de onderzoekslasten van betrokkenen in de gebieden zoveel mogelijk te beperken. We hebben dan ook zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande gegevens, onderzoeken en monitors. Dit heeft geresulteerd in een monitoring SPUK KW die bestaat uit drie pijlers:

1. Kwantitatieve basis met een indicatorenset SPUK KW in de NPLV monitor
2. Verdiepende studies op de hoofdthema's van SPUK KW
3. Procesevaluatie over de integrale aanpak in de focusgebieden

1.2.2 Kwantitatieve basis

Op basis van een analyse van de aanvragen van de twintig focusgebieden voor de SPUK KW regeling, hebben we per hoofdthema een doelenboom samengesteld. Bij het thema Veerkracht en weerbaarheid is dat niet gedaan, vanwege de grote diversiteit aan activiteiten en interventies (zie bijlage voor de doelenbomen). Wanneer de integrale middelen van SPUK KW als extra budget zijn gebruikt voor een activiteit binnen een ander hoofdthema, hebben we die activiteit bij dat andere hoofdthema meegenomen.

Deze analyse en doelenbomen zijn leidraad geweest voor het formuleren van indicatoren voor de monitoring SPUK KW. Deze indicatoren zeggen iets over de werking en resultaten van de activiteiten die (mede) gefinancierd worden door de SPUK KW regeling. Deze indicatoren onderdeel van de bestaande monitor van het NPLV, waarvan de uitvraag heeft plaatsgevonden van medio april tot medio juni 2025. In deze indicatorenset is een onderscheid gemaakt tussen vier soorten indicatoren:

- **Effectindicatoren** zijn gekoppeld aan de NPLV doelen, voornamelijk gebaseerd op CBS-data en geven een beeld van de effecten op de langere termijn.
- **Realisatie-indicatoren** geven een beeld van de lokale inzet, de rijksregelingen en de voortgang daarvan op de kortere termijn.
- **Contextindicatoren** geven een beeld van de karakteristieken van de focusgebieden en kunnen bijdragen aan de lokale duiding.
- **Procesindicatoren** richten zich op de samenwerking in de alliantie en het verloop van de besteding van de middelen.

1.2.3 Verdiepende studies

De verdiepende studies gaan elk over een specifiek onderwerp binnen de hoofdthema’s uit de SPUK KW. Ze geven kwalitatief inzicht in de activiteiten en interventies die de betrokken focusgebieden inzetten op die onderwerpen, wat daarin wel en niet werkt en met welke resultaten. Iedere studie vindt in zo'n zes à acht focusgebieden plaats, afhankelijk van hoeveel focusgebieden activiteiten en interventies inzetten op dat specifieke onderwerp. Bovendien moeten deze gebieden de behoefte en mogelijkheden hebben om hier verdiepend op te leren.

Selectie van onderwerpen
Op basis van een analyse van de SPUK aanvragen van de focusgebieden, de daaruit voortvloeiende doelenbomen en aanvullende gesprekken met focusgebieden en departementen, is een groslijst gemaakt

van onderwerpen binnen de SPUK KW die geschikt zijn voor verdiepende studies op de verschillende hoofdthema's. Voor de selectie van de onderwerpen van de verdiepende studies voor de SPUK KW zijn de volgende selectiecriteria gehanteerd:

- Het onderwerp komt vaak terug in de aanvragen en meerdere focusgebieden zetten hier interventies en activiteiten op in;
- Het onderwerp sluit aan op de leer- en kennisvragen van meerdere stedelijke focusgebieden;
- Het onderwerp sluit aan op de in de Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid geformuleerde kennisvragen;
- Het onderwerp gaat over de samenwerking tussen meerdere domeinen of bredere samenwerkingsvragen.

Dit heeft geresulteerd in de keuze voor de volgende onderwerpen:

	Onderwerp verdiepende studie
Preventie van armoede en schulden	Inzet informele netwerken
Re-integratie	Groepsaanpak en wijk/buurtbanen
Jonge kind	Vergroten bereik voorschoolse educatie
Veerkracht en weerbaarheid	Positieve identiteitsontwikkeling
Integraal	Versterken sociale cohesie

Verdere inhoudelijke toelichting op de keuzes is te vinden in de betreffende hoofdstukken. De verdiepende studies bestaan uit twee fasen:

Fase 1, januari '25 – juli '25: literatuurstudie en een interviewronde om zicht te krijgen op de uitvoering in de betreffende focusgebieden die deelnemen aan de studie: wat gebeurt er in de zes à acht focusgebieden op het onderwerp van de studie, welke interventies en activiteiten zetten zij in, welke ervaringen zijn er, ook met de integrale samenwerking, succesfactoren en aandachtspunten en eerste opbrengsten.

Fase 2, augustus '25 – maart '26: verdieping via bijvoorbeeld groepsgesprekken op locatie en wat werkt sessies om zicht te krijgen op wat werkt, met twee tot vier focusgebieden uit de eerste fase. In deze fase kunnen focusgebieden in de leerkringen van Platform31 uitwisselen en van elkaar leren. Hiermee kan de kennis over de inzet en interventies verrijkt worden en komen we tot goede praktijkvoorbeelden.

1.2.4 Procesevaluatie

De procesevaluatie is bedoeld om meer inzicht te geven in de integrale aanpak in de focusgebieden als relevante context waarbinnen de activiteiten, (mede) bekostigd door SPUK KW, plaatsvinden. Hiervoor hebben we per focusgebied een groepsbijeenkomst op locatie uitgevoerd. Daarnaast heeft het NPLV ook een aantal procesindicatoren opgenomen in de kwantitatieve basisset van het NPLV, die schriftelijk via de NPLV monitor zijn uitgevraagd.

In negentien focusgebieden hebben we in de periode maart tot juli 2025 een lokale sessie van gemiddeld drie uur uitgevoerd. In Utrecht Overvecht heeft deze sessie niet plaatsgevonden omdat de timing hiervan samenviel met de start van een nieuwe werkwijze lokaal, waardoor terugblikken op de werkwijze niet mogelijk was. Tijdens deze sessies is via de Sprockler methodiek kwantitatieve data opgehaald over de ervaringen met de integrale aanpak, en aan dialoogtafels hebben de betrokkenen in de focusgebieden kwalitatieve gesprekken gevoerd over de integrale aanpak en samenwerking. Dit hebben we gedaan aan de hand van het kijkglasmodel van Kaats & Opheij (2021) en de bouwstenen voor integraal samenwerken

die in dat model worden beschreven. De resultaten en inzichten, die ook relevant zijn voor het NPLV als geheel, zijn uitgebreid beschreven in een aparte rapportage.

1.3 Inhoud rapportage en leeswijzer

Deze rapportage biedt:

- **Een kwantitatief beeld van de beweging** die we zien op de indicatoren van de verwachte langetermijneffecten (bron: Atlas) en van de kortetermijnresultaten op de hoofdthema's van de SPUK KW (zie ook de jaarlijkse voortgangsrapportage van het NPLV waar dit rapport ook onderdeel van is).
- **Een kwalitatief beeld van een deel van de uitvoeringspraktijk** in de focusgebieden, over de onderwerpen van de verdiepende studies. Daarbij kijken we naar de lokale inzet van interventies en activiteiten op het gekozen onderwerp, de ervaringen die daarmee zijn opgedaan, de samenhang tussen de thema's, werkzame elementen en de opbrengsten.
- **Een beeld van de opzet en aanpak van de procesevaluatie** van de integrale aanpak en samenwerking in de focusgebieden. De inzichten en resultaten zijn in een aparte rapportage beschreven.

Deze rapportage is opgebouwd aan de hand van de hoofdthema's van de SPUK KW en de onderwerpen van de verdiepende studies.

- **Hoofdstuk 2:** Preventie van armoede en schulden
  In dit hoofdstuk staan de kwantitatieve en kwalitatieve inzichten beschreven op het thema Preventie van armoede en schulden en we verdiepen op de inzet van informele netwerken.
- **Hoofdstuk 3:** Re-integratie
  Dit hoofdstuk bevat de kwantitatieve en kwalitatieve inzichten op het thema Re-integratie, we verdiepen op de groepsaanpak en wijk/buurtbanen.
- **Hoofdstuk 4:** Veerkracht en weerbaarheid
  Dit hoofdstuk is wat anders van opzet en bevat geen kwantitatief beeld, maar wel een breed kwalitatief beeld van de interventies binnen het thema Veerkracht en Weerbaarheid. Vervolgens is verdiept op positieve identiteitsontwikkeling.
- **Hoofdstuk 5:** Jonge kind
  Hoofdstuk 5 gaat in op de kwantitatieve en kwalitatieve inzichten op het thema Jonge kind en we verdiepen op het vergroten van het voorschoolse educatie (ve)-bereik.
- **Hoofdstuk 6:** Versterken sociale cohesie
  Dit hoofdstuk bevat de kwantitatieve en kwalitatieve inzichten van de studie op het onderwerp sociale cohesie, waarvan de activiteiten aan meerdere hoofdthema's gekoppeld zijn en overkoepelend relevant zijn voor de focusgebieden.
- **Hoofdstuk 7:** Effectiviteit en samenhang SPUK KW
  In dit hoofdstuk laten we zien wat de effecten zijn en hoe de inzet en effecten op de verschillende SPUK KW thema's met elkaar samenhangen. Ook beschrijven we werkzame elementen en knelpunten die door alle thema's heen een rol spelen bij de uitvoering in de praktijk en de waarde van de NPLV aanpak en SPUK KW hierin.
- **Bijlagen**
  In de bijlagen staan: 1) drie doelenbomen van Preventie van armoede en schulden, Re-integratie en Jonge kind, 2) een uitgebreid kwantitatief overzicht en 3) een verdere uitwerking van het kwalitatieve beeld op Veerkracht en weerbaarheid.

2. Preventie van armoede en schulden

Dit hoofdstuk bevat de kwantitatieve en kwalitatieve inzichten van de monitor SPUK KW op het thema Preventie van armoede en schulden. In 2.1 wordt dit als thema binnen de SPUK KW toegelicht. 2.2 geeft een beeld van de kwantitatieve resultaten van de NPLV monitor en de daarin opgenomen relevante context-, gebiedseffect- en realisatie-indicatoren voor het thema Preventie van armoede en schulden. Deze geven een breed kwantitatief beeld van de korte- en langetermijnresultaten op dit thema. In paragraaf 2.3 staat de kwalitatieve verdiepende studie centraal. Deze paragraaf start met de introductie van het onderwerp van de verdiepende studie: de inzet van informele netwerken bij de preventie van armoede en schulden. Na een uitleg van de onderzoeksaanpak en relevante kennis uit onze deskresearch, volgt een beschrijving van de uitvoeringspraktijk in de deelnemende focusgebieden. Vervolgens beschrijven we de ervaren effecten, werkzame elementen en knelpunten voor de inzet van informele netwerken die uit de verdiepende studie naar voren kwamen. In paragraaf 2.4 sluiten we af met conclusies en aanbevelingsrichtingen.

2.1 Preventie van armoede en schulden als thema binnen SPUK KW

Volgens de laatste armoededefinitie leven ruim een half miljoen mensen in Nederland in armoede (SCP, CBS, Nibud, 2024). Daarnaast zijn 1,1 miljoen mensen bijna-arm (Nibud, 2025). Hun inkomen ligt tussen 100 en 125 procent van de armoedegrens en hun vermogensbuffer onder de armoedegrens (SCP, CBS. Nibud, 2024). Mensen die in armoede leven of moeite hebben om rond te komen, hebben een groter risico op problematische schulden. Van problematische schulden is sprake als de schulden dusdanig hoog zijn dat er geen zicht is op afbetaling (Madern et al., 2024). Op 1 januari 2024 kampten zo'n 750.000 huishoudens met geregistreerde problematische schulden (CBS, 2024). Mensen met geldzorgen leven minder lang in goede gezondheid en ervaren stress, schaamte en sociale uitsluiting. Bovendien gaat het hebben van onvoldoende inkomen om volwaardig mee te kunnen doen in de samenleving gepaard met veel onzekerheden rondom werk, wonen, gezondheid, opleiding, sociale relaties en een zinvol leven (Van der Sanden et al., 2024).

De focusgebieden van de SPUK KW kennen relatief veel bewoners met armoede en schuldenproblematiek (zie 2.2). Het niet volwaardig kunnen meedoen door schulden en armoede heeft niet alleen negatieve effecten op het leven van de mensen zelf, maar ook op de leefbaarheid en sociale cohesie in wijken (Van der Sanden et al., 2024; Madern et al., 2024). Ook leidt het tot stijgende maatschappelijke kosten door bijvoorbeeld huisuitzettingen en het wegboeken van betalingsachterstanden (Madern et al., 2024). Daarom is extra aandacht voor het voorkomen van armoede en schulden in deze gebieden noodzakelijk. Het doel van het hoofdthema Preventie van armoede en schulden binnen de SPUK KW sluit dan ook aan bij de doelstellingen van het rijksprogramma Aanpak geldzorgen, armoede en schulden:

1. Een halvering van het aantal mensen in armoede in 2030 (ten opzichte van 2015).
2. Een halvering van het aantal kinderen dat in armoede opgroeit in 2025 (ten opzichte van 2015).
3. Een halvering van het aantal huishoudens met problematische schulden in 2030 (ten opzichte van 2015).

2.2 Kwantitatieve resultaten uit NPLV monitor

In de NPLV monitor staan verschillende kwantitatieve indicatoren die inzicht bieden in de ontwikkelingen en de huidige situatie rond armoede en schulden in de focusgebieden. Het gaat enerzijds om langetermijneffecten (gebiedseffect- en contextindicatoren) zoals het aandeel huishoudens onder de armoedegrens. Anderzijds zijn er gebiedsrealisatie-indicatoren ontwikkeld die zicht bieden op de kortetermijnresultaten, in lijn met de aanpakken zoals beschreven in de aanvragen van de focusgebieden.

2.2.1 Langetermijneffecten

Een uitgebreid overzicht van de gebiedseffect- en contextindicatoren is te vinden in bijlage 2. Wat armoede en schulden betreft bevestigen deze indicatoren dat er grote verschillen bestaan tussen de focusgebieden en het hele land. In de focusgebieden speelt het in sterkere mate: een van de redenen waarom deze gebieden onderdeel zijn van het NPLV. Dit zijn de meest relevante cijfers:

- Het percentage huishoudens onder de armoedegrens is in de NPLV gebieden al jaren fors hoger. In 2018 ging het om 18,2% versus het landelijke percentage van 8,8%. Door de jaren heen zit daar wel verbetering in en lijkt het erop dat de NPLV gebieden de achterstand op het landelijk gemiddelde aan het inlopen zijn: in 2022 ging het om 8% in de NPLV gebieden en 4% landelijk
- Het aandeel huishoudens met problematische schulden is in de afgelopen jaren gestegen. Ook daarvoor geldt dat het percentage in de NPLV gebieden hoger ligt dan het landelijk gemiddelde. In 2018 ging het om 13,3% in NPLV gebieden en 6,5% voor heel Nederland; in 2024 ging het om 14% in de NPLV gebieden en 7,5% voor heel Nederland. Op beide meetmomenten was het percentage in de NPLV gebieden dus ongeveer twee keer zo hoog als het landelijk gemiddelde.

2.2.2 Kortetermijnresultaten

Binnen het thema Preventie van armoede en schulden geven drie gebiedsrealisatie-indicatoren inzicht in de inzet vanuit het informele circuit en het bereik van financiële educatie binnen de focusgebieden. Deze drie indicatoren zijn geformuleerd in lijn met de verschillende typen aanpakken die naar voren komen in de aanvragen. Deze indicatoren richten zich op: 1) het aantal actieve mensen uit het informele circuit (zowel betaalde krachten als vrijwilligers) in het ondersteunen van inwoners met geldzorgen of beginnende financiële problemen, 2) het aantal kinderen en jongeren dat deelnam aan financiële educatieve activiteiten en 3) het aantal volwassenen dat deelnam aan financiële educatieve activiteiten.

- De eerste vraag ging over het aantal mensen dat in 2024 in het informele circuit actief was om inwoners met geldzorgen of beginnende financiële problemen te ondersteunen, (mede) gefinancierd vanuit de SPUK KW. Het gemiddelde aantal personen dat hierbij betrokken was, ligt op 14 per gebied. Deze berekening is gebaseerd op 17 van de 20 focusgebieden; 3 gebieden hebben deze vraag niet ingevuld omdat de interventie niet van toepassing was binnen het gebied of omdat die niet vanuit de SPUK KW werd gefinancierd.
- De tweede vraag betrof het aantal kinderen en jongeren (0-25 jaar) dat deelnam aan financiële educatie activiteiten, op school of daarbuiten. Hier zien we een gemiddelde van 209 deelnemers per gebied. Het gemiddelde is vastgesteld op basis van 12 focusgebieden. 8 van de 20 gebieden hebben aangegeven dat deze interventie niet van toepassing was bij hen.

- Tot slot is gekeken naar het aantal volwassen deelnemers aan financiële educatie. Het gemiddelde ligt hier op 143 deelnemers per gebied, berekend over 13 focusgebieden. 7 gebieden hebben aangegeven dat deze aanpak niet van toepassing was in het gebied of dat deze niet vanuit de SPUK KW werd gefinancierd.

2.3 Kwalitatieve resultaten verdiepende studie

2.3.1 Toelichting onderwerpkeuze

Uit de analyse van de aanvragen voor de middelen van de SPUK KW op het thema Preventie van armoede en schulden blijkt dat verschillende focusgebieden zich richten op de inzet van informele netwerken en personen om meer en andere mensen te bereiken. Naar de inzet van informele netwerken en personen bij armoede en schulden is nog relatief weinig onderzoek gedaan. Daarom is dit het onderwerp van deze verdiepende studie.

De focusgebieden proberen met hun interventies en aanpakken meer mensen te bereiken én groepen die vaak niet bereikt worden. Enerzijds via het versterken en ondersteunen van bestaande informele organisaties, zoals het uitbreiden van buurtkamers of spreekuren. Hierbij gaat het om bestaande informele organisaties waarbij financiële hulpverlening meer plek krijgt en dus dichterbij bewoners wordt georganiseerd. Anderzijds via activiteiten om sleutelpersonen, ervaringsdeskundigen, ambassadeurs en vrijwilligers te mobiliseren en toe te rusten. Met beide typen activiteiten willen focusgebieden het bereik vergroten door de rol van het informele netwerk te verstevigen en laagdrempelige hulp dichtbij in de wijk te bieden. Deze informele plekken en personen kunnen fungeren als 'doorgeefluik' om mensen vaker en eerder naar passende hulp te kunnen doorverwijzen. Ook kunnen ze eerder signaleren dat er iets speelt.

Onze studie naar de inzet van informele netwerken bij de preventie van armoede en schulden sluit bovendien aan bij twee vraagstukken uit de Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid:

- Zicht op de werkzame elementen van voorzieningen bij het bereiken van specifieke doelgroepen. Hoe kan de inzet van informele netwerken bijdragen aan het bereiken van doelgroepen?
- Zicht op de relatie tussen voorzieningen en vroegsignalering van problematiek.

2.3.2 Doel en opzet van de studie

In deze studie gebruiken we het begrip informele netwerken als verzamelnaam voor informele personen zoals vrijwilligers, sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen. In verschillende focusgebieden wordt er al samengewerkt met informele netwerken, of is er de wens om dit meer te gaan doen. Dit gebeurt in de ondersteuning van mensen op verschillende leefgebieden, maar op het gebied van armoede en schulden is het nog een relatief nieuwe aanpak, die ook nog niet breed is onderzocht. Door hier een verdiepende studie op te richten verwachten we inzicht te krijgen in hoeverre samenwerking met informele netwerken bijdraagt aan het bereiken van inwoners met financiële problemen en geldzorgen en aan het (tijdig) bieden van passende hulp. Hoewel de aanpak per focusgebied verschilt, is er een overkoepelende onderzoeksvraag:

Hoe kunnen informele netwerken bijdragen aan het bereik van de doelgroep(en) en aan de kwaliteit van de hulpverlening aan bewoners met geldzorgen, armoede- en schuldenproblematiek?

Uit deze hoofdvraag volgt een aantal deelvragen:

1. Hoe ziet de inzet van informele netwerken bij armoede en schulden eruit in de focusgebieden?

2. Hoe komt de samenwerking met informele netwerken rond de preventie van armoede en schulden tot stand in de verschillende focusgebieden?

3. Wat zijn de merkbare en verwachte effecten van de aanpak?

4. Wat zijn werkzame elementen voor de inzet van informele netwerken bij armoede- en schuldhulpverlening?

5. Wat zijn knelpunten bij de inzet van informele netwerken bij armoede- en schuldhulpverlening?

6. Wat zijn de randvoorwaarden voor het effectief inzetten van informele netwerken bij armoede- en schuldenproblematiek?

7. Hoe kunnen de informele netwerken geborgd worden in de aanpak voor armoede en schulden?

Methodologie
De verdiepende studie bestaat uit twee fasen: een brede verkenning van het thema in meerdere focusgebieden die iets met deze aanpak doen (fase 1) en een verdere verdieping in een selectie van drie casusgebieden (fase 2). Fase 1 heeft als doel het zo breed mogelijk ophalen van bestaande en nieuwe kennis over aanpakken die informele netwerken betrekken om inwoners met financiële problemen beter te bereiken, om armoede en schulden eerder en beter te signaleren en tijdig passende hulp te bieden. Deze kennis putten we uit: 1) Literatuuronderzoek over armoede en schulden en het samenwerken met informele netwerken. Daarbij focussen we op de inzet van ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen, omdat dit een relatief nieuwe ontwikkeling is bij de aanpak van armoede en schulden (Keuzekamp, 2017; ESS, 2024). En 2) ervaringen en uitvoeringsprogramma's van de focusgebieden rond het samenwerken met informele netwerken in de aanpak van armoede en schulden. Om zicht te krijgen op de uitvoering in de deelnemende focusgebieden voeren we online interviews met de betrokken contactpersonen.

In de eerste fase hebben we zes interviews gehouden met de volgende focusgebieden: Amsterdam Zuidoost, Dordrecht West, Lelystad Oost, Nieuwegein Centrale As, Tilburg NoordWest en Schiedam Nieuwland en Oost. We spraken twaalf personen uit de gemeenten en samenwerkingspartners. Zij vervulden functies zoals projectleider werk en inkomen, programmamanager armoede en schulden, strategisch adviseur, coördinator (o.a. bestaanszekerheid, participatie) en uitvoerend medewerker. Ook spraken we een coördinator van een vrijwilligersorganisatie. Er zijn nog meer focusgebieden die werken met vrijwilligers, sleutelpersonen of ervaringsdeskundigen in de aanpak van armoede en schulden, maar die niet hebben deelgenomen. Bijvoorbeeld vanwege beperkte capaciteit of beschikbaarheid voor deelname, omdat de aanpak nog moet starten of omdat er in het gebied al eigen onderzoek loopt op dit onderwerp. Waar relevant hebben we beschikbare inzichten uit deze focusgebieden wel meegenomen.

In fase 2 hebben we verder verdiept op het onderwerp en meer zicht gekregen op werkzame elementen en randvoorwaarden. Hierbij hebben we specifiek ingezoomd op de ervaringen met het samenwerken met sleutelpersonen en/of ervaringsdeskundigen, in Amsterdam Zuidoost en Tilburg NoordWest. We hebben gewerkt met een focusgroep met sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen, werkbezoeken afgelegd met interviews op locatie en een afsluitend reflectiegesprek gehouden met contactpersonen van de focusgebieden. Ook hebben we aanvullend tussentijds in Schiedam Nieuwland en Oost nog gesproken met de contactpersoon van het focusgebied en met een begeleider van sleutelpersonen. Ook hier hielden we een afsluitend reflectiegesprek.

Totaaloverzicht gebieden en methoden verdiepende studie Preventie armoede en schulden SPUK KW			
Fase 1: Deelnemende gebieden	*Fase 1: Gebruikte methoden*	*Fase 2: Deelnemende gebieden*	*Fase 2: Gebruikte methoden*
Amsterdam Zuidoost Dordrecht West Lelystad Oost Nieuwegein Centrale As Schiedam Nieuwland en Oost Tilburg NoordWest	• Literatuurstudie • Deskresearch documentatie gebieden • 1 semigestructureerd interview per gebied, met beleidsmedewerkers, uitvoerende professionals en programmacoördinatoren (6 interviews; 12 geïnterviewden)	Amsterdam Zuidoost Tilburg NoordWest	• Deskresearch documentatie gebieden • Focusgroep met sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen • 2 werkbezoeken met interviews op locatie (met sleutelpersonen, ervaringsdeskundigen, vrijwilligers en coördinatoren van betrokken maatschappelijke of welzijnsorganisaties) • Afsluitend reflectiegesprek met contactpersonen focusgebieden
		Schiedam Nieuwland en Oost	• Tussentijds contact met contactpersoon focusgebied • Aanvullend interview met begeleider van sleutelpersonen • Afsluitend reflectiegesprek

2.3.3 Wat weten we uit de literatuur?

Armoede en schulden

Armoede is een relatief begrip. In de literatuur bestaan dan ook verschillende definities. Zo valt er onderscheid te maken tussen objectieve en subjectieve armoede, een brede of smalle benadering en een relatieve of absolute benadering van armoede (Van der Sanden et al., 2024). De gehanteerde definitie heeft gevolgen voor beleidskeuzes en aanpakken, wat het armoedevraagstuk een politieke en morele kwestie maakt (De Beer, 2013). Armoede en schulden gaan niet altijd samen. Huishoudens met een laag inkomen lopen wel meer risico op het krijgen van problematische schulden en schulden kunnen een gevolg zijn van armoede (Van der Sanden et al., 2024). Schulden zijn problematisch als deze zo groot zijn dat er geen zicht is op afbetaling (Madern, 2024). Het ontstaan van armoede en schulden kent uiteenlopende oorzaken: van individuele omstandigheden tot structurele en institutionele factoren.

Armoede en schulden ontwrichten het leven van mensen en gaan vaak gepaard met een stapeling van materiële en immateriële problemen (Madern et al., 2024).

Aanpak van armoede en schulden
Hoewel er internationaal enkele integrale armoedebestrijdingsprogramma's bestaan waarvoor positieve langetermijneffecten zijn gevonden, is het bewijs hiervoor nog beperkt en sterk contextafhankelijk. In de literatuur wordt daarom vaker gesproken over werkzame elementen en mechanismen dan over breed bewezen effectieve armoedebestrijdingsprogramma's als geheel (Van der Sanden et al., 2024). Duidelijk is dat de aanpak van armoede en schulden enkel werkzaam is als wordt ingezet op verschillende soorten hulpbronnen: economisch, mentaal, sociaal en/of cultureel. Economische hulpbronnen zijn bijvoorbeeld arbeidsmarktpositie, inkomen, vermogen en financiële vaardigheden. Mentale hulpbronnen zijn eigenschappen als veerkracht en volharding om met moeilijke levensomstandigheden om te gaan. Dit kan bijvoorbeeld door het ontwikkelen van talenten en vaardigheden van mensen om hun leven te veranderen. Sociale en culturele hulpbronnen bestaan uit het sociale netwerk voor hulp, steun of advies en gedragscodes en sociale vaardigheden van mensen. Ervaringsdeskundigen, vrijwilligers of vertrouwde professionals kunnen met name een rol spelen op het vlak van het vergroten van de sociale en culturele hulpbronnen (Van der Sanden et al., 2024).

Ook aandacht voor basisvaardigheden is een werkzaam element in de aanpak van armoede en schulden, omdat beperkte basisvaardigheden het risico op geldproblemen vergroten. Ervaringsdeskundigen spelen hierbij een belangrijke rol, omdat zij vanuit hun eigen (collectieve) ervaringskennis signalen hiervan vaak herkennen en mensen op een laagdrempelige manier kunnen ondersteunen bij het vinden van passende hulp (Van der Sanden, Franken & De Groot, 2025).

Ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid
Ervaringskennis is de persoonlijke kennis die iemand opdoet door eigen levenservaringen, zoals met ziekte, armoede of sociale uitsluiting. Ervaringsdeskundigheid gaat een stap verder: het is het vermogen om deze ervaringen te overstijgen, erop te reflecteren en ze te verbinden met die van anderen, zodat ze betekenisvol kunnen worden ingezet (Keuzenkamp, 2017; Odekerken, 2021; Out et al., 2021). Het model van Hilko Timmer (2009) legt dit onderscheid als volgt uit: ervaringsdeskundigheid houdt in dat deze kennis bewust en doelgericht wordt ingezet in bijvoorbeeld hulpverlening, beleid of onderzoek. Ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid worden al langer ingezet in de aanpak van armoede en schulden (Keuzenkamp, 2017; Madern et al., 2024; Lusse & Kassenberg, 2022; Odekerken et al., 2023). Een aantal gemeenten werkt samen met ervaringsdeskundigen, bijvoorbeeld in de rol van adviseur, docent of maatje, of ze laten hen als tandempartner samen optrekken met een professional in de schuldhulpverlening.

Ervaringsdeskundigheid heeft een unieke positie om mensen in armoede en met schulden te helpen, met name via herstel en via empowerment (Keuzenkamp, 2017; Out et al., 2021). Herstel draait om het terugvinden van balans na ingrijpende ervaringen. Mensen met schulden voelen vaak schaamte, uitsluiting en verlies van regie. Ervaringsdeskundigheid kan hier op verschillende manieren een verschil kan maken. Ervaringsdeskundigen bieden herkenning en doorbreken taboes (Madern et al., 2024). Zij fungeren als rolmodel en laten zien dat herstel mogelijk is, wat vertrouwen en eigen kracht versterkt (Keuzenkamp, 2017; Out et al., 2021). Ook bieden zij sociaal-emotionele steun die isolement vermindert (Odekerken et al., 2021). Voor jongeren is contact met ervaringsdeskundige leeftijdsgenoten bijvoorbeeld belangrijk, omdat dit het gevoel van alleen zijn doorbreekt en beter aansluit bij hun leefwereld (Odekerken et al., 2023; Kiili & Itäpuisto, 2022).

Empowerment gaat over het vergroten van de eigen regie en het vermogen om veranderingen te realiseren, met aandacht voor de rol van de omgeving (Keuzenkamp, 2017). Ervaringsdeskundigen kunnen hier op verschillende manieren aan bijdragen. Zij maken ingewikkelde informatie over

schuldhulpverlening toegankelijk en stimuleren eigen initiatief (Nuiver et al., 2024; Out et al., 2021). Daarbij kunnen zij ook praktische strategieën delen (Kiili & Itäpuisto, 2022). Zij vormen een brug tussen de leefwereld van mensen met armoede of schulden en de systeemwereld, herkennen signalen vroeg, spreken de 'thuistaal' en vertalen beleidstaal naar begrijpelijke taal voor de doelgroep (Lusse & Kassenberg, 2022). Ook verbeteren zij de kwaliteit en veiligheid van interventies door actief mee te denken en te evalueren (Herrington et al., 2020; Muthert & Rosie, 2024).

Vanuit de brugfunctie die ervaringsdeskundigen hebben, helpen zij niet alleen mensen in schulden en armoede, maar ook professionals en hulpverleners. Met hun kritische blik kunnen zij professionals adviseren over waarom een bepaalde aanpak wel of niet werkt (Keuzenkamp, 2017; Out et al., 2021). Ervaringsdeskundigen kunnen beleidsmakers voeden met relevante kennis om het beleid te verbeteren. Dit kan bijvoorbeeld door ervaringen collectief te duiden en op die manier inzicht te geven in structurele en dieperliggende problemen die maken dat mensen niet bij machte zijn om hun financiële problemen zelf op te lossen (Sok & Mulder, 2024).

Randvoorwaarden bij de samenwerking met ervaringsdeskundigen
Ervaringsdeskundigen kunnen dus zeker helpen bij het voorkomen en aanpakken van armoede en schulden. Maar het is daarbij wel van belang dat aan een aantal voorwaarden en/of helpende elementen wordt voldaan.

Structurele waardering is cruciaal. Vaak ontvangen ervaringsdeskundigen beperkte vergoedingen en ontbreekt organisatorische steun (Keuzenkamp, 2017; Out et al., 2021). Formele inbedding en adequate beloning zorgen voor een gelijkwaardige positie en motivatie (Muthert & Rosie, 2024; Winter & Sok, 2025). Daarbij kan ook horen dat de ervaringsdeskundigen opgeleid worden om om te gaan met ethiek, professionele grenzen en vertrouwelijke informatie (Kiili & Itäpuisto, 2022; Out et al., 2021). Een groot risico is *tokenisme*: ervaringsdeskundigen worden dan vooral ingezet als symbolische vertegenwoordigers, zonder echte invloed op beleid of uitvoering (Kiili & Itäpuisto, 2022; Herrington et al., 2020). Dit leidt ertoe dat hun verhalen worden gebruikt als 'onderbreking' zonder dat dit consequenties heeft, wat hun rol ondermijnt (Van der Sanden et al., 2024).

Verder is het belangrijk dat ervaringsdeskundigen duidelijke rollen hebben en dat hun expertise erkend wordt. Ze moeten binnen én buiten het systeem kunnen opereren om hun unieke brugfunctie tussen leefwereld en professionele wereld te vervullen (Keuzenkamp, 2017). Ook moeten zij hun eigen ervaring hebben verwerkt voordat ze anderen kunnen helpen (Odekerken et al., 2021; Suijs, 2013). Vertrouwen tussen ervaringsdeskundigen en professionals is noodzakelijk: het is belangrijk dat iedereen begrijpt wat hun toegevoegde waarde is (Out et al., 2021). Professionals kunnen hun eigen beperkingen (of 'ongeletterdheid') erkennen en ervaringsdeskundigen gebruiken om culturele en communicatieve barrières te overbruggen (Muthert & Rosie, 2024). Ook is het bevorderlijk als ervaringsdeskundigen niet alleen ervaring hebben met armoede of schulden, maar ook met de daarmee vaak samenhangende uitdagingen zoals sociale uitsluiting, psychische problemen of verslaving (Kiili & Itäpuisto, 2022). Deze bredere ervaring maakt hun bijdrage rijker en relevanter, omdat armoede en schulden zelden los staan van andere complexe problemen.

Sleutelpersonen
Een sleutelpersoon is iemand met een groot netwerk in de wijk, vaak binnen de eigen of meerdere gemeenschappen en is gemotiveerd om anderen te helpen (Goorts & Jacob, 2021). Sleutelpersonen kunnen fungeren als bruggenbouwers, zowel binnen de eigen gemeenschap als tussen leef- en systeemwereld (Achahchah et al., 2023). Zij kunnen daarbij verschillende rollen vervullen, bijvoorbeeld om te vertalen, om vroegtijdig problemen te signalering en om verschillende partijen te verbinden en motiveren (Bakker & Felten, 2019). Over het inzetten van sleutelpersonen bij de aanpak van armoede en

schulden is nog niet zoveel bekend. Maar op verschillende andere thema's werken overheidsinstanties en welzijnsorganisaties al wel samen met sleutelpersonen.

Sleutelpersonen spelen een belangrijke rol bij het signaleren en laten landen van geluiden van medebewoners bij de juiste mensen binnen de juiste organisaties en instanties (Van den Berg & Winter 2023). Door hun vertrouwensband met medebewoners en hun actieve rol in de wijk zijn ze op de hoogte van wat de inwoners bezighoudt. Ze beschikken daarnaast over *linking capital*: de vaardigheid om je weg te vinden binnen instituties van wonen, onderwijs, zorg, et cetera (Szreter & Woolcock, 2004). Zo kunnen sleutelpersonen ervoor zorgen dat de stemmen van medebewoners beter worden gehoord door formele instanties. Ook kunnen sleutelpersonen medebewoners doorverwijzen, bijvoorbeeld naar welzijnsorganisaties (Custers & Engbersen, 2022).

In het bijzonder zijn sleutelpersonen in staat de 'onderbelichte stemmen' (De Bruijn & Noordewier, 2023) te laten doorklinken: de stemmen van bewoners die belemmeringen ervaren om zichzelf te laten horen en kritische stemmen van inwoners die wantrouwen koesteren jegens instanties. Dit is extra relevant in de context van armoede en schulden, waarin wantrouwen jegens overheidsinstanties een grote rol speelt, onder meer als gevolg van de toeslagenaffaire. Sleutelpersonen hebben vaak een groot netwerk en zijn cultuursensitief. Zij worden dan ook vaak ingezet omdat ze culturele verschillen kunnen overbruggen (Goorts & Jacob, 2021).

Aandachtspunten en randvoorwaarden bij de samenwerking met sleutelpersonen
Ongeacht de samenwerkingsvorm of precieze rol van de sleutelpersoon is het belangrijk dat sleutelpersonen en professionals goede afspraken maken over het doel en de verwachtingen van de inzet (Goorts & Jacob, 2021). De kracht van sleutelpersonen zit in hun eigen rol en netwerk in de wijk. Een sleutelpersoon is echter niet altijd onderdeel van een groter netwerk, waardoor deze overvraagd kan worden. Ook kent een wijk vaak vele informele initiatieven en organisaties, waardoor er een risico op versnippering en langs elkaar heen werken bestaat. Dat vraagt om zorgvuldigheid en om overzicht in activiteiten en netwerken van vragende instanties zoals gemeenten (De Bruijn & Winter, 2023). Werving van sleutelpersonen is ook een aandachtspunt, om te zorgen voor een goede balans en representatie uit verschillende gemeenschappen (ESS, 2024). Om de inzet van sleutelpersonen te laten slagen is het belangrijk dat zij passende begeleiding en ondersteuning krijgen. Dat kan variëren van een vast aanspreekpunt voor vragen, mogelijkheden voor training tot ruimte voor uitwisseling in de vorm van intervisie (Goorts & Jacob, 2021).

Wederkerigheid is een belangrijke randvoorwaarde voor succesvolle samenwerking met sleutelpersonen. Wederkerigheid kan ontstaan in een goede samenwerking, maar ook in de vorm van tegenprestaties. Denk aan vergoeding (een sleutelpersoon in dienst nemen of een vrijwilligersvergoeding bieden), hulp bij praktische problemen en vragen, financiering van activiteiten en hulp bij vragen en problemen (ESS, 2024). Ook is het belangrijk dat sleutelpersonen zich gewaardeerd voelen, door voldoende tijd en aandacht te besteden aan informele netwerken en/of door trainingen en cursussen aan te bieden zodat sleutelpersonen zich kunnen blijven ontwikkelen (ESS, 2024). Volgens Goorts en Jacob (2021) begint samenwerken met sleutelpersonen vaak met het zoeken naar financiële middelen voor de opleiding, voor een vergoeding of salaris en voor de ondersteuning van sleutelpersonen. Soms wordt dit gefinancierd vanuit het sociaal domein, soms uit SPUK gelden of de nieuwe Wet inburgering. Het is belangrijk om af te stemmen met de sleutelpersonen zelf over welke beloning of waardering zij passend vinden.

Het is belangrijk dat verschillende partijen sleutelpersonen weten te vinden en vice versa. Dit kan bijvoorbeeld door kennismakingsbijeenkomsten te organiseren of door sleutelpersonen te laten aansluiten bij overleggen met ketenpartners (Goorts & Jacob, 2021). Sleutelpersonen kunnen iemand uit hun gemeenschap makkelijker verwijzen wanneer zij professionals kennen en weten wat ze te bieden hebben. Als zij sociale professionals kennen en hen vertrouwen dan kunnen zij ook zorgen voor een

(warme) overdracht, waardoor bewoners de juiste steun en begeleiding krijgen en sleutelpersonen niet overbelast raken (Bakker & Felten, 2019).

Tot slot: er ontstaat vaak een spanningsveld in de samenwerking met sleutelpersonen als hun rol wordt geformaliseerd. Juist het niet onderdeel zijn van de systeemwereld maakt sleutelpersonen bijzonder, zij staan dicht bij de leefwereld van bewoners (Koster, 2014). Het is dan ook een aandachtspunt hoe sleutelpersonen op een goede manier betrokken worden, zonder dat zij hun kracht verliezen doordat ze een verlengstuk worden van de gemeente of overheid.

2.3.4 Aanpakken en interventies gericht op inzet informele netwerken

Aanpakken en interventies gericht op inzet informele netwerken	
Focusgebied	**Aanpak**
Amsterdam Zuidoost	• Richten zich vanuit project Schuldenvrije Buurtaanpakken op 150 bewoners in Zuidoost • Werken met ervaringsdeskundigen in de rol van buddy • Focus op betere en integrale samenwerking, ook tussen formeel en informeel • Behoeften van bewoners meer centraal stellen (hulp op maat)
Dordrecht West	• Werken samen met de uitvoeringsbrigade aan een robuuste structuur waarin professionals en informele netwerken samenkomen • Bij wijkpunten die al met vrijwilligers samenwerken, wordt actiever verkend welke aanvullende rol zij kunnen vervullen en hoe zij verder kunnen doorgroeien • Toekomstmakelaars vervullen een verbindende rol op buurtniveau door bewoners met elkaar in contact te brengen en het informele hulpnetwerk te versterken
Lelystad Oost	• Samenwerking met vrijwilligers uit de wijk bij inloopspreekuren • Werken aan het uitbreiden van de spreekuren, het werven van extra vrijwilligers en het opleiden van deze vrijwilligers middels een vrijwilligersacademie • Verbeterde samenwerking en training van vrijwilligers door MDF, IDO en Humanitas
Nieuwegein Centrale As	• Vrijwilligers actief bij de spreekuren van de wijk, ook al voor SPUK KW • Helpen met kleine taakjes, invullen van formulieren bijvoorbeeld. Moeilijke vragen worden doorgezet • Samenwerking sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen (komt moeizaam op gang)

Schiedam Nieuwland en Oost	• Werken met netwerken van sleutelpersonen. In de ene wijk werkt dat beter dan in de andere • Laag vertrouwen in wijken in instanties en omwonenden. Proberen groepen met weinig vertrouwen te bereiken • Verbinden van de leef- en systeemwereld staat centraal in het uitvoeringsprogramma
Tilburg NoordWest	• Drie nieuwe medewerkers bestaanszekerheid aangenomen, die dichter bij de mensen staan • Deze zijn gepositioneerd bij vrijwilligers en sleutelpersonen, omdat medewerkers van de gemeente minder makkelijk toegang krijgen • Groot netwerk van circa 75 sleutelpersonen betrokken. Breder dan alleen armoede en schulden

Aanleiding en aanpak
Zoals in de tabel hierboven beschreven, verschilt de inzet van informele netwerken en personen bij de aanpak van armoede en schulden per focusgebied. Zij zijn hier op verschillende manieren en in verschillende gradaties mee bezig. Sommige gebieden zijn al ver in hun aanpak, andere plekken starten net. En in een aantal focusgebieden wordt enkel met vrijwilligers, sleutelpersonen óf ervaringsdeskundigen gewerkt, in andere gebieden met een combinatie daarvan.

Informele netwerken en personen vervullen verschillende functies in de focusgebieden. Zij zijn bijvoorbeeld actief bij spreekuren of als buddy, helpen bewoners met formulieren of doorverwijzen, zorgen voor warme overdracht naar gemeente of andere instanties, helpen formulieren te vertalen en taalbarrières te overbruggen.

Onder andere door aan te sluiten bij activiteiten in de wijk en laagdrempelige gesprekken te voeren over geld, thuisadministratie en het voorkomen van schulden, is de verwachting dat de drempel naar hulp vanuit formele organisaties lager wordt. Dit draagt ook bij aan scherper zicht op hoe professionele instanties bewoners (beter) kunnen benaderen en een betere toegang kunnen bieden. Samenwerken met sleutelpersonen zorgt ervoor dat de situatie en hulpvraag van bewoners beter in beeld komt, zo vertelt een begeleider van sleutelpersonen in Schiedam:

> "Professionals hebben veel minder tijd en die spreken vaak niet dezelfde taal. Terwijl een sleutelpersoon daar beter een beeld van heeft, die kennen elkaar uit de wijk en dan kan iemand veel beter uitleggen wat er speelt. Die vraagverheldering maakt voor de professional ook weer de hulp efficiënter of effectiever."

Focusgebieden kiezen voor het betrekken van informele netwerken en personen om zo eerder en laagdrempeliger ondersteuning te kunnen bieden op het gebied van armoede en schulden. Vaak gaat het ook om het bereiken van groepen inwoners die normaliter niet bereikt worden, bijvoorbeeld vanwege wantrouwen of taalbarrières. Informele netwerken kunnen een brugfunctie vervullen. Zij kunnen laagdrempelig ondersteuning bieden die ook deels het wantrouwen bij bewoners wegneemt – of juist zorgt voor meer vertrouwen. Sleutelpersonen hebben zicht op verschillende (culturele) gemeenschappen en op wat er speelt onder bewoners en worden in veel focusgebieden dan ook om die reden ingezet.

Vrije invulling van ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid en sleutelpersonen
De focusgebieden geven op uiteenlopende manieren invulling aan de inzet van ervaringskennis en/of ervaringsdeskundigheid. Wat onder een 'ervaringsdeskundige' wordt verstaan, verschilt per focusgebied.

Focusgebieden zijn zelden van mening dat een formele opleiding een absolute vereiste is om mensen met ervaringskennis als ervaringsdeskundig in te zetten. Zo zegt een respondent:

> "In deze gemeente wordt ervaringsdeskundigheid niet strikt gekoppeld aan een formele opleiding. Wanneer iemand ervaring heeft met een bepaald onderwerp, zoals armoede of moederschap, wordt die ervaring op zichzelf als voldoende waardevol beschouwd. [...] De reden dat we geen opleiding aanbieden, is dat wij dat minder belangrijk vinden. Het gaat erom mensen krachtiger te maken met wat ze al doen. Voor sommigen is het wel een optie om daarin door te groeien."

Het onderscheid tussen ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid wordt in de praktijk dus niet altijd gemaakt. Hetzelfde geldt voor het onderscheid tussen ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen. Focusgebieden merken op dat de rollen in de praktijk regelmatig overlappen. Ook worden verschillende termen gebruikt om deze rollen te duiden, zo heten sleutelpersonen in Tilburg 'wijkambassadeurs' en gaat het op andere plekken om sleutelpersonen, vrijwilligers of ervaringsdeskundigen.

Invulling rol: van vrijwilliger tot betaalde functie
Daarnaast zijn er verschillen en gradaties op te merken in de invulling en mate van formalisering van deze rol. Zo hebben de ervaringsdeskundigen in Amsterdam Zuidoost een betaalde functie met bepaalde kaders, terwijl andere gebieden vooral met netwerken van sleutelpersonen werken die hun rol op verschillende manieren vervullen: soms als vrijwilliger, soms als betaalde kracht. Dat is medebepalend voor de invulling van hun rol. De ervaringsdeskundigen in Amsterdam Zuidoost helpen een aantal gezinnen binnen een bepaald postcodegebied en begeleiden hen voor een langere periode op het gebied van armoede en/of schulden, maar ook bij hun bredere welzijn (invulling vrije tijd, ondersteuning bij huisvestingsvragen). Zo krijgen een aantal gezinnen intensievere begeleiding en gerichte ondersteuning. In Tilburg NoordWest bestaat een groot netwerk van sleutelpersonen, en hoewel slechts een deel van hen dit als betaalde functie doet, krijgen zij veel voor elkaar. Via appgroepen en contact via initiatieven zoals Tira Mi Su ('trek mij omhoog') kan hulp makkelijk via via geregeld worden. De onderlinge lijntjes zijn kort en er is een sterke onderlinge verbinding, wat het voor bewoners laagdrempelig maakt om aan te kloppen.

2.3.5 Integrale samenwerking

In de focusgebieden zijn verschillende organisaties en partijen betrokken bij de samenwerking met informele netwerken en personen. Het gaat vaak om lokale vrijwilligersorganisaties en welzijnsorganisaties en soms ook om bijvoorbeeld woningcorporaties en andere lokale partijen. In alle gebieden is merkbaar dat het inzetten van informele netwerken en personen ook iets vraagt in de samenwerking tussen deze formele partijen onderling. In veel gebieden is aandacht voor meer integraal werken, waardoor de samenwerking tussen verschillende partijen en domeinen toeneemt. Daarnaast vraagt de inzet van informele netwerken ook om samenwerking en verbinding tussen formele en informele partijen en tussen systeem- en leefwereld.

Omdat armoede en schulden een complex vraagstuk is dat vaak verweven is met problemen op andere domeinen, is integrale samenwerking noodzakelijk. Die samenwerking is doorgaans een intensieve aangelegenheid, omdat partijen vanuit verschillende perspectieven en domeinen met elkaar optrekken. Dit vraagt tijd om elkaar te leren verstaan en hetzelfde na te streven. Daar wringt het soms. Professionals ervaren een zekere druk vanuit de opzet van de SPUK KW regeling: er is een tijdelijk budget, met de verwachting om snel resultaat te boeken, terwijl integraal samenwerken en specifiek het werken met informele personen en het vertrouwen winnen van bewoners vraagt om vertraging en zorgvuldigheid. Bovendien hebben doelgroepen vaak te maken met overlappende problematiek die niet altijd past binnen de afgebakende kaders van losse financieringsstromen. De uitdaging ligt in het formuleren van één gezamenlijke opdracht voor alle betrokken partners.

De samenwerking met informele netwerken kan er zoals gezegd ook voor zorgen dat signalen vanuit bewoners landen in de 'systeemwereld' van professionals en beleidsambtenaren. In Dordrecht worden inwoners actief betrokken, bijvoorbeeld tijdens bijeenkomsten waar casussen worden besproken. Hun verhalen maken indruk op professionals en dragen bij aan meer begrip voor de leefwereld van mensen in armoede. In Tilburg leidt de voortdurende samenwerking met inwoners en informele personen tot nieuwe inzichten en initiatieven. Een voorbeeld hiervan is om een klusteam te vormen van mensen uit de wijk om medebewoners te helpen die in huizen wonen die in slechte staat verkeren. Sleutelpersonen worden hierin ondersteund, zonder hen te professionaliseren: het behouden van hun kracht voor de gemeenschap is leidend. Zoals één van de sleutelpersonen beschrijft:

> "Ik stop nooit, het is geen negen tot vijf. Dit werk doe je vanuit je hart, het past gewoon bij wie we zijn. Dan is je netwerk heel groot, groter dan een postcode."

In Amsterdam daarentegen is wel gekozen voor een meer formele rol voor ervaringsdeskundigen die bij een aantal 'casussen' betrokken zijn als begeleider en hierover in contact zijn met verschillende samenwerkingspartners. Zij krijgen daarmee een grote rol binnen de aanpak en zijn vaak het eerste aanspreekpunt voor bewoners. Ze werken met vaste kaders voor welke groepen in aanmerking komen voor hun begeleiding. Dat geeft duidelijkheid, maar betekent ook dat ze soms mensen niet kunnen helpen, omdat ze niet voldoen aan een van de criteria (zoals postcodegebied).

2.3.6 Ervaren effecten

Het verschilt per focusgebied wat de eerste merkbare effecten en positieve ontwikkelingen zijn van de inzet van het informele netwerk in de aanpak van armoede en schulden. Dat komt mede doordat sommige focusgebieden nog in de voorbereidende of verkennende fase van de aanpak zitten, terwijl andere al verder zijn met de uitvoering ervan. Tijdens de verdiepende studie zijn verschillende effecten naar voren gekomen: beter bereik van inwoners, meer laagdrempelig contact en ondersteuning, bewoners voelen zich meer gehoord en er is meer en beter zicht op de leefwereld van bewoners in armoede en schulden. Hieronder lichten we deze effecten toe. Daarna zoomen we in op de werkzame elementen en vervolgens gaan we in op een aantal knelpunten en randvoorwaarden.

1. Beter bereik

Binnen focusgebieden helpt de samenwerking met informele netwerken om meer inwoners te bereiken. Focusgebieden die met sleutelpersonen werken, geven aan dat zij dankzij deze inzet contact hebben gelegd met mensen die anders buiten beeld waren gebleven. In Tilburg NoordWest, waar sleutelpersonen als 'wijkambassadeurs' met precies dit doel worden betrokken en opgeleid, wordt hierover het volgende gezegd:

> "Het feit dat ze nu mensen hebben gesproken die ze anders niet zouden hebben gesproken, en de samenwerking en contacten die ze hebben met het netwerk in de wijk rondom deze bewoners, heeft zeker een brug geslagen."

Een van de wijkambassadeurs in dit focusgebied beschrijft hoe hun netwerk ook steeds verder uitbreidt dankzij hun een vertrouwensband met medebewoners. Die band vormt op zijn beurt weer een basis voor nieuwe contacten:

> "Ze geven mijn nummer aan elkaar door, dan bellen mensen mij of ik hun ook kan helpen."

Verder merken focusgebieden ook het effect van duidelijke en eenvoudige communicatie in meerdere talen. In een promotiecampagne in Lelystad delen niet-Nederlandstalige inwoners hun verhaal in een video. Door verschillende achtergronden te tonen, kunnen kijkers zich hierin herkennen. Ook maken

focusgebieden gebruik van vrijwilligers of sleutelpersonen die verschillende talen spreken, zoals Hongaars of Arabisch, om mensen beter te kunnen voorzien van informatie.

Het werken met het informele netwerk biedt bovendien kansen om aan te sluiten bij plekken waar bewoners zelf al komen, om op die manier mensen te bereiken. In Tilburg is er bijvoorbeeld een groep vrouwen uit de wijk actief bij het initiatief Tira Mi Su. Dit is gestart door een van de bewoners die een andere moeder aan een winterjas voor haar kind hielp. Dit initiatief groeide uit en heeft nu een vaste plek in een voormalige garagebox in een van de flats in de wijk. Behalve gratis kleding is er koffie en leveren ze babypakketten voor aanstaande ouders. Deze vrouwen fungeren inmiddels als sleutelpersonen in de wijk. Bewoners, welzijnsorganisaties en gemeente weten hen steeds beter te vinden. Een respondent vertelt:

> "Er komen hier vaak dezelfde mensen, dan bouw je een band op. Mensen komen ook met vragen over hun problemen, zoals een scheiding."

Vanuit deze plek kunnen ze bewoners helpen met gratis spullen, maar ook door een plek te bieden waar bewoners hun verhaal kunnen doen.

2. Laagdrempelig contact en ondersteuning

Bewoners ervaren meer laagdrempelig contact en ondersteuning. Het werken met sleutelpersonen of ervaringsdeskundigen en een meer outreachende manier van werken zorgen ervoor dat professionals inwoners beter in beeld hebben en dat ze hen passender kunnen ondersteunen. In verschillende focusgebieden worden vrijwilligers ingezet als eerste aanspreekpunt bij schuldhulpverlening. In Nieuwegein werken vrijwilligers samen met sociale raadslieden op buurtpleinen waar mensen terechtkunnen voor ondersteuning. In Lelystad organiseren vrijwilligers inloopspreekuren waar mensen zonder afspraak en meestal zonder wachttijd welkom zijn. Vrijwilligers hebben vaak meer tijd, het contact is laagdrempeliger, ze worden sneller als onpartijdig gezien en spreken vaak meer de taal van de doelgroep: minder formeel en bureaucratisch dan een gemeentemedewerker. Vrijwilligers, ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen komen op andere plekken en hebben meer informeel contact met bewoners, waardoor zij laagdrempeliger ondersteuning kunnen bieden. Dit wordt versterkt doordat zij op verschillende plekken in de wijk komen, of werken vanuit toegankelijke ontmoetingsplekken, zo vertelt één van de samenwerkingspartners:

> "Mensen waren eerst nog wel afwachtend: 'Zijn ze van de gemeente?' Er zijn nog wel angsten. Maar de drempel is hier een stuk lager er is hier een aparte ruimte waar mensen hun verhaal kunnen delen, bij het stadsdeel is het heel open en niet privé."

Het opbouwen van een vertrouwensband is hierbij essentieel. Als er eenmaal een band bestaat, worden signalen sneller opgepikt en doorgegeven, voordat een situatie verergert. Ook het eventuele doorverwijzen naar de juiste regeling, professional, afdeling of netwerkpartner loopt vervolgens goed. Zo kunnen laagdrempelig contact en ondersteuning, herkenning en het opbouwen van vertrouwensrelaties op de langere termijn ook bijdragen aan het vroegtijdig signaleren van armoede en schulden en tijdig doorverwijzen en ondersteunen.

De ondersteuning die sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen bieden, gaat vaak verder dan enkel hulp bij armoede en schulden. Van meerdere respondenten horen we voorbeelden zoals meegaan naar een ziekenhuis- of huisartsbezoek om te helpen vertalen of om angst weg te nemen, meegaan met ouders naar een spreekuur op school om te bemiddelen of te vertalen, of meegaan naar de voedselbank om drempels te verlagen. Ook wordt concrete ondersteuning geboden in de vorm van spullen, soms informeel en organisch via onderling contact in de wijk en soms via speciale maatwerkbudgetten van de gemeente of een welzijnsorganisatie.

3. Bewoners voelen zich gehoord

Focusgebieden werken soms vooral samen met sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen met het oog op ondersteuning bij formulieren en doorverwijzing. Maar dit krijgt in de praktijk een bredere invulling. Zo vertellen meerdere sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen dat zij voor hun gevoel vooral het verschil maken door een luisterend oor te bieden. Eén van de sleutelpersonen in Tilburg beschrijft het volgende:

> "Soms zoeken mensen alleen een luisterend oor, dat is dan al genoeg. De houding die je hebt maakt het verschil, kom je betrouwbaar over. En laten zien dat je zelf ook mens bent, dat is echt een kracht."

Een ervaringsdeskundige in Amsterdam Zuidoost benoemt dat naast heel veel luisteren ook de tijd nemen heel belangrijk is:

> "Soms duurt het heel lang voordat het echte verhaal naar buiten komt. Dan vertellen ze in het eerste gesprek dat alles goed gaat. De tweede keer is het verhaal al anders, ieder gesprek komt er wat meer bij."

Vaak zien zij iemand al opbloeien of met een gevoel van opluchting vertrekken nadat iemand diens verhaal heeft kunnen doen. Ook een van de samenwerkingspartners van de ervaringsdeskundigen in Amsterdam Zuidoost merkt hierin een positieve ontwikkeling op:

> "Mensen die komen lachen meer, zeggen blij 'ik heb een afspraak', hebben het gevoel 'ze gaan wat voor me doen'. Mensen gaan echt blij weg."

De vertrouwensband die ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen vaak hebben opgebouwd draagt hieraan bij. Dat velen van hen iets vergelijkbaars hebben meegemaakt, kan helpen om gevoelens van stigma of schaamte weg te nemen.

4. Meer zicht op leefwereld

Door samen te werken met informele netwerken krijgen professionals meer inzicht in de leefwereld van bewoners die te maken hebben met armoede en schulden. Dat het besef ondertussen is geland dat de regelingen zoals die bestaan niet aansluiten bij de leefwereld van bewoners, illustreert een respondent als volgt:

> "Onze maatschappij is gebouwd op het idee dat inwoners zelf weten wat ze nodig hebben. Maar als je voor je bestaanszekerheid 27 verschillende regelingen nodig hebt, klopt dat eigenlijk niet."

In Schiedam wil het focusgebied de bewoners centraal stellen door vanuit hen te identificeren welke problemen en behoeften er spelen. Dankzij versterkt contact met de inwoners begrijpt de gemeente bepaalde grote gemeenschappen in de wijk nu beter. Zo kreeg het programmabureau via sleutelpersonen het signaal dat een groot deel van de Bulgaarse gemeenschap uit hetzelfde dorp komt, waar niet iedereen toegang heeft tot bijvoorbeeld warm water of een school dicht bij huis. Dat maakt dat deze gemeenschap het begrip armoede anders opvat. De gemeente leert via sleutelpersonen hoe hiermee om te gaan en hoe deze groep te benaderen.

Vooral door een gelijkwaardig gesprek aan te gaan ontstaat meer begrip. Dit gebeurt bijvoorbeeld door bewoners uit te nodigen voor bijeenkomsten waarin casussen worden besproken, of door sessies te organiseren waarin professionals, ervaringsdeskundigen en wijkpartners samenkomen. Ook het actief betrekken van groepen zoals een jongerenraad helpt om waardevolle input te krijgen. Zulke verhalen en perspectieven geven professionals beter zicht op wat er speelt in het dagelijks leven van mensen in armoede en schulden. Als professionals van verschillende afdelingen in dialoog gaan met bewoners, kan dat ertoe leiden dat afdelingen beter samenwerken en de bureaucratische lasten voor de inwoners afnemen.

2.3.7 Werkzame elementen

Zoals beschreven in de literatuurstudie kan de aanpak van armoede en schulden alleen effect hebben als wordt ingezet op economische, mentale, sociale en/of culturele hulpbronnen (Van der Sanden et al., 2024; Madern et al., 2024) en er aandacht is voor basisvaardigheden (Van der Sanden, Franken & De Groot, 2025). In de focusgebieden van deze verdiepende studie zien we dat de inzet van het informele netwerk in de aanpak van schulden en armoede werkt, omdat het mentale, sociale en culturele hulpbronnen versterkt, en aandacht schenkt aan de basisvaardigheden.

1. Vergroten mentale hulpbronnen

In de focusgebieden dragen ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen bij aan het vergroten van mentale hulpbronnen van inwoners met schulden of armoedeproblematiek. Dit doen zij bijvoorbeeld door schaamte te verminderen en het zelfvertrouwen van inwoners te versterken. Zo ervaren inwoners soms een drempel om gebruik te maken van voorzieningen, zoals de voedselbank. Zij zijn bijvoorbeeld bang herkend te worden door buurtgenoten of hebben het idee dat dergelijke hulp niet voor hen bedoeld is. Ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen gaan hierover met inwoners in gesprek en normaliseren het gebruik van voorzieningen. Deze gesprekken richten zich ook op een toename van de zelfredzaamheid en het zelfvertrouwen van de inwoner. Soms gaat de ervaringsdeskundige of sleutelpersoon bijvoorbeeld een aantal keer mee naar een voedselbank of huisarts, waarna de inwoner dit zelf durft te doen.

Ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen helpen de mentale hulpbronnen bij inwoners ook te laten toenemen door open met hen in gesprek te gaan, niet te oordelen en een luisterend oor te bieden. Dit kan een belangrijk verschil maken voor inwoners die niet altijd ruimte hebben of zich vertrouwd voelen om hun verhaal te vertellen en ervaringen te delen. Zo beschrijft een van de ervaringsdeskundigen in Amsterdam:

> "Ze gaan naar huis met een goed gevoel, ook al is het probleem niet meteen opgelost. Je gehoord voelen, dat geeft soms ook meer rust of opluchting."

Ook besteden de ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen aandacht aan het welzijn en de eigen behoeften van de inwoners die zij spreken. In Amsterdam doen de ervaringsdeskundigen dit bijvoorbeeld door te vragen naar hoe inwoners hun vrije tijd invullen en of zij momenten van ontspanning hebben. Voor sommigen, met name moeders die vooral bezig zijn met zorgtaken, is dit iets waar zij niet eerder bij hebben stilgestaan. De ervaringsdeskundigen proberen op deze manier het leven van inwoners wat lichter te maken.

Ook aan het vergroten van vertrouwen in de overheid en instanties leveren de ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen door hun manier van werken en contact maken een bijdrage. Zij merken dat inwoners die te maken hebben met armoede of schulden, terughoudend zijn om hulp en ondersteuning aan te vragen van formele instanties, als gevolg van eigen ervaringen of door wat zij van anderen horen. Door hun laagdrempelige, persoonlijke benadering en door de tijd te nemen bouwen de ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen een vertrouwensrelatie op met de inwoners. Doordat de ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen naast de inwoners staan en met hen meedenken, verlaagt de drempel om hulp en ondersteuning vanuit instanties te accepteren.

2. Vergroten sociale hulpbronnen

In verschillende focusgebieden spelen ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen een belangrijke rol in het vergroten van sociale hulpbronnen van inwoners. Zowel in Tilburg als in Amsterdam maken de sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen deel uit van een netwerk van vrouwen vanuit verschillende gemeenschappen in de buurt. Binnen deze netwerken kunnen ze ervaringen delen, elkaar emotioneel ondersteunen, praktische tips delen, maar ook uitwisselen over signalen in de buurt. De sleutelpersonen in Tilburg geven aan dat de sociale cohesie en onderlinge betrokkenheid in hun buurt sterk is. De

sleutelpersonen hebben hier een actieve rol in en zetten hun netwerk ook in om hun medebewoners met concrete vragen te helpen. Zo brengen zij gemakkelijk buurtgenoten met elkaar in contact die bijvoorbeeld een fiets of winterjas voor elkaar over hebben.

Hoewel dergelijke contacten voornamelijk telefonisch of via appgroepen plaatsvinden, zijn fysieke ontmoetingen ook essentieel voor het opbouwen en vergroten van sociale contacten en netwerken. In verschillende focusgebieden worden dan ook activiteiten en bijeenkomsten georganiseerd waar inwoners elkaar kunnen ontmoeten. Dit gebeurt op plekken waar bewoners sowieso al komen, waardoor het bereik groot is. Sleutelpersonen in Tilburg beschrijven dat er door de wijk heen meerdere plekken zijn waar iedereen kan binnenlopen om elkaar te ontmoeten. Ook organiseren zij veel gratis activiteiten, wat met name mensen trekt die het niet breed hebben.

3. Vergroten culturele hulpbronnen

De ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen in de onderzochte focusgebieden helpen inwoners om hun weg te vinden binnen instituties en voorzieningen. Niet alle inwoners met schulden en armoede weten welke hulp beschikbaar is en hoe de toegang werkt. Ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen helpen inwoners door met hen te verkennen welke ondersteuning voor hen passend is en door het contact met instanties te leggen. De ervaringsdeskundigen in Amsterdam geven aan dat zij door hun eigen ervaringen vaak goed weten wat mogelijkheden zijn. Zij investeren echter ook veel tijd in het uitzoeken, navragen en aanvragen van regelingen voor mensen die bij hen komen. Deze ervaringsdeskundigen hebben daar ruimte voor, doordat zij huishoudens intensief begeleiden. Soms is het nodig de inwoner door te verwijzen naar andere instanties. De ervaringsdeskundige blijft dan samen met de inwoner regie houden, totdat een andere instantie actief is. Maar ook dan blijft de ervaringsdeskundige in contact. Op deze manier blijft de ervaringsdeskundige naast de inwoner staan, en de vertrouwensband behouden.

4. Aandacht voor basisvaardigheden

Ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen vervullen ook een rol in het signaleren van en ondersteunen bij beperkte basisvaardigheden. Duidelijke en eenvoudige communicatie in meerdere talen helpt om meer mensen te bereiken. Ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen helpen inwoners bijvoorbeeld bij het begrijpen van brieven en formulieren, of ze gaan mee naar afspraken bij scholen of zorgorganisaties. Daarbij zijn ze niet altijd enkel vertaler, maar soms ook bemiddelaar of helpen ze inwoners de juiste vragen te stellen. Daarnaast stimuleren de ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen inwoners om hun basisvaardigheden verder te ontwikkelen om daarmee hun zelfredzaamheid te vergroten. Tegelijk zijn ze zich er, door hun eigen ervaringen, van bewust dat mensen gezien hun problematiek niet altijd de ruimte en energie hebben om een taalcursus of computerles te volgen. In sommige gevallen is het voldoende om een formulier samen met de inwoner in te vullen, waarna die dit zelf kan.

2.3.8 Knelpunten

In deze studie kwamen ook verschillende aandachts- of knelpunten naar voren over de samenwerking tussen de focusgebieden en informele netwerken.

1. Een proces dat tijd vraagt

Een belangrijke uitdaging is dat de samenwerking met informele netwerken veel tijd en geduld vergt. Het kost moeite om een stevige basis op te bouwen, vaak via verkennende gesprekken en bijeenkomsten, voordat er daadwerkelijk stappen gezet kunnen worden. Alleen al het vinden van sleutelpersonen of ervaringsdeskundigen blijkt niet eenvoudig. Zo is het in sommige focusgebieden, die wel de wens of het plan hadden, tot nu toe nauwelijks gelukt om sleutelpersonen te vinden.

Voor sleutelpersonen geldt dat hun kracht zit in hun eigen netwerk en relaties. Dat is niet iets wat te forceren valt. Iemand van buiten de wijk of buurt kan niet uit het niks sleutelpersoon worden, geven zowel sleutelpersonen zelf als degenen met wie zij samenwerken aan. Zo vertelt een begeleider van sleutelpersonen in Schiedam:

> "Als je vanuit de gemeente zegt 'we zetten een sleutelpersoon in en die behoort deze kwaliteiten te hebben' dan zie je vaak dat de binding met de wijk mist, terwijl dat is waar de meerwaarde zit."

Het gaat juist om aansluiting vinden bij personen die al actief zijn in de wijk en deze sleutelrol vaak al vervullen, los van de samenwerking met of doelstellingen van een programmabureau of gemeente. Op zoek gaan naar bestaande netwerken in de wijk en daar bij aansluiten is dus een belangrijke eerste stap en investering voor programmabureau of gemeente. Vervolgens is het nodig om vertrouwen en betrokkenheid onder inwoners op te bouwen. Ook dat proces vraagt tijd en laat zich niet direct vertalen in meetbare resultaten.

Tegelijkertijd ervaren contactpersonen van de programmabureaus druk die voortkomt uit de tijdelijke aard van de regelingen: er is behoefte aan snelle verantwoording en zichtbare resultaten, terwijl de structurele financiering van de aanpak vaak onzeker is. Zo benadrukt een respondent dat het lastig is om te kwantificeren wat de impact van sleutelpersonen is. Eén sleutelpersoon spreekt makkelijk zestig mensen per week, maar wat de impact op die individuen is kan sterk uiteenlopen. Het vraagt vertrouwen van partners dat de invloed op individuen door sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen gaat leiden tot een grotere impact in de wijk, zonder dat je dat meteen in cijfers terugziet.

2. Vergoeding en waardering

De deelnemende focusgebieden investeren bewust in sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen, soms via vergoedingen of betaald werk. Dat versterkt hun positie en maakt hun stem krachtiger in het netwerk. In Schiedam wordt ook wel de term 'professionele bewoner' gehanteerd voor sleutelpersonen, die nu betaald worden en waardering krijgen voor wat ze al deden:

> "Als we verwachten dat ze dit vrijwillig blijven doen of voor een paar uurtjes betaald krijgen, dan zien we ook dat ze door solliciteren en dan raak je ze kwijt."

Een betaalde functie kan er dus aan bijdragen dat sleutelpersonen zich gewaardeerd voelen en dat zij zich voor langere tijd kunnen binden aan een wijk en hun rol. Tilburg kiest ervoor sleutelpersonen een passende vergoeding te geven en, waar mogelijk, een ontwikkelbaan (reguliere baan met loonkostensubsidie) aan te bieden. Daarnaast kunnen ze deelnemen aan een ontwikkeltraject: bij voorkeur richting een ontwikkelbaan, maar als dat niet passend is, een persoonlijk traject op maat.

De samenwerking met informele netwerken vraagt om maatwerk. Hoewel sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen aangeven dat waardering een belangrijke voorwaarde is, is dat niet per se gekoppeld aan financiële waardering of een betaalde functie. Een deel van het informele netwerk wil dit alleen maar vrijwillig doen. Een sleutelpersoon in Tilburg beschrijft hoe haar behoefte hierin zich heeft ontwikkeld:

> "Ik ben al vijftien jaar actief als vrijwilliger. Eerst had ik geen behoefte aan betaald werk. Ik wilde mijn tijd aan de kinderen besteden en in mijn vrije tijd wel vrijwilligerswerk doen. Toen werd ik benaderd om wijkambassadeur te worden. En gaandeweg kwam in de gesprekken die ik heb met de coördinator van wijkambassadeurs naar voren dat ik nu klaar ben voor een betaalde functie."

3. Ondersteuning en begeleiding

Een blijvend aandachtspunt is de vraag hoe het informele netwerk adequaat ondersteund kan worden. Het gaat om een aanbod dat aansluit bij de wensen, grenzen en behoeften van de sleutelpersoon of ervaringsdeskundige in kwestie. Een uitvoerende professional noemt het belang van een training voor vrijwilligers die zich langdurig willen inzetten, zodat zij leren hun eigen grenzen te bewaken en op een gezonde manier betrokken kunnen blijven. Persoonlijke begeleiding kan ervoor zorgen dat iemand zich steviger in het speelveld positioneert en diens kennis op een overstijgende manier leert inzetten.

Meerdere respondenten, uitvoerende professionals en contactpersonen van de programmabureaus, benoemen dat goede begeleiding en – waar nodig – passende scholing belangrijk zijn. Dat gaat verder dan een cursus of opleiding vooraf. Continue begeleiding is noodzakelijk om de rol goed uit te voeren en signalen te laten landen bij professionals. De geïnterviewde ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen geven aan dat ze daarin soms wel wat hebben gemist en gevoelsmatig "in het diepe gegooid" zijn. Zo beschrijven de ervaringsdeskundigen in Amsterdam Zuidoost dat zij voor hun rol geen vaste kaders hebben, behalve dat zij naast de Amsterdammer staan. In het begin waren zij hierin zoekende. Achteraf gezien hadden zij met name in de beginfase behoefte aan meer training en begeleiding.

4. Brede cultuurshift noodzakelijk

Het bewustzijn over de complexiteit van armoede en schulden wordt versterkt bij de uitvoerende professionals en contactpersonen van de focusgebieden die met het informele netwerk samenwerken. Een terugkerend aandachtspunt is echter dat dit bewustzijn gemeente-breed versterkt moet worden. Dat vraagt om een bredere cultuurshift die leidt tot een fundamentele omslag in denken en handelen. Eén waar vanuit een gezamenlijke ambitie ontstaat om bewoners duurzaam en op maat te helpen, in plaats van het uitvoeren van losse projecten of regelingen. Een contactpersoon van Amsterdam Zuidoost benoemt dat als volgt:

> "Dat niet het stadhuis het centrale punt is maar dat de wereld buiten is. Dat je je dienstverleningsconcept niet alleen meer via een contactcentrum ergens hebt, maar dat ambtenaren een plek gaan vinden in de wijk."

Dit vraagt van gemeenten en organisaties om te leren werken vanuit vertrouwen richting inwoners in plaats van vanuit wantrouwen. En om inwoners centraal te stellen in plaats van systemen en controle. Een dergelijke verandering is echter niet van de ene op de andere dag gerealiseerd.

5. Rol, positie en houding naar informele netwerken

De samenwerking met informele netwerken vraagt om een open houding en om waardering voor informele netwerken en personen, en wat dat betreft valt er soms nog winst te behalen bij de samenwerkingspartners. In Nieuwegein wordt opgemerkt dat professionals te vaak nog een onderscheid tussen vrijwilligers en beroepskrachten zien, wat de gezamenlijke aanpak belemmert. Er bestaan vooroordelen over de capaciteiten van vrijwilligers, terwijl zij met de juiste begeleiding veel kunnen betekenen. Coördinatoren spelen hierin een belangrijke rol door vrijwilligers te ondersteunen en begeleiden.

In veel gebieden is het samenwerken met sleutelpersonen of ervaringsdeskundigen binnen de complexiteit van bestaande regelingen en samenwerkingsverbanden nog een zoektocht. In Amsterdam Zuidoost geven de ervaringsdeskundigen aan blij te zijn met hun verankerde positie in de aanpak, maar ze voelen zich door de samenwerkingspartners niet altijd serieus genomen. Soms moeten zij uitleggen wat hun rol en positie is. Soms missen ze ook mandaat. Sleutelpersonen uit Tilburg herkennen dit: zij ervaren

dat het organiseren van activiteiten met bewoners soms onnodig complex is. Eén van de sleutelpersoon vertelt:

> "Ik doe liever zelf dingen dan dat ik elke maand moet aankloppen: hoe veel appels en mandarijnen heb ik gekocht. Zo krijg je er bijna geen zin meer in."

Het informele karakter en de werkwijze van sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen botsen regelmatig met de verantwoordingseisen en formele kaders van de gemeente of samenwerkingspartners. Van gemeenten en andere samenwerkingspartners vraagt dit dat zij de eigen werkwijze versimpelen of beter aan laten sluiten bij de rol en behoeften van informele netwerken en personen.

2.4 Conclusies en aanbevelingen

De hoofdvraag van deze verdiepende studie was: 'Hoe kunnen informele netwerken bijdragen aan het bereik van de doelgroep(en) en aan de kwaliteit van de hulpverlening aan bewoners met geldzorgen, armoede- en schuldenproblematiek?'

Deze vraag beantwoorden we aan de hand van de resultaten van de aanpakken van de focusgebieden en de inzichten in werkzame elementen en knelpunten die uit het onderzoek naar voren kwamen. We sluiten af met aanbevelingen voor de doorontwikkeling van de rol van informele netwerken bij de aanpak en preventie van armoede en schulden.

2.4.1 Aanleiding en aanpak

De manier waarop de samenwerking met informele netwerken in de onderzochte focusgebieden vorm krijgt, verschilt sterk tussen de gebieden. Het is afhankelijk van de lokale context, van bestaande netwerken en van de mate waarin de samenwerking al is ontwikkeld. De onderliggende motivatie is echter vergelijkbaar: informele netwerken worden ingezet om het bereik van bewoners met schulden en armoedeproblematiek te vergroten en de ondersteuning laagdrempeliger en toegankelijker te maken. Wat onder ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid en sleutelpersonen wordt verstaan wordt in praktijk flexibel ingevuld en de grenzen tussen deze rollen zijn vaak niet zo scherp. In veel gebieden kiezen de partijen bewust voor een brede definitie van de rollen. Daarin staat persoonlijke ervaring centraal en is een formele opleiding geen voorwaarde. Ook de mate van formalisering verschilt tussen de focusgebieden. Zo zijn er betaalde functies van ervaringsdeskundigen die een bepaald aantal huishoudens intensief kunnen begeleiden en ondersteunen. Maar in andere gebieden werken sleutelpersonen vooral op vrijwillige basis, en zij zorgen via korte lijnen binnen uitgebreide wijknetwerken voor snelle, praktische hulp aan een groot aantal buurtgenoten.

2.4.2 Ervaren effecten en positieve ontwikkelingen

Ondanks de verschillen in aanpak zijn over de hele linie de eerste positieve ontwikkelingen in de focusgebieden zichtbaar: de inzet van informele netwerken leidt tot beter bereik van inwoners, tot meer laagdrempelig contact en ondersteuning en tot bewoners die zich meer gehoord voelen. Ook is er meer en beter zicht op de leefwereld van bewoners in armoede en schulden. Dit komt doordat informele netwerken en personen actief zijn in bestaande netwerken in de wijk, ze laagdrempelig en persoonlijk zijn

in het contact met mensen, en zowel concrete hulp als een luisterend oor bieden. Door de open en gelijkwaardige manier waarop ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen met mensen in gesprek gaan, ontstaat meer zicht op wat er speelt in verschillende leefdomeinen. Daardoor ontstaat bovendien meer zicht op onderliggende factoren die bijdragen aan armoede en schulden. Dit versterkt de kwaliteit van de hulpverlening en stimuleert de ontwikkeling van initiatieven die beter aansluiten bij de behoeften van inwoners en passende oplossingen bieden.

2.4.3 Werkzame elementen

In de focusgebieden van deze verdiepende studie zien we dat de inzet van het informele netwerk in de aanpak van schulden en armoede werkt dankzij het vergroten van mentale, sociale en culturele hulpbronnen en de aandacht voor basisvaardigheden. Sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen vergroten mentale hulpbronnen bij mensen in armoede en schulden door schaamte te verminderen en het zelfvertrouwen te versterken, door aandacht te hebben voor de eigen behoeften en talenten van deze mensen en door hun vertrouwen in de hulp van de overheid en formele instanties te vergroten. Sociale hulpbronnen worden vergroot doordat mensen in armoede en schulden via het informele netwerk in contact komen met anderen die hen emotionele steun en/of praktische hulp kunnen bieden. Ook dragen sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen bij aan het versterken van onderling contact en ontmoeting door activiteiten en bijeenkomsten te organiseren en door aan te sluiten bij initiatieven van bewoners zelf. Verder vergroten zij culturele hulpbronnen door mensen met schulden en armoedeproblematiek te helpen hun weg te vinden binnen instituties en voorzieningen. Tot slot hebben ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen aandacht voor beperkte basisvaardigheden. Ze herkennen het en bieden inwoners ondersteuning op dat vlak. Met duidelijke en eenvoudige communicatie kunnen zij mensen met beperkte basisvaardigheden beter bereiken en ondersteunen.

2.4.4 Knelpunten en randvoorwaarden

Hoewel informele netwerken waardevol blijken in de aanpak, ondervinden de focusgebieden er ook belemmeringen bij, of wijzen ze op aandachtspunten. Het samenwerken met informele netwerken vergt veel tijd, geduld en vertrouwen, terwijl er vaak druk wordt gevoeld om snel meetbare resultaten te leveren richting het Rijk en de financiering onzeker is. Ook is een brede cultuurshift nodig bij formele instanties in de focusgebieden om de samenwerking met het informele netwerk in de aanpak van schulden en armoede te laten slagen. Dit vraagt om een sterker bewustzijn over de complexiteit van armoede en schulden en een gezamenlijke ambitie om bewoners duurzaam en op maat te helpen. Daarnaast is het een aandachtspunt om na te denken over een passende vergoeding of waardering voor sleutelpersonen, bijvoorbeeld in de vorm van een betaalde functie, vrijwilligersvergoeding of het aanbieden van trainingen en ontwikkelkansen. Het is hierbij belangrijk om aan te sluiten bij de wensen en behoeften van de persoon in kwestie en dus om maatwerk te kunnen bieden.

2.4.5 Borging

Verschillende uitvoerende professionals en contactpersonen van de programmabureaus geven aan dat het borgen van de samenwerking met het informele netwerk een belangrijke voorwaarde, maar ook een uitdaging is. Om sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen blijvend een rol te geven is er lange termijn financiering nodig. Dergelijke financiering kan betaalde functies, vrijwilligersvergoedingen en/of

begeleiding op maat mogelijk maken. Nu maken kortlopende subsidies en financieringsstromen de continuïteit vaak onzeker.

Naast financiering vraagt een duurzame samenwerking met informele netwerken dat hun rol binnen en buiten de gemeente beter wordt ingebed. Ook samenwerkingspartners kunnen hierin een rol spelen, benadrukken contactpersonen uit Tilburg en Schiedam:

> "In de praktijk werken we met heel veel organisaties. Dan moeten we het eigenaarschap ook bij die andere organisaties gaan leggen. Als de SPUK middelen ophouden kunnen zij mogelijk ook op zoek gaan naar andere middelen."

> "We zijn ook in gesprek met welzijnsorganisaties om dit te integreren in hun werkwijze, dan kunnen we ook anderen hier eigenaar van maken. Dat het veel meer van de wijken wordt, in plaats van het nationaal programma."

Als partnerorganisaties hun samenwerking met informele netwerken ook verankeren in hun werkwijze, wordt deze daarmee minder afhankelijk van (tijdelijke) financiering of inzet vanuit de gemeente of het NPLV.

2.4.6 Aanbevelingen

De resultaten van deze verdiepende studie laten zien dat informele netwerken, in het bijzonder ervaringsdeskundigen en sleutelpersonen, een belangrijke rol vervullen in de aanpak van armoede en schulden. Uit deze studie volgt een aantal aanbevelingen voor professionals van gemeenten en welzijnsorganisaties.

1. Borg structurele financiering en ondersteuning van informele netwerken

Zorg voor structurele in plaats van projectmatige financiering van de inzet van sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen. Bied sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen structurele ondersteuning, zowel praktisch als financieel, en passend bij hun situatie en behoeften. Zorg voor toegankelijke mogelijkheden voor training, intervisie en administratieve hulp. Passende waardering kan variëren van een vrijwilligersvergoeding tot een betaalde baan of scholings- en ontwikkelmogelijkheden (zie hiervoor bijvoorbeeld de beslisboom van Movisie in Winter & Sok 2025). Sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen hoeven geen formele professionals te worden, maar functioneren het best wanneer hun unieke positie wordt erkend en zorgvuldig wordt ondersteund. Sluit hierbij ook aan op de situatie en wensen van de sleutelpersoon of ervaringsdeskundige en hoe deze zelf graag invulling geeft aan deze rol. Ondersteuning en begeleiding is ook van belang om overvraging en overbelasting te voorkomen.

2. Veranker relationeel en leefwereldgericht werken in opdrachtverlening en professionalisering

Werk samen met informele netwerken vanuit openheid, transparantie en gelijkwaardigheid, met aandacht voor de wensen en behoeften van sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen. Dit vraagt om een cultuurverschuiving binnen gemeenten en samenwerkingspartners: van systeemgericht naar leefwereldgericht werken. Vertaal dit naar concrete eisen in opdrachtverlening en investeer in professionalisering (houding, vaardigheden en mandaat) van professionals, zodat zij daadwerkelijk ruimte hebben voor maatwerk en relatieopbouw. Dat betekent ook investeren in bewustwording van de complexiteit van armoede en schulden en de verschillende leefgebieden die het raakt. Informele netwerken spelen een belangrijke rol in deze bewustwording, doordat zij dichtbij bewoners staan en zicht hebben op hun leefwereld en die inzichten kunnen delen met professionals. Ook kunnen professionals van

hen leren over hoe zij zelf de vertrouwensband met en nabijheid tot inwoners kunnen vergroten. Sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen hebben bovendien mandaat en ruimte nodig om de dingen te kunnen doen die op dat moment nodig zijn voor de mensen die zij ondersteunen, formele en strakke kaders werken belemmerend. Van professionals vraagt dit om de eigen werkwijze te versimpelen en beter aan te laten sluiten bij de rol en behoeften van informele netwerken en personen.

3. Organiseer realistische randvoorwaarden voor duurzame samenwerking

De samenwerking tussen formele en informele netwerken is een doorgaand proces. Erken dat samenwerking met informele netwerken tijd, stabiliteit en continuïteit vraagt. Richt sturing en verwachtingen hierop in door ruimte te bieden voor langdurige relatieopbouw, en lerend werken. Informele netwerken functioneren op basis van onderlinge relaties, betrokkenheid en intrinsieke motivatie; een te doelgerichte of instrumentele aanpak kan deze waardevolle dynamiek verstoren. Dit vraagt om ruimte om te experimenteren, te leren en fouten te maken. En om te investeren in dialoog tussen professionals en sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen, over hoe zij elkaar zien, begrijpen en waarderen. Ook investeren in structurele duurzaamheid is van belang bij de samenwerking tussen informeel en formeel. Het is nodig om de rol van informele netwerken te verankeren in het gemeentelijke beleid en in de werkwijzen van partnerorganisaties (welzijn, corporaties, zorg, scholen) zodat de samenwerking niet afhankelijk is van losse projectgelden. Maak afspraken over eigenaarschap van deze samenwerking, zodat het breder gedragen wordt dan alleen door gemeente of tijdelijke programma's.

Bronnenlijst

Achahchah, J., Hamdi, A., Kros, K, Yohannes, R. & Bektaş, G. (2023). *De kracht van informele netwerken. Verkenning naar het versterken en verbinden van informele netwerken*. Utrecht: Kennisplatform Inclusief Samenleven.

Bakker, H., & Felten, H. (2019). *Handreiking Verandering van binnenuit. Zelfbeschikking bevorderen binnen migranten- en vluchtelingengemeenschappen*. Utrecht: Movisie.

De Beer, P. (2015). Basisinkomen, basisbaan of gewoon armoede bestrijden? *Socialisme en Democratie*, *72*.

Van den Berg, K. en Winter, M. (2023). *Onderzoek naar zeggenschap en invloed van bewoners in Kanaleneiland*. Utrecht: Movisie.

De Bruijn, D. & Noordewier, Y. (2023). *Ruimte voor invloed. Verkenning van mogelijkheden voor meerstemmigheid in lokaal beleid*. Utrecht: Movisie.

De Bruijn, D & Winter, M. (2023). *Infographic: De rol van sleutelpersonen*. Utrecht: Movisie.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2024). Schuldenproblematiek in beeld. Geraadpleegd op 17 juli 2025 van https://dashboards.cbs.nl/v5/SchuldenproblematiekInBeeld/

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud), (2024). De nieuwe methode om armoede in Nederland te meten. Geraadpleegd op 17 juli 2025 van cbs.nl/nl-nl/publicatie/2024/42/de-nieuwe-methode-om-armoede-in-nederland-te-meten

Custers, G. & Engbersen, G. (2022). *Linking social capital and organizational ties: How different types of neighborhood organizations broker resources for the urban poor.* Journal of Urban Affairs. DOI: 10.1080/07352166.2022.2137032

Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) (2024). Samenwerken met gemeenschappen via een netwerk van sleutelpersonen. Handreiking voor gemeenten. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Handreiking: 'Samenwerken met gemeenschappen via een netwerk van sleutelpersonen' | Publicatie | Socialestabiliteit

Goorts, I. en Jacob, Y. (2021). Handreiking: Samenwerken met sleutelpersonen in de gemeente. Handreiking voor gemeenten op basis van de ervaringen uit gemeente Haarlem. Utrecht: Pharos.

Herrington, T., Patrick, R., & Watson, S. (2020). Poverty2solutions: Reflections from collaborative research rooted in the expertise of experience on poverty. *Journal of Poverty and Social Justice, 28*(1), 135-146.

Keuzenkamp, S. (2017). *Wat werkt en wie werkt? Het bevorderen van participatie bij de aanpak van armoede en schulden*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Kiili, J. & Itäpuisto, M. (2022). Expertise-by-experience in child and family services: Professionals' perspectives on experiential knowledge. *Nordic Journal of Social Research, 13*(2), 1-14.

Koster, M. (2014). *Bridging the Gap in the Dutch Participation Society. New spaces of governance, brokers, and informal politics*. Etnofoor, Participation, volume 26, issue 2, 2014, pp. 49-64.

Lusse, M., & Kassenberg, A. (2022). *Omgaan met armoede in het sociaal domein. Handreiking voor professionals*. Rotterdam: Hogeschool van Rotterdam.

Madern, T., van der Meulen, B., te Boekhorst, J., Hovenkamp, F., Custers, A., Kruithof, M., Dijkstra, R., van Dijk, W., Stallen, M., & Hilgevoord, V. (2024). Preventie van geldzorgen, schulden en armoede: Verschillende typen interventies in kaart. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam, Lectoraat Armoede Interventies.

Muthert, H., & Rosie, S. (2024). *Lessons learned in het leernetwerk Laaggeletterdheid, Langdurige Armoede en Geestelijke Verzorging Thuis: In vijf activiteiten op zoek naar aansluiting.* Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud), (2025). Meer mensen arm in 2024. Geraadpleegd op 8 april 2026 van https://www.nibud.nl/nieuws/meer-mensen-arm-in-2024/

Nuiver, L., Tonnon, S. & Madern, T. (2024). *Ervaringkennis: De meerwaarde van het inzetten van ervaringskennis in de communicvatie bij vroegsignalering.* Utrecht: De Nederlande Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek.

Odekerken, M., Out, M., & Stavenuiter, M. (2021). *De kracht van ervaringsvrijwilligers: Hoe ervaringsverhalen anderen kunnen helpen. Eerder uit de schulden - wat werkt*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Odekerken, M., Out, M., & Stavenuiter, M. (2023). *Werkzame elementen bij jongereninterventies, gericht op het voorkom van (mogelijke) betalingsachterstanden: Voor en door jongeren*. Utrecht: De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek.

Out, M., Odekerken, M. & Stavenuiter, M. (2021). *Verschil maken in de schuldhulpverlening: Een literatuurstudie naar de meerwaarde van ervaringsdeskundigheid*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Van der Sanden, P., Mulder, M., van Burik, E. & Mateman, H. (2024). *Wat werkt bij de aanpak van armoede*. Utrecht: Movisie.

Van der Sanden, P., Franken, M., de Groot, N. (2025). *Beperkte basisvaardigheden en structurele geldzorgen.* Utrecht: Movisie.

Sok, K. & Mulder, M. (2024). *Drie eyeopeners bij ervaringsdeskundigheid in beleid.* Utrecht: Movisie.

Suijs, S. (2013). Ervaringsdeskundigen en armoedebestrijding: Een hard bevochten overwinning op zichzelf. *Alert: Tijdschrift voor Sociaal Werk en Politiek, 39*(4), 6-12.

Szreter, S. and Woolcock, M. (2004). *Health by Association? Social Capital, Social Theory, and the Political Economy of Public Health*. As published in: International Journal of Epidemology 33 (4).

Timmer, A.H. (2009). Raakt het u? Herstel en ervaringsdeskundigheid in de GGZ.

Winter, M. & Sok, K. (2025). *Gelijkwaardige waardering, passende vergoeding: de kracht van ervaringsdeskundigheid: praktische beslisboom helpt bij het bepalen van vergoedingen.* Utrecht: Movisie.

3. Re-integratie

Dit hoofdstuk beschrijft de kwantitatieve en kwalitatieve resultaten van de monitor SPUK KW op het hoofdthema Re-integratie. Binnen dit thema worden de uitgekeerde middelen besteed aan activiteiten waarmee inwoners van het stedelijk focusgebied die aanspraak maken op ondersteuning bij arbeidsinschakeling als bedoeld in artikel 7, eerste lid, onderdeel a, van de Participatiewet begeleiding krijgen bij het vinden van duurzame betaalde arbeid.

In paragraaf 3.1 krijgt Re-integratie als thema binnen SPUK KW een inhoudelijke toelichting. In 3.2 beschrijven we de kwantitatieve resultaten van de NPLV monitor en de daarin opgenomen relevante context-, gebiedseffect- en realisatie-indicatoren voor het thema Re-integratie. Deze geven een breed kwantitatief beeld van de korte- en langetermijnresultaten op dit thema. In paragraaf 3.3 komen de uitkomsten van de kwalitatieve verdiepende studie aan de orde. Deze paragraaf start met een toelichting op de keuze voor de onderwerpen van de verdiepende studies. Deze onderwerpen zijn: groepsaanpak bij re-integratie en activering, en wijkbuurtbanen. Na een uitleg van de onderzoeksaanpak en relevante kennis uit de deskresearch, volgt een beschrijving van de uitvoeringspraktijk in de deelnemende focusgebieden. Vervolgens beschrijven we de ervaren effecten, de werkzame elementen en de knelpunten die naar voren komen uit verdiepende studie. Paragraaf 3.4 bestaat uit conclusies en aanbevelingen.

3.1 Re-integratie als thema binnen SPUK KW

Het hebben van (betaald) werk is om meerdere redenen van belang. Allereerst is er de economische waarde: de bijdrage die werkenden leveren aan onze bedrijvigheid en productie en de inkomsten die mensen daarvoor ontvangen. Mensen kunnen daardoor (meestal) voorzien in hun levensonderhoud. Naast de economische waarde is de maatschappelijke waarde van werk enorm belangrijk: betaald en onbetaald werk heeft een positieve invloed op het welzijn van mensen, op hun gezondheid en sociaal functioneren. Mensen ontlenen zingeving aan hun werk, status of hun persoonlijke identiteit. Ook draagt het hebben van werk bij aan structureren van de dag en het opbouwen van een sociaal netwerk buiten de eigen familie (Paul & Batinic, 2010).

Ondanks de huidige personeelstekorten, was in 2024 het aantal mensen met een bijstandsuitkering gestegen tot ruim 400.000 personen (Factsheet Participatiewet 2025) en er is sprake van een stijgende trend. Voor veel mensen lijkt de stap naar de reguliere arbeidsmarkt (te) groot is, vanwege mentale, fysieke of sociale belemmeringen (Fitzpatrick et al., 2023). Voor deze mensen is het moeilijk om aan het werk te komen en als ze eenmaal aan het werk zijn is het ook moeilijk om aan het werk te blijven. Daarnaast is de werkgelegenheid voor met name praktisch geschoolden ook nog eens sterk afgenomen in het afgelopen decennium, als gevolg van globalisering, automatisering en flexibilisering op de arbeidsmarkt (Stavenuiter et al., 2020). Duurzame instroom in regulier betaald werk is dus voor een deel van de mensen niet vanzelfsprekend (Commissie Regulering van Werk, 2020; WRR, 2020).

Op grond van het feit dat er zoveel mensen langdurig in de bijstand zitten, moeten we concluderen dat er voor deze groep een ander soort begeleidingsaanpak nodig is. Bij een groot deel van deze mensen belemmert een veelheid aan factoren de re-integratie in reguliere banen. Extra investeringen zijn nodig in begeleiding gericht op persoonlijke ontwikkeling, werknemersvaardigheden, taalonderwijs, om- of bijscholing en soms op het wegnemen van obstakels (zoals kinderopvang of vervoer) of op het werken aan mentale gezondheid of verslavingsproblematiek (Heekelaar et al., 2021; Bartels, 2022).

De focusgebieden van de SPUK KW hebben allemaal te maken met een bovengemiddeld grote groep mensen voor wie extra aandacht bij de toeleiding naar (betaald of onbetaald) werk of scholing nodig is

omdat ze al lang buiten het arbeidsproces staan of omdat er andere belemmeringen zijn voor arbeidsdeelname, zoals taalbeheersing, kinderopvang, gebrekkige werknemersvaardigheden, et cetera (zie daarvoor ook de tabellen in bijlage 2 en de cijfers in paragraaf 3.2).

Als mensen niet volwaardig mee kunnen doen in de samenleving heeft dat negatieve effecten op hun gezondheid en welbevinden. Het doel van deze extra inzet vanuit de SPUK KW is om de negatieve effecten voor individuen, maatschappelijke kosten zoals voor uitkeringen en zorg, en negatieve gevolgen voor de leefbaarheid en sociale cohesie in buurten en wijken te verminderen.

Voor een deel van de mensen resulteert de extra aandacht en begeleiding voor re-integratie in de focusgebieden in instroom in regulier of aangepast betaald werk, anderen stromen uit naar allerlei vormen van gesubsidieerd werk, dagbesteding, activiteiten of vrijwilligerswerk. In alle gevallen is daarmee bereikt dat mensen niet langer aan de zijlijn staan, maar meedoen in de samenleving, met alle positieve effecten voor henzelf en de maatschappij die daarbij horen (De Smedt et al., 2021).

Dit komt overeen met de twee varianten die de herziene Participatiewet in balans (2025) benoemt, namelijk een re-integratiedeel gericht op arbeid en een deel dat niet (direct) is gericht op arbeidsinschakeling, maar op het verbeteren van participatie in bredere zin. De grens tussen beide varianten is in de praktijk niet heel hard. De initiatieven die in de focusgebieden ontplooid worden bestrijken het hele scala aan maatregelen, ook al ligt er bij de meeste initiatieven een zwaarder accent op de participatie in brede zin. In de verdiepende kwalitatieve studie (zie 3.3) hebben we vooral aanpakken onderzocht die zich richten op persoonlijke ontwikkeling, empowerment, het aanleren van professionele vaardigheden en loopbaanbegeleiding. Het uiteindelijke doel van deze aanpakken is altijd de toeleiding naar een participatieplek, opleiding, vrijwilligerswerk en/of regulier werk. De aanpakken verschillen sterk in focus: de ene aanpak kenmerkt zich door een-op-een-begeleiding, de andere aanpak bestaat uit groepstrajecten (vaak aangevuld met een vorm van individuele begeleiding). De individuele begeleiding past in het beeld van de meer traditionele vorm van toeleiding naar werk, maar onderscheidt zich door de bredere focus.

3.2 Kwantitatieve resultaten uit NPLV monitor

3.2.1 Langetermijneffecten

Re-integratie is een belangrijk vraagstuk in de focusgebieden van de SPUK KW. Deze gebieden kampen met flinke groepen inwoners die niet deelnemen aan het arbeidsproces en voor wie de stap naar werk of scholing om allerlei redenen (te) groot is. De focusgebieden spannen zich op allerlei manieren in om die kloof te overbruggen. Om zicht te krijgen op de lange termijneffecten op het gebied van re-integratie zijn data over verschillende gebiedseffect- en contextindicatoren uit de NPLV monitor bekeken. Een uitgebreid overzicht met tabellen en cijfers van deze gebiedseffect- en contextindicatoren is te vinden in bijlage 2.

- De arbeidsparticipatie in de focusgebieden blijft structureel achter bij het landelijke gemiddelde. In 2018 werkte 60,7% van de beroepsbevolking in de focusgebieden, tegenover 68,0% landelijk. In 2019 werkte 60,9% van de jongeren in de focusgebieden, tegenover 67,0% landelijk. Deze kloof van 7 à 8 procentpunten blijft in alle jaren zichtbaar.

- Tussen 2018 en 2023 lag het aandeel bijstandsgerechtigden in de focusgebieden ook aanzienlijk hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2018 ontving 8,2% van de inwoners in de focusgebieden bijstand, tegenover 3,2% landelijk. Deze verhouding bleef in deze hele periode bestaan, waarbij het aandeel in de focusgebieden telkens meer dan twee keer zo hoog was als in Nederland als geheel.

- Eenzelfde beeld zien we bij het aandeel inwoners van 18 tot 30 jaar zonder startkwalificatie (en ook geen onderwijs volgend). Tussen 2018 en 2024 lag dit percentage in de focusgebieden structureel boven het landelijke gemiddelde. In 2018 ging het om 12,6% in de focusgebieden, tegenover 9,9% landelijk. Dit verschil bleef in alle jaren zichtbaar.

- De SES WOA score, die iets zegt over de sociaal economische status van huishoudens, lag tussen 2018 en 2023 in de focusgebieden structureel lager dan het landelijke gemiddelde. De landelijke score vanaf 2019 was steeds positief, terwijl de score in de focusgebieden gedurende de hele periode negatief was. In beide contexten was er overigens wel sprake van een geleidelijke stijging. In de focusgebieden verbeterde de score stap voor stap, van –0,40 in 2018 naar –0,33 in 2023. Landelijk was de ontwikkeling iets gunstiger.

- In de NPLV gebieden was het percentage huishoudens met problematische schulden in 2024 dubbel zo hoog als het Nederlands gemiddelde (14% in de NPLV gebieden en 7,5% voor het Nederlands gemiddelde).

- Ook het aandeel volwassenen dat veel stress en weinig regie over het eigen leven ervaart, ligt in de NPLV gebieden aanmerkelijk hoger dan het Nederlands gemiddelde. In 2020 ervaarde 23,4% van de volwassenen in NPLV veel stress, tegenover 17,9% landelijk. In 2022 steeg dit aandeel naar 27,8% in de focusgebieden en 20,7% in Nederland.

Deze en andere indicatoren laten zien dat de NPLV focusgebieden te maken hebben met grote aantallen niet-werkende mensen, in combinatie met een stapeling van andere problematiek (zie ook bijlage 2). Dit is in lijn met wat het SCP (2023a en b) beschrijft, namelijk dat multiproblematiek een groot probleem is bij mensen in de bijstand, en dat de problemen toenemen naarmate mensen langer in de bijstand zitten. De voorgaande cijfers benadrukken de urgentie en het belang om de inwoners in de focusgebieden op enigerlei wijze mee te laten doen en tegelijkertijd te werken aan de ontwikkeling van de wijk.

3.2.2 Korte termijneffecten

Binnen het thema Re-integratie hebben we naar vier gebiedsrealisatie-indicatoren uit deNPLV monitor gekeken, die in cijfermatige zin iets zeggen over de kortetermijnresultaten. Deze indicatoren gaan over de deelname aan re-integratiebegeleiding, hoeveel vrijwilligers of professionals hierbij betrokken zijn en hoeveel banen zijn gecreëerd. Voor elk van deze vragen hebben we het gemiddelde over de twintig focusgebieden berekend voor 2024. Daarna hebben we gekeken naar de gemiddelde score van de focusgebieden die aan de eerste fase van de verdiepende studie re-integratie (zie 3.3.2) hebben meegedaan.

- De eerste vraag omvatte het totale aantal deelnemers dat begeleiding bij participatie en/of re-integratie in werk heeft ontvangen, zowel individueel als in groepsverband. Uit de data van alle focusgebieden blijkt dat gemiddeld per gebied 253 personen gebruik maakten van deze begeleiding. In de focusgebieden die deelnamen aan de verdiepende studie lag dit gemiddelde aantal lager, namelijk op 216 deelnemers. Dat is te verklaren uit het feit dat de deelnemende focusgebieden gekozen hebben voor een arbeidsintensieve aanpak, waardoor zij minder mensen kunnen begeleiden.

- Wat betreft het aantal re-integratieprofessionals en vrijwilligers dat actief was in de focusgebieden, komt het gemiddelde uit op bijna 20 personen. Het aantal re-integratieprofessionals en vrijwilligers ligt gemiddeld lager in de deelnemende focusgebieden, met een gemiddelde van minder dan 8 professionals en vrijwilligers. Een mogelijke verklaring voor dit flink lagere aantal ligt in de gebrekkige registratie: in de focusgebieden die meededen aan de verdiepende studie worden veel wijkinitiatieven en informele organisaties ingezet bij de

re-integratie activiteiten. Het aantal actieve wijkbewoners of vrijwilligers wordt echter op heel verschillende wijze bijgehouden en is meestal niet zichtbaar in officiële gemeentelijke cijfers.

- Voor de derde indicator, over het aantal extra gerealiseerde opstap- of instapbanen, is het gemiddelde in alle focusgebieden 29 banen. Hierbij moeten we wel opmerken dat tien gebieden tijdens de meetperiode niet bezig waren met het realiseren van opstap- of instapbanen. Het gemiddelde aantal in de deelnemende focusgebieden ligt met ruim 18 banen alsnog lager. Dat is te verklaren uit het feit dat de aanpakken in de focusgebieden die deelnamen aan de verdiepende studie, zich veelal richten op het creëren van een stressvrije situatie voor deelnemers aan de trajecten. Tijdelijke of onzekere banen passen hier minder goed bij.
- Het aantal extra gerealiseerde wijk- of buurtbanen was in alle focusgebieden gemiddeld bijna 7. In de focusgebieden die deelnamen aan de verdiepende studie lag dat gemiddelde aantal hoger, namelijk 10.

De gemeten indicatoren zijn in goed overleg met focusgebieden, departementen en onderzoekers tot stand gekomen. Op voorhand was echter ook al duidelijk dat de werkelijkheid van de uitvoeringspraktijk in de focusgebieden vele malen complexer is dan het beeld dat uit deze cijfermatige data oprijst en waarschijnlijk niet alles meetbaar zou zijn. Voor een juiste duiding van bovengenoemde data is het daarom van belang om rekening te houden met onderstaande punten:

- Een succesvol omvangrijk project meldt dat er sprake is van een aanzuigende werking: mensen met een uitkering uit andere gebieden/gemeenten komen naar het focusgebied vanwege het re-integratie aanbod aldaar in combinatie met betaalbare huisvesting). Het succes vertaalt zich in dit gebied daardoor niet in een daling van het aantal mensen in de bijstand of een toename van de arbeidsparticipatie.
- De data van een ander groot focusgebied dat deelnam aan de verdiepende studie zijn niet altijd meegenomen in de gemiddelden. Het andere focusgebied kon in het eerste jaar geen cijfers rapporteren in de meetperiode omdat een traject tijdelijk was stilgelegd in verband met een dreigend faillissement van een van de uitvoerders.
- De wijze van registeren en meten in de verschillende focusgebieden loopt nogal uiteen. Dat maakt de vergelijkbaarheid moeilijker.
- In de gesprekken bleek dat er in de praktijk veel meer mensen betrokken zijn bij de participatietrajecten, die hier niet meegeteld worden bij de vraag naar re-integratieprofessionals of vrijwilligers en de vraag naar het aantal mensen dat begeleiding krijgt. Het gerapporteerde aantal betreft voornamelijk personen met een coördinerende functie (veelal professionals). Als gevolg van de integrale aanpak worden de cijfers bovendien door verschillende partijen op een eigen wijze bijgehouden, waardoor het programmabureau of de gemeente ze niet altijd rapporteert.
- De geringe schaalgrootte van deze projecten (met enkele tientallen tot een paar honderd mensen als bereik) maakt dat we uit de kwantitatieve data in een gebied van duizenden mensen waarschijnlijk geen wijzigingen gaan zien in zaken als arbeidsparticipatie, et cetera.

De kwantitatieve data geven daarom slechts beperkt antwoord op de onderzoeksvragen. Diepgaand kwalitatief onderzoek op de werkvloer is nodig om meer te kunnen zeggen over de werkelijke aard en omvang en zichtbare effecten van de aanpakken in het kader van de SPUK KW.

3.3 Kwalitatieve resultaten verdiepende studies

3.3.1 Toelichting onderwerpkeuze

In de inleiding van deze rapportage (1.2.2) beschreven we hoe we tot de keuze zijn gekomen van de onderwerpen voor de verdiepende studies. In de aanvragen voor de middelen van de SPUK KW voor het thema Re-integratie komen een aantal aanpakken naar voren die meerdere focusgebieden inzetten om mensen met een afstand tot de reguliere arbeidsmarkt toe te leiden naar betaald of onbetaald werk, scholing of een andere vorm van zinvolle dagbesteding.

In de SPUK KW aanvragen komen twee typen re-integratie interventies vaak voor:

a. De groepsgewijze aanpak van re-integratie/participatie trajecten, meestal gericht op het werkfit maken van deelnemers;
b. De creatie van banen in de eigen wijk of buurt, die zowel een positief effect hebben voor de betrokken deelnemers als ook maatschappelijke waarde creëren voor de buurt of wijk.

Bij de groepsgerichte aanpak die we in meerdere focusgebieden van de SPUK KW tegenkomen betreft het bijvoorbeeld activiteiten waarbij deelnemers gezamenlijk een vaardigheidstraining volgen, een creatieve activiteit ondernemen of samen sporten. Deze groepsactiviteiten zijn vooral gericht op het verbeteren van de mentale en fysieke gezondheid en (waar mogelijk) het werkfit maken van deelnemers.
Bij de wijkbanen gaat het om initiatieven om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt een baan te bieden in de eigen wijk. Daarmee participeren zij zelf weer actief én ontstaat er maatschappelijke waarde (Kerckhaert & Geijsen, 2020) in hun eigen wijk of buurt (Dekker & De Vleeschouwer, 2021).

Buurtbaan, basisbaan of wijkbaan?
Bij de oorspronkelijke buurtbaan (Krook, 2023) gaat het om buurtbewoners (ervaringsdeskundigen of vrijwilligers) waarvan hun aanvankelijk onbetaalde bijdrage aan de wijk of buurt omgezet wordt naar een volwaardig betaald (tijdelijk of vast) dienstverband. Buurtopbouw en arbeidsre-integratie gaan hier hand in hand, waarbij de buurt leidend is voor de invulling van de baan. In andere gebieden heet dit ook wel een basisbaan: vast werk met een maatschappelijke meerwaarde (Rietveld et al., 2025), maar daarbij is er niet per se sprake van een betaalde voortzetting van een voorheen vrijwillige bijdrage. In de focusgebieden worden dus verschillende namen gehanteerd en dat leidt tot spraakverwarring. In deze studie kiezen we voor de neutrale term **wijkbaan**. Die omvat alle varianten, van betaald werk in de wijk tot trajecten die gericht zijn op participatie in de wijk in brede zin.

De verdiepende studies voor het thema Re-integratie richten zich op groepsaanpakken en wijkbanen, omdat deze interventies afwijken van de traditionele individuele begeleiding naar werk. De groepsaanpakken en wijkbanen zijn in de SPUK KW projectaanvragen als afzonderlijke activiteiten beschreven, maar vormen in de uitvoeringspraktijk een samenhangend palet van re-integratie en activeringsinstrumenten. Het is tevens belangrijk om te beseffen dat de projecten in deze studie maar een beperkt deel vormen van de veelheid aan activiteiten op het terrein van re-integratie die worden bekostigd vanuit de SPUK KW. Daarnaast vinden in de focusgebieden ook re-integratie activiteiten zonder SPUK KW middelen plaats.

3.3.2 Doel en opzet van de studie

Het doel van deze verdiepende studie was om zicht te krijgen op de uitvoeringspraktijk in de focusgebieden van de verschillende groepsgerichte aanpakken en wijkbanen (fase 1) en om te ontdekken

wat werkt bij deze interventies (fase 2) met het oog op re-integratie en ontwikkeling van deelnemers en met het oog op de effecten op de wijk. De centrale onderzoeksvraag luidt:

Wat zijn de ervaringen van deelnemers en uitvoerders met groepsgewijze aanpakken van re-integratie en/of de wijkbanen en wat zijn de werkzame elementen die bijdragen aan positieve effecten?

In de verdiepende studie stonden de volgende deelvragen centraal:

1. Welke maatregelen/interventies op het gebied van de groepsgewijze aanpak van re-integratie en wijkbanen zetten de focusgebieden via het integrale SPUK KW budget in om participatie en arbeidsdeelname te vergroten? (zie 3.3.4)
2. Welke doelgroepen worden momenteel bereikt met deze aanpakken? Welke (nog) niet? (zie 3.3.4)
3. Is er sprake van een specifieke methodiek en zo ja welke? (zie 3.3.4)
4. Welke competenties hebben uitvoerders (professionals en vrijwilligers) nodig en is er sprake van een vorm van supervisie en deskundigheidsbevordering? (zie 3.3.4.4)
5. Welke samenwerkingspartners zijn er en wat is hun rol? Wat is de meerwaarde van deze samenwerking? (zie 3.3.5)
6. Welke effecten van deze aanpak benoemen deelnemers, uitvoerders, programmanagers en gemeenten, op individuen en samenleving? (zie 3.3.6)
7. Welke factoren dragen bij aan de effectiviteit van de aanpakken? En welke factoren worden als belemmerend ervaren? (3.3.3 en 3.3.7)
8. Is er in cijfermatige zin iets te zeggen over de effectiviteit van deze aanpak (instroom/uitstroom, kosten/baten)? (zie 3.3.6)
9. Wat zijn effecten van deze interventies op andere domeinen dan werk en activering? (zie 3.4)
10. Hoe dragen de groepsaanpakken en wijkbanen bij aan de doelstellingen van de SPUK KW? (zie 3.4)

Fase 1 van de verdiepende studie bestond uit:

- Deskresearch naar de SPUK KW aanvragen, uitvoeringsplannen en andere ondersteunende documenten van de deelnemende focusgebieden en recente wetenschappelijke literatuur en praktijkevaluaties;
- Semigestructureerde online interviews gehouden met betrokken programmanagers en (soms) lokale uitvoerders van de projecten in een selectie van focusgebieden (N=9).

Fase 2 van de verdiepende studie bestond uit:

- Deskresearch naar aanvullende documentatie uit gebieden, de opbrengsten van de leerbijeenkomst en recent onderzoek;
- Individuele interviews en groepsgesprekken op locatie met uitvoerders en deelnemers in drie focusgebieden;
- Online expertsessie met managers, beleidsmedewerkers en uitvoerders uit zeven focusgebieden uit fase 1 en 2 van de verdiepende studie.

In fase 1 zijn de twee deelonderwerpen (groepsaanpakken en wijkbanen) afzonderlijk onderzocht. In fase 2 zijn beide onderwerpen gecombineerd, omdat er sprake bleek van aanpakken die elkaar aanvullen in

een samenhangend traject van activering en re-integratie en als zodanig vergelijkbare werkzame elementen bevatten.

De volgende gebieden en interventies zijn betrokken in de verdiepende studie:

Naam focusgebied	Project/activiteit	Fase 1 Uitvoering	Fase 2 Wat werkt
Amsterdam Nieuw-West	Buurtbanen en buurtmedewerkers	x	
Arnhem-Oost	Geitenkamp Werkt	x	
Dordrecht West	Leerpraktijkpunt	x	
Den Haag Zuidwest	Instapeconomie/wijkbedrijven	x	x
Groningen-Noord	Wijkbedrijven/wijkgildes/wijkacademie	x	
Heerlen-Noord	Bovengrondse Vakschool	x	x
Rotterdam-Zuid	Kind en Werkgeluk/leerpraktijkcentra	x	
Tilburg NoordWest	Participatieplekken/WestWorks	x	x
Zaandam-Oost	Groepsgerichte leerwerktrajecten	x	

3.3.3 Wat weten we uit de literatuur?

Groepsgerichte aanpakken en wijkbanen
Er is nauwelijks specifiek onderzoek naar de groepsaanpakken of wijkbanen in algemene zin. Wel is er onderzoek gedaan naar specifieker vormen van wijkbanen zoals de basisbaan of instapbanen. Uit onderzoek naar werkzame elementen in de toeleiding naar werk (Franken & Mateman, 2019; Zinsmeister & Ballafkih, 2024; Razenberg et al., 2021; Van Egten et al., 2024; Stavenuiter et al., 2020) en internationaal effectonderzoek naar wat werkt in de aanpak van langdurige werkloosheid (Blacquez, 2019; Walker, 2016; Nielsen Arendt, 2020; Kerschbaumer, 2020; Aldrich, 2020) komen de volgende zaken naar voren:

- Aandacht voor het *ontwikkelen van persoonlijke en werknemersvaardigheden*: Trainings- en vaardigheidsontwikkelingsprogramma's waarbij onderscheid gemaakt wordt in beroepsvaardigheidsontwikkeling die aansluit bij de arbeidsmarktvraag, training van basisvaardigheden (zoals taalvaardigheid of digitale vaardigheden) en werkplektraining die vaardigheidsontwikkeling combineert met praktische ervaring.

- Investeren in de *relatie met werkgevers* om vooroordelen weg te nemen en passend werk te creëren, waarbij rekening wordt gehouden met de mogelijkheden en talenten van het individu.

- *Intensieve integrale begeleiding inclusief nazorg*, die verder kijkt dan mogelijkheden voor werk of scholing. Veel mensen kampen met een stapeling van problemen. Maatwerk en intensieve integrale begeleiding zijn daarom noodzakelijk, waarbij taalles, schuldhulp, hulp bij psychische problematiek en kinderopvang belangrijke aandachtspunten zijn. Holistische *life first* benaderingen, dat wil zeggen geïntegreerde benaderingen die zowel beroeps- als niet-beroepsmatige barrières aanpakken, zijn effectiever dan re-integratie aanpakken die zich uitsluitend richten op werk. Dit vraagt om gecoördineerde ondersteuning gericht op werkgelegenheid, gezondheid, huisvesting en sociale behoeften, die uitgaat van de mogelijkheden

van mensen in plaats van hun tekortkomingen. Een belangrijk onderdeel daarin is ook psychosociale hulp om de mentale gezondheid en zelfeffectiviteit te versterken.

- *Motivatietechnieken* die inzetten op het opbouwen van het vertrouwen en het geloof om weer actief te kunnen worden in werk of zinvolle dagbesteding, helpen deelnemers om door te zetten, twijfels te overwinnen en realistische doelen te stellen. Onderzoek wijst uit dat zelf gerapporteerde gezondheid en psychologisch welzijn belangrijke tussentijdse uitkomstmaten zijn voor succes.
- *Persoonlijke benadering*, gekenmerkt door intensief contact en maatwerk blijken effectiever dan gestandaardiseerde interventies. Tempo en inhoud van het traject moeten passen bij individuele omstandigheden, vaardigheden en barrières van de deelnemers en indien nodig tussentijds aangepast worden. Dit vraagt om een stapsgewijze opbouw van re-integratie via vrijwilligerswerk, werkervaringsplaatsen of banen met een gering aantal uren.
- Het belang van *sociale steun en vertrouwde gezichten* door de inzet van sleutelpersonen in de wijk, informele netwerken of ervaringsdeskundigen en het versterken van de steun vanuit het eigen sociale netwerk. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van peersupport vanuit de eigen gemeenschap of contact met medestudenten/werkers in een groepsbenadering.
- *Werken en leren combineren* werkt drempelverlagend: dit sluit vaak beter aan bij mensen die al langer buiten het arbeidsproces staan en die scholing nodig hebben om hun kans op werk te vergroten.
- *Inkomenszekerheid/baanzekerheid* is een belangrijke factor, omdat mensen vaak uit een stressvolle situatie komen en behoefte hebben aan rust, duidelijkheid en een vast volwaardig inkomen. Dit wordt versterkt doordat een deel van deze groep schuldenproblematiek heeft en het inkomen dus ook om die reden hard nodig heeft.
- Het *wegnemen van drempels* zoals vervoer, kinderopvang, huisvesting en andere logistieke problemen op verschillende levensterreinen, en sociale isolatie verminderen door te werken aan een steunend sociaal netwerk.

In de literatuur vonden we op een model dat de werkzame mechanismen voor groepsaanpakken onderverdeeld in een aantal componenten: het Mechanisms of Action in Group-based Interventions (MAGI) framework (Borek et al., 2019). Hoewel ontwikkeld binnen de gezondheidszorg, wordt het ook onderzocht via een traject van ZonMw in relatie tot re-integratie: *De groep als medicijn in spoor 2* (Zinziz, 2024). In dit model worden werkzame elementen ingedeeld in zes typen die van invloed zijn op de (gedrags)veranderingsprocessen binnen interventies:

- ontwerpkenmerken van de groepsinterventie
- facilitatie technieken
- groepsdynamiek en ontwikkelingsprocessen
- interpersoonlijke veranderingsprocessen
- intra-persoonlijke veranderingsprocessen
- contextuele invloeden

De indeling past goed bij de eerder genoemde werkzame elementen en sluit ook aan bij de bevindingen uit de beschikbare praktijkevaluaties van groepsaanpakken en de wijkbanen in de focusgebieden (o.a. Mosselman, 2023; Purpose, 2021; Lageman, 2025; Krook, 2023). In paragraaf 3.3.7 komen we hierop terug.

3.3.4 Aanpakken en interventies bij re-integratie

Om een indruk te krijgen van de globale inhoud van de interventies uit de verdiepende studie, geven we hieronder een korte beschrijving per aanpak. Deze beschrijving is met name gebaseerd op de gesprekken die we met betrokken uitvoerders en programmanagers hebben gevoerd:

Aanpakken en interventies bij re-integratie: groepsaanpakken en wijkbanen	
Focusgebied	**Aanpak**
Amsterdam Nieuw-West	• Amsterdam kent buurtbanen en buurtmedewerkers. De buurtbanen zijn bedoeld voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt die al bekend zijn in de wijk en daar een verbindende rol kunnen vervullen tussen bewoners en formele instanties. De bedoeling is dat zij uiteindelijk uitstromen naar een reguliere baan waarbij hun ervaring als sleutelpersoon waardevol is. De regeling voor buurtmedewerkers is een aparte regeling, die alleen geldt in de drie masterplangebieden. Hier zijn in maart 2025 de eerste aanvragen op gestart. Er zijn 120 plekken beschikbaar. De regeling verschilt op meerdere punten van de buurtbanenregeling: de subsidie voor buurtbanen is bedoeld voor de functie zelf en niet voor een specifieke kandidaat. De organisatie moet geworteld zijn in de buurt en er moet behoefte zijn aan het type werkzaamheden. Kandidaatselectie mag na toekenning plaatsvinden, mits het profiel past. Alleen mensen die onder de Participatiewet vallen, komen in aanmerking. De functies moeten maatschappelijk relevant zijn en mogen geen 'flauwekulbanen' zijn.
Arnhem-Oost	• Geitenkamp Werkt is een aanpak voor mensen onderaan de participatieladder, waar extra ondersteuning nodig is. Geitenkamp Werkt bestaat uit verschillende onderdelen: Buurtklusbedrijven, Buurtbaanbureau en Vakmakers (beroepentuin). Binnen Vakmakers kunnen mensen in twaalf weken doorstromen naar mbo 1 certificering. Daarna kunnen ze terug naar de buurtklusbedrijven voor een baan op niveau, of ander werk. • Het project wordt uitgevoerd door twee partijen in de wijk: stichting Enjoy & Learn (sociaal ondernemer) en Vitesse Betrokken. Vitesse Betrokken staat heel dicht bij de bewoners en legt vaak eerste contacten en verwijst door. Enjoy & Learn doet de uitvoering van buurtbanen in de wijk:
Dordrecht West	• Het Leerpraktijkpunt biedt inwoners van Wielewijk een laagdrempelige plek om begeleid vrijwilligerswerk te doen. De inwoners kunnen hier werkervaring opdoen, vaardigheden ontwikkelen en ondersteuning krijgen op weg naar werk of opleiding. Mensen doen ervaring op in de schoonmaak, horeca, receptie, zorg en kluswerk. Het leerpraktijkpunt wordt uitgevoerd door sociaal ontwikkelbedrijf Drechtwerk. • Toekomstmakelaars gaan actief op zoek naar mensen in de wijk die nog niet in beeld zijn.
Den Haag Zuidwest	• Groepsaanpak door lifecoaches die helpen met het aanpakken van de uitdagingen in het leven. Deze groepsaanpak is gekoppeld aan de instapeconomie/basisbanen. • Mensen met een vergelijkbare hulpvraag of behoefte bouwen samen een community op door maandelijks samen te komen op de ontwikkelplekken. De

	groep kan vrijwilligerswerk doen op de ontwikkelplek of eventueel doorgroeien naar een basisbaan. Deze aanpak is een combinatie van een-op-een-begeleiding en groepssessies. • De instapeconomie is bedoeld om mensen met een langdurige bijstandsuitkering op een laagdrempelige manier te activeren via zinvol werk in de eigen wijk. Dit 'instapwerk' omvat taken zoals groenonderhoud, wijkactiviteiten en andere werkzaamheden die anders niet zouden worden uitgevoerd. Deelnemers behouden hun uitkering en ontvangen daarnaast een vrijwilligersvergoeding, zonder gevolgen voor toeslagen. Het werk is beperkt tot maximaal twintig uur per week, om deelname toegankelijk te houden. • De uitvoering van deze instapeconomie/ buurtbanen vindt vaak plaats via wijkbedrijven (sociale ondernemers) die lokaal actief zijn. Het doel is om sociale participatie te bevorderen en de afstand tot de arbeidsmarkt te verkleinen. Deelnemers starten met stabilisatie van hun leefsituatie, gevolgd door vrijwilligerswerk of wijkbanen, en kunnen doorstromen naar vaktraining of betaald werk.
Groningen-Noord	• In Groningen-Noord wordt onderscheid gemaakt in participatiebanen en basisbanen. Bij de participatiebanen (vanuit SPUK gelden) werken mensen met behoud van uitkering. De participatiebanen hebben een looptijd van twee jaar en zijn gericht op doorstroom naar werk of zinvolle dagbesteding. Bij een basisbaan (vallen buiten SPUK financiering) komen mensen in dienst van de gemeente. Hierbij is er geen uit- of doorstroomdoelstelling en deze banen bieden daardoor rust en stabiliteit. Voor de participatiebanen wordt er gewerkt met wijkbedrijven, wijkgildes en wijkacademies als leerwerkplekken in de wijk. Deelnemers worden begeleid door coaches en kunnen in een vertrouwde, laagdrempelige omgeving stappen zetten richting werk of scholing. Binnen de wijkgildes wordt een groepsaanpak gehanteerd. • De wijkbewoners volgen scholing in een groep op mbo-entreeniveau in de wijk en volgen hun BBL-stage veelal in de diverse wijkbedrijven. Het roc verzorgt de lessen en geeft die groepsgewijs. Er zijn extra begeleiders beschikbaar voor het oplossen van problemen of belemmeringen. • De doelgroep bestaat uit mensen die langdurig in de bijstand zitten, vaak ouder dan 50 jaar, voor wie regulier werk niet haalbaar lijkt. Via de wijkgildes worden ook alleenstaande moeders en statushouders bereikt.
Heerlen-Noord	• De Stichting Bovengrondse Vakschool (BVS) vormt een brug tussen werkzoekenden en werkgevers. Veel kandidaten stromen in vanuit de Participatiewet via de gemeente Heerlen, bijvoorbeeld na het aanvragen van een uitkering, waarbij samen wordt gekeken naar mogelijkheden richting werk en ontwikkeling. Binnen de BVS volgen kandidaten praktijkgerichte leerwerktrajecten en krijgen zij de kans om kennis te maken met verschillende werkvelden. De BVS richt zich op praktijkopleiding en duurzame uitstroom naar werk via leerwerktrajecten binnen 3 ontwikkelsferen: Vakwerk (techniek, bouw, groen), Dienstwerk (toezicht, zakelijke dienstverlening en logistiek) en Zorgwerk (zorg, schoonmaak, horeca). Daarnaast ontvangen trajectmedewerkers praktijk- en theorietrainingen verzorgd door het ROC Vista College en zitten er nog heel veel andere partners intern gevestigd zoals WSP, Buurtteams Heerlen,

	schuldhulpmaatje et cetera waar kandidaten bij terecht kunnen voor passende ondersteuning. • De Stichting Bovengrondse Vakschool kenmerkt zich door een persoonlijke en laagdrempelige aanpak, waarbij iedereen welkom is. Iedere kandidaat krijgt een eigen ontwikkelcoach en start in een 3 weken traject binnen MIJNspoor om te kijken welke ontwikkelsfeer het best bij hem/haar past. Binnen de leerwerktrajecten doen kandidaten praktijkervaring op, ontwikkelen zij werkgeversvaardigheden en werken zij stap voor stap toe naar een betaalde baan. Deelnemers werken samen aan projecten, leren van elkaar en bouwen aan hun sociale vaardigheden. Het traject begint meestal met oriëntatie, scholing en praktijkervaring en biedt deelnemers de mogelijkheid om door te stromen naar betaalde banen. De vakschool is ook een ontmoetingsplek voor wijkbewoners, werkgevers en deelnemers.
Rotterdam-Zuid	• De Leerpraktijkcentra in Rotterdam-Zuid zijn kleinschalige werkervaringsplekken in de wijk, zoals wijkrestaurants, naaiateliers en fietsenwerkplaatsen. Hier kunnen mensen met een bijstandsuitkering in een veilige omgeving werkervaring opdoen. De trajecten duren gemiddeld zeven maanden, met ruimte voor verlenging. Deelnemers blijven tijdens het traject in de uitkering. Op elke locatie is een sociaal ondernemer actief, en er is een stuurgroep met onder andere MKB en Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ). Externe partijen zoals Super Single Mom leveren inhoudelijke bijdragen aan de programma's. De Leerpraktijkcentra richten zich op mensen met een langdurige bijstandsuitkering. Momenteel zijn er veertien locaties met in totaal tachtig tot honderd deelnemers. • Kind en Werkgeluk is een groepstraject om alleenstaande moeders te ondersteunen. Het is gericht op moeders met kinderen van 0 tot 4 jaar. Het doel is tweeledig: kinderen kunnen zich ontwikkelen bij de voorschoolse voorziening en moeders gaan aan de slag met hun eigen ontwikkeling. Het programma bestaat uit drie fasen: empowerment activiteiten in een kleine groep, werkervaringsplaats en uitstroom naar werk. Deelnemers krijgen in het traject gratis kinderopvang bij een reguliere opvang in hun postcodegebied.
Tilburg NoordWest	• Tilburg NoordWest werkt vanuit twee werkpunten ofwel wijkontwikkelplekken: West Works (West) en Connect Werkpunt (Noord). • West Works is belegd bij Wij West. Wij West zit sterk in het netwerk in de wijk en is een broedplaats van bewonersinitiatieven. Specifiek voor het re-integratiedeel werkt Wij West samen met Diamant Groep. Connect Werkpunt is belegd bij Connect2Jeugd: in Noord ligt de focus meer op de jongere doelgroep, ook in relatie tot preventie met gezag. Bij Connect2jeugd is per week 24 uur aan wijkbemiddeling beschikbaar. Ze sluiten aan bij wat er al is in de wijk. • Bij de buurtbanen worden buurtbewoners vanuit een van de beide werkpunten naar een reguliere werkplek in de wijk bemiddeld. Dat kan bijvoorbeeld een werkplek in de zorg of in de logistiek zijn. Het is niet een speciaal gecreëerde baan voor de sociale cohesie of iets dergelijks, maar het is wel altijd een baan in de wijk, met meer kans op een duurzame baan. • De werkpunten ontwikkelen bovendien groepsgerichte leertrajecten in kansrijke sectoren (zoals zorg, energietransitie, kinderopvang), die nog van start gaan. Een mogelijkheid is een leerwerkbedrijf bij een zorgaanbieder, waarbij een kleine

	groep vrouwen mee gaat lopen in de zorg, met perspectief op een interne opleiding én binnen twee maanden duidelijkheid of iemand hier regulier betaald aan de slag kan of gedetacheerd blijft binnen het werkpunt.
Zaandam-Oost	• Mensen met een bijstandsuitkering krijgen bezoek van het Sociaal Wijkteam, om te bekijken of ze binnen twee jaar naar werk te bemiddelen zijn of dat ze meer aandacht nodig hebben. • In het eerste geval krijgen ze begeleiding vanuit Werkom, die de kandidaat waar mogelijk via werkontwikkeltrajecten/werkervaringsplekken en/of vrijwilligerswerk bemiddelt naar betaald werk. In het tweede geval krijgt de kandidaat begeleiding vanuit het Sociaal Wijkteam, dat collectieve activiteiten inzet voor activering, ontmoeting en participatie. In Zaandam-Oost is er een omvangrijk en divers aanbod van groepsactiviteiten opgezet, waar mensen wekelijks terecht kunnen. Een deel van dit aanbod is samen met bewoners ontwikkeld en wordt (mede) door vrijwilligers uitgevoerd en begeleid door het Sociaal Wijkteam.

In fase 1 van de verdiepende studie hebben we in negen focusgebieden de uitvoeringspraktijk van de groepsgerichte aanpakken en wijkbanen onder de loep genomen. Daarbij komen de volgende onderwerpen aan bod:

- Variaties in uitvoering
- Opbouw en methodiek
- Aard en omvang van de doelgroepen
- Kennis en competenties van uitvoerend professionals en vrijwilligers
- Samenwerkingspartners formeel en informeel
- In hoeverre er sprake is van een integrale aanpak
- Draagvlak in de wijk en betrokkenheid inwoners

Uit de gesprekken met deelnemers, uitvoerders, managers en beleidsmedewerkers bleek dat de groepsaanpakken en wijkbanen veel inhoudelijke overeenkomsten vertonen in de uitvoering. Daarom bespreken we de bevindingen gezamenlijk, waarbij we indien nodig expliciet de groepsaanpakken dan wel de wijkbanen benoemen.

Variaties in de uitvoering
Op papier (in de SPUK KW aanvragen) lijken de verschillende aanpakken veel op elkaar, maar de uitvoeringspraktijk is veel grilliger. Hoe een bepaalde aanpak vorm krijgt in een focusgebied is sterk afhankelijk van de keuze voor de doelgroep en de methodiek, de beschikbare samenwerkingspartners en kenmerken van de betreffende wijk (zie ook het overzicht van interventies hierboven). Bij alle aanpakken is het uitgangspunt om deelnemers in een vertrouwde en stimulerende omgeving te activeren, perspectief op opleiding, werk, vrijwilligerswerk en/of zinvolle dagbesteding te bieden, en/of een passende baan met maatschappelijke waarde in de wijk aan te bieden. De begeleiding naar scholing, werk of dagbesteding bestaat in de interventies vrijwel altijd uit een combinatie van groepsactiviteiten en individueel maatwerk. Dit geldt voor de oriëntatiefase, de fase van scholing of werk via bijvoorbeeld wijkbanen en voor de nazorgfase. Deze combinatie is volgens de deelnemende focusgebieden cruciaal om echt duurzaam resultaat te boeken. De groepsaanpak biedt deelnemers erkenning, herkenning en sociale

steun, terwijl individuele begeleiding aandacht besteedt aan persoonlijke doelen, mogelijkheden en uitdagingen van deelnemers.

Variatie in groepsaanpak

Sommige focusgebieden, zoals bijvoorbeeld Rotterdam-Zuid en Tilburg NoordWest hanteren een aanpak op basis van behoeftesegmenten, waarbij mensen met vergelijkbare omstandigheden of ondersteuningsvragen, zoals alleenstaande ouderen, jongeren of mensen met moeite met de Nederlandse taal, in groepen worden samengebracht. Deze groepen functioneren niet alleen als leeromgeving, maar ook als sociale gemeenschap waarin herkenning, erkenning en onderlinge steun centraal staan.

Daarnaast zijn er focusgebieden die inzetten op collectieve participatieplekken, zoals bijvoorbeeld Zaandam-Oost. Dit zijn laagdrempelige activiteiten in de wijk, zoals sportgroepen, kookclubs, naaiateliers of wandelgroepen, waar mensen wekelijks samenkomen. Deze plekken zijn gericht op het verminderen van wantrouwen richting instanties en het opbouwen van ritme, sociale contacten en zelfvertrouwen, en vormen vaak een eerste stap richting verdere activering of werk.

Andere focusgebieden richten zich op groepsgewijze leerwerktrajecten, waarbij deelnemers gezamenlijk aan het werk gaan in een praktijkomgeving. Denk aan de leerpraktijkcentra, wijkgildes en ontwikkelplekken zoals bijvoorbeeld in Heerlen-Noord, Den Haag Zuidwest, Groningen-Noord en Dordrecht West, waar mensen in kleine groepen werkervaring opdoen in bijvoorbeeld horeca, techniek, textiel of groenvoorziening. Deze trajecten combineren praktische vaardigheden met persoonlijke ontwikkeling en worden vaak gekoppeld aan onderwijsinstellingen, zodat deelnemers ook formele kwalificaties kunnen behalen.

Wat al deze vormen gemeen hebben, is dat ze naast de individuele begeleiding nadrukkelijk gebruik maken van de kracht van de groep: het leren van en met elkaar, het opbouwen van vertrouwen, en het creëren van een omgeving waarin mensen zich gezien en gesteund voelen. Deze combinatie is volgens de deelnemende focusgebieden cruciaal om echt duurzaam resultaat te boeken. Het bereik van deze interventies is dus breder dan alleen de arbeidsmarkt: het raakt ook aan welzijn, gezondheid en sociale cohesie.

Variatie in wijkbanen

De wijkbanen in de deelnemende focusgebieden variëren sterk in opzet, vorm, beloning en financiering, maar hebben met elkaar gemeen dat het gaat om banen in de eigen wijk of buurt, bedoeld voor mensen die belemmeringen ervaringen bij de instroom in regulier werk en die (vaak al langere tijd) een uitkering ontvangen. Het gaat om laagdrempelige banen die van waarde zijn voor de deelnemers zelf, maar daarnaast een maatschappelijke waarde hebben voor de buurt of wijk.

Bij de wijkbanen is er altijd sprake van een samenspel tussen de re-integratieprofessionals die vooral de individuele begeleiding voor hun rekening nemen en de professionals of vrijwilligers (uit bedrijfsleven, sociale ondernemingen of maatschappelijke organisaties) op de (leer)werkplek die mensen in kleine groepen helpen bij het opdoen van werkervaring en groei in vakkennis. Een uitvoerende professional verwoordt het zo:

> “Individuele begeleiding is vooral in het begin nodig om te kijken wat iemand wil, en op het moment dat je passend werk gaat zoeken. Maar het echte participeren doe je niet een-op-een, dat doe je collectief. Het gaat om het gevoel ergens bij te horen. Dat motiveert!”

De *instroom* in de trajecten verschilt; mensen komen op verwijzing van een formele of informele samenwerkingspartner vanuit de wijk of de gemeente, of mensen melden zichzelf aan naar aanleiding van voorlichtingsbijenkomsten, tijdens algemene ontmoetingsactiviteiten in de wijk of op een inloopspreekuur. Afhankelijk van de intake gaan mensen na een intake direct aan het werk op een leerwerkplek of werkervaringsplaats, maar soms is er eerst een traject nodig om mensen bepaalde

basisvaardigheden (zoals taal en lees- of rekenvaardigheden) of specifieke vakvaardigheden bij te brengen. In meerdere gebieden (o.a. Groningen-Noord, Heerlen-Noord) is er intensieve samenwerking met het mbo-onderwijs, waar deelnemers certificaten of praktijkverklaringen kunnen halen. Via de groepsaanpakken wordt ingezet op het versterken van eigen functioneren en vergroten van motivatie.

Verschillen zien we in de praktijk ook op het gebied van de *baancreatie*. In sommige gebieden bepaalt de vraag uit de wijk in eerste instantie welke werkplekken er zijn voor deelnemers: maatschappelijke organisaties, sociale ondernemers en wijkinitiatieven bieden ruimte voor (vrijwilligers)werk of werkervaring, uitgaande van wat zij nodig hebben of waarvan zij vinden of weten dat de buurt dat nodig heeft. Elders werken ze andersom: daar is het vertrekpunt de talenten, competenties en voorkeuren van de trajectdeelnemer. Op basis daarvan wordt gezocht naar werk dat bij de persoon past en daarbij kan eventueel een baan gecreëerd worden, wat overigens meestal niet eenvoudig is. Het vinden van de juiste balans tussen vraag en aanbod is deel van het succes van een interventie. Enkele initiatieven richten zich op het creëren van banen in kansrijke sectoren van de arbeidsmarkt, zoals de zorg of energietransitie (bij voorkeur bij werkgevers die actief zijn in het focusgebied).

Grote verschillen zien we ook in de *vergoeding* die deelnemers ontvangen: in sommige focusgebieden is er sprake van werk met behoud van uitkering (soms aangevuld met een kleine vrijwilligersvergoeding), in andere gebieden is er sprake van reguliere salariëring. Daarbij is allereerst de financiering van de projecten zeer bepalend: sommige focusgebieden slagen er heel goed in om meerdere 'potten' aan te spreken om mensen continuïteit en een volwaardig betaalde wijkbaan te kunnen bieden. Maar verschillen in beloning van de wijkbanen zijn soms ook het gevolg van principiële (beleids)keuzes, waarbij een voldoende beloning gezien wordt als een mensenrecht, en daarnaast als een manier om tegenwicht te bieden aan de verlokkingen van 'het snelle geld' in het illegale of criminele circuit. Zo kiest bijvoorbeeld Heerlen-Noord ervoor om jongeren altijd een substantieel uurloon te betalen, ongeacht hun ervaring/opleiding/type werk, omdat zij dit cruciaal vinden in de strijd tegen de (jeugd)criminaliteit.

De vergoeding aan deelnemers hangt ook samen met het *type uitstroom*: bij wijkbanen die zich richten op re-integratie en waar er sprake is van uitstroom naar (aangepast) werk in een regulier bedrijf, zoals bijvoorbeeld in Heerlen-Noord, ontvangen mensen een salaris conform de CAO. Dat geldt ook voor de basisbanen in Groningen-Noord en de buurtbanen in Amsterdam Nieuw-West. Bij de wijkbanen die zich vooral richten op participatie in brede zin stromen deelnemers uit naar vrijwilligerswerk, instapwerk of aangepast werk binnen sociale ondernemingen of maatschappelijke organisaties. Zij werken veelal met behoud van uitkering. Voorbeelden hiervan zijn de participatiebanen in Groningen-Noord en het instapwerk in Den Haag Zuidwest. In paragraaf 3.3.6 gaan we in op de gerealiseerde uitstroom.

Opbouw en methodiek

Groepsgerichte aanpak

De groepsgerichte aanpakken kennen over het algemeen een duidelijke structuur en fasering. De leer- of activeringstrajecten zijn modulair opgebouwd met fasen zoals empowerment, aandacht voor persoonlijke en werknemersvaardigheden, werkervaring en uit- of doorstroom naar werk, opleiding of duurzame participatie. De duur van de trajecten varieert tussen de zes maanden en twee jaar en wordt doorgaans afgestemd op de ontwikkelbehoefte van de deelnemers en de aard van het programma. De gehanteerde methodieken zijn onder meer gebaseerd op de presentiebenadering, stress-sensitieve dienstverlening en motiverende gespreksvoering.

Onder invloed van de wijkaanpak van het NPLV is er in alle trajecten in de afgelopen jaren nadrukkelijk gekozen voor een sterk wijkgerichte benadering. Ook heeft de ervaring in de afgelopen jaren gemaakt dat er meer aandacht is voor een persoonlijke benadering en maatwerk. Zo is de caseload van professionals

verkleind en is de toon van de communicatie aangepast, van 'verplichting' naar 'vertrouwen'. Den Haag stuurt bijvoorbeeld een persoonlijke en niet-dwingende uitnodigingsbrief zonder juridische toon.

In enkele focusgebieden zijn op basis van de ervaringen de uitgangspunten verbreed, waardoor niet alleen werk, maar ook andere vormen van meedoen – zoals een zinvolle dagbesteding - meetellen als waardevolle uitkomsten van een traject.

Wijkbanen

In alle deelnemende focusgebieden krijgen de wijkbanen vorm in kleinschalige werkplekken, leerpraktijkcentra of wijkbedrijven, waar deelnemers in een veilige omgeving werkervaring opdoen en waar mogelijk doorstromen naar regulier betaald of onbetaald werk in de wijk. De wijkbanen zijn nadrukkelijk wijkgebonden en deelnemers volgen het ontwikkeltraject in de eigen wijk. De banen hebben een laagdrempelig karakter, zonder verplichte uitstroom naar regulier werk, en zijn vooral gericht op stabilisatie van het leven van deelnemers en het leveren van een maatschappelijke bijdrage. Een uitvoerend professional zegt hierover:

> "Er is geen ontwikkel- of doorstroomdoelstelling bij deze banen. Dit geeft rust aan mensen, in plaats van dat ze van het ene in het andere traject moeten. Er is vaak al zoveel getrokken aan deze mensen. Ze zijn gebaat bij rust."

Veel initiatieven worden uitgevoerd door sociale ondernemers, zoals bij de wijkbedrijven in Den Haag Zuidwest of leerpraktijkcentra zoals in Rotterdam-Zuid of Heerlen-Noord, waar onderwijs, werkgevers en welzijn samenwerken.

De deelnemers aan de wijkbaantrajecten worden meestal aangedragen via sociale wijkteams, vrijwilligersorganisaties en/of de gemeentelijke dienst werk en inkomen. Enkele gebieden hebben speciale functionarissen in dienst die actief op zoek gaan naar wijkbewoners die niet meer in beeld zijn bij instanties. Mooie voorbeelden van de outreachende aanpak zijn bijvoorbeeld die in Arnhem-Oost, waar de maatschappelijke tak van voetbalclub Vitesse een belangrijke rol speelt om contact te leggen of de werkwijze in Tilburg Noord, waar Connect2Jeugd met jongerenwerkers –die veelal zelf uit de wijk afkomstig zijn – de lastig bereikbare jongeren in gesloten gemeenschappen opzoekt. Deze focusgebieden kiezen bewust voor deze outreachende aanpak. Deze uitvoerend professional legt uit waarom:

> "We maken bewust gebruik van partijen die lokaal al veel connecties hebben en bekend zijn, en vaak ook grotendeels bestaan uit mensen die in de wijk zijn opgegroeid. Zij hebben een makkelijke ingang bij bewoners, ook bij gesloten gemeenschappen. Als we vanuit deze partijen communiceren naar bewoners dan gebruiken we ook niet snel de termen NPLV of gemeente: vertrouwen vanuit inwoners is belangrijk."

De trajecten kennen allemaal de volgende fasering:

- Verkenning van wensen en mogelijkheden van de deelnemer, inschatten van belastbaarheid en opstellen van een plan;
- Stabilisatie van de persoonlijke situatie van deelnemers (indien nodig);
- Ontwikkeling van persoonlijke en werknemersvaardigheden;
- Inschatting van perspectief op betaald werk/vrijwilligerswerk/verdere scholing, doorstroming naar regulier werk, wijkbaan, praktijkleren, regulier onderwijs of vrijwilligerswerk;
- Nazorg.

Er is dus niet in alle gevallen sprake van een onmiddellijke instroom in een werkplek: gezien de doelgroep is een gefaseerde opbouw naar werk soms noodzakelijk. Hoelang het duurt voordat een deelnemer daadwerkelijk aan de slag kan op een leerwerkplek is sterk persoonsgebonden. In het algemeen streven

de projecten ernaar om mensen zo snel mogelijk te activeren door vormen van vrijwilligerswerk of laagdrempelige leerwerkplekken of werkervaringsplekken. In totaal duren de meeste trajecten maximaal anderhalf tot twee jaar, tenzij de wijkbaan voorziet in een vast contract. Daarna zijn deelnemers aan het werk, weer naar school of hebben ze een andersoortige participatieplek zoals vrijwilligerswerk.

De meeste organisaties hanteren een soort ontwikkelplan, dat volgens uitvoerders meestal losjes gebaseerd is op de leefgebieden van het Participatiewiel (Van Houten, 2018) waarin de groei op verschillende vlakken wordt bijgehouden. Vaak blijkt het nodig om eerst persoonlijke en/of werknemersvaardigheden verder te ontwikkelen. Daarvoor zijn er diverse groepsgewijze ontwikkelaanpakken en werkervaringstrajecten, via onder andere roc's en vrijwilligersorganisaties. Via verschillende vormen van praktijkleren worden mensen zo mogelijk verder geschoold in allerlei specifieke vakvaardigheden (techniek, zorg, logistiek, handel, horeca, e.d.). In andere gevallen wordt een passende vrijwilligersfunctie in de wijk gezocht, zoals deze beleidsmedewerker uitlegt:

> "In onze gemeente werken we met lifecoaches en participatiecoaches om mensen die langdurig in de bijstand zitten – soms al meer dan 10 jaar – te ondersteunen. Op basis van gesprekken met 240 deelnemers zijn 20 behoeftesegmenten vastgesteld, zoals alleenstaande ouders, mantelzorgers en mensen met taalvraagstukken. Mensen met eenzelfde soort behoefte komen bij elkaar en bouwen samen een soort community op. De aanpak combineert een-op-een-begeleiding met groepssessies en ontwikkelplekken naar betaald werk in wijkbanen of naar vrijwilligerswerk."

Het dienstverband van de mensen met een wijkbaan verschilt per project. In een deel van de focusgebieden gaat het om tijdelijke banen in de wijk bij een wijkbedrijf, maatschappelijke organisatie of de gemeente, in andere focusgebieden gaat het om vaste banen zoals de buurtbanen in Amsterdam West en de banen waar mensen naar uitstromen via de Bovengrondse Vakschool in Heerlen. Ook het aantal uur dat deelnemers per week aan hun baan of opleiding besteden is variabel. Dit hangt samen met het leveren van maatwerk.

Aard en omvang van de doelgroepen

De onderzochte groepsgerichte aanpakken en wijkbanen richten zich allemaal op een brede en diverse groep mensen. Een ding hebben ze wel gemeen: ze hebben allemaal een vrij grote afstand tot de arbeidsmarkt. Het gaat om inwoners die langdurig in een uitkeringssituatie verkeren, weinig recente werkervaring hebben en/of kampen met meervoudige problematiek op verschillende leefdomeinen. De meeste projecten richten zich niet uitsluitend op een specifieke doelgroep, maar binnen de projecten wordt wel maatwerk geleverd voor specifieke subgroepen. Veelvoorkomende doelgroepen zijn:

- Alleenstaande ouders met (jonge) kinderen die beperkingen ervaren in deelname aan werk of scholing, onder andere door gebrek aan passende kinderopvang;
- Mensen met een migratie/vluchtelingen achtergrond, die te maken hebben met taalbarrières, beperkte erkenning van diploma's en/of sociaal isolement;
- Jongeren zonder startkwalificatie, die baat hebben bij een combinatie van onderwijs, werkervaring en begeleiding;
- Oudere werkzoekenden (50+), die vaak al meerdere re-integratietrajecten hebben doorlopen zonder duurzaam resultaat;
- Mensen met een arbeidsbeperking of psychische kwetsbaarheid, voor wie een reguliere werkplek (nog) niet haalbaar is;
- Langdurig werkzoekenden, die al jaren buiten het arbeidsproces staan en voor wie het opbouwen van ritme, zelfvertrouwen en sociale contacten een eerste stap is.

De aanpakken zijn niet geschikt voor mensen met een ernstige psychiatrische en/of verslavingsproblematiek.

De omvang van de doelgroep verschilt per focusgebied, samenstelling en omvang van de wijk en per type traject. In grotere steden worden vaak enkele honderden mensen bereikt via groepsgerichte trajecten. In sommige gevallen gaat het om tientallen deelnemers per locatie of per specifieke doelgroep, zoals bij programma's voor alleenstaande moeders of jongeren. In kleinere gemeenten is het bereik kleiner (20 tot 50 mensen). Ook bij de wijkbanen zien we grote verschillen in aantallen deelnemers (20 tot 200 per jaar), afhankelijk van de aard en omvang van het NPLV focusgebied en de projectopzet. Hier vormt een gering aanbod van geschikte werkervaringsplekken en wijkbanen een beperkende factor, naast het beschikbare budget en menskracht voor de begeleiding. Begeleiders van wijkbaantrajecten hebben een relatief kleine caseload van 20 tot 60 deelnemers per begeleider. De omvang van de caseload blijkt in hoge mate afhankelijk van de aard van de doelgroep: deelnemers die moeite hebben met de Nederlandse taal vergen meer begeleiding.

Kennis en competenties van uitvoerend professionals en vrijwilligers

Focusgebieden vullen de begeleiding van de deelnemers verschillend in, maar het bestaat in de basis altijd uit een combinatie van professionals en eventueel vrijwilligers met verschillende achtergronden die elkaar aanvullen. Daarbij gaat het om professionals met een re-integratieachtergrond zoals klantmanagers of trajectbegeleiders, maar ook vaak om welzijnsprofessionals (bijvoorbeeld vanuit de sociale wijkteams), ondernemers en vakmensen. Daarnaast vervullen ervaringsdeskundigen en vrijwilligers van maatschappelijke organisaties de rol van begeleider. Professionals met ervaring in coaching, sociaal werk of ggz werken vaak in combinatie met trainers/coaches met eigen ervaringskennis. Volgens de focusgebieden kan deze combinatie bijdragen aan een positief leerklimaat voor de trainers/coaches en meer herkenning en nabijheid voor deelnemers.

Uit de gesprekken blijkt dat er vooraf voor begeleiders geen specifieke set van competenties of kennis is vastgesteld. Belangrijk is vooral dat de betrokken uitvoerders kennis hebben van de wijk, dat ze beschikken over een goed netwerk in de wijk, integraal kijken, oog hebben voor de individuele deelnemers en in staat zijn een vertrouwensrelatie met deelnemers op te bouwen.

Deskundigheidsbevordering van professionals vindt plaats via intervisie, casusbesprekingen en themabijeenkomsten rond specifieke onderwerpen als schulden of mentale problematiek, of via vaardigheidstrainingen over gespreksvoering, stress-sensitief werken, outreachend werken, et cetera. Ook vrijwilligers worden ondersteund: met cursussen, coaching en door middel van professionele back-up.

3.3.5 Integrale samenwerking

De groepsaanpakken en wijkbanen vinden plaats als onderdeel van een levensbrede, integrale benadering van ondersteuning: de *life first* benadering. De keuze voor deze benadering heeft alles te maken met de kenmerken van de betrokken doelgroepen. Zij hebben immers te maken met een stapeling van problemen en ze ervaren veel obstakels op hun weg naar scholing of werk. Dat betekent dat er bij de ondersteuning van deelnemers niet alleen wordt gekeken naar werk of participatie, maar ook naar onderliggende belemmeringen zoals armoede, schulden, gezondheid en huisvesting, en naar groei op andere levensgebieden.

De integrale aanpak betreft zowel de scope van de begeleiding als de samenwerking tussen ketenpartners. Dat wil zeggen dat er in de begeleiding naar werk aandacht is voor eventuele kansen en belemmeringen die mensen op andere leefdomeinen ervaren en dat de verschillende betrokken organisaties een gedeelde visie hebben op doel en aanpak van de trajecten en elkaar (snel) weten te vinden.

De trajecten komen dus allemaal tot stand in nauwe samenwerking met een breed scala aan formele en informele organisaties met ieder hun eigen expertise, netwerk en middelen.

> In Tilburg NoordWest werken wijkbemiddelaars vanuit 2 wijkontwikkelpunten aan de toeleiding van inwoners naar werk. Ze organiseren daartoe allerlei voorlichtingsactiviteiten, houden spreekuren en zetten speeddates op bij een maaltijdproject in de wijk. Bij werkgevers in de wijk, zoals zorginstellingen, het integraal kindcentrum, de woningcorporatie, worden werkplekken of stageplekken gecreëerd; dat vergt vaak aanpassingen in het bestaande banen aanbod. Zelforganisaties en sleutelpersonen uit de wijk (jongerenwerkers) worden ingezet om mensen aan te spreken. Welzijnsorganisaties en werkbedrijf bieden sociale resp. re-integratiebegeleiding aan deelnemers. Medewerkers van gemeente en UWV fungeren als "oliemannetjes" om dingen mogelijk te maken.

Informele partners

De informele partners vervullen een cruciale rol in de groepsaanpakken en wijkbaantrajecten. Sleutelfiguren in de wijk, ervaringsdeskundigen en vrijwilligersorganisaties zoals voedselbanken, zelforganisaties, kerken, moskeeverenigingen en sportclubs, slagen erin om inwoners te bereiken die anders buiten beeld blijven. Zij kennen de wijk, spreken de taal van de doelgroep en kunnen vertrouwen opbouwen waar formele instanties dat soms niet lukt. In sommige focusgebieden worden deze sleutelfiguren actief betrokken bij de uitvoering van de trajecten, bijvoorbeeld als groepsbegeleider, coach of bruggenbouwer tussen bewoners en instanties. Maar ze zijn ook vaak betrokken bij de programmering, aangezien zij activiteiten aanbieden of begeleiden. Soms fungeren ze als stage- of werkervaringsplaats.

De samenwerking met informele wijkpartners draagt bij aan verankering van de aanpak in de lokale gemeenschap en zorgt voor laagdrempelige, vertrouwde locaties dicht bij de inwoners.

> In Arnhem-Oost wordt het project Geitenkamp Werkt (dat zich vooral richt op de doelgroep van 18 – 35 jaar) onder meer uitgevoerd door Vitesse Betrokken. Het voormalig stadion van voetbalclub Vitesse was achter de wijk Geitenkamp; "er stroomt geel zwart bloed door de bewoners". De organisatie werkt vanuit het buurthuis en de medewerkers dragen een Vitesse shirt. Buurtbewoners hebben sneller vertrouwen in deze mensen omdat ze uitstralen dat ze betrokken zijn. Het zien van bekende gezichten maakt drempel om zich open te stellen lager.

Formele partners

De formele partners van groepsaanpakken en wijkbanen zijn bijvoorbeeld onderwijsinstellingen, sociale wijkteams, kinderopvangorganisaties, ggz, schuldhulp, werkgevers, woningcorporaties, sociale ondernemingen, woningcorporaties en diverse gemeentelijke afdelingen (werk en inkomen, Wmo, wijkmanagement).

De formele partners hebben verschillende rollen, maar zijn vooral van belang bij het wegnemen van praktische drempels voor re-integratie en participatie. Onderwijsinstellingen leveren bijvoorbeeld docenten en lesprogramma's op maat, vaak in de wijk zelf, zodat deelnemers in een vertrouwde omgeving kunnen leren en/of certificaten kunnen behalen. In Groningen-Noord kunnen bewoners bijvoorbeeld binnen het wijkgilde onderwijs volgen in hun eigen buurthuis. Wijkteams, zorginstellingen, ggz en schuldhulp bieden begeleiding op leefdomeinen zoals gezondheid, schulden en sociaal functioneren. De focusgebieden die een aanpak hebben voor jongeren, zoals Tilburg NoordWest, werken vaak samen met jeugdwerkers om jongeren makkelijker te kunnen bereiken. Sociaal ondernemers en andere werkgevers spelen in een flink aantal focusgebieden een rol in het creëren van leerwerkplekken die aansluiten bij de talenten en wensen van deelnemers. Zorginstellingen kunnen bijdragen aan het signaleren en ondersteunen van deelnemers met psychische of fysieke problematiek. Ook kunnen zorginstellingen en andere maatschappelijke organisaties een rol spelen in het aanbieden van werkervaringsplaatsen, zoals in

focusgebied Tilburg NoordWest het geval is. Intensieve samenwerking met kinderopvang zoals bijvoorbeeld in Rotterdam-Zuid en Heerlen-Noord, speelt een belangrijke rol in het mogelijk maken van maatschappelijke participatie van ouders met jonge kinderen. De samenwerking met de dienst werk en inkomen varieert in intensiteit. Soms is er sprake van een soepele samenwerking met onderlinge verwijzingen, in andere gebieden verlopen de contacten wat stroever.

3.3.6 Ervaren effecten

In- en uitstroom
Hoewel er weinig exacte cijfers voorhanden zijn, kunnen we op basis van enkele praktijkonderzoeken uit de focusgebieden (Mosselman, 2023; Purpose, 2021; Lageman, 2025; Krook et al., 2023) en eigen registraties van focusgebieden stellen dat de concrete resultaten veelbelovend lijken. Gezien de aard van de doelgroep van deze interventies mogen uitstroompercentages van 50% of hoger zoals die in de interviews en onderzoeken genoemd werden – naar allerlei vormen van activering (regulier werk, werk met behoud van uitkering, zinvolle dagbesteding of opleiding) – als zeer effectief bestempeld worden. In Heerlen-Noord, waar de interventie Bovengrondse Vakschool zich kenmerkt door een intensieve gezamenlijke aanpak met bedrijven, blijkt uit de eigen jaarlijkse follow-up dat maar liefst 90% van de deelnemers na een jaar nog steeds aan het (veelal regulier) werk is.

Uitstroomcijfers worden op verschillende manieren gedefinieerd en geregistreerd. Binnen de scope van deze verdiepende studie hebben we geen totaaloverzicht kunnen maken van de exacte aantallen deelnemers en de in- en uitstroomkenmerken per interventie. Er zijn grote verschillen in beschikbaarheid en kwaliteit van registratiecijfers. Uit de gesprekken bleek dat deze registratiecijfers vaak niet centraal voorhanden zijn. Ze zouden achterhaald moeten worden via de afzonderlijke samenwerkingspartners, die bovendien verschillend registreren. Verder geldt dat door de combinatie van verschillende trajecten de in- en uitstroom van een specifieke (deel)interventie soms moeilijk af te bakenen is. Ook het ontbreken van uniformiteit in de definitie van typen interventies bemoeilijkt een centrale uitvraag (zie ook 3.2.2). Verder ontbreekt het in de meeste gebieden aan informatie over de duurzaamheid van de uitstroom.

Kosteneffectiviteit
Er is nog maar weinig zicht op de kosteneffectiviteit van de onderzochte interventies. De complexiteit van het vraagstuk, gebrekkige registratie en het grote aantal samenwerkingspartners maken het ingewikkeld om een juiste berekening van kosten en baten te maken. Ook de verschillen tussen focusgebieden in gehanteerde definities (zie 3.2.2) en de uitvoering maken het lastig om de conclusies uit de verschillende onderzoeken te vergelijken. Desalniettemin is het interessant om te kijken wat er al wel bekend is.

Mosselman en Polstra deden in 2023 onderzoek naar de Groningse basisbanen (een bijzondere vorm van wijkbanen waarbij deelnemers een volwaardig betaalde baan hebben). De conclusie van dit onderzoek luidt dat een basisbaan in een structurele situatie de gemeente ongeveer € 4680 per jaar kost. Op basis van verrekening van de productiewaarde, de netto kosten voor het Rijk, de verminderde zorgkosten en verbetering van kwaliteit van leven is er bij 50 basisbanen een positief resultaat van € 362.000 op jaarbasis. Per basisbaan betekent dit een maatschappelijke meerwaarde van € 7240 per jaar.

In Den Haag heeft Purpose in 2021 een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) gemaakt van de instapeconomie (de leerwerktrajecten bij wijkbedrijven). Hieruit blijkt dat met een investering van jaarlijks € 583.000 zeventig deelnemers (die gemiddeld negen jaar in de bijstand zaten) intensief en levensbreed geholpen worden naar toekomstperspectief en participatie. De onderzoekers concluderen dat wanneer deze ondersteuning via de reguliere voorzieningen vanuit de Participatiewet en Wmo zou worden aangeboden de kosten veel hoger zouden uitkomen, op naar schatting € 649.000. De jaarlijkse maatschappelijke baten van de instapeconomie, door besparingen op uitkeringen en Wmo uitgaven en de maatschappelijke waarde van de vrijwilligersuren, worden in een conservatief scenario berekend op

ongeveer € 619.000. Met de investering zijn bovendien niet alleen de zeventig deelnemers geholpen, maar ook de overige bewoners in de wijk. Tevens stellen de onderzoekers dat dit rendement op de langere termijn (meer dan drie jaar) alleen maar toeneemt, omdat dan ook besparingen op bijvoorbeeld zorggebruik zichtbaar worden.

In dit verband is ook de ex-ante kosten-batenanalyse interessant die Vlaamse onderzoekers (De Smedt et al., 2021) hebben uitgevoerd: een onderzoek naar het Franse model van 'buurten zonder langdurige werkeloosheid' dat in tientallen gemeenten in Frankrijk wordt uitgevoerd door coalities van sociale partners en actoren uit het verenigingsleven. De eindconclusie van dit onderzoek is dat in het tiende jaar na de start de baten voor de gemeenschap als geheel bijna driemaal zo groot zijn als de kosten, en de impact op het overheidsbudget uitgesproken positief is.

Ervaren effecten van groepsaanpakken en wijkbanen
In de interviews met deelnemers, uitvoerders, managers en beleidsmedewerkers en diverse evaluatieonderzoeken worden meerdere effecten van de groepsaanpak en wijkbanen benoemd. Omdat er veel overlap is in de effecten van beide typen aanpakken, bespreken we de effecten gezamenlijk. Indien nodig benoemen we expliciet de rol van groepsaanpakken dan wel wijkbanen. We onderscheiden:

- Effecten bij de deelnemers
- Effecten op de wijk en gemeenschap
- Effecten op samenwerking en systemen
- Effecten op andere beleidsterreinen

Effecten bij deelnemers

1. **Verbeterd mentaal en fysiek welbevinden**
   Deelnemers ervaren meer rust, stabiliteit, structuur en zelfvertrouwen. De veilige en laagdrempelige omgeving van de groepsactiviteiten of leerwerkplekken vormt een belangrijke basis. Mensen voelen zich gezien en gewaardeerd, soms voor het eerst in jaren. Deelnemers ervaren een betere mentale gezondheid en voelen zich mede als gevolg daarvan fysiek ook beter.
2. **Vergroten en/of opbouwen van sociaal netwerk**
   Uit de contacten met andere deelnemers in trajecten ontstaan soms vriendschappen, vooral bij de groepsactiviteiten. Sommige deelnemers waren in een sociaal isolement terechtgekomen doordat zij jarenlang buiten het arbeidsproces stonden en nu komen ze weer 'onder de mensen'.
3. **Opbouwen van basisvaardigheden en structuur**
   De groepsactiviteiten en wijkbanen bieden ritme, verantwoordelijkheid en praktische vaardigheden. Bij deelnemers (met name in de groepsactiviteiten) zien we dat hun sociale vaardigheden beter worden en dat ze een goede werkhouding aanleren, zoals op tijd komen en afspraken nakomen. Tevens is er sprake van een toename van de taalvaardigheid en de zelfredzaamheid.
4. **Meer motivatie en perspectief op werk**
   Deelnemers zien werk weer als een haalbaar toekomstperspectief en ze ontwikkelen meer vertrouwen in het eigen kunnen. Factoren als een veilige werkomgeving zonder druk of verplichtingen en een talentgerichte holistische benadering dragen daaraan bij. Deelnemers doen nieuwe vaardigheden op en ontvangen daarvoor een certificaat of diploma: daarmee vergroten zij hun kansen op betaald werk.
5. **Meer kans op duurzame uitstroom naar passend werk**
   Hoewel uitstroom naar werk niet altijd het eerste doel is, blijkt dat juist deze aanpakken de afstand tot werk daadwerkelijk verkleinen. Dat komt vooral door de vele tussenstappen die in de activiteiten zijn ingebouwd: voordat mensen daadwerkelijk aan het werk gaan, is er al veel geïnvesteerd. Door de invloed van contextfactoren is het vrijwel onmogelijk om directe causaliteit

aan te tonen. Maar wat wel duidelijk is, is het volgende. Het aantal mensen met grote afstand tot de arbeidsmarkt dat na deelname aan een dergelijk traject betaald werk heeft, is hoog: in sommige gebieden heeft 80% na een jaar nog steeds betaald werk of een andere vorm van zinvolle dagbesteding zoals vrijwilligerswerk. Voor de betrokken doelgroepen lijkt de uitstroom duurzamer te zijn dan bij veel reguliere re-integratieaanpakken, doordat onderliggende problemen eerst zijn aangepakt. Dat baseren we vooral op de observaties van betrokken uitvoerders, maar harde cijfers hiervoor ontbreken in de meeste gebieden.

Effecten op de wijk en gemeenschap

1. **Sterkere sociale cohesie**
   De wijkbanen en groepsactiviteiten verbinden bewoners, vrijwilligers en initiatiefnemers. Wijkorganisaties en sleutelpersonen in de wijk zijn medeorganisator van groepsactiviteiten. De leerwerkplekken fungeren vaak ook als ontmoetingsplek voor bewoners, en deelnemers aan de trajecten activeren hun eigen sociale netwerk. Dit leidt tot meer onderlinge contacten, en verbondenheid bij bewoners en minder segregatie doordat verschillende groepen elkaar ontmoeten. Dit zorgt voor meer informele steunstructuren en een groter gevoel van eigenaarschap ('van, voor en met de wijk') bij bewoners. Hierdoor ontstaat meer wederkerigheid: bewoners helpen elkaar vaker.
2. **Verbeterde leefbaarheid**
   De activiteiten van deelnemers (met name van de wijkbaners) dragen direct bij aan de wijk, zoals onderhoud en schoonmaak in de wijk, ondersteuning bij buurtactiviteiten en hulp aan buurtgenoten. Doordat deelnemende bewoners zichtbaar, actief en ondersteunend zijn, leveren zij een positieve bijdrage aan een gevoel van veiligheid in de wijk en het woonplezier van wijkbewoners.

Effecten op organisaties en systemen

1. **Verbeterde samenwerking tussen professionals en organisaties**
   In verschillende focusgebieden ontstaan sterke wijkgerichte coalities rond re-integratie en participatie: gemeente, wijkbedrijven, buurtteams, zorg, woningcorporaties en onderwijs werken nauwer samen. De korte lijnen verhogen de efficiëntie en zorgen voor snellere hulpverlening, en hebben bovendien een positief effect op de aanpak van andere vraagstukken in de wijk.
2. **Meer wederzijds begrip en vertrouwen tussen instanties**
   Partners leren elkaars rol beter kennen en waarderen. Daardoor groeit het vertrouwen in elkaars deskundigheid, verwijzen ze sneller naar elkaar door en weten ze elkaar beter te vinden voor onderlinge consultatie.
3. **Groeiende werkgeversbetrokkenheid**
   Werkgevers merken dat vacatures vervuld kunnen worden door deelnemers aan de verschillende trajecten. In een deel van de focusgebieden merken uitvoerders dat werkgevers eerder bereid zijn (aangepast) werk te bieden wanneer begeleiding en matching goed zijn georganiseerd. Hierdoor staan werkgevers meer open voor samenwerking en het nemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid op de langere termijn. Waar werkgevers aanvankelijk terughoudend zijn met het bieden van (aangepaste) werkplekken, zien focusgebieden die al wat langer bezig zijn dat werkgevers meer vertrouwen krijgen in de talenten en vaardigheden van deelnemers aan de trajecten, en dat werkgevers positief zijn over de inzet van deelnemers.

Effecten op andere beleidsterreinen

De effecten van de onderzochte interventies reiken verder dan de directe effecten op de re-integratie en participatie van deelnemers en de betrokken organisaties.

1. **Sociale cohesie**
   De groepsaanpakken en wijkbanen zijn heel zichtbaar aanwezig in de wijken: bewoners zien dat deelnemers bijdragen aan het vergroten van de leefbaarheid en zien bekende gezichten uit de

eigen wijk op allerlei plekken terug. De leerplekken en wijkbedrijven fungeren in veel gevallen ook als ontmoetingsplekken voor wijkbewoners en dragen zo bij aan het versterken van de sociale verbanden. In alle focusgebieden is er sprake van toenemende betrokkenheid van inwoners bij de ontmoetingsplekken en wijkbedrijven. Zo ontstaat er bij bewoners een gevoel van mede-eigenaarschap van de leefbaarheid in de eigen wijk. Op die manier dragen de re-integratieaanpakken van de SPUK KW indirect bij aan het versterken van de sociale cohesie in de wijk.

2. **Jeugdcriminaliteit en veiligheid**
   Enkele aanpakken (zoals Arnhem-Oost, Tilburg NoordWest en Heerlen-Noord) richten zich ook specifiek op jongeren zonder werk (veelal zonder startkwalificatie). Een groot deel van deze jongeren is gevoelig voor de aantrekkingskracht van de criminele wereld en leeft in een eigen subcultuur waardoor ze onzichtbaar en ongrijpbaar zijn voor instanties. Niet zelden hebben ze verslavingsproblemen (drugs of gokken) en schulden. De uitvoerders werken outreachend om met deze jongeren in contact te komen op hun ontmoetingsplekken en via sociale media. De uitvoerders maken daarbij gebruik van sleutelpersonen: jongeren uit de wijk die fungeren als vertrouwenspersonen en rolmodellen of leden van migrantenzelforganisaties. Wanneer initiatieven erin slagen om deze jongeren (weer) naar school en/of werk toe te leiden en daarbij in samenwerking met partners de schulden- en verslavingsproblematiek aan te pakken, dragen zij bij aan het voorkomen en aanpakken van jeugdcriminaliteit (De Boer et al., 2022; Kuin et al., 2022; Hendriks & Stams, 2024). School of werk biedt deze jongeren structuur in hun dag, perspectief op inkomsten en een uitweg uit de onzekere, harde wereld van de criminaliteit. Indirect dragen deze re-integratie initiatieven dus ook bij aan de veiligheid in de wijk.
3. **Ontwikkelingskansen van jonge kinderen**
   Bij veel initiatieven is er aandacht voor kinderopvang als belangrijke voorwaarde voor (vooral) moeders om aan het werk te gaan. Doordat de re-integratie aanpakken intensieve samenwerking zoeken en passende afspraken maken met lokale kinderopvangvoorzieningen, worden niet alleen drempels voor arbeidsparticipatie weggenomen, maar groeit ook het vertrouwen van de betrokken ouders in de kinderopvangvoorzieningen. Op hun beurt sporen deze ouders ook anderen in hun sociale netwerk aan om hun kinderen naar de opvang te brengen. Toename van het gebruik van de kinderopvang maakt voor moeders de weg vrij naar scholing of werk, en vergroot bovendien de ontwikkelingskansen van jonge kinderen.
4. **Gezondheid**
   De groepsaanpakken en wijkbanen hebben aantoonbaar positieve effecten op de mentale en soms zelfs fysieke gezondheid van deelnemers (Lageman, 2025). De structuur die de trajecten bieden leiden tot een gezonder dagritme, de sociale contacten leiden af van het gepieker over gezondheid of de situatie thuis en mensen voelen zich beter als ze zich gehoord voelen en het gevoel hebben dat ze ergens bij horen en ertoe doen. In Zaandam gaan ze dit de komende jaren verder onderzoeken, vertelt een beleidsmedewerker:

   “Huisartsen in de wijk vertelden onlangs dat ze sommige mensen, die nu deelnemen aan onze groepsactiviteiten, vrijwel nooit meer op hun spreekuur zien. Deze mensen zagen ze voorheen vrijwel wekelijks in de praktijk. We gaan nu verder onderzoek doen naar deze effecten.”

3.3.7 Werkzame elementen

Eerder in dit hoofdstuk (paragraaf 3.3.3) introduceerden we het MAGI-model. Dit model is een indeling van werkzame elementen van groepsaanpakken, en combineert de inzichten uit overzichtsstudies naar individuele gedragsbeïnvloeding met die uit studies naar groepsdynamica.

Tijdens de expertsessie met inhoudelijk experts, uitvoerders, managers en beleidsmedewerkers bleek deze indeling (gezien de parallellen in uitvoering en effecten) ook bruikbaar als een raamwerk voor werkzame elementen van de wijkbanen.
De werkzame elementen van groepsaanpak en wijkbanen samen hebben we met de betrokkenen van de expertsessie daarom geordend volgens de eerder genoemde categorieën van het MAGI-model.

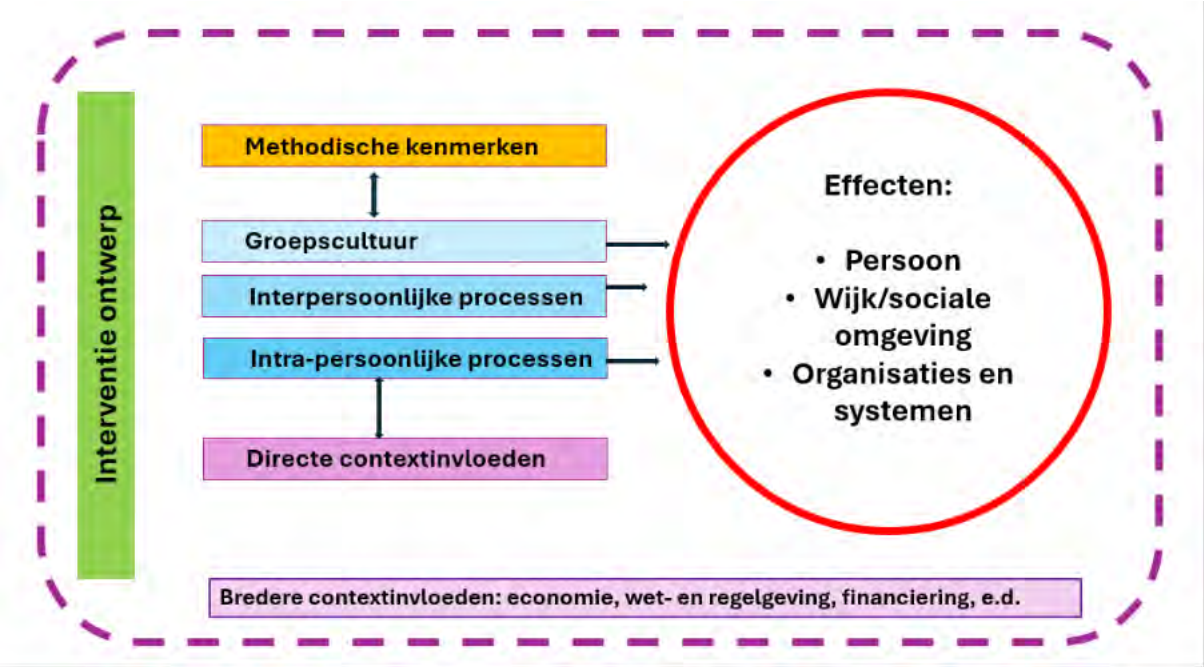

1. Interventie ontwerp

> Hierbij gaat het om: doelen en beoogde werkwijze en effecten, afbakening doelgroep, keuze voor groepsgrootte, keuze van begeleiders, tijdsinvestering per deelnemer, keuze voor en inrichting van locatie, essentiële samenwerkingspartners.

Een goede analyse van de potentiële doelgroepen, de wijk, het beschikbare netwerk, de vereiste competenties van begeleiders en de keuze voor de meest passende vorm zijn cruciaal om een succesvolle aanpak neer te zetten. Er is bij de uitvoerders in de focusgebieden goed zicht op de samenstelling van de wijk en de potentiële doelgroepen. De meeste aanpakken richten zich op de brede groep van mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. Maar er zijn ook gebieden waar, gezien de samenstelling van de doelgroep of gebiedsproblematiek, specifieke deelaanpakken voor subgroepen worden toegepast (zoals o.m. in Rotterdam-Zuid, Heerlen-Noord of Arnhem-Oost). Dit kan bijvoorbeeld gaan om aanpakken die gecombineerd worden met (gratis)kinderopvang om met name vrouwen beter te bereiken, om de inzet van begeleiders die zelf afkomstig zijn uit de wijk of om aanpakken die jongeren een kortetermijnperspectief bieden op serieuze inkomsten. Bij deelnemers met een specifieke culturele achtergrond wordt vaak gezocht naar (meertalige) begeleiders om deze groep goed te kunnen ondersteunen. Hoe beter de doelgroep vooraf in beeld is, des te gerichter kunnen interventies ingezet worden. Overigens zien we dat het open karakter van de interventies het toelaat dat werkwijzen gaandeweg verder ontwikkeld en toegespitst worden. Medebepaald voor het ontwerp zijn uiteraard ook de in de wijk aanwezige krachtbronnen in de vorm van informele netwerken en organisaties en formele samenwerkingspartners.

2. Methodische kenmerken

Dit zijn de gebruikte begeleidingstechnieken, de leermethoden, werkvormen en gesprekstechnieken, de fasering van trajecten, geen druk/eigen tempo en het wegnemen van belemmerende factoren door aanpalende hulp.

In alle aanpakken staat de persoon en de relatie centraal. De aanpak is warm, geduldig en waardenvrij: deelnemers ervaren gezien te worden. Het wegnemen van druk – bijvoorbeeld niet direct sturen op uitstroom of verplichtingen – creëert vertrouwen, motivatie en stabiliteit. Deze relationele insteek is een randvoorwaarde voor verdere stappen op andere leefgebieden. Tijd, aandacht en begrip vormen de basis van de begeleiding. De begeleiding is intensief en krijgt vorm in flexibele trajecten, waarbij doelen indien nodig worden aangepast aan wat de deelnemer aankan. Het karakter van aangeboden activiteiten is divers: er is ruimte om te ontmoeten, te leren en te werken. Zo kunnen deelnemers in hun eigen tempo groeien.
Het wegnemen van stressfactoren bij deelnemers door het adresseren van achterliggende problemen vormt de kern van de aanpakken. Toeleiding naar werk is zelden het startpunt. Vrijwel altijd is er eerst aandacht nodig voor datgene wat participatie in werk, zinvolle dagbesteding of scholing in de weg staat: taal, gezondheid, schulden, psychische stabiliteit en sociale relaties. Soms zijn deze problemen de reden dat iemand niet aan het werk kan, maar heel vaak zijn ze (met uitzondering van taalachterstand) ook het gevolg van langdurige werkloosheid. Mensen komen daardoor in een neerwaartse spiraal terecht. Organisaties werken daarom integraal aan alle relevante leefgebieden. In de uitvoeringspraktijk vervagen de grenzen tussen zorg, welzijn en werk. Deelnemers noemen dagbesteding bijvoorbeeld ‘werk’ en ervaren dat ook zo.

3. Groepscultuur

Dit heeft te maken met dagritme, gezamenlijke doelen, afspraken/regels, groepsnormen, groepsidentiteit, rolverdeling, et cetera.

Mensen die lang buiten het arbeidsproces gestaan hebben, missen vaak een duidelijke structuur in hun leven. Ze zijn gewend om te kunnen doen wat ze op dat moment willen, zonder rekening te hoeven houden met anderen. Het onderdeel zijn van een groep biedt duidelijkheid en houvast, maar vraagt tevens om bezinning op de eigen rol en positie ten opzichte van anderen. Dit vormt een belangrijke voorbereiding op toekomstig werk, waar mensen zich immers ook moeten verhouden tot een divers gezelschap aan collega’s en te maken krijgen met hiërarchische verhoudingen.
Van de begeleiders van de interventies vraagt dit om continu te balanceren tussen wat een individu aankan en de normen en regels van de groep. Dit is een proces dat bij sommige deelnemers met vallen en opstaan verloopt, maar altijd een essentieel onderdeel vormt. Een vaste indeling van de activiteiten, heldere afspraken, geplande rustmomenten, pauzetijden en terugkerende gebruiken zijn onderdelen van een dagstructuur in de interventies. Bij de groepsgerichte aanpakken zijn deze nadrukkelijk aanwezig. Bij de wijkbanen is dat soms minder het geval, maar ook daar geldt dat voorspelbaarheid en duidelijke afspraken van belang zijn.

4. Interpersoonlijke ontwikkeling

Dit gaat om sociale identificatie (herkenning), omgaan met verschillen, positieve rolmodellen, feedback geven en ontvangen, leren van elkaar, sociale contacten, et cetera.

Veel deelnemers aan deze trajecten hebben een gebrekkig sociaal netwerk. Het contact met lotgenoten biedt herkenning en deelnemers stimuleren elkaar. Daardoor groeit er vertrouwen in anderen en oefenen mensen hun sociale vaardigheden.
Groepsactiviteiten zoals groepsdetacheringen, gezamenlijke ontwikkelplekken, sociale activiteiten en wijkgerichte werkzaamheden, doorbreken het isolement van deelnemers. Deelnemers ervaren sociale

steun en er ontstaan nieuwe vriendschappen. Dit draagt bij aan een positief zelfbeeld en meer zelfvertrouwen bij deelnemers, hetgeen nodig is om de stap naar werk te durven maken. Begeleiders zijn daarom van mening dat de combinatie van groepsactiviteiten en individuele begeleiding bij re-integratie cruciaal is, omdat de groep de persoonlijke ontwikkeling van deelnemers versnelt. De groepsleden stimuleren elkaar en deelnemers worden geïnspireerd door de vorderingen die ze bij anderen zien. Dan gaan ze geloven dat zulk werk misschien ook voor hen is weggelegd en zijn ze gemotiveerder om door te zetten. Ook signaleren uitvoerders dat deelnemers dankzij het lotgenotencontact in een groep sneller over hun echte, onderliggende problemen praten. Dat helpt de begeleiders om sneller passende hulp aan te bieden en obstakels voor re-integratie weg te nemen.

5. Intra-persoonlijke ontwikkeling

> Dit gaat over realistische doelen, motivatie, verantwoordelijkheid, zelfvertrouwen, houding, omgaan met stress, probleemoplossing, et cetera.

De stapsgewijze leerwerkaanpak van de trajecten, in combinatie met de individuele en groepsgewijze begeleiding, geeft deelnemers de tijd om eigen talenten te ontdekken of te ontwikkelen en realistische doelen voor zichzelf te formuleren. Kleine stappen vooruit bieden succeservaringen die de basis vormen voor groeiend zelfvertrouwen en motivatie.
Voor begeleiders kan het soms lastig zijn om het tempo en de prioriteiten van de deelnemers zelf leidend te laten zijn in het traject. De deelnemers hebben vaak trauma's opgebouwd door nare ervaringen in het verleden met begeleiders en hulpverleners en daardoor bestaat het risico dat ze afhaken als ze opnieuw veel druk ervaren, of zich niet als mens maar als nummer behandeld voelen. Een begeleider verwoordt wat nodig als volgt:

> "Het begint met een kopje koffie, de relatie. Je wil heel graag de afslag naar het 'harde' naar het werk. Maar als de basis er niet ligt, de relatie er niet ligt, wat doe je dan? Er gaat vaak veel tijd energie en geld in het opstarten, maar dan vraagt het onderhoud. Bij resultaten gaat het niet altijd om scoren. Zie het als een thema dat blijft, dat niet weg gaat: als het niet gaat om de relatie, als dat verdwijnt, dan gaan we niet verder."

6. Directe contextinvloeden

> Dit betreft de persoonlijkheid en kenmerken van de begeleiders(s), de persoonlijkheid en kenmerken van de deelnemer(s), kenmerken van samenwerkingspartners, kwaliteit van samenwerking en netwerk, draagvlak in de wijk.

Vertrouwen is een kernwoord in deze aanpakken: begeleiders en samenwerkingspartners moeten betrouwbaar en toegankelijk zijn. Dat stelt hoge eisen aan de onderlinge samenwerking en vraagt om een gedeelde visie en gezamenlijk eigenaarschap bij de verschillende stappen in een traject. Positieve feedback vanuit betrokken wijkbewoners draagt bij aan het gevoel bij deelnemers dat ze ertoe doen en motiveert tot deelname en groei. De persoonlijkheid van de deelnemer bepaalt in hoge mate of en hoe snel veranderingen zichtbaar zijn. Sommige mensen zijn zo beschadigd door trauma's uit hun verleden dat deze re-integratietrajecten niet passend zijn.
Succesvolle re-integratie aanpakken vinden plaats in de leefwereld van bewoners: de locaties zijn fysiek nabij in de wijk, herkenbaar maar niet-institutioneel qua uitstraling, met een vrije inloop. Er zijn allerlei redenen waarom mensen liever niet ver van huis gaan: soms is er sprake van fysiek ongemak of sociale angst. Soms kunnen mensen door geldgebrek of onbekendheid met de systemen niet met het openbaar vervoer reizen. Vervelende ervaringen uit het verleden met officiële instanties als sociale dienst en UWV kunnen ook een rol spelen. Een huiskamerachtige setting om de hoek ervaren deelnemers als toegankelijker en veiliger. Hiermee worden groepen die niet in beeld zijn bij de reguliere re-integratie systemen beter bereikt.

Rolmodellen en vrijwilligers uit de wijk vergroten herkenning en aanloop. Er is daarom een grote rol weggelegd voor informele organisaties, zowel in de toeleiding als de uitvoering. Outreachend werken door mensen aan te spreken op ontmoetingsplekken, bij zelforganisaties of bij vrijetijdsactiviteiten is essentieel: een inloopspreekuur alleen is onvoldoende. Veel mensen die lang in de bijstand zitten, hebben het idee dat er voor hen geen perspectief meer is op werk. Zij zullen dus niet zelf actief op zoek gaan en moeten daarom proactief benaderd worden.
Wanneer deelnemers de mogelijkheden ervaren en hun kansen zien, motiveren ze anderen uit hun sociale netwerk om zich ook aan te melden voor een traject. Soms is het enthousiasme zo groot dat er sprake is van een aanzuigende werking, waardoor bewoners uit andere wijken (of andere focusgebieden) zich melden voor deelname en een project zich geconfronteerd ziet met een enorme groei. Dit was aan de hand bij de Bovengrondse Vakschool in Heerlen.

De samenwerking tussen partners is cruciaal om de benodigde integrale aanpak te realiseren. Maar het gaat niet altijd vanzelf: conflicterende regelgeving zoals bij het recht op kinderopvang of de entreevoorwaarden voor schuldhulp vormen soms obstakels, net als organisatiebelangen van partners. Bij werkgevers is er soms koudwatervrees om deze deelnemers een werkplek te bieden.
Uit de gesprekken met de focusgebieden blijkt dat het van groot belang is dat alle betrokken partners duidelijk voor ogen hebben voor wie deze projecten bedoeld zijn, wat zij kunnen verwachten van deelnemers en de ondersteuning, en dat ze allemaal de meerwaarde zien van deze aanpak en zich mede-eigenaar voelen. Daarbij is het delen van succesverhalen door werkgevers/sociale ondernemers van groot belang om andere werkgevers over de streep te trekken.

Soms lukt het niet om tot een vruchtbare samenwerking te komen met externe partners en kiezen projecten ervoor om bijvoorbeeld zelf schuldhulp of kinderopvang aan te bieden. Maar omdat dit behoorlijk ingewikkeld is, bestaan dit soort initiatieven soms maar kort. In meerdere focusgebieden speelt verder dat samenwerkingspartners in eerste instantie enthousiast meedoen, maar terughoudend zijn in het leveren van structurele (financiële) bijdragen. Tot slot ervaren sommige focusgebieden dat partners nog moeten wennen aan de nieuwe manier van werken – vanuit gelijkwaardig partnerschap – waarbij de gemeente niet langer de meeste verantwoordelijkheid draagt. Een medewerker van een programmabureau verwoordt het op deze manier:

> "We trekken de aanpak in principe gemeenschappelijk met alle partners. Maar als je kijkt naar wat ieders rol zou kunnen zijn, dan wordt toch nog veel naar de gemeente gekeken. Oplossingen worden vaak gezocht bij de gemeente. Als je echt gelijkwaardig partnerschap wilt, kost het ook tijd om dit soort dynamieken te doorbreken."

7. Bredere contextinvloeden

Dit betreft de arbeidsmarktsituatie, de wet- en regelgeving, de financieringsbasis, et cetera.

Als het slecht gaat met de economie is er weinig ruimte op de arbeidsmarkt voor deelnemers aan deze trajecten omdat werkgevers geen ruimte zeggen te hebben om extra te investeren in aanpassingen van werk en goede begeleiding van werknemers die aandacht nodig hebben. Krapte op de arbeidsmarkt biedt kansen omdat werkgevers op zoek zijn naar mensen die willen werken, maar het draagt tegelijkertijd het risico in zich dat bedrijven te hoge verwachtingen hebben ten aanzien van de arbeidsinzet van deelnemers. Daarmee is er sprake van een groter afbreukrisico.
Veranderende wet- en regelgeving op gebied van bijvoorbeeld toeslagen, schuldhulp of kinderopvang leidt dat tot veel inkomensonzekerheid bij deelnemers. Dat maakt dat ze terughoudender zijn om de relatieve zekerheid van het inkomen uit uitkering te verruilen voor de loon uit werk.
Onzekere financiering en veranderende regelgeving op eerder genoemde terreinen leidt soms ook tot stagnatie omdat (met name) sociale ondernemers niet vooruit durven of als gevolg daarvan misschien wel kunnen kijken.

Dit zijn allemaal factoren waar de projecten weinig invloed op hebben, maar die wel degelijk een rol spelen in de kwaliteit en continuïteit van de uitvoering.

3.3.8 Knelpunten

1. Systeemdruk en bureaucratische eisen

De mensgerichte aanpak botst soms met de bestaande systeemlogica. Hoewel er allerlei initiatieven zijn om meer ruimte te creëren gaat het in de praktijk niet in alle focusgebieden even soepel.
Uitvoerders hebben moeite om te werken met verplichte vragenlijsten en registraties die niet overeenkomen met de grillige werkelijkheid waar ze met de mensgerichte benadering op in willen spelen.
Begeleiders en deelnemers lopen tegen de verkokerde werkwijze bij gemeenten aan (werk en inkomen, sociaal domein, inburgering, Wmo). Samenwerkingspartners voelen weinig ruimte om af te wijken van standaardprocedures. Er zijn wat dit betreft grote verschillen zijn tussen focusgebieden: de ruimte die professionals in de wijk ervaren om te doen wat echt nodig is, is vooral sterk afhankelijk van het draagvlak bij de betrokken gemeente waar het focusgebied deel van uitmaakt en de samenwerkende partners voor de specifieke aanpak in het focusgebied. Personele wisselingen in Colleges B&W, gemeenteraad en bij bestuurders van alliantiepartners kunnen het draagvlak voor eerder gesloten convenanten onder druk zetten. Dit vraagt om continue aandacht.

2. Onzekere en gefragmenteerde financiering

Veel re-integratie initiatieven zijn afhankelijk van tijdelijke subsidies zoals SPUK uitkeringen, gemeentelijke subsidies, projectsubsidies en fondsen. Hierdoor ontstaat concurrentie tussen organisaties omdat iedereen aast op dezelfde gelden. Daardoor kan de samenwerking en continuïteit voor deelnemers onder druk komen te staan. De huidige (veelal tijdelijke) financiering van groepsaanpakken en wijkbanen past niet bij het langdurige, relationele karakter van het werk.
De uitkering vanuit de SPUK KW vormt vanwege de meerjarige financiering wel een enorm belangrijke stimulans in het opzetten en verbreden van de wijkaanpak rond re-integratie. In de praktijk kost het echter tijd voordat andere partners (zoals bedrijfsleven, woningcorporaties of zorginstellingen) bereid zijn om niet alleen inhoudelijk, maar ook financieel bij te dragen aan deze projecten.
Gemeenten zien de positieve effecten van deze aanpakken, maar twijfelen of ze de structurele kosten kunnen dragen. In lijn met de NPLV structuur wordt nu als mogelijke oplossingsrichtingen gedacht aan publiek-private investeringsfondsen, Social Return on Investment (SROI) constructies met bijdragen van bedrijfsleven, langjarige financiering via bestaande fondsen (maar dat vereist cofinanciering door gemeenten) en het beter benutten van reeds bestaande lokale projecten en programma's.

3. Arbeidsmarktknelpunten

Sommige werkgevers hebben koudwatervrees om mensen die lang buiten het arbeidsproces gestaan hebben aan te nemen: zij vrezen een teveel aan begeleiding. In meerdere projecten wordt daarom geïnvesteerd in het bouwen aan vertrouwen bij werkgevers in de doelgroep – met positieve effecten! Wat lastig blijft is dat veel deelnemers niet zomaar kunnen instromen in bestaande functies; er moet dus gezocht worden naar wat een werkgever nodig heeft en wat en deelnemer daarin kan bieden.
Daarnaast brengt in het huidige systeem de overgang van uitkering naar werk financiële onzekerheid met zich mee voor deelnemers, vanwege een onzeker contract en (angst voor) het verlies van (een deel van) de toeslagen. Deze onzekerheid leidt tot stress en levert een groot afbreukrisico op. Of, zoals een bijstandsgerechtigde het zegt:

> "Liever in de bijstand met een gegarandeerd inkomen, dan aan het werk met financiële onzekerheid."

De initiatieven pleiten daarom voor een zogenaamde 'bubbelwrap-periode': daarin hebben mensen minimaal anderhalf tot twee jaar zekerheid over de hoogte van hun inkomen. Daarmee zou de angst voor inkomensverlies bij mensen wat weggenomen kunnen worden. Dat stuit bij reguliere werkplekken echter op problemen omdat het gebruikelijk is dat er een proefperiode en een tijdelijk contract wordt aangeboden en is daarom eigenlijk alleen toepasbaar bij gesubsidieerd werk.

4. Kinderopvang

Voor veel ouders (met name moeders) van jonge kinderen vormt het ontbreken van toegankelijke, betaalbare en passende opvang een directe belemmering om deel te nemen aan activeringstrajecten, vrijwilligerswerk of betaald werk. In verschillende lokale aanpakken wordt kinderopvang dan ook niet alleen gezien als een praktische randvoorwaarde, maar ook als een strategisch onderdeel van het beleid. Door kinderopvang te koppelen aan activeringstrajecten ontstaat ruimte voor ouders om zich te ontwikkelen, terwijl tegelijkertijd wordt geïnvesteerd in de ontwikkelkansen van jonge kinderen. Maar de samenwerking met de kinderopvang in het traject naar werk is complex, omdat er pas recht op opvang ontstaat bij betaald werk en vanwege eisen over de groepssamenstelling in de kinderopvang. Rotterdam-Zuid en Heerlen-Noord zijn actief met dit vraagstuk bezig. In Rotterdam-Zuid krijgen deelnemende moeders twaalf weken lang gratis kinderopvang bij een reguliere opvang in hun eigen postcodegebied. Een traject start hier pas als er kinderopvang beschikbaar is. In Heerlen-Noord hebben ze overwogen om zelf kinderopvang te gaan organiseren op de locatie van de Bovengrondse Vakschool, maar dat bleek toch te complex vanwege eisen aan locatie, certificering van personeel, investeringskosten, e.d. Ze zijn nu bezig om tot werkbare afspraken te komen met de lokale kinderopvangorganisaties. Ook ligt er een plan om binnen de Bovengrondse Vakschool een leerlijn voor de kinderopvang aan te bieden, zodat deelnemers – waaronder deelnemende moeders – kunnen worden opgeleid in de kinderopvang. Een uitvoerend professional zegt:

> "Voor de ontwikkeling van een kind is het belangrijk om naar de kinderopvang/voorschoolse opvang te gaan. Vanuit daar is het idee ontstaan om gratis kinderopvang te organiseren. Zo snijdt het mes aan twee kanten. Als het kind naar de opvang gaat, kan de ouder werken."

5. Interne organisatorische uitdagingen

De aanpakken zelf kampen soms ook met interne vraagstukken zoals onduidelijkheid over werkprocessen en gebrek aan structuur, onvoldoende afstemming tussen front- en backoffice en de omgang met wisselende regelgeving. Dit heeft vaak te maken met (te) snelle groei van een aanvankelijk klein initiatief. Organisaties staan daardoor voor de keuze: groeien en meer impact maken óf investeren in professionalisering en kwaliteit. Een manager van een uitvoeringsorganisatie herkent dit groeidilemma:

> "We zijn jaren geleden gestart met een hele intensieve aanpak. Naarmate de jaren vorderden, groeide ook de caseload. Omdat we iedereen die nog niet is uitgestroomd naar werk, vrijwilligerswerk of een participatieplek in onze caseload houden. Het budget is echter niet meegegroeid, dus de intensieve begeleiding waar we jaren geleden mee zijn gestart, kunnen we helaas niet blijven bieden. Eigenlijk zijn we pas tevreden op het moment dat we iedereen genoeg tijd en aandacht kunnen geven. Zonder dat we hoeven na te denken over tekort aan middelen en capaciteit."

Het open karakter van veel initiatieven maakt dat begeleiders te maken krijgen met een heel brede deelnemersgroep. Dat vraagt om een brede expertise en enorm veel schakelen, waardoor het risico op overbelasting van begeleiders ontstaat.

Een deel van deze aanpakken, zoals bijvoorbeeld de wijkbedrijven in Den Haag Zuidwest en de aanpak in Arnhem Oost, wordt gedragen door sociale ondernemers. Dit zijn vaak idealistische wereldverbeteraars, die prachtige dingen teweegbrengen in de wijk. Maar ze beschikken niet altijd over voldoende tijd, netwerk en/of vaardigheden om een stabiel, financieel zelfredzaam bedrijf neer te zetten. Dat betekent dat ze in veel gevallen niet in staat zijn om bijvoorbeeld deel te nemen aan aanbestedingen van re-integratiediensten door de gemeente. Deze ondernemers vormen de spil van interventies, maar daarmee zijn de interventies ook kwetsbaar. Wat gebeurt er als een sociale ondernemer uitvalt of stopt? Dat vormt een risico voor de continuïteit van deze re-integratie initiatieven.

6. Samenwerking met partners

De aanpak in alle steden toont dat effectieve ondersteuning vanuit de groepsactiviteiten en wijkbanen alleen werkt binnen een brede partnerschapsstructuur zoals het NPLV. De mate waarin deze samenwerking stevig staat (met duidelijke ketensamenwerking, gezamenlijke projecten en gedeelde verantwoordelijkheid) is erg verschillend tussen focusgebieden. Samenwerking staat of valt met mensen die elkaar kennen, vertrouwen en lang genoeg in de wijk actief zijn. Het grote personeelsverloop bij organisaties werkt contraproductief.
In sommige focusgebieden is er sprake van een spanningsveld met de gemeentelijke dienst werk en inkomen. Dat heeft vooral te maken met hoe de wijkaanpak gepositioneerd is en hoe breed de wijkaanpak van NPLV en SPUK KW gedragen wordt binnen de gemeentelijke structuren. Als de groepsaanpak en/of wijkbanen in het focusgebied zijn neergezet als pilot of experiment en de verbinding met werk en inkomen ontbreekt, is dat soms aanleiding voor vervelende discussies. Structurele financiering van bijvoorbeeld wijkbanen in het focusgebied leiden dan in de gemeenteraad tot vragen over ongelijke behandeling ten opzichte van inwoners in andere wijken of verdringing van reguliere banen bij gesubsidieerde of maatschappelijk gefinancierde functies.

3.4 Conclusies en aanbevelingen

De hoofdvraag van deze verdiepende studie was: 'Wat zijn de ervaringen van deelnemers en uitvoerders met groepsgewijze aanpakken van re-integratie en/of de wijkbanen en wat zijn de werkzame elementen die bijdragen aan positieve effecten?'

3.4.1 Het succes van de groepsaanpak en wijkbanen

Internationaal onderzoek (Walker et al., 2016; Kerschbaumer, 2020; Asaba et al., 2021) laat zien dat succesvolle activering van mensen die langdurig buiten het arbeidsproces staan vraagt om het verder en breder kijken dan een *work first* benadering. Er is behoefte aan een ondersteunende maatwerkaanpak die uitgaat van een holistische benadering van het complexe samenspel van de structurele, psychologische en sociale factoren die een actieve bijdrage aan de samenleving belemmeren.

De onderzochte aanpakken (groepsgewijze begeleiding en wijkbanen) bevatten veel van de werkzame elementen die in de literatuur genoemd worden. Ze slagen er daadwerkelijk in om mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt te bereiken, met name omdat zij vertrekken vanuit relatie, nabijheid, veiligheid, een levensbrede aanpak en maatwerk. De begeleiders van de activiteiten, vaak sleutelpersonen van wijkorganisaties, zijn bekende gezichten in de wijk en er is veel tijd om te werken aan een vertrouwensrelatie met deelnemers. Dat vertrouwen is nodig om stappen te kunnen zetten naar werk, scholing of zinvolle dagbesteding en om te kunnen werken aan eventuele achterliggende problemen. De activiteitenlocaties zijn in de wijk en laagdrempelig van karakter. Ondersteuners, hulpverleners en ook

stedelijke samenwerkingspartners komen indien nodig naar de locatie in de wijk toe. Het werken met sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen leidt tot een gevoel van herkenning en veiligheid. Dit wordt nog versterkt doordat rust en aansluiten bij het tempo van de deelnemers belangrijke kenmerken zijn van de trajecten: er is voor elke deelnemer begeleiding op maat.

De initiatieven zijn dus diep verankerd in de wijk. Niet alleen door de inzet van mensen en organisaties uit de wijk, maar ook doordat deelnemers een zichtbare bijdrage leveren aan een schone, veilige en leefbare wijk via leerwerkplekken, vrijwilligerswerk en wijkbanen. De trajecten benutten naast de individuele begeleiding de kracht van groepsdynamiek, die ertoe leidt dat mensen het gevoel hebben ergens bij te horen, zich (h)erkend voelen en elkaar stimuleren in hun groei. Door deze aanpak sluiten de wijkbanen en groepsaanpakken aan bij de doelstellingen van de SPUK KW, ook al leiden de aanpakken niet altijd tot toeleiding naar betaald werk.

De groepsactiviteiten en wijkbanen blijken met name zeer succesvol in het activeren van mensen die lange tijd aan de kant stonden, mensen die 'instantiemoe' zijn of het vertrouwen in het systeem kwijt zijn. Mensen met gezondheidsproblemen, schulden of taalachterstanden, jongeren zonder startkwalificatie en alleenstaande moeders. In combinatie met de reguliere re-integratie aanpak vanuit de gemeentelijke sociale dienst wordt zo een grotere groep inwoners geactiveerd.

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en de economische situatie van veel bedrijven maken het lastig om aangepaste werkplekken te creëren: jobcarving blijkt niet altijd even succesvol of mogelijk. Regulier werk is alleen voor die deelnemers weggelegd die in staat zijn om zich bepaalde werknemers- en vakvaardigheden eigen te maken. De wijkgildes in Groningen en de Bovengrondse Vakschool zijn voorbeelden waar dat succesvol vorm krijgt.

Deze initiatieven kenmerken zich door intensieve samenwerking met het lokale bedrijfsleven en mbo-onderwijs. Zij lijken er het beste in te slagen om deelnemers naar regulier betaald werk te laten uitstromen. Elders stromen deelnemers vaker uit naar gesubsidieerde banen in de wijk, vrijwilligerswerk of andere vormen van zinvolle dagbesteding. Bij veel trajecten zien we dat de contacten met onderwijs en werkgevers verder uitgebouwd worden, maar ook dat het tijd kost om koudwatervrees bij werkgevers weg te nemen.

Betrokken professionals, vrijwilligers en werkgevers ervaren dat werken vanuit vertrouwen, zonder druk, mensen laat opbloeien en dat de meeste deelnemers eigenlijk heel gemotiveerd zijn om aan het werk te gaan. Maar zij krijgen zelf de obstakels op de weg naar werk niet weggewerkt, of ze zijn het geloof in eigen kunnen verloren en zien daardoor geen perspectief meer. De groepsactiviteiten en wijkbanen vertrekken beide vanuit het principe dat de mens als geheel ertoe doet en de aanpakken bieden daarom hulp op meerdere levensterreinen. Professionals en vrijwilligers zien hoe vraagstukken in verschillende domeinen met elkaar samenhangen en hoe een daadwerkelijk integrale aanpak tot doorbraken leidt en nieuwe mogelijkheden opent. Het gevolg is wel dat sommige aanpakken aan hun eigen succes ten onder dreigen te gaan: een (te) snelle groei draagt het risico in zich van overbelaste medewerkers, niet werkende structuren, onvoldoende aandacht voor kwaliteitsbewaking en professionalisering, en onvoldoende investeringen in borging en verankering.

De grootste bedreigingen voor duurzame impact van de onderzochte interventies liggen niet in de inhoud, maar in de structuur: verkokerde systemen, onzekere financiering, kwetsbare organisaties, gebrek aan (lange termijn) regie en inbedding. Een meerjarige, integrale opdracht en draagvlak voor wijkgerichte experimenteerruimte zijn daarom essentieel om deze bewezen effectieve werkwijzen te borgen en verder te ontwikkelen en te professionaliseren. In het artikel van Rambags en van Hal (2023) wordt gewezen op de kwetsbaarheid van de sociale ondernemingen die veel van deze initiatieven dragen. Zij wijzen op de noodzaak tot een betere inbedding van projecten in het ecosysteem van wijk en gemeente, een breder en sterker team rondom de initiatiefnemer en een meer structurele financiering.

3.4.2 Reflectie op de SPUK KW re-integratie

De middelen uit de regeling SPUK KW op het thema Re-integratie moeten worden besteed aan activiteiten waarmee inwoners van een stedelijk focusgebied die aanspraak maken op ondersteuning bij arbeidsinschakeling zoals bedoeld in artikel 7, eerste lid, onderdeel a, van de Participatiewet begeleiding krijgen bij het vinden van duurzame betaalde arbeid.

Bij alle wijkbanen en initiatieven voor groepsbegeleiding bij re-integratie die we onderzochten, voldoen de aangeboden activiteiten inhoudelijk gezien aan de eis dat ze gericht dienen te zijn op uiteindelijke uitstroom naar duurzaam betaald werk. Tegelijkertijd zijn daar wel enkele kanttekeningen bij te plaatsen. De deelnemers aan deze activiteiten behoren tot de groep mensen die niet via de reguliere re-integratie trajecten naar werk begeleid kunnen worden. Dat blijkt wel uit het feit dat veel deelnemers al jarenlang een bijstandsuitkering ontvangen. Uitstroom naar duurzaam betaald werk is dan ook geen vanzelfsprekendheid. Sterker nog: een deel van deze groep zal nooit uitstromen naar duurzaam betaald werk, omdat zij niet kunnen voldoen aan de eisen van werkgevers qua minimumaantal te werken uren, werkroosters, et cetera. Zij komen terecht in dagbesteding, vrijwilligerswerk of gesubsidieerd werk. De inzet van de verschillende activiteiten onder de verzamelnaam wijkbanen en groepsaanpak is er dan ook vooral op gericht dat mensen weer actief meedoen in de samenleving, en pas in tweede instantie (waar mogelijk) op duurzame uitstroom naar werk.

De doelgroep van de activiteiten die in het kader van de SPUK KW plaatsvinden is breder dan de doelgroepen die beschreven zijn in artikel 7 van de Participatiewet. In veel focusgebieden zijn bijvoorbeeld ook jongeren zonder startkwalificatie inbegrepen bij de deelnemersgroep. Dit is te verklaren vanuit de laagdrempelige en inclusieve wijkaanpak van de activiteiten. Initiatiefnemers maken geen onderscheid in wie zich aanmeldt; iedereen die bereid is om te leren en zich in te zetten is welkom. Jongeren behoren vaak uitdrukkelijk tot de doelgroep, om tegenwicht te bieden aan de aantrekkingskracht van de criminaliteit. Werk of scholing wordt gezien als onderdeel van preventie van overlast en ongewenst gedrag.

De middelen van de SPUK KW Re-integratie zijn volgens de betrokken programmamanagers en uitvoerders in de meeste focusgebieden ingezet voor:

- Extra inzet van begeleiders voor bestaande groepen en het betrekken van nieuwe samenwerkingspartners, zoals sociale ondernemers en wijkinitiatieven;
- Het bereiken van nieuwe doelgroepen, waaronder jongeren, alleenstaande moeders en mensen met een migratieachtergrond;
- Het aanstellen van verbindende professionals, zoals toekomstmakelaars en wijkbemiddelaars, die actief contact leggen met bewoners en hen begeleiden naar passende ontwikkeltrajecten;
- Het opzetten of uitbreiden van leerpraktijkcentra, waaronder wijkbedrijven en wijkgildes.

Daarbij is het nooit zo dat de activiteiten uitsluitend vanuit de SPUK KW gefinancierd worden. Aanvullende subsidies van fondsen, eigen bijdragen van gemeenten en particuliere financiering zijn daarnaast nodig en worden ook bewust ingezet om de continuïteit indien nodig te kunnen waarborgen en om de aanpak voor een bredere doelgroep dan alleen de doelgroep van de Participatiewet te kunnen inzetten. Door de complexe financiering vanuit meerdere bronnen is het onmogelijk om zonder uitgebreide financiële analyses vast te stellen wat de netto-opbrengst is van de investeringen vanuit de SPUK KW.

Het belangrijkste effect van de SPUK KW op het thema Re-integratie bestaat – naast de belangrijk financiële injectie die ontwikkeling en uitbouw van initiatieven mogelijk maakt – uit de impact die de integrale wijkaanpak op de lokale projecten gehad heeft. Onder invloed van het gedachtegoed van de wijkaanpak heeft de samenwerking met wijkpartners en de rol van de wijk als vind- en werkplaats een

enorme impuls gekregen. Activiteiten die voorheen als wijkoverstijgende voorziening waren ingericht, hebben hun focus verlegd naar de wijk en worden samen met formele en informele wijkpartners en bewoners vormgegeven. Deze veranderde werkwijze – integraal, dichtbij, vertrouwd en laagdrempelig – is in belangrijke mate verantwoordelijk voor het succesvol bereiken van groepen mensen die al jaren niet meer meededen. Naast de positieve effecten op de participatie van de deelnemers aan deze trajecten zijn de toegenomen leefbaarheid en onderlinge betrokkenheid in de wijk mooie bijvangsten.

1. Aanbevelingen voor beleid

Het NPLV heeft een aanzet gegeven tot het ontstaan van bindende en gelijkwaardige samenwerkingsverbanden tussen gemeente, sociale ondernemers, wijkorganisaties, onderwijs en werkgevers. Uitvoerders geven echter aan dat veel partijen hun handtekening gezet hebben, maar dat daar niet altijd opvolging aan gegeven wordt. De vele personele wisselingen bij gemeente en partners en dominantie van organisatiebelangen bedreigen de gezamenlijkheid en het gedeeld eigenaarschap. Het is daarom van belang dat vanuit het NPLV de gezamenlijke agenda en gedeelde verantwoordelijkheid regelmatig herijkt wordt.

Uit het onderzoek blijkt dat de groepsaanpak en wijkbanen succesvol zijn, maar hun basis is in veel focusgebieden nog wankel. De langdurige, relationele werkwijze van wijkbanen deze interventies is gebaat bij continuïteit en vraagt daarom om een langjarige, integrale financiering en betrouwbare partners. Daarbij is het wenselijk dat gemeenten ervoor zorgen dat deze interventies structureel verankerd worden binnen gemeentelijke organisatieonderdelen (werk en inkomen, sociaal domein, jeugd, zorg), zodat deze succesvolle re-integratie in de wijk niet afhankelijk is van pilots of tijdelijke prioriteiten.

Gemeente zouden de publiek-private samenwerking meer moeten stimuleren, bijvoorbeeld via SROI-constructies, wijkinvesteringsfondsen of cofinanciering door werkgevers en corporaties. Maak het mogelijk dat sociaal ondernemingen en wijkinitiatieven volwaardig kunnen deelnemen in aanbestedingstrajecten en beperk de administratieve last. Het is sowieso belangrijk dat er experimenteerruimte blijft in regelgeving en aanbestedingen, passend bij de wijkgerichte aanpak, wijkorganisaties en uitvoerende partners. Creëer daarom ruimte in systemen en regelgeving voor het maatwerk en tempo van de trajecten, om te voorkomen dat bureaucratische verplichtingen de werkzaamheid van deze interventies belemmeren.

De beschreven praktijken laten zien dat deelnemers belemmeringen ervaren om aan het werk te gaan vanwege inkomensonzekerheid, beperkte toegang tot schulddienstverlening of taallessen of het ontbreken van recht op kinderopvang. Het zou wenselijk zijn dat landelijke wet- en regelgeving rond kinderopvang, toeslagen, schulddienstverlening en taalondersteuning getoetst wordt aan effecten op participatie, zodat participatie niet stokt door systeemgrenzen.

2. Aanbevelingen voor de praktijk

Er wordt heel veel goed werk verricht, met mooie resultaten. Daardoor is er druk om te groeien en dat vormt een risico voor het verlies van eigenheid. Het is essentieel dat interventies blijven werken vanuit relatie, vertrouwen en nabijheid. Houd vast aan de mensgerichte, stress-sensitieve en presentiegerichte benadering die bewezen effectief is voor deze doelgroep. Behoud de kleinschaligheid en het werken met bekende gezichten, sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen uit de wijk. Opschaling is alleen in deze vorm wenselijk, waarbij de juiste “trekkers”, mensen met daadkracht, creativiteit en een groot hart, en laagdrempelige locatie de kernelementen vormen; de rest volgt daaruit.

Ook de hybride aanpak – gericht op de ontwikkeling van basisvaardigheden, werknemersvaardigheden en vakvaardigheden – met groepsactiviteiten voor sociale steun, structuur en sociale ontwikkeling, en individuele begeleiding voor persoonlijke problemen en doelen is cruciaal. Zorg dat dat behouden blijft.

Investeer daartoe ook in de integrale werkwijze waarbij werk, gezondheid, schulden, taal, welzijn en gezinssituatie in samenhang worden aangepakt. Organiseer daartoe structureel overleg en casuïstiekbespreking met partners uit zorg, welzijn, kinderopvang, onderwijs en re-integratie.

Bewaak kwaliteit en belastbaarheid van uitvoerders: zorg voor professionalisering, intervisie en ondersteuning van begeleiders en vrijwilligers. Heb daarbij aandacht voor de spanning die uitvoerders ervaren tussen wetgeving, beleid en schaarste aan de ene kant en de menselijke maat en behoeften van burgers aan de andere (Claessen, 2025). Bewaak de balans tussen groei en kwaliteit: voorkom dat caseloads te groot worden of organisaties overbelast raken. Groter of meer is niet altijd beter.

Kortom, de combinatie van nabijheid, relationele begeleiding, groepsdynamiek en een *life first* benadering vanuit een levensbrede, integrale samenwerking blijkt een krachtig instrument om mensen met grote afstand tot de arbeidsmarkt te activeren. De potentie is groot, maar duurzame impact vraagt om structurele financiering, vermindering van systeemdruk, steviger partnerschap en voortbouwen op wat werkt.

Bronnenlijst

Asaba, E., Aldrich, R. M., Gabrielsson, H., Ekstam, L., & Farias, L. (2021). *Challenging conceptualisations of work: Revisiting contemporary experiences of return to work and unemployment*. Journal of Occupational Science, 28(1): 81–94. https://doi.org/10.1080/14427591.2020.1820896

Bandura, A. (1977). *Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change*. In: Psychological Review, 84(2): 191–215. https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191

Blázquez, M., Herrarte, A., Sáez, F. (2019). *Training and job search assistance programmes in Spain: The case of long-term unemployed.* In: Journal of Policy Modeling, Volume 41, 2019, Issue 2: 16-335. https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2019.03.004

De Boer, H., Ferwerda, H., Kuppens, J. (2022). *Do or don't. Kennissynthese ingroeimechanismen en rekruteringsprocessen van jongeren in de georganiseerde criminaliteit*. WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid. Geraadpleegd via: https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/3154

Claessen, D. (2025). *Human rights at the kitchen table.* Proefschrift. Utrecht: Universiteit Utrecht. Geraadpleegd via: https://research-portal.uu.nl/en/publications/human-rights-at-the-kitchen-table-access-to-justice-and-the-role-/

Commissie Regulering van Werk (2020). *In wat voor land willen wij werken*? Naar een nieuw ontwerp voor de regulering van werk. Geraadpleegd via: https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/01/23/rapport-in-wat-voor-land-willen-wij-werken

Borek, A.J., Abraham, C. et al. (2019). *Identifying change processes in group-based health behaviour-change interventions: development of the mechanisms of action in group-based interventions (MAGI) framework*. In: Health Pychology Review 2019, vol. 13, no. 3: 227–247. https://doi.org/10.1080/17437199.2019.1625282

Bureau Bartels (2022). *Quickscan begeleiden langdurig bijstandsgerechtigden naar werk*. Amersfoort: Bureau Bartels.

Dekker, F., & De Vleeschouwer, E. (2021). *De Rotterdamse wijkbasisbaan*. Monitoronderzoek van een nieuwe manier van denken. Rotterdam: Seor.

Egten, C. van, Acherrat, F., Rook. E, Stevenuiter, M. (2024). Meer kansen voor uitkerngsgerechtigde vrouwen, via: https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2024/07/321071_Meer_kansen_voor_niet_uitkeringsgerechtigden.pdf

Erp, N. van (2025). *Re-integratie bij psychische of verslavingsproblemen: inzichten uit de praktijk.* Utrecht: Trimbos-instituut. Geraadpleegd via: https://www.trimbos.nl/actueel/blogs/re-integratie-bij-psychische-of-verslavingsproblemen-inzichten-uit-de-praktijk

Factsheet Participatiewet II (2025). Geraadpleegd via: https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2025/11/19/factsheet-participatiewet-2025-ii

Fitzpatrick, H., Franken, M., Houten, M., Mateman, H. (2023). *Waardevol werken voor iedereen (kennissynthese)*. Utrecht: Movisie.

Franken, M., Mateman, H. (2019). *Wat werkt bij het succesvol toeleiden van jongeren naar werk.* Utrecht: Movisie.

Hassink, J., Vaandrager, L., & Jansen, J. (2017). Factsheet Groene re-integratiepraktijken voor mensen met psychische problemen. Wageningen University & Research. https://edepot.wur.nl/420543

Heekelaar, M., van Eldik, I. (2021). *Ondersteuning en dienstverlening aan langdurig bijstandsgerechtigden*. Utrecht: Berenschot.

Hendriks, J., Storms, G. (z.d.). *Wat werkt laten werken!* Landelijk kwaliteitskader Effectieve jeugdinterventies voor *preventie van jeugdcriminaliteit. Amsterdam: UvA/VU*.

Kerckhaert, A., & Geijsen, T. (2020). *Indicatieve MKBA basisbanen en buurtconciërges. Het maatschappelijk rendement van een parallelle arbeidsmarkt.* Rotterdam: Ecorys.

Kuin, M., van den Braak, G., van Dijk, L. (2022). *De rol van werk in de lokale aanpak van ondermijning. Hoe werkt werk?* Amsterdam: Regioplan.

Lub, V. (2017). *Participatie in de bijstand: wat leert de wetenschap?* Rotterdam: Bureau voor Sociale Argumentatie.

McKee-Ryan, F, Song, Z., Wanberg, C.R., & Kinicki, A.J. (2005). *Psychological and physical well-being during unemployment: A meta-analytic study*. In: Journal of Applied Psychology, 90: 53- 76. https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.1.53

Markowitsch, J. & Scharle, Á. (2024). *Towards zero long-term unemployment in the EU: Jobguarantees and other innovative approaches*. Europese Commissie. Geraadpleegd via: https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/topics-focus/towardszero-long-term-unemployment_en

Mosselman, K., Dekker, F., & De Vleeschouwer, E. (2022). *Experimenteren met basisbanen in Groningen en Rotterdam*. In: B En M, 49(1): 26–42. https://doi.org/10.5553/BenM/138900692022049001004

Mosselman, K., Polstra, L. (2023). *Eindrapport De praktijk van basisbanen.* Groningen: Hanzehogeschool. Geraadpleegd via: https://research.hanze.nl/ws/files/49796793/Eindrapport_De_praktijk_van_basisbanen.pdf

Nederlandse Arbeidsinspectie (2024). *Op papier arbeidsvermogen, in de praktijk geen reële kans op werk*. Onderzoek naar mensen uit de doelgroep banenafspraak die langdurig niet aan het werk komen. Den Haag: Nederlandse Arbeidsinspectie.

Nielsen Arendt, J., Lindegaard Andersen, H. and Saaby, M. (2020). *The Relationship between Active Labor Market Programs and Employability of the Long-Term Unemployed*. Labour, 34: 154-175. https://doi.org/10.1111/labr.12172

Oldenburger, M. (2024). *Met instapbanen naar een meer sociale economie in De Haag Zuidwest.* Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.

Out, M., Haenraets, R., Andriessen, S., Stavenuiter, M. (2020). *Literatuurstudie baancreatie.* Geraadpleegd via: https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2020/07/318003_Literatuurstudie_baancreatie_WEB.pdf

Paul, K.I. and Batinic, B. (2010). *The need for work: Jahoda's latent functions of employment in a representative sample of the German population*. J. Organiz. Behav., 31: 45-64. https://doi.org/10.1002/job.622

Rambags, P. & van Hal, L. (2023). *Samen aan het werk in de wijk: Idealen in de praktijk*. In: Sociaal Bestek (4): 14-18. Geraadpleegd via: https://sociaalbestekpremium.nl/sociaal-bestek-2023-editie-4-auteurseditie-a1bs/samen-aan-het-werk-in-de-wijk/

Razenberg, I., Oostveen, A, Klaver, J. (2021). *Kennissynthese - Stappen op weg naar werk*. Lessen uit acht studies naar arbeidstoeleiding van statushouders. Amsterdam: Regioplan/Verwey-Jonker Instituut.

De Smedt, L., Chomé, F., & Nicaise, I. (2021). Buurten zonder langdurige werkloosheid: ex-ante sociale kosten-baten analyse. Leuven: HIVA. Geraadpleegd via: https://lirias.kuleuven.be/3655572?&lang=en

SCPa. (2023). *Een brede blik op bijstand*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd via https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/06/09/een-bredeblik-op-bijstand

SCPb. (2023b). *Zicht op zorgen. Kerncijfers over de problematiek, hulpbronnen, leefsituatie en ondersteuning van mensen in het sociaal domein.* Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd via: https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/05/31/zicht-op-zorgen

Stavenuiter, M., Andriessen, S., Out, M., & Reches, L. (2020). *Werk voor iedereen. Baancreatie voor mensen met een kwetsbare arbeidsmarktpositie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Stavenuiter, M. et al. (2020). *Re-integratie van vrouwen met een afstand tot de arbeidsmarkt*. Utrecht: Verweij Jonker Instituut.

Walker, R., Brown, L., Moskos, M., et al. (2016). '*They really get you motivated': Experiences of a life-first employment programme from the perspective of long-term unemployed Australians.* Journal of Social Policy. 2016;45(3):507-526. https://doi.org/10.1017/S0047279416000027

Krook, C., van Diepen, P., Rahmani, A., Dors, E., van Deth, A., de Haan-Rissmann, J. (2023). De buurtbaan als sleutel voor innovatie. Amsterdam/Utrecht: Werkplaats Informeel Leren Amsterdam/Movisie (2023). Geraadpleegd via: https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2023-01/de-buurtbaan-sleutel-voor-innovatie.pdf

Rietveld, J., Vaneker, M., van der Bij, A. (2026). De Leeuwarder basisbaan. Verkennend onderzoek naar basisbaanvarianten in de gemeente Leeuwarden. Geraadpleegd via: https://www.beleidsradar.nl/documenten/de-leeuwarder-basisbaan-onderzoek-en-varianten-21058d3f-d928-4b26-ac32-66354f0038f6

Wijkwijzer (2023). *Onderzoeksagenda leefbaarheid en veiligheid*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

WRR (2020). *Het betere werk*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Zinsmeister, J., & Ballafkih, H. (2024). *Arbeidstoeleiding van migranten: wat werkt en wat is er nodig?* Berghauser Pont Publishing. Geraadpleegd via: https://pont.media/nieuws/933702/arbeidstoeleiding-van-migranten-wat-werkt-en-wat-is-er-nodig/

Zinziz (2024). *De groep als medicijn in spoor 2*. Geraadpleegd via: https://zinziz.nl/2024/05/16/mooi-nieuw-project-van-start-de-groep-als-medicijn-in-spoor-2/

4. Veerkracht en weerbaarheid

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van de verdiepende studie op het hoofdthema Veerkracht en weerbaarheid. Voor dit thema zijn, anders dan bij de hoofdthema's in de hoofdstukken hiervoor en hierna, geen effect- en realisatie-indicatoren geformuleerd. Daarom hebben we op een andere manier inzicht verkregen in de input, throughput en output van de grote diversiteit aan interventies binnen dit thema. In fase 1 van de verdiepende studie is een brede verkenning uitgevoerd van activiteiten en interventies rond dit thema in alle focusgebieden. In fase 2 lag de focus op positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren in drie focusgebieden.

In paragraaf 4.1 wordt het thematische en conceptuele kader geschetst. De kernbegrippen veerkracht, weerbaarheid en beschermende factoren krijgen een toelichting, plus de positie van positieve identiteitsontwikkeling hierin. Paragraaf 4.2 presenteert de bevindingen uit de verdiepende studie. Doel en opzet van het onderzoek komen aan de orde, gevolgd door hetgeen bekend is uit de literatuur en een beschrijving van de onderzochte interventies. Dit doen we door een samenvatting te geven van de brede verkenning (uitgebreidere informatie is in bijlage 3 te vinden) en vervolgens in te zoomen op positieve identiteitsontwikkeling. We beschrijven de ervaringen met integrale samenwerking, de ervaren effecten bij jongeren, bredere effecten op wijk- en systeemniveau, werkzame elementen en knelpunten. In paragraaf 4.3 worden deze bevindingen samengebracht in conclusies en aanbevelingen. Deze paragraaf reflecteert op de wijze waarop de onderzochte interventies bijdragen aan positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren, in relatie tot bestaande literatuur. Afsluitend zijn er aanbevelingen geformuleerd voor beleid, praktijk en doorontwikkeling van interventies.

4.1 Veerkracht en weerbaarheid als thema binnen SPUK KW

Bij het thema Veerkracht en weerbaarheid binnen de SPUK KW staat het bewaren en bevorderen van het samenleven en de sociale stabiliteit centraal (NPLV, 2023). In de literatuur en beleidsdocumentatie worden veerkracht en weerbaarheid vaak in één adem genoemd en fungeren zij regelmatig als overkoepelende termen, die afhankelijk van de context net anders gedefinieerd worden. Hierna kijken we daarom eerst naar de definities van de termen veerkracht, weerbaarheid en beschermende factoren.

4.1.1 Veerkracht

In de *Agenda Veerkrachtige en Weerbare Samenleving* van het ministerie van SZW (2023) wordt veerkracht als volgt gedefinieerd: "Dat wat inwoners in staat stelt om lastige omstandigheden het hoofd te bieden en deze tegemoet te treden. Inwoners kunnen hierdoor leren, zelfvertrouwen ontwikkelen en hun weg in de samenleving vinden." Hierbij zijn er drie niveaus van veerkracht te onderscheiden (Mutsaers & Demir, 2019), namelijk:

- Individuele veerkracht: dit eerste niveau wordt gedefinieerd als "het proces van, vermogen voor of resultaat van een succesvolle aanpassing, ondanks uitdagingen of bedreigende omstandigheden waarmee iemand wordt geconfronteerd." Daarbij horen thema's als identiteitsontwikkeling, kritisch nadenken, digitale weerbaarheid en democratisch burgerschap.

- Veerkracht binnen gemeenschappen/samenlevingsverbanden: het woord gemeenschap wordt daarbij breed ingevuld, doelend op bijvoorbeeld een wijk, sportvereniging, scholengemeenschap en/of professionals in het jeugddomein. Bij veerkracht op dit niveau gaat het om "een proces waarin de verschillende leden van een gemeenschap samen het aanpassingsvermogen ontwikkelen om een positieve weg in te slaan in negatieve omstandigheden." Hierbij horen thema's als sociale inclusie en ondersteunende gezinsstructuren.
- Maatschappelijke veerkracht: dit laatste niveau van veerkracht koppelen Mutsaers en Demir aan de concepten *social bridging* en *social linking*. Met *social bridging* bedoelen zij het versterken van banden met mensen van buiten de gemeenschap, die op wezenlijke punten niet op elkaar lijken. *Social linking* gaat om het versterken van banden tussen gemeenschappen en instituties, zoals overheden. Thema's die bij dit niveau van veerkracht horen zijn bijvoorbeeld ontmoeting stimuleren en versterken van het ambtelijke en bestuurlijke vakmanschap.

In hun publicatie *Speelruimte voor identiteit – Samenwerken aan veerkrachtige identiteitsvorming van jongeren*, waarin Sieckelinck & Kaulingfreks (2022) uitvoerig onderzoek hebben gedaan naar pedagogische praktijken gericht op het versterken van de veerkracht van jongeren, stellen zij dat het essentieel is dwarsverbanden tussen deze drie niveaus (individu, gemeenschap en maatschappij) te leggen. Zij bouwen in hun visie op veerkracht voort op het werk van Michael Ungar en zij definiëren veerkracht als "het vermogen van jongeren om psychologische, sociale, culturele en fysieke hulpbronnen aan te spreken wanneer ze ernstige tegenslag ervaren." Veerkracht wordt daarmee een samenspel tussen: 1) individuele vermogens en 2) de hulpbronnen in de (directe) omgeving zoals het sociaal netwerk, de gemeenschap en instituties. Volgens Sieckelinck en Kaulingfreks gaat het bij veerkracht daarom niet zozeer om "de mate waarin een individu bestand is tegen verandering, maar de mate waarin een sociaal verband, omdat het verbinding mogelijk maakt, helpt om tegenslag, schokken of verlies op te vangen en te boven te komen." De drie niveaus van veerkracht worden in deze visie op veerkracht dus duidelijk aan elkaar verbonden. Dit betekent dat werken aan veerkracht op het ene niveau ook kan bijdragen aan veerkracht op een ander niveau. In deze redenering wordt dus uitgegaan van een positieve beïnvloeding van het ene niveau op het andere niveau. Dit geldt ook andersom: het ontbreken van hulpbronnen in de (directe) omgeving van een individu kan bijvoorbeeld veerkracht op individueel niveau belemmeren, wat maakt dat positieve beïnvloeding op andere niveaus ook uitblijft. Dit is precies waar interventies gericht op positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren vaak op inzetten: zij stappen in of realiseren iets wat op dat moment voor de jongeren niet of onvoldoende aanwezig/toegankelijk is. In onderstaande uitwerking van de verdiepende studie gaan we hier nader op in.

4.1.2 Weerbaarheid

In de eerder genoemde *Agenda Veerkrachtige en Weerbare Samenleving* wordt weerbaarheid gedefinieerd als "het vermogen van inwoners om weerstand te bieden aan risicovolle ervaringen. Bij stress en tegenslag kunnen zij stabiel blijven." Een vergelijkbare definitie staat in het *Wat werkt dossier* van Movisie over het versterken van weerbaarheid van jongeren (Kovács et al., 2021). Weerbaarheid wordt hierin gedefinieerd als "het denk- en handelingsvermogen om constructief en gebalanceerd met verleidingen en ingrijpende gebeurtenissen om te gaan en zo emotioneel evenwicht te behouden en stress te voorkomen of verminderen." Bij weerbaarheid gaat het kortom vooral om balans, evenwicht en stabiliteit, terwijl bij veerkracht de nadruk ligt op het terugveren.

4.1.3 Beschermende factoren

Het versterken van veerkracht en weerbaarheid gaat vaak hand in hand met het inzetten op beschermende factoren. Beschermende factoren zijn eigenschappen, vaardigheden of omgevingsfactoren die de kans op negatieve gevolgen van omstandigheden verminderen, en daarmee veerkracht en weerbaarheid kunnen bevorderen. Zo kunnen dergelijke factoren bijdragen aan een positieve ontwikkeling en tegenwicht bieden aan risico's (Ince, Van Yperen & Valkestijn, 2018). In de wetenschappelijke literatuur zijn inmiddels talrijke factoren geïdentificeerd die bijdragen aan de veerkracht en weerbaarheid van personen, gemeenschappen en de maatschappij. Het kan gaan om individuele eigenschappen en vaardigheden, om factoren die samenhangen met de directe sociale omgeving (bijvoorbeeld relaties met ouders/opvoeders) en om factoren die relateren aan de kansen die vanuit de bredere omgeving geboden worden (Ince, Van Yperen & Valkestijn, 2018). In het verlengde hiervan spreken Kovács et al. (2021) van zogeheten *assets* (kenmerken waar een individu over beschikt) en *resources* (kenmerken waar toegang toe is vanuit de sociale omgeving). In hun bouwstenenmodel onderscheiden Burggraaff et al. (2025) vijf domeinen of bouwstenen waarop beschermende factoren betrekking hebben: individu, gezin en familie, dagbesteding, sociale omgeving en samenleving. Voorbeelden van beschermende factoren zijn bijvoorbeeld het hebben van constructieve tijdsbesteding, steun van belangrijke volwassenen en voorzieningen, erkenning en waardering voor positief gedrag en het hebben van een positieve identiteit (Ince, Van Yperen & Valkestijn, 2018).

4.2 Kwalitatieve resultaten verdiepende studie

4.2.1 Toelichting onderwerpkeuze

Brede verkenning (fase 1)
Deze verdiepende studie heeft in de eerste fase een bredere insteek dan die van de andere thema's, omdat voor het thema Veerkracht en weerbaarheid geen kwantitatieve indicatoren zijn opgenomen in de NPLV monitor. Om alsnog een algemeen beeld te verkrijgen is daarom op dit thema in fase 1 van de studie voor alle focusgebieden een globaal kwalitatief beeld opgehaald van: 1) welke activiteiten er zijn ingezet vanuit de SPUK KW, 2) hoe de uitvoering hiervan tot dusverre is verlopen, de samenwerking met partners en welke bevorderende en belemmerende factoren geïdentificeerd worden en 3) wat de voorlopige opbrengsten zijn van de inzet op deze activiteiten.

Om dit beeld te verkrijgen, hebben we met de relevante vertegenwoordigers van elk focusgebied een interview gehouden, aan de hand van een gestructureerde vragenlijst over de activiteiten in het kader van veerkracht en weerbaarheid. Veelal spraken we hierbij vertegenwoordigers vanuit het programmabureau, soms ook mensen vanuit de gemeente of uitvoeringsorganisaties. In totaal hebben we 19 interviews afgenomen met 31 personen.

Deze inventarisatie resulteerde in een overzicht van vijf categorieën van interventies, geclusterd op basis van het primaire doel van de interventies:

1. Interventies gericht op beter en eerder bereiken van groepen jongeren;
2. Interventies gericht op online weerbaarheid als beschermende factor;
3. Interventies gericht op positieve identiteitsontwikkeling als beschermende factor;
4. Interventies gericht op het eerder signaleren van risicovol gedrag en hoe te handelen;

5. Interventies gericht op versterken veerkracht en weerbaarheid van de buurt, ofwel sociale cohesie.

In de tabel op de volgende pagina staat een overzicht van deze vijf categorieën, plus informatie over welke gebieden hierop interventies inzetten en om welke interventies dit gaat. Belangrijk om hierbij te noemen, is dat sommige interventies op grond van hun doelstelling bij meerdere categorieën passen en dus op meerdere plaatsen in de tabel terugkomen. Zichtbaar is allereerst dat er met de SPUK middelen voor veerkracht en weerbaarheid het meest ingezet wordt op positieve identiteitsontwikkeling op individueel niveau (in acht van de twintig gebieden) en sociale cohesie op buurtniveau (negen gebieden). Daarnaast zien we – in lijn met de literatuur – dat een aantal interventies zowel op dit individuele niveau als op buurtniveau beoogt bij te dragen aan veerkracht. Voorbeelden hiervan zijn 'Empowerment van vrouwen met specifieke achtergrond', 'Buurtstewards/(B)oost Buddy' en de inzet op moedergroepen. Wat verder opvalt, is dat verschillende interventies willen voorkomen dat (met name) jongeren in de criminaliteit belanden. Dit geldt in het bijzonder voor verschillende interventies binnen de categorie positieve identiteitsontwikkeling. In bijlage 3 staat een uitgebreidere beschrijving per categorie van de uitvoering van de interventies.

Focus op positieve identiteitsontwikkeling (fase 2)
Het doel van fase 2 was om voor een klein aantal focusgebieden verder uit te diepen wat werkt bij de inzet van deze interventies. In fase 2 hebben we ons toegespitst op de het deelthema versterken van positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren (zie paragraaf 4.2.2 voor een overzicht van de onderzochte interventies), omdat dit thema samen met sociale cohesie op buurtniveau, het type interventie is waar focusgebieden het meest op hebben ingezet binnen veerkracht en weerbaarheid bij de SPUK KW 2023-2025.

Categorie	Gebieden	Interventie
(1) Bereik van jongeren	Den Haag Zuidwest	Participatietrajecten, interventies gericht op betere samenwerking, versterken jeugdwerk
	Leeuwarden Oost	Dealen in Kansen/BuurtBazen
	Nieuwegein Centrale As	Rijke Schooldag
	Delft-West	Inzet van een netwerkmaker (trekker van een netwerk van sleutelfiguren)
	Zaandam-Oost	Intensieve, persoonlijke begeleiding van jongeren
(2) Online weerbaarheid	Nieuwegein Centrale As	Rijke Schooldag
	Tilburg NoordWest	Ontwikkeling online aanpak/e-learning met tools (op basis van onderzoek online leefwereld jongeren) en trainingen voor professionals om werk beter te laten aansluiten bij online leefwereld jongeren
	Arnhem-Oost	Youth Cyber Team
	Zaandam-Oost	Project digitale weerbaarheid

	Heerlen-Noord	Uitbreiden activiteitenaanbod op digitale weerbaarheid, o.a. inzet online jongerenwerk
	Amsterdam Zuidoost	Meester Kwame
(3) Positieve identiteitsontwikkeling	Den Haag Zuidwest	Project Thuis op Straat Meidenwerk
	Leeuwarden Oost	Dealen in Kansen/BuurtBazen
	Nieuwegein Centrale As	Rijke Schooldag
	Amsterdam Zuidoost	Meester Kwame Jongeren die het kunnen
	Rotterdam-Zuid	Lesreeks (Be)Invloed
	Vlaardingen Westwijk	Out of the Bokx Study & Chill Fysieke Sociale Kaart Kind (Skillz Safari) Maatschappelijk Werker+ Vechten met de meiden Voor de Verandering
	Zaandam-Oost	Meidenwerk Intensieve, persoonlijke begeleiding van jongeren
	Delft-West	Inzet van een netwerkmaker (trekker van een netwerk van sleutelfiguren)
	Lelystad Oost	Buurtstewards/(B)oost Buddy
	Dordrecht West	Empowerment van vrouwen met specifieke achtergronden
(4) Vroegsignalering	Groningen-Noord	Kiem
	Amsterdam Nieuw-West	Verspreiden en verbreden van kennis over ondermijning
	Delft-West	Inzet van een netwerkmaker (trekker van een netwerk van sleutelfiguren)
	Zaandam-Oost	Intensieve, persoonlijke begeleiding van jongeren
	Lelystad Oost	Moeder is de sleutel
	Breda-Noord	Experiment Veerkracht Middellaan

(5) Sociale cohesie in de buurt	Lelystad Oost	Buurtstewards/(B)oost Buddy Moeder is de sleutel
	Eindhoven Woensel Zuid	Inzet van community builders
	Schiedam Nieuwland en Oost	Welkom in Oost Thuis in de wijk Ambtenaren Mix & Match
	Dordrecht West	Empowerment van vrouwen met specifieke achtergronden Herdenken en vieren (twee festivals, Krispijn Festijn en viering herdenkingsjaar slavernijverleden)
	Delft-West	Inzet van een buurtmaker in Bikolaan Inzet van een netwerkmaker (trekker van een netwerk van sleutelfiguren)
	Vlaardingen Westwijk	Fysieke Sociale Kaart Kind (Skillz Safari)
	Roosendaal Ring	Samenwerken met sleutelfiguren uit minder zichtbare gemeenschappen Opzetten van 'moedergroepen'

NB: In dit overzicht zijn de interventies opgenomen die de meest actuele weergave geven van de activiteiten in gebieden ten tijde van de interviews (april/mei 2025). Voor de gebieden die voor die tijd wijzigingsverzoeken in hadden gediend en die toegekend hebben gekregen, gaan we hier dus uit van interventies uit de gewijzigde aanvraag.

4.2.2 Doel en opzet van de studie naar positieve identiteitsontwikkeling

Om te onderzoeken wat werkt bij de inzet op positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren, voor wie, waarom en onder welke omstandigheden, staat de volgende vraag centraal in de tweede fase van deze verdiepende studie:

Op welke wijze dragen interventies in de stedelijke focusgebieden bij aan het versterken van de positieve identiteitsontwikkeling van jongeren in deze gebieden?

Deze hoofdvraag beantwoorden we aan de hand van de volgende deelvragen:

1. Welke interventies worden er in de stedelijke focusgebieden ingezet die zich richten op het versterken van de positieve identiteitsontwikkeling van jongeren in deze gebieden?
2. Welke doelgroepen worden momenteel bereikt met deze interventies?
3. Welke organisaties uit verschillende domeinen zijn betrokken bij deze interventies en hoe verloopt de samenwerking?

4. Wat werkt goed bij de inzet van deze interventies? (bevorderende factoren)
5. Wat gaat nog minder goed of mist er nog bij de inzet van deze interventies (belemmerende factoren)?
6. Welke (ervaren) effecten bij jongeren zijn er tot dusverre te zien?

Ter voorbereiding op fase 2 is er tijdens fase 1 geïnventariseerd in hoeverre er leerbehoeften bestonden op het thema positieve identiteitsontwikkeling en of er interesse was om deel te nemen aan een verdiepend, kwalitatief onderzoek. Op basis van deze inventarisatie zijn er drie focusgebieden geselecteerd, elk met een interventie die expliciet inzet op het versterken van zelfbeeld, toekomstperspectief en weerbaarheid van jongeren. Het gaat om de volgende interventies:

- Rotterdam-Zuid: Lesreeks (Be)Invloed (City Solid en Quardin)
- Leeuwarden Oost: Dealen in Kansen (BuurtBazen)
- Vlaardingen Westwijk: Voor de Verandering (Level Up)

Per focusgebied is kwalitatief onderzoek verricht naar de interventie, om zo inzicht te krijgen in de werking ervan, werkzame elementen, ervaren opbrengsten en randvoorwaarden. Dit is onderzocht met behulp van een combinatie van de volgende onderzoeksmethoden:

- Bestudering van relevante documentatie (indien beschikbaar)
- Interviews met:
    - Uitvoerders (N=8)
    - Samenwerkingspartners (N=10)
    - Deelnemende jongeren (N=17)
- Observatie van activiteiten

In totaal zijn er circa 35 mensen 'formeel' geïnterviewd. Daarnaast hebben er nog meer informele gesprekjes plaatsgevonden tijdens de observaties. Bij de lesreeks van (Be)Invloed is bovendien gebruik gemaakt van verslaglegging van interviews van een andere onderzoeksorganisatie, die in dezelfde tijd onderzoek deed naar (Be)Invloed als totaalinterventie.

4.2.3 Wat weten we uit de literatuur?

Een positieve identiteit is een beschermende factor die veel wordt genoemd in relatie tot (versterking van) veerkracht en weerbaarheid. Kovács et al. (2021) beschrijven positieve identiteit bondig als 'het geven van een positieve waardering aan iemands zelfbeeld (de manier waarop iemand zichzelf omschrijft)'. Dit koppelen zij, evenals Ince, Van Yperen en Valkestijn (2018), ook aan het concept *self-efficacy*, de overtuiging dat je met je eigen gedrag persoonlijke doelen kan bereiken. Veel interventies in de focusgebieden benoemen positieve identiteitsontwikkeling als een doelstelling, vaak als onderdeel van een bredere doelstelling gericht op versterken van de individuele veerkracht in algemene zin.

Vier principes voor positieve identiteitsontwikkeling
Bestaande kennis over 'wat werkt' bij inzet op positieve identiteitsontwikkeling, laat belangrijke elementen zien op het niveau van de professionals en op het niveau van de interventies zelfs. Zo hebben

Sieckelinck en Kaulingfreks (2022) vier principes gedestilleerd waarvan het belangrijk is dat allianties – en met name de professionals (zoals jongerenwerkers) die daarin werken – eraan voldoen:

1. Een affirmatieve kijk op identiteit: het versterken van mogelijkheden in plaats van het signaleren en aanpakken van beperkingen.
2. Een restrictieve kijk op ondermijnend gedrag: het maken van en nakomen van afspraken, met name om ruimte te geven aan diversiteit van meningen en inzichten.
3. Een interactieve kijk op het ontwerpen van de toekomst: in de interactie met jongeren en naar gelang behoeften en omstandigheden zich voordoen, zetten professionals hun creatief-reflexieve vermogen in om op zoek te gaan naar de beste en meest overtuigende vorm van ondersteuning.
4. Een gelaagde kijk op belangenbehartiging: betrokken professionals zetten zich niet alleen in voor het individuele welbevinden van jongeren, maar behartigen ook hun belangen op het vlak van sociale verandering (bijvoorbeeld in relatie tot discriminatie, racisme en/of kansenongelijkheid). Daarvoor worden niet alleen het individu, maar ook gemeenschap, wijk en instituties betrokken door de professionals.

Twee vormen van verbinding
Hierbij benadrukken Sieckelinck en Kaulingfreks twee belangrijke vormen van verbinding:

- Tussen professionals en jeugdigen, dit noemen ze ook wel verbindingskracht. Met het begrip verbindingskracht doelen zij op het belang van oprechte verbinding, gelijkwaardige relaties en het vergroten van inspraak in relaties die jongeren hebben met (onder andere) pedagogische professionals en instituties en autoriteiten.
- Met instituties en systemen, dit noemen ze verbindingsmacht. Daarbij gaat het om het zoeken naar "mogelijkheden om op te komen voor de collectieve belangen van groepen jongeren die gemarginaliseerd dreigen te raken, vanuit gedegen inzicht in hun leef- en belevingswereld."

Het gaat er hierbij om dat jongeren én professionals samen actief werken aan het verminderen van de (ervaren en werkelijke afstand) van bepaalde groepen jongeren tot instituties, waardoor maatschappelijk kwetsbare jongeren nog verder achterop dreigen te raken. Werken aan identiteitsontwikkeling (op individueel niveau) en aan kansengelijkheid (op systemisch niveau) gaan dus hand in hand.

Werkzame elementen
Aanvullende randvoorwaarden waar (allianties van) professionals aan dienen te voldoen, geeft het dossier *Wat werkt bij het versterken van de weerbaarheid van jongeren* (Kovács et al., 2021). Voor interventies die zich richten op positieve identiteitsontwikkeling noemt dit dossier de volgende werkzame elementen die (extra) van belang zijn:

- Peer onderwijs/ondersteuning: het samen met leeftijdsgenoten uitwisselen over levenservaringen en -doelen, waardoor ze van elkaar leren en elkaar steun kunnen bieden;
- Ervaringskennis: het centraal stellen van de ervaringen van jongeren, inclusief (zelf)reflectie daarop;
- Doelen formuleren: door zelf doelen te formuleren ontstaat er meer zicht op het eigen handelen, eigen leerprocessen en wensen;
- Positieve bekrachtiging: bevestigen van talenten, sterke punten en mogelijkheden;

- Oefenen van vaardigheden: om zo meer bekwaam en zelfverzekerd te worden.

In de conclusie komen we terug op deze principes en werkzame elementen, waarin we beschrijven in hoeverre we deze terugzien bij de onderzochte interventies.

4.2.4 Aanpakken en interventies gericht op positieve identiteitsontwikkeling

Onderstaande bevindingen zijn gebaseerd op de interviews in fase 1 die betrekking hadden op positieve identiteitsontwikkeling, en met name op de verdiepende casuïstiek in fase 2. In fase 2 was onze analyse gericht op het identificeren van rode draden: inzichten die terugkeren in alle drie de onderzochte interventies. Waar bevindingen specifiek zijn voor één interventie, wordt dit expliciet in de tekst benoemd. Ondanks dat de drie interventies vergelijkbare elementen bevatten, zijn zij in sommige opzichten toch ook heel verschillend van elkaar. Daardoor lichten we op sommige plaatsen interventiespecifieke bevindingen uit.

Zoals hierboven ook al kort benoemd is, blijkt uit de bevindingen van fase 1 dat bijna de helft van de SPUK KW gebieden met één of meerdere interventies inzet op positieve identiteitsontwikkeling. Wat opvalt, is dat deze interventies zich veelal richten op jongeren, met name in de tienerleeftijd. Soms is er een nog specifiekere doelgroep geformuleerd, bijvoorbeeld jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB) of tienermeiden. Bij een aantal interventies wordt daarnaast specifiek gefocust op jongeren die risico lopen op afglijden richting de criminaliteit. In veel interventies worden activiteiten zoals culturele uitstapjes of (reeksen) workshops aangeboden, of een uitgebreidere vorm van dagbesteding. Individuele begeleiding van jongeren of van jongeren en hun gezinnen is een ander belangrijk onderdeel van de interventies, bijvoorbeeld door de inzet van een maatschappelijk werker+, jongerenwerkers of coaches. We lichten hieronder de drie onderzochte interventies – Voor de Verandering, de lesreeks (Be)Invloed en Dealen in Kansen – kort toe.

Voor de Verandering (Vlaardingen Westwijk)
De interventie Voor de Verandering is een maandelijkse inspiratieavond die sinds begin 2025 wordt georganiseerd bij Talentstagehuis Level Up in de Westwijk in Vlaardingen. Level Up biedt jongeren en wijkbewoners een laagdrempelige plek om zich te ontwikkelen, activiteiten op te zetten en ondersteuning te vinden, bijvoorbeeld via coaching, huiswerkbegeleiding en creatieve projecten. Binnen deze bredere context vormen de inspiratieavonden een terugkerend moment van ontmoeting, inspiratie en reflectie, waarin persoonlijke groei en verbinding centraal staan.

Elke laatste vrijdag van de maand staat het levensverhaal van een wisselende gastspreker centraal. De spreker vertelt over diens achtergrond, uitdagingen en keuzes, en over hoe diegene is omgegaan met tegenslagen en het najagen van dromen. De avonden zijn bedoeld om bezoekers te inspireren, bewust te maken van hun eigen handelen en perspectief te bieden op persoonlijke ontwikkeling en toekomstmogelijkheden.

Kenmerkend voor de aanpak is de nadruk op herkenning en openheid, waardoor verhalen niet alleen worden beluisterd, maar ook aanleiding vormen voor gesprek en interactie. De opzet van de avond is telkens vergelijkbaar en bewust gericht op een veilige en informele sfeer. Stagiaires en medewerkers van Level Up bereiden gezamenlijk de ruimte en de maaltijd voor en eten samen met de gastspreker, om hiërarchie te doorbreken en nabijheid te creëren. Daarna start de inloop met muziek van een vaste DJ, gevolgd door een opening door een van de organisatoren en een kort motiverend introductiefilmpje. Na

het verhaal van de gastspreker is er ruimte voor vragen en dialoog, waarna de avond informeel wordt afgesloten met hapjes, drankjes en napraten.

De doelgroep bestaat uit jongeren en jongvolwassenen vanaf circa 14 jaar, aangevuld met enkele jongere kinderen en ouders uit de wijk. Bezoekers worden bereikt via lokale communicatiekanalen, sociale media, eerdere deelnemers en persoonlijke uitnodigingen. Dit zorgt voor een diverse samenstelling van het publiek. De uitvoering is in handen van een divers team van medewerkers, vrijwilligers en stagiaires van Level Up. De gastsprekers worden geworven via een breed (informeel) netwerk binnen en buiten de wijk. Incidenteel vinden de inspiratieavonden plaats op externe locaties zoals theaters, waarmee het bereik en de beleving verder worden vergroot.

Lesreeks (Be)Invloed (Rotterdam-Zuid)
(Be)Invloed is een interventie in Rotterdam-Zuid, uitgevoerd door City Solid en Quardin, die zich richt op het vergroten van bewustzijn bij jongeren over beïnvloeding: hoe zij zelf worden beïnvloed door anderen en omstandigheden, en hoe zij op hun beurt invloed uitoefenen op hun omgeving. De interventie bestaat uit een combinatie van documentaires, workshops en spel en gespreksvormen, waarin herkenbare voorbeelden en reflectie centraal staan. Voor deze verdiepende studie stond een pilot lesreeks centraal, die in het najaar van 2025 is uitgevoerd op een cluster4school voor leerlingen met gedrags- en psychische problematiek. De reeks bestond uit vier lessen die werden gegeven aan drie tweedejaarsklassen met voornamelijk 'externaliserende' gedragsproblemen: problemen en emoties die naar buiten geuit worden en dus impact kunnen hebben op anderen in de omgeving.

Daarnaast namen twee klassen met vooral internaliserende problematiek deel aan een verkorte reeks van twee lessen, passend bij hun onderwijscontext en belastbaarheid. De opbouw van het vierdelige programma was als volgt:

1. Introductie van het begrip beïnvloeding en de 'cirkel van invloed';
2. Reflectie op korte- en langetermijnkeuzes;
3. Het gezamenlijk bekijken van de eerste (Be)Invloeddocumentaire, waarin jongeren uit Rotterdam-Zuid centraal staan, met aansluitend gesprek;
4. Een Q&A met een jongere uit de documentaire en een afrondende reflectieve opdracht.

Kenmerkend voor de aanpak is het gebruik van herkenbare verhalen en rolmodellen, waardoor abstracte thema's als beïnvloeding en keuzevrijheid concreet en bespreekbaar worden. De documentaire fungeert daarbij als startpunt voor gesprekken en interactie tussen leerlingen onderling en met de uitvoerders. De lessen werden verzorgd door de oprichters van (Be)Invloed en een gastdocent, die gezamenlijk zorgden voor inhoudelijke verdieping en begeleiding van het proces.

Tijdens de lessen waren ook schoolpersoneel en jongerenwerkers aanwezig. Zij ondersteunden bij het orde houden, het begeleiden van groepjes leerlingen tijdens opdrachten en het creëren van een veilige leeromgeving. Deze gezamenlijke uitvoering maakte het mogelijk om aan te sluiten bij de dynamiek in de klas en om inzichten uit de lesreeks te verbinden aan de dagelijkse schoolpraktijk.

Dealen in Kansen/BuurtBazen (Leeuwarden Oost)
De interventie Dealen in Kansen wordt uitgevoerd door Stichting BuurtBazen in Leeuwarden Oost. Het is een aanpak waarin het sociale en veiligheidsdomein samenkomen. De kern van de interventie is dat de BuurtBazen – twee sleutelfiguren in de buurt met een professionele achtergrond – moeilijk bereikbare jongeren ondersteunen bij hun identiteitsontwikkeling, weerbaarheid, veerkracht en

toekomstperspectief, terwijl zij tegelijkertijd zogeheten 'bedreigende' factoren in de buurt (zoals negatieve invloeden vanuit de straatcultuur en criminaliteit) vroegtijdig willen signaleren en begrenzen. De naam van de aanpak is bewust gekozen: veel jongeren komen in aanraking met mensen die hen iets anders bieden dan kansen.

De BuurtBazen zetten een counterstrategie in die jongeren helpt richting ontwikkeling en het creëren van kansen. Dealen in Kansen werkt op twee niveaus: individueel en collectief. Op het individuele niveau gebeurt dat met persoonsgerichte begeleiding, het signaleren van problemen en toeleiding naar school, werk en/of hulp. Op het collectieve niveau gebeurt het door met groepen jongeren en met de wijk/gemeenschap destructieve groepsidentiteiten te doorbreken en sociale cohesie te versterken. Concreet betekent het collectieve werken dat er uiteenlopende activiteiten zijn voor jongeren, zoals inloopmomenten en groepsactiviteiten in het multifunctioneel centrum, sport- en spelactiviteiten (bijvoorbeeld gamen), creatieve initiatieven zoals muziek- en studioactiviteiten, en activiteiten met rolmodellen of gastsprekers. Het gaat daarbij om het creëren van momenten van positief contact bij jongeren onderling of het voeren van het 'goede gesprek' in een groep. De BuurtBazen zijn hierbij continu en nabij aanwezig in de buurt. Zij werken op momenten wanneer en plekken waar jongeren aanwezig zijn, omdat de continuïteit en nabijheid essentieel zijn om het vertrouwen van deze jongeren op te kunnen bouwen en om in te kunnen springen wanneer nodig.

Een belangrijk onderdeel van de interventie is straatcultuursensitief werken: BuurtBazen sluiten aan bij de leefwereld van jongeren in taal, houding en benadering, en werken zonder oordeel. Vanuit opgebouwde vertrouwensrelaties combineren zij steun met duidelijke normstelling over wat wel en niet kan. De aanpak is daarmee flexibel en past zich aan aan wat er speelt in de wijk.

Ook zijn de BuurtBazen en hun aanpak goed ingebed in een bredere ketenaanpak die wordt ingezet vanuit Preventie met Gezag Leeuwarden Oost. De BuurtBazen werken intensief samen met (PmG-)partners uit zowel het veiligheidsdomein (o.a. politie, straatcoaches, openbare orde en veiligheid van de gemeente en het Zorg- en Veiligheidshuis) als het sociale domein (o.a. jongerenwerk, scholen, wijkvoorzieningen en andere lokale organisaties). Zij fungeren daarbij als schakel tussen jongeren en professionals. Deze nauwe, domeinoverstijgende samenwerking maakt het mogelijk om snel te schakelen, vroeg te signaleren en interventies beter op elkaar af te stemmen. De aanpak is dan ook geen 'vast' programma, maar een doorlopende, adaptieve werkwijze die inzet op langdurig contact, samenwerking met partners en ruimte voor positieve ontwikkeling bij jongeren.

4.2.5 Integrale samenwerking

Samenwerkingspartners
Wat betreft de samenwerkingspartners laat de verdiepende studie in beide fasen zien dat de uitvoering van de interventies in de meeste focusgebieden bij een stichting of het jongerenwerk ligt. Zij werken daarbij samen met een breed en divers palet aan partners. De aanpak wordt daarmee verbreed met andere partijen die een rol kunnen spelen in het leven van jongeren. Zo zijn in verschillende focusgebieden ook sportorganisaties, scholen en woningcorporaties betrokken bij de uitvoering of ondersteuning van de interventies. In een aantal gebieden is er ook samenwerking met veiligheidspartners, zoals de politie en Bureau Halt, zodat er verbinding ontstaat met het veiligheidsdomein. Daarnaast maken culturele instellingen in meerdere focusgebieden deel uit van het samenwerkingsverband, zoals theaters, musea en muziekstudio's. Deze veelzijdige samenwerkingsverbanden maken het mogelijk om jongeren via uiteenlopende ingangen te bereiken. Het zorgt ook voor een meer integrale en domeinoverstijgende aanpak, waarin sociale, educatieve, culturele en veiligheidsaspecten samenkomen.

Ervaringen met integrale samenwerking
In de NPLV gebieden, waaraan SPUK KW en Preventie met Gezag zijn verbonden, wordt ingezet op integraal samenwerken. De meeste geïnterviewden in de onderzochte focusgebieden ervaren deze integrale samenwerking als een grote meerwaarde, met name omdat op deze manier verschillende perspectieven samenkomen rondom dezelfde jongeren. Zo benoemt een coördinator in Leeuwarden Oost dat de BuurtBazen opereren op het snijvlak van sociaal en veiligheid en daarmee een aanvullende rol vervullen binnen bestaande netwerken:

> "We proberen BuurtBazen nadrukkelijk niet als losstaande interventie te zien, maar écht in te bedden in de bredere ketensamenwerking van Preventie met Gezag Leeuwarden Oost".

Een samenwerkingspartner benadrukt daarbij het belang van deze unieke positie:

> "De BuurtBazen maken daar [het netwerk van Preventie met Gezag Leeuwarden Oost] geen vast onderdeel van uit, dat is qua ureninzet niet haalbaar, maar als jongeren die zij begeleiden in een persoonsgerichte aanpak terechtkomen, sluiten zij wel aan."

Ook in Rotterdam-Zuid toont de lesreeks (Be)Invloed de meerwaarde van samenwerken over domeinen heen. Betrokkenen ervaren de samenwerking tussen school, jongerenwerk en externe uitvoerders als essentieel voor het kunnen inspelen op gedrag en groepsdynamiek. Een docent zegt:

> "Deze kinderen hebben dat ook nodig, die samenwerking. Er was gister een incident in de school, waarbij een jongen heel onrustig door de school rende. Toen hebben de mensen van JOZ [Stichting Jongerenwerk op Zuid] meteen met de collega's samen ingegrepen."

Een van de uitvoerders noemt nog een ander voordeel van de aanwezigheid van meerdere partijen in de klas en de schoolcontext:

> "Daarom is het ook zo belangrijk dat de jongerenwerkers en veel docenten er waren. (…). De waarde van dit soort oefeningen zit erin dat dit soort informatie, over de situaties van leerlingen en hun doelen, naar boven komt drijven, dus ook voor jongerenwerkers en docenten. Zij kunnen daar in hun begeleiding weer op inspelen."

Aan de andere kant wijzen sommige geïnterviewden erop dat nieuwe samenwerkingen ook spanningen en uiteenlopende verwachtingen met zich mee kunnen brengen. Dit speelt bijvoorbeeld wanneer meerdere organisaties gezamenlijk actief zijn op eenzelfde fysieke locatie of wanneer professionals binnen een nieuwe samenwerking een andere rol krijgen dan zij gewend zijn. Dit kan tot tegenstrijdige verwachtingen leiden. In één van de gebieden werd bijvoorbeeld benoemd dat de samenwerking met bestaande organisaties niet vanzelfsprekend was, dat er soms met 'argusogen' gekeken werd en er een 'soort concurrentie' ontstond binnen het jongerenwerk. Domeinoverstijgend samenwerken vraagt dus om voortdurende afstemming van rollen en verantwoordelijkheden. Hier komt soms bij dat verschillen in professionele logica en werkwijzen invloed hebben op de samenwerking. Een voorbeeld dat hierbij werd genoemd, is dat regulier jongerenwerk of jeugdcoaches soms meer werken vanuit een adviserende rol richting jongeren, bijvoorbeeld door hen te adviseren bij uitdagingen waar zij mee geconfronteerd worden, maar volgens deze geïnterviewde zijn er doelgroepen waarbij dit simpelweg niet werkt om tot een verandering te komen. Dit soort verschillen in werkwijzen kan tot spanning leiden wanneer er samengewerkt wordt tussen organisaties, maar maakt tegelijkertijd duidelijk dat domeinoverstijgende samenwerking juist ook een aanvulling kan zijn, waarbij verschillende invalshoeken en werkwijzen elkaar versterken. In het algemeen geldt dus, en dat moge geen verrassing heten, dat dergelijke samenwerking zorgvuldigheid, tijd en investering vraagt en niet vanzelfsprekend tot stand komt. Verschillende geïnterviewden beschrijven hun samenwerkingsverband dan ook als een proces van pionieren en onderhouden, zoals deze coördinator vertelt:

> "Ik heb behoorlijk moeten trekken aan de samenwerking tussen partijen. Het is echt hard werken geweest op het niveau van onderlinge relaties."

Een succesvolle samenwerking is kortom niet alleen afhankelijk van structuren, maar ook van relationeel onderhoud.

Olievlekwerking en persoonsgebonden samenwerking
Wat verder opvalt, zeker bij de onderzochte interventies in fase 2, is dat er een duidelijke olievlekwerking te zien is in het samenwerken. De meeste uitvoerders van interventies beschikken over een groot persoonlijk en professioneel netwerk, dat zij actief aanboren bij de uitvoering van hun interventie. Wanneer zij aan de slag gaan, ontstaan er nieuwe verbindingen en samenwerkingen. Een coördinator in Leeuwarden Oost beschrijft dit als volgt:

> "In de eerste tussenrapportage van Breuer & Intraval wordt ook benoemd dat waar je eerst veel tijd kwijt was aan het vinden van de juiste contactpersoon, je nu gewoon een WhatsAppje stuurt. De drempel om vragen te stellen is gewoon veel lager geworden."

Meerdere geïnterviewden zien deze laagdrempeligheid in contact als een belangrijke opbrengst van de samenwerking en als een belangrijke voorwaarde om snel te kunnen handelen. Een samenwerkingspartner zegt:

> "Casussen worden sneller opgepakt (…) en jongeren worden sneller en beter geholpen."

Aan de andere kant is de samenwerking soms erg persoonsafhankelijk. In meerdere gebieden is benoemd dat specifieke sleutelfiguren een centrale rol spelen in het verbinden van domeinen en netwerken. Een uitvoerder zegt treffend:

> "Het is mensenwerk en dat is een succesfactor, maar ook een kwetsbaarheid."

Deze persoonsgebonden samenwerking maakt het mogelijk om vertrouwen op te bouwen en bruggen te slaan, maar roept ook vragen op over de continuïteit en de borging wanneer deze personen wegvallen of de capaciteit onder druk komt te staan. Hoe dan ook ontstaan dankzij deze olievlekwerking steeds meer goed ingebedde domeinoverstijgende samenwerkingen. In Vlaardingen Westwijk is dit onder meer zichtbaar in de manier waarop culturele en informele netwerken zijn verbonden aan jongerenwerk en begeleiding. Een aanwezige bij Voor de Verandering vertelt:

> "Het is een interessante mengelmoes van allerlei via via bij elkaar gebrachte mensen. Ik zit bijvoorbeeld aan tafel bij kinderen op basisschoolleeftijd, die naar Level Up komen voor huiswerkbegeleiding. Onder andere van één van de oud-stagiaires die nu in dienst is. Via haar kind(eren) is een van de nieuwe stagebegeleiders van Level Up aan haar werk gekomen en nu net een aantal weken aan het werk. De muzikante voor de avond heeft [uitvoerder] ontmoet bij een recente externe editie van Voor de Verandering. Daar is het idee ontstaan om vanavond het podium op te gaan. Haar moeder komt later ook nog langs. De DJ is al sinds de eerste Voor de Verandering de vaste 'huis-DJ'. Hij heeft weer een vriend meegenomen uit een nabijgelegen dorp, die hij een paar weken geleden heeft ontmoet. Ook de spreker zelf is weer via via."

Deze deels organisch gegroeide netwerken kunnen uiteindelijk bijdragen aan een gezamenlijke verantwoordelijkheid rondom jongeren. Ze versterken het vermogen om vroegtijdig te signaleren, maatwerk te bieden en duurzaam integraal samen te werken met partners.

4.2.6 Ervaren effecten

De onderzochte interventies in fase 2 richten zich expliciet op positieve identiteitsontwikkeling, vaak als onderdeel van een bredere inzet op individuele veerkracht van jongeren. Op basis van deze verdiepende studie kunnen er met name uitspraken worden gedaan over de ervaren effecten: effecten die uitvoerders, samenwerkingspartners en jongeren zelf waarnemen en benoemen. De onderstaande bevindingen

beschrijven de belangrijkste ervaren effecten. Hierbij geldt dat het niet mogelijk is om precies te duiden bij hoeveel jongeren deze effecten optreden en dat effecten zich vaak in verschillende mate en intensiteit manifesteren.

Ervaren effecten bij jongeren
Iedere interventie kent minimaal een paar duidelijke succesverhalen van jongeren waarbij er duidelijk een positieve identiteitsontwikkeling te zien is, in de vorm van positieve en concrete gedragsverandering. Tegelijkertijd blijkt dat dit type impact zich slechts bij een beperkt deel van de jongeren voordoet. Voor een grotere groep jongeren is het lastiger scherp te krijgen hoe ver de invloed van de interventies reikt en lijkt het, zeker op de korte termijn, vooral te gaan om het planten van zaadjes die mogelijk pas later tot bloei komen. Dit is vaker het geval bij preventieve interventies gericht op het versterken van veerkracht en weerbaarheid. Dit wordt treffend verwoord door iemand van een school waar de lesreeks (Be)Invloed is uitgevoerd:

> "Bij één leerling, bij hem zie ik het nog steeds terug. Dat kan ook wel invloed hebben op de klas, als hij dan kiest van 'ik doe anders', dat het de rest ook wat afzwakt. Hij is daarin echt een mooi voorbeeld. Maar hij is wel de enige bij wie het zo'n grote impact heeft gehad."

Een uitvoerder van Voor de Verandering in Vlaardingen Westwijk maakt onderscheid tussen verschillende manieren waarop jongeren reageren op de interventie:

> "We zien daarin eigenlijk twee types jongeren: één bij wie er een zaadje is geplant maar die dan daar later thuis over nadenken, en de andere helft die al tijdens zo'n avond gaan 'openbloeien'. Die gaan zelf vertellen, die gaan meteen aan. We werken in onze wijk met kwetsbare jongeren, die niet altijd voldoende mentale ruimte hebben om hetgeen ze op zo'n avond horen dan echt goed te verwerken en zo duurzaam te laten landen."

Ondanks deze kanttekening bij de effectiviteit van interventies in zijn geheel, zijn er in de focusgebieden in elk geval vijf verschillende effecten waargenomen bij jongeren:

1. Een toename van bewustwording en zelfinzicht

Dit ervaren effect komt bij vrijwel alle interventies sterk naar voren. Jongeren geven aan meer na te denken over hun eigen gedrag, over de invloeden om hen heen en over hun eigen mogelijkheden en keuzes. Dit betreft onder meer bewustwording rondom beïnvloeding, rolmodellen en toekomstperspectief. Een deelnemer aan (Be)Invloed verwoordt dit als volgt:

> "De lessen hebben mij geleerd dat je als jong persoon moet leren dat je niet door de slechte mensen beïnvloed moet raken. Want zij kunnen je echt mee naar beneden trekken. Dit is mij door de lessen wel duidelijk geworden."

Ook bij Dealen in Kansen blijkt dit effect, met name in de individuele gesprekken met de BuurtBazen die daar plaatsvinden. Een jongere vertelt:

> "Uit de een-op-een-gesprekken haal ik veel, bijvoorbeeld dat het 'bullshit' is waar ik mee bezig was. Ik heb veel persoonlijke gesprekken gehad met de BuurtBazen, want ik voelde me een tijdje niet goed. Ik heb met hen besproken waar dit door kon komen en wat er nodig was om het te verbeteren, eigenlijk was het een soort van therapie."

2. Jongeren ervaren de interventies als inspirerend en motiverend

Dit is met name aan de hand waar zij in contact komen met rolmodellen die laten zien dat het mogelijk is om, ondanks een soms lastige startpositie, stappen te zetten richting een andere toekomst. Jongeren geven aan geïnspireerd te raken door de verhalen en daardoor ook mogelijkheden voor zichzelf te zien,

die zij eerder niet zagen. Dit blijkt ook uit de ervaringen van deze deelnemers, achtereenvolgens van Voor de Verandering en (Be)Invloed:

> "Wat ik voor mezelf heb onthouden vanavond is dat als je iets wil bouwen, dan moet je dat gewoon doen. Ik wil wel doorbouwen en hard werken daarvoor, die keuze heb ik wel gemaakt vanavond [ze wil make-up artist worden]. Een algemene les die ik uit de avonden haal is dat je altijd tegen dingen aan gaat lopen, maar je moet gewoon doorgaan, niet stoppen. Tegenvallers moeten je niet tegenhouden."

> "Het is inspirerend om te zien dat iemand zonder doekoe het nu wel voor elkaar heeft en alles heeft wat hij wil. Hij is ook met niets begonnen en dat laat zien dat het voor mij misschien ook wel mogelijk is."

3. Jongeren ervaren meer ruimte om persoonlijke verhalen te delen

Ze spreken de intentie uit om opener te zijn. Deze openheid ontstaat mede doordat jongeren zien dat anderen hun verhaal delen en doordat ze de setting van de interventies als veilig en niet-veroordelend ervaren. Dit kan leiden tot diepgaande gesprekken, soms ook één-op-één met de uitvoerders van de interventies. Zo noemt een uitvoerder van Voor de Verandering dat jongeren na een inspiratieavond soms ineens hun eigen (soms vrij heftige) verhaal delen met hem, waar hij dan ruimte voor maakt in een een-op-een-gesprek. Een deelnemer aan (Be)Invloed beschrijft hoe een verhaal uit de documentaire haar eigen reflectie op haar ruimte om open te zijn beïnvloedde:

> "Het meisje in de documentaire vond ik het best. Zij vertelt op een gegeven moment dat zij nooit praatte over haar thuissituatie met haar beste vriendin en haar nicht bijvoorbeeld, omdat ze zich schaamt. Terwijl nu ze eruit is, uit de situatie, wel beseft dat praten haar in die tijd zou helpen. Daarom heb ik nu wel ingezien dat het belangrijk is om eerlijk te praten met anderen."

Een deelnemer van Dealen in Kansen (BuurtBazen) benadrukt dat vertrouwen geleidelijk groeit en dat daardoor ruimte voor openheid ontstaat:

> "Het gaat daarin ook om het vertrouwen dat je opbouwt. In het eerste gesprek is niemand open, zijn de jongens juist vaak heel gesloten. Maar hoe vaker je hen ziet, hoe meer vertrouwen je opbouwt. Je vertelt en deelt dan steeds meer."

Naast deze subjectieve en procesmatige effecten zijn er bij alle drie de interventies in fase 2 ook meer concrete opbrengsten zichtbaar. Het gaat om:

4. Toeleiding naar school of opleiding, werk, stage, positieve vrijetijdsbesteding of specifieke vaardigheden en kennis

Bij de onderzochte interventies in fase 2 zijn er mooie voorbeelden van jongeren die concrete vervolgstappen hebben gezet dankzij de kennis of contacten die ze opdeden bij de interventie. Zo hebben diverse jongeren via Dealen in Kansen een baan gekregen en zijn anderen weer aan school begonnen. Ook zijn er jongeren dankzij de contacten bij de lessen van (Be)Invloed bij de organisaties van de uitvoerders aan de slag gegaan, met zaken als hun vorkheftruck-certificaat halen of deelnemen aan muziekactiviteiten. De interventie Voor de Verandering is sowieso al onderdeel van talentstagehuis Level Up. Deze deelnemer illustreert hoe de avonden ook in bredere zin bijdragen aan de professionele ontwikkeling van de betrokken stagiaires:

> "De avonden zijn voor de stagiaires ook interessant vanuit het oogpunt van hoe je een rolmodel kan zijn voor jongeren. Veel stagiaires doen namelijk een opleiding zoals social work, waarbij ze uiteindelijk zelf ook mensen gaan begeleiden."

5. Een toename in participatie en maatschappelijke betrokkenheid

Dit zien samenwerkingspartners bijvoorbeeld doordat deelnemers meehelpen bij het organiseren van activiteiten, doordat ze uitvoerende organisaties ondersteunen of doordat ze deelnemen aan andere activiteiten in de wijk. Deze vormen van participatie kunnen bijdragen het gevoel van erbij horen en verantwoordelijkheid nemen. Een uitvoerder van Voor de Verandering vertelt:

> "Ik merk dat jongeren zich zo betrokken voelen dat ze ook graag willen helpen met iets."

Ook bij Dealen in Kansen (BuurtBazen) ziet een samenwerkingspartner dat jongeren meer betrokken raken bij wijkvoorzieningen:

> "Wat ik zie, is dat jongeren de weg naar het multifunctioneel centrum weer weten te vinden: voor hulpvragen, maar ook gewoon om even te kletsen, te hangen of een veilige plek op te zoeken."

Het is belangrijk om te benadrukken dat deze effecten niet vanzelfsprekend voor alle jongeren gelden. De doelgroep is zeer divers en interventies werken niet voor iedereen op dezelfde manier. Sommige groepen worden minder goed bereikt of de activiteiten sluiten minder aan. Dit is bijvoorbeeld het geval bij meiden bij Dealen in Kansen (BuurtBazen). De interventie-uitvoerders bereiken jongens beter en weten hen meer aan te spreken. Een samenwerkingspartner vertelt:

> "De meiden zijn ondervertegenwoordigd als doelgroep, omdat er in het begin veel zichtbare problemen waren onder de jongens, maar er zijn ook problemen met de meiden. De problemen bij de meiden zijn nu vaak ook zichtbaar, maar vragen een andere aanpak."

Over de leerlingen met internaliserende problematiek, bij de lesreeks (Be)Invloed, vertelt een medewerker van de school:

> "De groep met externaliserende problematiek is wat meer 'streetwise', de groep internaliserende problematiek zijn bijvoorbeeld veel kinderen met ASS, die hebben een heel andere belevingswereld. De externaliserende groep kan zich meer inleven, herkennen in mensen die we uitnodigen. De internaliserende groep zal het wellicht minder goed herkennen."

Daarnaast spelen persoonlijke factoren zoals leeftijd, thuissituatie, cognitieve capaciteiten en mentale belastbaarheid een belangrijke rol in de mate waarin de interventies aansluiten bij verschillende jongeren. De uitvoerders (BuurtBazen) van Dealen in Kansen noemden leeftijd expliciet als belangrijke factor. Een van de uitvoerders benadrukt dat veerkracht en weerbaarheid er voor verschillende leeftijdsgroepen anders uitzien en dat jongeren in verschillende levensfasen ook andere behoeften hebben:

> "Als je kijkt naar wat wij doen, zie je een duidelijke knip in leeftijdsgroepen. We hebben een groep jongeren die, vanaf het moment dat ze de straat op gaan en daar ook meer rondhangen, gemiddeld zo'n 14 jaar oud zijn, tot ongeveer 18 of 19 jaar. Rond die leeftijd zie je echt een switch. Jongeren krijgen andere behoeften en gaan andere dingen nastreven: inkomen en volwassen worden wordt belangrijker."

Bij Dealen in Kansen zien ze met name de leeftijdsgroep van 12 tot 16 jaar als een cruciale fase, waarin vroege inzet het meeste effect kan hebben:

> "Die leeftijdsgroep van 12, 13, 14 jaar is echt een belangrijk kruispunt. Hoe eerder je op dat kruispunt de juiste inzet organiseert, ook op straat, en hoe beter je daar aansluit, hoe groter het effect."

Aan de andere kant wordt aangegeven dat bij oudere jongeren, bij wie kwetsbaarheden soms al verder toegenomen zijn, de inzet vaak verschuift van het creëren van ontwikkelkansen naar het voorkomen van verdere achteruitgang.

Interventiespecifieke effecten
Bovenstaande effecten zien we bij alle drie de interventies duidelijk terugkomen, maar er zijn ook effecten ervaren die wat meer interventiespecifiek zijn.

Voor de Verandering

Zo blijkt dat jongeren bij Voor de Verandering de avonden ervaren als een laagdrempelige ontmoetingsplek, waar ontmoeting, inspiratie en netwerken samenkomen. Een deel van hen raakte vervolgens gemotiveerd om eigen talenten te verkennen en te ontwikkelen, bijvoorbeeld op het gebied van muziek, media of creatief werk. Bovendien draagt de interventie bij jongeren die ingezet worden als stagiair bij aan hun professionele ontwikkeling, onder andere door het oefenen met rolmodelschap en maatschappelijke betrokkenheid.

Lesreeks (Be)Invloed

Bij jongeren die deelnemen aan de lesreeks (Be)Invloed zien we dat zij meer taal, begrippen en concepten als de cirkel van invloed leren kennen, wat hen helpt om na te denken over beïnvloeding, keuzes die zij maken en gedrag dat zij vertonen. Dit helpt bij de zelfreflectie op hun groepsgedrag in de klas, en ze leren inzien dat hun individuele keuzes ook effect kunnen hebben op de groepsdynamiek. Bovendien ervaren deze jongeren het als betekenisvol wanneer rolmodellen uit hun eigen wijk hun verhaal komen delen: de herkenning kan de impact van zo'n verhaal vergroten. Door naar de documentaire te kijken, worden de jongeren zich bewuster van hun eigen sociale en economische omstandigheden, waardoor zij hun eigen situatie beter kunnen plaatsen.

Dealen in Kansen

Tot slot, bij de interventie Dealen in Kansen zien we dat verschillende jongeren door langdurig en nabij contact met de BuurtBazen een vertrouwensrelatie met hen hebben opgebouwd, die zij als erg waardevol en fijn ervaren. Hier is dus goed contact gelegd met jongeren die eerder buiten beeld bleven. Deze jongeren ervaren de BuurtBazen als 'een grote broer', 'een goede vriend' of als 'een soort opvulling' van een leegte, wanneer ze zijn opgegroeid zonder (goed contact met) een vader. Daarnaast ervaren ze het multifunctioneel centrum in de buurt weer als een veilige en toegankelijke plek, terwijl dit enkele jaren geleden heel anders was. Zoals ook al eerder aangegeven, is er in deze interventie ook aandacht voor normering en begrenzing van gedrag. De individuele begeleiding van sommige jongeren zorgt ervoor dat zij meer gedragsregulatie laten zien en risicovol gedrag afneemt, met name als ze vroeg bereikt worden. Als laatste blijkt dat jongeren die uiteindelijk positief 'geland' zijn, in sommige gevallen doorgroeien tot informele rolmodellen voor jongere jongeren in de wijk.

Effecten op wijk- en systeemniveau
Naast effecten op het niveau van individuele jongeren, zien we bij alle interventies ook bredere effecten op wijk- en systeemniveau. Vooral bij de interventies Dealen in Kansen (Leeuwarden Oost) en Voor de Verandering (Vlaardingen Westwijk), wordt ervaren dat de aanpak bijdraagt aan veranderingen in de sociale dynamiek in de wijk, de onderlinge verhoudingen tussen jongeren en professionals, en het functioneren van samenwerkingsnetwerken. We verdelen ze onder in vijf ervaren effecten:

1. **Een afname van onrust en overlast door jongeren in de wijk**

Dit is in Leeuwarden Oost veelvuldig als een belangrijk effect ervaren. Verschillende geïnterviewden noemen dat er, sinds de BuurtBazen actief zijn, minder escalaties plaatsvinden en dat spanningen zijn verminderd. Zoals deze coördinator:

> "Vanaf het moment dat de BuurtBazen contact begon te leggen en er weer een plek beschikbaar kwam, zagen we dat de meldingen en pieken in onrust begonnen af te nemen."

Ook wordt dit effect gekoppeld aan specifieke periodes in het jaar:

> Tijdens oud en nieuw 2023–2024 was het opvallend rustig. In tegenstelling tot het jaar ervoor, waren er geen branden of ernstige incidenten."

2. Er is weer een toegankelijke en veilige plek in de wijk voor jongeren

De terugkeer van jongeren naar het multifunctioneel centrum en andere wijkvoorzieningen wordt in Leeuwarden Oost gezien als een zeer belangrijke opbrengst, zowel voor de jongeren zelf als voor de buurt. Een samenwerkingspartner zegt hierover:

> "Wat ik zie is dat jongeren de weg naar het multifunctioneel centrum weer weten te vinden voor hulpvragen, maar ook gewoon om even te kletsen, te hangen of een veilige plek op te zoeken."

3. Betere relaties tussen jongeren en andere partijen in de wijk, waaronder buurtbewoners, professionals en veiligheidspartners

Waar eerder sprake was van wantrouwen en angst (bijvoorbeeld vanuit buurtbewoners richting de jongeren), wordt nu vaker gesproken over wederzijds begrip. Twee uitvoerders zeggen bijvoorbeeld:

> "De angst is afgenomen, aan beide kanten." En: "Er zijn gesprekken tussen jongeren en politie, iets wat eerder ondenkbaar was."

In Leeuwarden Oost ervaren ze deze verbeterde relaties als een belangrijke randvoorwaarde voor een uiteindelijke duurzame verandering in de wijk.

4. Meer zicht op jongeren en subgroepen

Dit effect ontstaat door de nauwe integrale samenwerking en de aanwezigheid van uitvoerders in de wijk. Het draagt volgens deze samenwerkingspartner bij aan betere vroegsignalering en snellere afstemming tussen partijen:

> "Voor de hulpverleners in Leeuwarden Oost is het ook zo dat er meer zicht is op bepaalde groepen en subgroepen, waardoor we beter kunnen inspelen op de problematiek."

De BuurtBazen spelen hierin een sleutelrol vanwege hun nabijheid en kennis van wat er op straat gebeurt. Daarover zegt een samenwerkingspartner:

> "De BuurtBazen zijn echt veel op straat. Ze kennen onze kwetsbare jongens en weten vaak goed wat er nodig is. Zij zien ook dat deze jongeren gelokt worden door types met andere bedoelingen dan wij hebben met de jongeren. Dat willen we vooral signaleren en daar vorm aan geven. Dat soort fenomenen willen we goed in beeld houden. Daar zijn de BuurtBazen belangrijke partners in."

5. Uiteenlopende groepen die samenkomen en nieuwe netwerken rondom jongeren

Dit effect op het niveau van verbinding en sociale cohesie ontstaat met name dankzij de inspiratieavonden bij Voor de Verandering in Vlaardingen Westwijk. Denk hierbij aan de hiervoor aangehaalde aanwezige

die het had over de “interessante mengelmoes van via via bij elkaar gebrachte mensen”. De context wordt hier als veilig en verbindend ervaren, zoals verwoord door deze aanwezige:

> “Het is een fijn vertrouwd gevoel hier, je voelt je relaxed, het is een safe space.”

Deze ontmoetingen dragen dus niet alleen bij aan inspiratie, maar ook aan het ontstaan van nieuwe contacten en initiatieven in en rond de wijk.

4.2.7 Werkzame elementen

In deze paragraaf staan we stil bij de ervaren werkzame elementen, ofwel wat werkt en wat helpt bij het uitvoeren van de interventies en het creëren van een positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren. Goed om te benadrukken is dat de werkzame elementen nauw verweven zijn met de hierboven geschetste uitkomsten en integrale samenwerking. Wat in eerste instantie kan bijdragen aan succes (denk aan vertrouwen, betrokkenheid of samenwerking), is in de praktijk soms ook een uitkomst op zichzelf, die vervolgens weer bevorderend werkt voor opvolgende effecten.

Uit het onderzoek bij de drie interventies komt een zestal werkzame elementen naar voren, die vaak in verhouding tot of in combinatie met elkaar bijdragen aan het succes van de aanpakken. Dit onderstreept dat het niet alleen belangrijk is *wat* een interventie doet (welke activiteiten en insteek), maar ook *wie* een interventie uitvoert.

1. De inzet van *best persons*

Dit zijn doorgaans specifieke interventie-uitvoerders, die aansluiting weten te vinden bij de jongeren en eventueel zelf ook als rolmodel kunnen fungeren. Deze personen zijn herkenbaar voor de jongeren en laagdrempelig benaderbaar. Zij zien en stimuleren talent en weten door hun manier van zijn en werken vertrouwen te winnen. Het zijn veelal mensen uit de wijk zelf, met een groot en breed netwerk, die de taal en andere informele ‘codes’ zoals houding en kleding van de jongeren begrijpen. Belangrijk is verder dat ze ook over de juiste professionele vaardigheden beschikken, zoals organisatorische, analytische en interpersoonlijke vaardigheden. Daardoor kunnen deze uitvoerders, om de individuele contacten heen, een interventie ontwikkelen en samenwerkingen aangaan. Bovendien blijven ze daarbij reflecteren, evalueren en doorontwikkelen. Een samenwerkingspartner van Dealen in Kansen (BuurtBazen) omschrijft het op deze manier:

> “Het is ook de samenstelling van deze twee mannen die maakt dat het in deze doelgroep heel functioneel is. Beiden hebben ook hun eigen professionele achtergrond die ze op hun manier meenemen in wat ze hier doen. Ik zou wensen dat veel jongens op straat zulke figuren tegenkomen: mensen die het voorbeeld geven, initiatief en lef hebben, en ook in de avond of zelfs nachturen aanwezig zijn om met jongens in gesprek te gaan.”

2. Herkenning bieden

In de onderzochte interventies blijkt duidelijk dat herkenning in (onder meer verhalen van) mensen, in situaties, omgevingen en concepten, belangrijk is voor jongeren om geïnteresseerd en geraakt te worden. Het kan gaan om herkenning van betrokken personen bij een interventie (doordat jongeren diegenen zelf of via-via kennen uit de wijk), om herkenning van situaties (zoals een situatie van armoede) of om herkenning van concepten (zoals het concept ‘cirkel van invloed’). Herkenning kan op die manier zorgen voor extra interesse en vertrouwen in wat een interventie te bieden heeft. Het kan er ook voor zorgen dat jongeren zich vrijer voelen om hun eigen ervaringen te delen. Zoals deze leerling bij (Be)Invloed en daarna de uitvoerder bij Voor de Verandering opmerken:

> “Het verhaal van de twee meisjes in de film gaf me ook wel herkenning. Wij hebben het ook niet altijd breed gehad thuis, waardoor ik me wel echt kon vinden in hun verhaal. Het is een fijn gevoel om te horen dat je niet de enige bent die het soms lastig heeft of niet breed heeft.”

> “Door de inspirator, door de avond, komt het voor dat de bezoekers geraakt worden. Omdat zij ook zoiets hebben meegemaakt, wat herinneringen of een herbeleving oproept, en dan komt er een verhaal uit en willen ze het delen.”

3. Positieve verwachtingen in combinatie met normering

Bij dit derde werkzame element draait het in de eerste plaats om het benaderen van jongeren vanuit het positieve, vanuit geloof in hun talent en kunnen. In feite wordt hiermee een tegenhanger gecreëerd van de gangbare benadering van deze jongeren, namelijk als ‘probleemjongere’ en vanuit het preventieve oogpunt om problematiek te voorkomen. Uit onze bevindingen blijkt de combinatie met een duidelijke normering óók belangrijk wordt gevonden, zowel door professionals als door deelnemende jongeren. Dat kan variëren van het orde houden bij een gastspreker tijdens een les of inspiratieavond (jongeren geven expliciet aan behoefte te hebben aan rust om een boodschap tot zich te nemen), het duidelijk aangeven van grenzen over waar een interventie of uitvoerder wel en niet voor is, tot het aanspreken van jongeren op gedrag dat de normen overschrijdt. Eén van de jongeren bij Dealen in Kansen (BuurtBazen) beschrijft dit zo:

> “Hij is een vertrouwenspersoon en gedraagt zich als een ouder, hij zegt niet wat je wilt horen, maar wat je moet horen. Denk aan: waar ben je mee bezig, waarom doe je dit. Het kan soms een harde preek zijn. Hij kan heel duidelijk en streng zijn: dit maakt veel meer indruk op jongeren en is misschien ook juist wel nodig voor deze jongeren. Ik denk dat andere straatwerkers of jongerenwerkers snel te zachtaardig zijn.”

4. Het stimuleren van betrokkenheid van jongeren en ruimte geven voor interactie

Het gaat daarbij om het stimuleren van jongeren om zelf actieve inbreng te hebben, vragen te stellen, actief mee te denken en ook actief mee te doen, bijvoorbeeld door het mede organiseren van activiteiten. Hoewel dit misschien geen ‘bijzonder’ punt lijkt, was het voor de geïnterviewden, waaronder jongeren, wel degelijk van belang. Op deze manier voelen ze zich serieus genomen, erkend en meer onderdeel van de interventie of zelfs van de wijk. Zo’n actieve rol kan dus bijdragen aan erkenning en eigenaarschap en versterkt de motivatie om betrokken te blijven. Een personeelslid van de school van (Be)Invloed en een deelnemer bij Voor de Verandering illustreren dit:

> “Ik merkte dat ze het wel heel erg inspirerend vonden om ‘mee te doen’.”
> En: “Het beste aan deze avonden is dat iedereen vragen kan stellen, dingen kan toevoegen, dat het een gezamenlijk gesprek wordt.”

5. Activiteiten laten aansluiten bij de leefwereld en interesses van jongeren

Dit werkzame element kwam vooral uit de gesprekken met jongeren zelf naar voren. Dat gaat onder andere over welke rolmodellen gekozen worden, zoals mensen uit de sportwereld of een kapper. Het gaat ook over welke activiteiten worden uitgevoerd, bijvoorbeeld muziek gerelateerde activiteiten of beschikbaarheid van een PlayStation. Jongeren gaven ook tips over wat ze meer nog interessant zouden vinden, veelal onderwerpen/mensen rondom sport, muziek, beauty of gaming. Deze aansluiting bij jongeren vergroot de ervaren toegankelijkheid van interventies en kan leiden tot verdere verdieping bij een jongere. Een deelnemer van Voor de Verandering ervaarde het volgende:

> "Ik vond het heel interessant dat er een topsporter aanwezig was. Ik doe zelf ook op hoog niveau aan sport dus vond het heel interessant om hem daar over te horen en vragen te kunnen stellen. Ik vind het mooie aan deze avonden te horen hoe een ander z'n dromen najaagt en dat niets eigenlijk te gek is."

6. De samenwerking tussen diverse partijen om een interventie heen

Dit punt sluit grotendeels aan bij wat er beschreven is in de paragraaf 'Integrale samenwerking'. In eerste instantie zorgen initiële samenwerkingen ervoor dat activiteiten plaats kunnen vinden en er toeleiding van jongeren plaatsvindt naar interventies (via de diverse netwerken en kanalen van de samenwerkingspartners). Daarna zien we dat de samenwerkingen ook de uitvoering van de interventies ondersteunen. Doordat de diverse betrokkenen allemaal vanuit hun eigen verantwoordelijkheid hun rol pakken ten opzichte van jongeren, kunnen ze gezamenlijk meer bereiken bij de jongeren. Een concreet voorbeeld daarvan is de (Be)Invloed lesreeks, waarbij er samenwerking is tussen interventie-uitvoerders, school en jongerenwerkers. Zo hielpen de aanwezige personeelsleden van school en de jongerenwerkers met het klassenmanagement en het begeleiden van (groepjes) leerlingen bij de opdrachten, waardoor de interventie goed uitgevoerd kon worden. Ook konden zij daarna terugpakken op inzichten uit de lesreeks, ook nadat deze al was afgerond. De wisselwerking tussen deze drie partijen zorgde daarnaast voor een completer beeld van de leerlingen, omdat ze ook onderling relevante inzichten uitwisselden.
Ook bij Dealen in Kansen/BuurtBazen is de samenwerking tussen diverse partijen een bevorderende factor, omdat deze het mogelijk maakt om straatkennis, vertrouwen en formele interventiemogelijkheden met elkaar te verbinden. De BuurtBazen hebben intensief contact met jongeren op straat en ze beschikken over gedetailleerde kennis van groepsdynamieken en spanningen, terwijl partners binnen Preventie met Gezag toegang hebben tot formele instrumenten en besluitvorming. Juist doordat deze perspectieven samenkomen, kunnen signalen beter worden geduid en sneller worden opgepakt. Een samenwerkingspartner vertelt:

> "Zij kunnen verbanden leggen die wij niet zien. Ze zien jongeren op straat en weten hoe groepen zich bewegen."

Tevens functioneren de BuurtBazen als actieve brug tussen jongeren en professionals, waardoor ondersteuning daadwerkelijk kan landen en jongeren beter langdurig bereikt lijken te worden. Een samenwerkingspartner:

> "Ze zijn een soort tussenpersoon geworden: ze gaan met jongeren mee naar de professional, pakken het daadwerkelijk op en laten het vervolgens niet meer los, dat is mooi om te zien."

Deze zes werkzame elementen worden kortom in alle drie de focusgebieden als helpend ervaren. Toen we deze elementen in een vervolgsessie voorlegden, voegden de geïnterviewden eraan toe dat de interventies succesvol blijken doordat deze elementen allemaal samenkomen, en dat juist in deze combinatie de kracht van de aanpakken ligt.

Interventiespecifieke werkzame elementen
Aanvullend hierop zijn er nog enkele interventiespecifieke elementen benoemd die geïnterviewden als helpend ervaren.

Voor de Verandering

Bij Voor de Verandering noemen ze met name de laagdrempelige en veilige setting van de inspiratieavonden als belangrijk werkend element: de informele opzet en vertrouwde sfeer maken het voor jongeren makkelijker om deel te nemen en zich open te stellen. Een ander kenmerkend element is de ruimte voor interactie en dialoog met sprekers: jongeren krijgen expliciet de mogelijkheid om vragen te stellen en met elkaar en met de spreker in gesprek te gaan. Ook ervaren ze het terugkerende karakter van

de inspiratieavonden als belangrijk: doordat Voor de Verandering bestaat uit een reeks avonden en geen eenmalige activiteit is, ontstaat continuïteit, een vaste ontmoetingsplek en ruimte voor herhaalde deelname, wat de binding van jongeren versterkt.

Lesreeks (Be)Invloed

Bij de lesreeks (Be)invloed noemen ze de gastlessen in een reeks als een passende werkvorm om jongeren goed te kunnen bereiken en betrekken binnen de schoolcontext. De gestructureerde opbouw van meerdere lessen biedt ruimte om thema's stapsgewijs te introduceren en te verdiepen. Een belangrijk onderdeel daarvan is het gebruik van een documentaire met herkenbare verhalen, waarin jongeren uit Rotterdam-Zuid centraal staan. Deze documentaire wordt ervaren als een krachtig middel om herkenning op te roepen en vormt een concreet aanknopingspunt voor gesprek en reflectie. Daarnaast wordt de laagdrempelige benaderbaarheid van de uitvoerders en gastdocenten genoemd als bevorderend: hun toegankelijkheid vergroot de betrokkenheid van leerlingen en nodigt uit tot actieve deelname.

Dealen in Kansen

Tot slot staat bij Dealen in Kansen voor de geïnterviewden de inzet van herkenbare en laagdrempelig bereikbare professionals centraal, die nadrukkelijk vertrekken vanuit de leefwereld van jongeren: de BuurtBazen staan dicht bij de leefwereld van jongeren, spreken hun taal en sluiten aan bij hun dagelijkse realiteit en actuele vragen. Hiermee weten zij niet alleen vertrouwen op te bouwen, maar ook de kloof te overbruggen tussen de leefwereld van jongeren en de vaak minder toegankelijke systeemwereld van bijvoorbeeld onderwijs, werk en ondersteuning. Dit verlaagt dan ook de drempel tot contact bij moeilijk bereikbare doelgroepen in de buurt. Deze toegankelijkheid krijgt betekenis door het langdurige en persoonlijke contact dat de BuurtBazen met jongeren onderhouden. De geïnterviewden zien de voortdurende investering in relaties als een voorwaarde voor openheid, betrokkenheid en verdere begeleiding, en daarmee voor het realiseren van resultaten. Hieraan verbonden is de nabije en continue aanwezigheid in de wijk: doordat de BuurtBazen zichtbaar zijn op straat en in wijkvoorzieningen, lukt het om jongeren te bereiken én vast te houden. Een belangrijk onderdeel van de aanpak vormt daarnaast de persoonsgerichte begeleiding via één-op-één gesprekken waarin samen met jongeren wordt verkend waar zij tegenaan lopen en welke ondersteuning voor hen passend is en als zodanig bijdragen aan bewustwording en gedragsverandering bij deze jongeren. Ook wordt de actieve toeleiding naar school, werk of andere vormen van ondersteuning genoemd als werkend element, omdat dit jongeren helpt om deze systemen voor hen toegankelijker te maken en concrete stappen te zetten richting een positiever toekomstperspectief.

4.2.8 Knelpunten

Naast de werkzame elementen zijn er ook verschillende knelpunten geïdentificeerd die de succesvolle implementatie van de interventies juist kunnen bemoeilijken. Onderstaande vier knelpunten spelen in meer of mindere mate bij de drie onderzochte focusgebieden.

1. **Beperkingen qua capaciteit en de kwetsbaarheid van de interventies, doordat deze sterk leunen op specifieke personen**

Wanneer de eerdergenoemde *best persons* om welke reden dan ook stoppen of niet meer beschikbaar zijn voor de uitvoering van de interventie, kan dit impact hebben op de continuïteit en de effectiviteit van de interventies. Een samenwerkingspartner en een coördinator zeggen achtereenvolgens:

> "Het is wel kwetsbaar dat het nu zo op [uitvoerder] hangt als persoon." En: "Dat is hun kracht, maar ook hun kwetsbaarheid. Ze zijn met z'n tweeën. Als één ziek is of op vakantie, is er direct een leemte in de inzet en continuïteit."

Daarnaast gaat het bij de onderzochte interventies over het algemeen nog om een klein aantal uitvoerders: gemiddeld twee, die daarnaast ook nog andere werkzaamheden hebben. Daardoor is de capaciteit om op te schalen naar bijvoorbeeld nieuwe doelgroepen, extra wijken of scholen beperkt. Zowel uitvoerders zelf als samenwerkingspartners benoemen dit knelpunt. Soms zijn ze ook al aan het nadenken over hoe een bredere groep mensen een rol te geven in de uitvoering van de interventie.

2. De continuïteit van de interventies is kwetsbaar door de tijdelijke aard van de financiering

De interventie-uitvoerders en programmabureaus van het focusgebied proberen dit te ondervangen door actief potjes aan te boren, zoals de nieuwe SPUK KW 2026-2028 en Preventie met Gezag. Daarnaast bekijken met name de programmabureaus en/of gemeenten of er mogelijkheden zijn de interventies op lange termijn meer structureel te financieren. Dit gaat echter ook gepaard met nieuwe vraagstukken, omdat integratie in 'reguliere structuren' ook het vaak informele en onafhankelijke karakter van deze interventies kan ondermijnen. Een samenwerkingspartner van de BuurtBazen in Leeuwarden Oost benoemt deze balans helder in een interview:

> "Ze kunnen doen wat ze doen juist omdat ze niet onderdeel zijn van een grote organisatie. Dat is hun kracht, maar ook hun kwetsbaarheid."

3. De uitvoering van de interventies is context- en doelgroep afhankelijk

Dit knelpunt ligt in het verlengde van de kanttekening die geplaatst is in de paragraaf over effecten, namelijk dat uitvoerders voortdurend moeten schakelen en bijsturen, wat de algehele uitvoerbaarheid en verwachte opbrengsten onder druk kan zetten. Of zoals een uitvoerder aangeeft:

> "Het was de eerste keer dat we dit deden. We hadden van tevoren goed nagedacht over de inhoud, maar je hebt wel met een specifieke doelgroep te maken waar je op moet bijsturen."

Dit vraagt veel van het aanpassingsvermogen van uitvoerders en kan opschaling complex maken. Verderop onder het kopje 'Interventiespecifieke knelpunten' komt dit nadrukkelijker naar voren voor wat betreft twee focusgebieden.

4. De ruimte voor systematische reflectie en evaluatie is beperkt

Het intensieve en vaak contextafhankelijke uitvoeringswerk vraagt veel tijd en energie, waardoor structurele reflectie in de vorm van bijvoorbeeld evaluatie en formulering van lessen onder druk staan. Hoewel uitvoerders het belang van leren en doorontwikkelen expliciet onderkennen (juist omdat het soms kleinere, innovatieve interventies zijn waarover minder bekend is en waarin men beoogt te leren vanuit de praktijk om het nog beter te laten aansluiten), lukt het in de praktijk niet altijd om feedback van jongeren consequent op te halen of evaluatiemomenten te borgen. Zoals een uitvoerder aangeeft:

> "Evaluatie moet beter, zodat jongeren het meer invullen. We willen eigenlijk elke keer per sessie iets ophalen, we hebben bijvoorbeeld bierviltjes met een QR-code. Maar, het glipt er steeds doorheen dat we daar niet actief achteraan gaan."

Dit knelpunt komt terug in zowel de schoolcontext, waar reflectie moet concurreren met beperkte lestijd, als bij wijkgerichte en informele interventies, waar de nadruk sterk ligt op uitvoering en het inspelen op acute situaties. Het risico is dat interventies minder systematisch kunnen worden aangescherpt en dat

overdraagbaarheid van werkzame elementen beperkt blijft. Overigens zijn alle gebieden zich bewust van dit knelpunt en zetten zij zich actief in om te blijven leren.

Interventie-specifieke knelpunten
Naast overkoepelende knelpunten gelden er een aantal knelpunten specifiek per inventie.

Voor de Verandering

Bij Voor de Verandering blijkt de setting van invloed op de ervaren veiligheid en betrokkenheid: bijeenkomsten op externe locaties worden soms als minder verbindend ervaren dan de kleinschalige, vertrouwde omgeving van Level Up, waar eerder een huiskamergevoel ontstaat. Verder worden logistieke en organisatorische aandachtspunten genoemd, zoals communicatie over het programma, registratie van bezoekers en het onderhouden van contact met deelnemers, wat extra tijd en afstemming vraagt. Inhoudelijk blijkt bovendien dat niet elke spreker even goed aansluit bij de belevingswereld van jongeren en dat is van invloed op de mate van betrokkenheid van jongeren.

Lesreeks (Be)Invloed

Bij de lesreeks van (Be)Invloed ervaren ze enkele knelpunten die samenhangen met de didactische vormgeving en uitvoering van de lesreeks binnen de schoolcontext. Een zo'n knelpunt betreft de aansluiting van werkvormen bij de doelgroep. Oefeningen die vragen om schrijven, tekenen of abstract denken (zoals werken met open vragen, flip-overs of het op papier zetten van ideeën) blijken voor een deel van de leerlingen lastig, ook wanneer zij de inhoud mondeling wel kunnen verwoorden. Daarnaast wordt de mate van interactie als cruciaal ervaren. Wanneer lessen vooral bestaan uit luisteren en zenden, neemt de betrokkenheid van jongeren duidelijk af, met name bij leerlingen met externaliserende problematiek. Tegelijkertijd vraagt het betrekken van internaliserende leerlingen juist meer actieve begeleiding, wat het balanceren tussen verschillende leerbehoeften ingewikkelder maakt. Ook speelt in het algemeen de concentratie en groepsdynamiek in de klas een rol in het succes van de interventie. Drukte, wisselende aandacht en verschillen tussen schooltypen beïnvloeden hoe goed leerlingen kunnen meedoen en de focus vasthouden. Tot slot benoemen geïnterviewden ook hier dat niet alle onderdelen en sprekers in dezelfde mate aanspreken. Verhalen van herkenbare rolmodellen maken doorgaans meer indruk dan meer klassikale of theoretische onderdelen. Goed om ten aanzien van deze knelpunten te benoemen, is dat de lesreeks (Be)Invloed als pilot getest is op een cluster4school en waarop bevindingen in deze studie dus gebaseerd zijn. In 2026 wordt de interventie verder ontwikkeld en uitgerold naar verschillende typen onderwijs (vo/mbo).

Dealen in Kansen

Ook bij Dealen in Kansen (BuurtBazen) zijn er specifieke knelpunten in de aanpak. Een eerste ervaren knelpunt betreft de balans tussen informele nabijheid en formele samenwerking, met name richting het veiligheidsdomein. De kracht van de BuurtBazen zit in hun vertrouwenspositie bij jongeren, maar deze kan onder druk komen te staan wanneer zij te zichtbaar worden geassocieerd met formele instanties als de politie. Het maken van heldere afspraken over signalering, doorverwijzing en samenwerking is daardoor complex en vraagt voortdurende afstemming om de unieke positie van de BuurtBazen zo goed mogelijk te beschermen. Ook benoemen geïnterviewden dat de vraag naar ondersteuning breder en groter is dan de beschikbare capaciteit. Juist doordat de aanpak zichtbaar effect sorteert en vertrouwen wekt, melden zich steeds nieuwe groepen jongeren, wat leidt tot extra druk op tijd en middelen. Dit vraagt op uitvoeringsniveau om keuzes vanuit de interventie-eigenaren/uitvoerders over wie mee kan doen en om samenwerking met partners die wellicht snellere aansluiting vinden bij deze nieuwe groepen, maar betekent soms ook dat niet alle vragen tijdig opgepakt kunnen worden. Het ontbreken van een aangepaste werkwijze voor sommige doelgroepen beperkt bovendien de reikwijdte van de interventie op dit moment.

4.3 Conclusies en aanbevelingen

4.3.1 Belangrijkste conclusies en reflectie

In deze verdiepende studie stond de volgende centrale onderzoeksvraag centraal: 'Op welke wijze dragen interventies in de stedelijke focusgebieden bij aan het versterken van de positieve identiteitsontwikkeling van jongeren in deze gebieden?' De bevindingen uit fase 1 en de verdiepende casuïstiek in fase 2 leiden tot de conclusie dat de onderzochte interventies op verschillende manieren bijdragen aan de positieve identiteitsontwikkeling van jongeren, maar dat deze bijdrage doorgaans ook afhankelijk is van het proces en de context. De interventies Voor de Verandering (Vlaardingen Westwijk), de lesreeks (Be)Invloed (Rotterdam-Zuid) en Dealen in Kansen/BuurtBazen (Leeuwarden Oost) laten zien dat positieve identiteitsontwikkeling niet los staat van bredere processen van veerkracht en weerbaarheid, zoals ook in de eerder aangehaalde literatuur wordt benadrukt.

De bevindingen sluiten nauw bij het perspectief van Ungar, zoals uitgewerkt door Sieckelinck en Kaulingfreks (2022), die veerkracht opvatten als een samenspel tussen individuele vermogens en beschikbare hulpbronnen in de sociale omgeving. Positieve identiteitsontwikkeling fungeert hierin als een belangrijke beschermende factor, maar het komt pas tot stand wanneer jongeren toegang ervaren tot steun, erkenning, perspectief en betekenisvolle relaties. De onderzochte interventies dragen hieraan bij door jongeren te ondersteunen in zelfreflectie, bewustwording en het verkennen van toekomstmogelijkheden, vaak in combinatie met concrete ervaringen en ontmoetingen met rolmodellen. Net als in de literatuur over weerbaarheid en beschermende factoren (o.a. Ince, Van Yperen & Valkestijn, 2018; Kovács et al., 2021) laten de resultaten zien dat positieve identiteitsontwikkeling zelden het resultaat is van één afgebakende activiteit. In plaats daarvan ontstaat het in interactie met andere factoren, zoals steun van belangrijke volwassenen, positieve bekrachtiging, betekenisvolle dagbesteding en het gevoel ergens bij te horen. Dit verklaart dan ook waarom de effecten die worden ervaren in deze studie zich vaak geleidelijk ontwikkelen en niet bij alle jongeren in gelijke mate zichtbaar zijn.

De ervaren effecten die in fase 2 naar voren komen (zoals toegenomen bewustwording, inspiratie, openheid, participatie en toeleiding naar school, werk of positieve vrijetijdsbesteding) sluiten daarnaast goed aan bij de werkzame elementen die in de literatuur worden beschreven voor interventies gericht op positieve identiteitsontwikkeling. Elementen als ervaringskennis, peer-leren, positieve bekrachtiging en het formuleren van doelen (Kovács et al., 2021) zijn in alle drie de interventies herkenbaar aanwezig, zij het in verschillende vormen en intensiteit. Desondanks bevestigen de bevindingen ook dat deze effecten vaak voorwaardelijk en gefaseerd zijn. Voor een deel van de jongeren leiden de interventies tot zichtbare gedragsveranderingen of concrete vervolgstappen, terwijl voor een grotere groep jongeren vooral sprake is van het aanreiken van nieuwe perspectieven en het 'planten van zaadjes'. Dit sluit aan bij inzichten uit de literatuur over preventieve interventies, die benadrukt dat effecten zich vaak pas op langere termijn manifesteren en sterk afhankelijk zijn van context en continuïteit.

Eén van de meest uitgesproken conclusies is dat de uitvoerders van de interventies enorm belangrijk zijn. In alle drie de focusgebieden spelen specifieke personen (*best persons*) een sleutelrol in het opbouwen van vertrouwen, het creëren van herkenning en het bieden van steun én normering. Dit specifieke punt komt minder nadrukkelijk terug in de literatuur omtrent veerkracht en weerbaarheid.
Kijkend naar de kennis over 'wat werkt' voor een positieve identiteitsontwikkeling, zien we dat alle interventies aan veel van de principes en werkzame elementen voldoen. Zo zijn bij alle interventies de principes voor allianties die werken aan veerkrachtige identiteitsvorming van Sieckelinck & Kaulingfreks (2022) terug te zien, namelijk een affirmatieve kijk op identiteit, een restrictieve kijk op ondermijnend gedrag en een interactieve kijk op het ontwerpen van de toekomst. Het laatste principe van een gelaagde kijk op belangenbehartiging (waarbij professionals ook de belangen van jongeren behartigen op het vlak van sociale verandering), is vooral bij Dealen in Kansen zeer duidelijk terug te zien doordat de jongeren

dankzij de BuurtBazen alsnog een plek in de wijk terugkrijgen, terwijl zij eerder niet meer welkom waren vanwege spanningen. De uitvoerders van de interventies fungeren bovendien niet alleen als begeleiders, maar ook als rolmodellen en schakels tussen jongeren en instituties. Als zodanig dragen zij bij aan zowel 'verbindingskracht' (relatie tussen professional en jongere) als aan 'verbindingsmacht' (verbinding met systemen en voorzieningen). Deze kracht is tegelijk een kwetsbaarheid: er is een sterke afhankelijkheid van een klein aantal *best persons*, wat ook in de literatuur wordt benoemd als een spanningsveld bij informele en relationele interventies.

De analyse laat tevens zien dat de bijdrage van de interventies aan positieve identiteitsontwikkeling voortkomt uit een combinatie van werkzame elementen, die elkaar versterken. Herkenning, positieve verwachtingen, duidelijke normering, actieve betrokkenheid van jongeren en aansluiting bij hun leefwereld blijken in samenhang van betekenis. Opvallend daarbij is dat sommige werkzame elementen ook als uitkomst kunnen worden gezien: vertrouwen, betrokkenheid en samenwerking zijn zowel voorwaarden voor succes als resultaten van de interventies. Deze wederkerigheid onderstreept dat positieve identiteitsontwikkeling geen lineair proces is, maar een wisselwerking tussen jongeren, professionals, interventies en de context.

Een andere conclusie is dat integrale samenwerking tussen partijen uit verschillende domeinen een cruciale context vormt voor de inzet op positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren; een omstandigheid die mede door SPUK KW en het NPLV gefaciliteerd wordt in de focusgebieden. De veelzijdige samenwerking tussen jongerenwerk, onderwijs, zorg, cultuur en veiligheid maakt het mogelijk om jongeren vanuit meerdere perspectieven te ondersteunen en signalen sneller op te pakken. Deze bevinding sluit aan bij het concept van maatschappelijke veerkracht, waarin *social bridging* en *social linking* centraal staan. Deze studie laat echter ook zien dat domeinoverstijgende samenwerking tijd, investering en relationeel onderhoud vraagt. Verschillen in professionele logica en rollen kunnen spanning opleveren, terwijl succesvolle samenwerking sterk persoonsafhankelijk kan zijn. Als zodanig vormt samenwerking dus niet alleen een randvoorwaarde, maar ook een blijvend punt van aandacht.

Tot slot bevestigen de bevindingen dat interventies niet voor alle jongeren in gelijke mate werken. Eerdergenoemde factoren als leeftijd, ontwikkelfase, problematiek en mate van aansluiting bij werkvormen beïnvloeden de ervaren opbrengsten. Dit benadrukt het belang van maatwerk en vraagt om voorzichtigheid in het doen van generieke aannames over de effectiviteit. Ook beperken de tijdelijke financiering, beperkte capaciteit en beperkte ruimte voor systematische evaluatie in sommige gevallen inzicht in duurzame effecten.

4.3.2 Aanbevelingen

Op basis van bovenstaande conclusies en diverse suggesties van uitvoerders van interventies over doorontwikkeling en het ondervangen van knelpunten, zijn er een aantal aanbevelingen geformuleerd. In sommige gebieden zijn overigens ook al eerste stappen gezet in het implementeren van deze suggesties.

1. **Versterk en verbreed de uitvoeringscapaciteit, met gerichte inzet van jongeren als leer- en oefenruimte**

De onderzochte interventies leunen sterk op een klein aantal uitvoerders met specifieke kwaliteiten. Dat maakt de interventies effectief, maar ook kwetsbaar. Een belangrijke ontwikkelrichting ligt daarom in het versterken en verbreden van de uitvoeringscapaciteit, met behoud van de relationele en methodische kwaliteit die nu kenmerkend is voor de interventies. Het verruimen van de uitvoeringsrol met jongeren zelf kan hier volgens sommige uitvoerders in bepaalde interventies aan bijdragen. Dit moet echter nadrukkelijk niet worden begrepen als oplossing voor de afhankelijkheid van de huidige uitvoerders. De inzet van jongeren in meer actieve rollen vraagt uiteraard om zorgvuldige begeleiding en afbakening en moet zich organisch aandienen. Waar dit passend is, kan het vooral bijdragen aan het methodische element 'oefenen van vaardigheden', dat in de huidige interventies nog beperkt terugkomt (bijvoorbeeld

op het gebied van verantwoordelijkheid nemen, samenwerken of organiseren). Het vraagt dus in zekere zin om doorontwikkeling van de huidige uitvoeringsmogelijkheden, maar dat zal niet in alle gevallen een antwoord zijn.

2. Versterk de integrale samenwerking en onderling vertrouwen

De bevindingen laten zien dat integrale samenwerking tussen partijen uit verschillende domeinen essentieel is, maar ook tijd en bewuste investering vraagt. In alle focusgebieden is in het begin in meer of mindere mate sprake geweest van argwaan, ervaren concurrentie en onduidelijkheid over rollen. Dit onderstreept het belang om nadrukkelijk te investeren in onderling vertrouwen, rolduidelijkheid en gezamenlijke ambitie. Het helpt als partijen samen verhelderen hoe interventies elkaar aanvullen in plaats van overlappen, en als er ruimte is om inzicht te krijgen in elkaars werkwijzen en logica's. Structurele afstemming en relationeel onderhoud zijn daarom geen bijzaak, maar een noodzakelijke voorwaarde voor duurzame samenwerking en effectieve ondersteuning van jongeren.

3. Ontwikkel interventies samen met jongeren, door en voor verschillende doelgroepen

De onderzochte interventies hebben de ambitie om meer en diverse groepen jongeren te bereiken. Wanneer zij kijken naar de doelgroepen die zij op dit moment wel bereiken, dan worden doelgroepen als meiden (in tegenstelling tot jongens), jongere leeftijdsgroepen en jongeren in andere onderwijscontexten nog minder goed bereikt. Aan de andere kant blijkt dat effectieve inzet bij deze doelgroepen ook vraagt om gerichte doorontwikkeling van activiteiten en werkvormen, en in sommige gevallen ook om versterking of verbreding van het uitvoerend team. Een belangrijke ontwikkelrichting ligt daarom in het interactief doorontwikkelen van interventies, waarbij jongeren (waar passend) meedenken over vorm, inhoud en aansluiting op hun leefwereld. Uit de gesprekken met jongeren blijkt dat zij vaak concrete ideeën hebben over wat hen aanspreekt en wat beter kan. Het moet hierbij niet gaan om eenmalige inspraak, maar om een continu proces.

4. Vertrek vanuit de leefwereld van jongeren en het ontsluiten van systemen vanuit hun logica

Het is belangrijk om niet alleen aandacht te hebben voor de manier waarop interventies ontwikkeld moeten worden, maar ook vanuit welk vertrekpunt en welke logica je dit doet, zo benadrukt een coördinator in Leeuwarden Oost. De bevindingen onderstrepen dat interventies die bijdragen aan positieve identiteitsontwikkeling vooral effectief zijn wanneer zij vertrekken vanuit de leefwereld van jongeren zelf, en niet primair vanuit bestaande systeemlogica's en organisatorische kaders. Uit interventies als Dealen in Kansen/BuurtBazen wordt zichtbaar dat veel jongeren zich onvoldoende herkennen in de manier waarop ondersteuning is ingericht en aangeboden. Dit betreft zowel de vorm (vaste tijden, locaties en formele afspraken) als de impliciete aannames over vaardigheden, toegang en zelfredzaamheid (bijvoorbeeld digitale vaardigheden of beschikbaarheid van middelen). Deze mismatch tussen systeemwereld en leefwereld maakt jongeren in deze positie extra kwetsbaar en kan ertoe leiden dat ondersteuning hen juist niet bereikt. Een belangrijke ontwikkelrichting ligt daarom in het bewust bewegen van de systeemwereld richting jongeren: door nabijheid te organiseren, door aan te sluiten bij actuele vragen en situaties, door en ruimte te creëren om samen met jongeren te verkennen wat zij nodig hebben. Dit vraagt om een aanpak waarin uitvoerders daadwerkelijk met jongeren 'meeleven en meedoen', zo benoemt de coördinator in Leeuwarden Oost, en waarin systemen flexibeler worden ingericht en ontsloten vanuit de realiteit van jongeren. Juist voor jongeren die zich bewegen tussen verschillende werelden, is deze benadering nodig om perspectief te bieden en positieve identiteitsontwikkeling te ondersteunen.

5. Zet in op duurzame borging en doorwerking van effecten

De duurzame borging van de onderzochte interventies vraagt om het verminderen van kwetsbaarheden zoals de afhankelijkheid van een klein aantal uitvoerders met specifieke kwaliteiten en de tijdelijke

financiering. Maar deze duurzame borging gaat verder dan organisatorische en financiële randvoorwaarden alleen. Het vraagt ook om aandacht voor het verduurzamen en door laten werken van de eerste effecten die bij jongeren zichtbaar worden. De interventies dragen bij veel jongeren bij aan bewustwording, inspiratie en het openen van nieuwe perspectieven. Maar deze opbrengsten komen vaak procesmatig en gefaseerd tot stand. Om te voorkomen dat deze 'geplante zaadjes' verloren gaan, is continuïteit van inzet belangrijk. Dit betekent enerzijds het voortzetten van bestaande activiteiten, en anderzijds het ontwikkelen van passend vervolgaanbod, waarmee jongeren verder ondersteund worden in hun ontwikkeling. Genoemde voorbeelden hiervan zijn het beter verbinden van interventies aan bestaande structuren, zoals het toerusten van docenten om voort te bouwen op de inhoud van een lesreeks, of het intensiveren van individuele begeleiding om jongeren te helpen concrete vervolgstappen te zetten richting school, werk of andere vormen van positieve dagbesteding. Op die manier wordt niet alleen de interventie zelf geborgd, maar ook de doorwerking van effecten in de leefwereld van jongeren.

6. Investeer (nog meer) in leren en evalueren

De bevindingen laten zien dat uitvoerders in alle focusgebieden de behoefte hebben om verder te investeren in leren en evalueren, met name om de effectiviteit van interventies op de langere termijn beter in beeld te krijgen. Bij Dealen in Kansen/BuurtBazen is al sprake van een behoorlijk lerende aanpak. Uitvoerders van andere interventies geven aan dat structurele momenten voor reflectie en evaluatie nog beperkt zijn, mede door uitvoeringsdruk en beperkte capaciteit. Een relevante ontwikkelrichting ligt daarom in het laagdrempelig en praktijkgericht vormgeven van lerend evalueren, waarbij leren en bijsturen onderdeel worden van de dagelijkse uitvoering. Dit vraagt om eenvoudige vormen van feedback ophalen bij jongeren, het vastleggen van ervaringen en het gezamenlijk reflecteren op wat werkt en wat bijsturing vraagt. Door leren en evalueren explicieter te verbinden aan de uitvoeringspraktijk, ontstaat beter zicht op welke elementen bijdragen aan positieve identiteitsontwikkeling. Dit versterkt niet alleen de inhoudelijke kwaliteit van de interventies, maar ondersteunt ook de doorontwikkeling, onderbouwing en duurzame borging van de interventie.

Bronnenlijst

Burggraaff, D., Fermin, A., Van Wonderen, R., Coenders., & Omlo, J. (2025). *Bouwstenen interventies lokaal beleid. Ter preventie van radicalisering en ongewenste polarisatie.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Ince, D., Van Yperen, T., & Valkestijn, M. (2018). *Top tien beschermende factoren: Voor een positieve ontwikkeling van jeugdigen.* Nederlands Jeugdinstituut.

Kovács, Z., Noor, S., Çankor, E., & Geerlings, J. (2021). *Wat werkt bij het versterken van weerbaarheid van jongeren.* Utrecht: Movisie.

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2023). *Agenda Veerkrachtige & Weerbare Samenleving.* Den Haag: Ministerie van SZW.

Mutsaers, P., & Demir, S. (2019). *Handen ineen voor meer veerkracht bij jongeren: Preventie van radicalisering en polarisatie – een literatuuronderzoek naar beleid, prioriteiten, programma's en samenwerkingspartners.* Platform JEP.

Sieckelinck, S., & Kaulingfreks, F. (2022). Speelruimte voor identiteit: Samenwerken aan veerkrachtige identiteitsvorming van jongeren. Amsterdam University Press.

5. Jonge kind

Dit hoofdstuk beschrijft de kwantitatieve en kwalitatieve inzichten van de monitor SPUK KW op het thema Jonge kind. Paragraaf 5.1 introduceert het thema en plaatst het belang van een kansrijke start voor jonge kinderen binnen de bredere doelstellingen van de regeling. Paragraaf 5.2 schetst een kwantitatief beeld aan de hand van gegevens uit de NPLV monitor, waarmee de context van de focusgebieden wordt geduid. Paragraaf 5.3 beschrijft vervolgens de kwalitatieve bevindingen van de verdiepende studie naar het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie. We beschrijven de aanpak en onderzoeksopzet van de verdiepende studie, alsook de bevindingen in deze studie (o.a. inzichten uit de literatuur, de ingezette interventies, de mate van (non-)bereik, en de werkzame elementen en knelpunten bij het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie). Ook komen de ervaren effecten van de aanpakken in de onderzochte gebieden aan de orde. In paragraaf 5.4 volgt een conclusie waarin de bevindingen in samenhang met relevante literatuur worden geduid en een vertaling krijgen naar bredere lessen voor beleid en praktijk. Het hoofdstuk sluit af met enkele aanbevelingen voor de doorontwikkeling van het aanbod en het bereik van voorschoolse educatie.

5.1 Jonge kind als thema binnen SPUK KW

Binnen de SPUK KW regeling is het thema Jonge kind opgenomen als één van de pijlers in de aanpak om intergenerationele achterstanden te doorbreken in kwetsbare stedelijke gebieden. Deze regeling richt zich op de twintig focusgebieden in Nederland en heeft als doel om de leefbaarheid, de veiligheid en het perspectief van bewoners te verbeteren. In deze context vormt een sterke start in het leven voor jonge kinderen een essentieel aangrijpingspunt om achterstanden vroegtijdig te voorkomen of te verkleinen. Het doel van de themalijn Jonge kind binnen de SPUK KW wordt in de regeling als volgt geformuleerd:

> "Voor het hoofdthema Ontwikkeling van het jonge kind worden de uitgekeerde middelen besteed aan activiteiten binnen het stedelijk focusgebied waarmee de voorschoolse en vroegschoolse periode worden geoptimaliseerd, zodat ieder kind zich zo goed mogelijk kan ontwikkelen in de eerste belangrijke levensjaren en een goede start maakt in zijn schoolloopbaan."

Onderzoek laat zien dat ontwikkelingsachterstanden zich al op jonge leeftijd manifesteren, en dat vroege interventies met name op het gebied van voor- en vroegschoolse educatie een bewezen positief effect hebben op latere leerprestaties, participatiekansen en gezondheid (zie onder meer Jepma & Vander Heyden, 2025). Daarom wordt binnen SPUK KW sterk ingezet op het versterken van de ontwikkelkansen in de eerste levensjaren. Dit weerspiegelt ook het besef dat het ondersteunen van kinderen begint bij het ondersteunen van hun gezinnen: een brede en integrale benadering waarin zorg, welzijn, onderwijs en ouderbetrokkenheid samenkomen.

De inzet op het Jonge kind binnen SPUK KW staat dus niet op zichzelf, maar vormt een onmisbare schakel in de bredere ambities van de regeling: het doorbreken van hardnekkige achterstanden en het bevorderen van gelijke kansen voor alle kinderen, ongeacht hun postcode.

5.2 Kwantitatieve resultaten uit NPLV monitor

Op basis van gegevens uit de NPLV monitor geven we hieronder een breder kwantitatief beeld van de focusgebieden bij Jonge kind, met aandacht voor langetermijneffecten als onderwijsloopbanen en achterstanden en korte termijneffecten die samenhangen met de uitvoering van het thema in SPUK KW gebieden. Deze cijfers dienen voornamelijk ter duiding van de bredere context en zijn geen directe effectmeting van de in dit onderzoek bestudeerde interventies.

5.2.1 Langetermijneffecten

Een uitgebreid overzicht van de gebiedseffect- en contextindicatoren voor Jonge kind is te vinden in bijlage 2. De belangrijkste inzichten daaruit zijn:

- In de focusgebieden komen vmbo-adviezen (basis/kader, kader/GL, TL/havo structureel vaker voor dan in het landelijk gemiddelde. Zo kreeg in 2017 62% van de jongeren in de focusgebieden een vmbo-advies, versus 50% landelijk, en in 2023 kreeg 63% van de jongeren in de focusgebieden een vmbo-advies, versus 53% landelijk. Havo-, havo/vwo- en vwo-adviezen komen in focusgebieden juist minder vaak voor dan landelijk gezien. In 2017 kreeg namelijk 38% van de jongeren in de focusgebieden een havo en/of vwo-advies, versus 50% landelijk, en in 2023 kreeg 37% van de jongeren in de focusgebieden een havo en/of vwo-advies, versus 47% landelijk.
- Over het geheel genomen is het aandeel leerlingen dat afstroomt (in een lager niveau geplaatst wordt) in de focusgebieden in de meeste jaren vergelijkbaar met of iets lager dan het landelijke gemiddelde. In 2023 is het percentage leerlingen dat afstroomt in de focusgebieden 3,08%, een klein verschil met het landelijk gemiddelde van 3,37% in dat jaar.
- Tussen 2018 en 2024 ligt de onderwijsachterstandsscore in de focusgebieden structureel hoger. In 2018 bedraagt de score in de focusgebieden 1,85 tegenover 0,40 landelijk – en dat blijft in alle jaren van de reeks ruim het viervoudige. Hoewel zowel in de focusgebieden als landelijk sprake is van een dalende trend, is de afname in de focusgebieden sterker. De score daalt daar van 1,85 in 2018 naar 1,57 in 2024, terwijl het landelijke gemiddelde in dezelfde periode daalt van 0,40 naar 0,37.
- Tussen 2017 en 2023 ligt het aandeel leerlingen voor wie het schooladvies is bijgesteld naar een hoger niveau (onderadvisering) in de focusgebieden structureel hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2017 gaat het om 12,7% in de focusgebieden, tegenover 7,9% landelijk. In 2023 stijgt het aandeel leerlingen met een opwaarts bijgesteld advies flink in de focusgebieden naar 34,7%, tegenover 27,1% landelijk.

Met name de hogere onderwijsachterstandsscore[1], het structureel grotere aandeel vmbo-adviezen en ogenschijnlijke onderadvisering lijken aan te tonen dat er in deze gebieden een kwetsbare jongere

[1] Toelichting op op onderwijsachterstandsscore: de achterstandsscore per leerling per NPLV gebied is gebaseerd op een aggregatie van schoolniveaugegevens, afkomstig van het CBS (achterstandsscores) en DUO (adresgegevens van schoolvestigingen). Voor elke school wordt eerst een gemiddelde achterstandsscore per leerling berekend door alle individuele achterstandsscores binnen de school op te tellen en te delen door het aantal bekostigde leerlingen op die school. Deze schoolgemiddelden worden vervolgens geaggregeerd per NPLV gebied: de achterstandsscores van alle scholen binnen een gebied worden bij elkaar opgeteld en gedeeld door het totale aantal bekostigde leerlingen in dat gebied. De uiteindelijke score in dit onderzoek reflecteert dus een gemiddelde achterstandsscore per leerling op gebiedsniveau, gebaseerd op de samenstelling en leerlingenaantallen van de scholen binnen dat gebied. Het gaat hierbij om een andere berekening dan die gebruikt wordt voor de verdeling van de onderwijsachterstandenmiddelen.

doelgroep is, die mogelijk met extra ondersteuning nog verder zou kunnen komen in het onderwijs. De inzet die gebieden doen op voor- en vroegschoolse educatie is daar onderdeel van.

5.2.2 Korte termijneffecten

Binnen het thema Jonge kind hebben we naar vier gebiedsrealisatie-indicatoren gekeken. Voor elk van deze vragen hebben we het gemiddelde over de twintig focusgebieden berekend voor 2024. Daar komen de volgende inzichten uit:

- Het gemiddelde aantal kinderen met een indicatie voor voorschoolse educatie lag op 548 kinderen per focusgebied. Gemiddeld hebben zo'n 413 kinderen per gebied met zo'n indicatie ook daadwerkelijk deelgenomen aan voorschoolse educatie.
- Het gemiddelde bereik in de gebieden komt uit op ongeveer 80% (op basis van het gemiddelde van alle bereikpercentages). Het kleinste bereikpercentage in de gebieden is 54%, het hoogste bereikpercentage ligt op 100%.
- In 12 gebieden zijn extra pedagogisch medewerkers en/of leerkrachten van groep 1 of 2 ingezet. Gemiddeld gaat het daarbij om 8,5 extra fte per gebied. Een deel van de overige gebieden dat ten tijde van deze meting (nog) geen extra pedagogisch medewerkers en/of leerkrachten heeft ingezet, wijst erop dat zij dit vanaf 2025 gaan doen.
- Gemiddeld hebben 37 pedagogisch medewerkers en/of leerkrachten per gebied deelgenomen aan trainings- en coaching aanbod. Hier gaat het om 10 gebieden. De meeste gebieden waarin ten tijde van deze meting nog geen pedagogisch medewerkers en/of leerkrachten aan trainings- en coaching aanbod hebben deelgenomen, geven wederom aan dat zij dit in 2025 gaan doen.

Het gemiddelde bereikpercentage in de gebieden is iets hoger dan het landelijke bereikpercentage, wat in 2024 op 75% werd geschat (Onderwijsinspectie, 2024). De helft van de gebieden zit tussen de 70 en 90% wat betreft bereik, een klein deel zit daarboven en een deel daaronder.

5.3 Kwalitatieve resultaten verdiepende studie

Tegen de achtergrond van de bredere resultaten uit de NPLV monitor, is in 2025 en 2026 een verdiepende studie naar het bereik van voorschoolse educatie in verschillende SPUK KW gebieden uitgevoerd. De aanpak hiervan lichten we hieronder toe, te beginnen met de toelichting op de keuze voor het bereik van voorschoolse educatie als onderwerp van de studie (paragraaf 5.3.1). Daarna volgt de onderzoeksopzet van de twee fasen van deze verdiepende studie (paragraaf 5.3.2) en uitkomsten van deze verdiepende studie inclusief literatuur (paragraaf 5.3.3 t/m paragraaf 5.3.8).

5.3.1 Toelichting onderwerpkeuze

Het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie is een van de prioriteiten binnen het *Programma Ontwikkeling Jonge Kind* van het ministerie van OCW. In dit programma is expliciet opgenomen dat meer kinderen die daar baat bij hebben daadwerkelijk gebruik moeten maken van voorschoolse educatie. Zoals ook in de Kamerbrief over dit programma (2023) wordt benoemd, slaagt niet elke gemeente erin om alle doelgroepkinderen te bereiken. Landelijk gezien maakt naar schatting 15 tot 20% van de kinderen met een indicatie geen gebruik van voorschoolse educatie. Hiervoor worden uiteenlopende oorzaken

gesignaleerd, waaronder de impact van de coronapandemie, de nasleep van de toeslagenaffaire, onbekendheid met procedures, levensbeschouwelijke overwegingen en angst voor kosten. Met name vanuit de focusgebieden uit de vier grootste gemeenten, de zogeheten G4, klinkt het signaal dat het de afgelopen jaren moeilijker is geworden om deze kinderen te bereiken. Om deze reden zoeken de focusgebieden actief naar manieren om het bereik te vergroten, bijvoorbeeld via de inzet van peuterconsulenten, gerichte communicatiecampagnes en het verbeteren van de praktische toegankelijkheid van het aanbod. Dit neemt echter niet weg dat de lokale contexten verschillen, waardoor beschikbare middelen en mogelijkheden per focusgebied wisselen, wat dus leidt tot uiteenlopende aanpakken.

Binnen deze verdiepende studie is gekozen voor een gerichte focus op het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie. Gebieden die een aanvraag hebben ingediend binnen deze regeling, hebben binnen het thema Jonge kind vrijwel allemaal (ook) interventies opgenomen die gericht zijn op het vergroten van dit bereik. Daarmee sluit het thema aan bij zowel lokale urgentie als landelijke beleidsdoelstellingen, zoals verwoord in het *Programma Ontwikkeling Jonge Kind*. Voorschoolse educatie is immers een bewezen effectieve hefboom om onderwijsachterstanden terug te dringen en kansenongelijkheid te verkleinen.

De studie richt zich op de vraag hoe de focusgebieden het bereik van voorschoolse educatie proberen te vergroten, met specifieke aandacht voor de onderliggende integrale samenwerking en bevorderende en belemmerende factoren. Daarmee levert de verdiepende studie een bijdrage aan de leervragen van de focusgebieden, van het NPLV en van het ministerie van OCW, en aan het versterken van de uitvoeringspraktijk op dit belangrijke thema.

5.3.2 Doel en opzet van de studie

De verdiepende studie binnen Jonge kind bestond evenals de andere verdiepende studies uit twee fasen. Het doel van deze verdiepende studie is om voor de geselecteerde focusgebieden in kaart te brengen welke activiteiten zij ondernemen om het bereik van hun voorschoolse educatie voorzieningen te vergroten. Er wordt daarbij gekeken naar wat daarin werkt, voor wie, onder welke omstandigheden en waarom. De vraag die in deze studie centraal staat, luidt:

Op welke wijze dragen interventies in de focusgebieden – (mede) gefinancierd vanuit SPUK KW – bij aan het vergroten van het bereik van de voorschoolse educatie in deze gebieden?

Om deze vraag te beantwoorden, is er een aantal deelvragen geformuleerd:

1. Welke interventies worden er in de focusgebieden ingezet die zich richten op het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie?
2. Welke organisaties uit verschillende domeinen zijn betrokken bij deze interventies en hoe verloopt de samenwerking?
3. In hoeverre zijn er samenwerkingen tot stand gekomen met informele netwerken (vrijwilligers, ervaringsdeskundigen, sleutelfiguren, ambassadeurs)? Hoe ervaren professionals de samenwerking met het informele circuit? Wat vraagt dit van hun manier van werken?
4. Welke doelgroep(en) worden momenteel bereikt met deze interventies? Welke doelgroep(en) nog niet, of in mindere mate? Waardoor komt dat? Wat zijn beweegredenen van ouders om hun kind niet naar de voorschoolse educatie te laten gaan?
5. Welke andere (ervaren) effecten van de interventies gericht op het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie zijn er tot dusverre te zien?

6. Wat zijn werkzame elementen van deze interventies?
7. Wat zijn knelpunten bij de inzet van deze interventies?

In deze verdiepende studie hebben we verschillende onderzoeksmethoden ingezet. De eerste stap in fase 1 betrof een deskresearch. Voor de deskresearch hebben we niet alleen beleidsdocumenten en uitvoeringsplannen uit de betrokken focusgebieden geanalyseerd, maar hebben we ook gebruik gemaakt van relevante grijze literatuur (zoals beleidsrapporten, handreikingen en praktijkpublicaties) en wetenschappelijke (inter)nationale literatuur over het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie. Deze deskresearch heeft het onderzoek ingebed in actuele kennis over effectieve toeleiding naar voorschoolse educatie, de belemmeringen die ouders ervaren en de werkzame factoren in beleid en praktijk. Vervolgens zijn in negen focusgebieden kwalitatieve interviews afgenomen met beleidsmedewerkers, uitvoerende professionals en programmacoördinatoren. De gebieden die deelnamen aan deze eerste fase van de verdiepende studie zijn: Amsterdam Nieuw-West, Heerlen-Noord, Leeuwarden Oost, Nieuwegein Centrale As, Roosendaal Ring, Rotterdam-Zuid, Schiedam Nieuwland en Oost, Utrecht Overvecht en Zaandam-Oost. Voor elk gebied is één interview gehouden, wat neerkomt op een totaal van 9 (groeps-)interviews met 18 respondenten. Deze gesprekken gaven inzicht in de lokale aanpakken, ervaren knelpunten en succesfactoren. Hierdoor ontstond een breed beeld van de inspanningen, uitdagingen en eerste resultaten in de focusgebieden.

Op basis van de uitkomsten in fase 1 is er een verdere verdieping aangebracht in fase 2. In deze tweede fase zijn in overleg met de gesproken gebieden uit fase 1 drie focusgebieden geselecteerd: Breda-Noord[2], Heerlen-Noord en Nieuwegein Centrale As. Deze fase had een vergelijkbare insteek als de eerste fase, waarbij gestart is met een (aanvullende) deskresearch van de relevante (met name beleids-) documentatie per focusgebied. Vervolgens zijn er per gebied kwalitatieve interviews uitgevoerd, met verschillende personen die op uiteenlopende manieren betrokken zijn bij de toeleiding richting en/of het bereik van de voorschoolse educatie. Het doel hiervan was om vanuit zoveel mogelijk relevante perspectieven informatie op te halen over hoe de aanpak gericht op het bereik ervaren wordt en wat daarin werkzame elementen zijn. Er zijn daarom interviews gehouden met beleidsmedewerkers, programmacoördinatoren, aanbieders van voorschoolse educatie (onder andere wervingsteam en planner), peuter- en toeleidingsconsulenten, (formele en informele) samenwerkingspartners en ouders. In totaal zijn er in de gebieden 13 interviews afgenomen met 21 personen. Ook in deze gesprekken lag de focus op de inzet van gebieden om het bereik van voorschoolse educatie te vergroten, maar in deze fase met een nadruk op de minder bereikte doelgroepen, de onderliggende oorzaken van non-bereik, werkzame elementen en de impact van de aanpakken.

Fase 1: Deelnemende gebieden	**Fase 1: Gebruikte methoden**	**Fase 2: Deelnemende gebieden**	**Fase 2: Gebruikte methoden**
Amsterdam Nieuw-West Heerlen-Noord Leeuwarden Oost	• Literatuurstudie • Deskresearch documentatie gebieden • 1 semigestructureerd interview per gebied, met beleidsmedewerkers,	Breda-Noord Heerlen-Noord Nieuwegein Centrale As	• Deskresearch documentatie gebieden • 13 semigestructureerde interviews in totaal, met in totaal 21 personen: ○ Gemeente (N=2)

[2] Breda-Noord maakte geen onderdeel uit van fase 1, maar is in fase 2 toegevoegd omdat het focusgebied graag wilde bijdragen aan én leren van de verdiepende analyse, en omdat de fase waarin de lokale aanpak zich bevond (qua planning en doorontwikkeling) beter aansloot bij de doelen en werkwijze van fase 2 dan bij de verkennende insteek van fase 1.

Nieuwegein Centrale As Roosendaal Ring Rotterdam-Zuid Schiedam Nieuwland en Oost Utrecht Overvecht Zaandam-Oost	uitvoerende professionals en programmacoördinatoren (N=9 interviews; 18 geïnterviewden)		○ Peuterconsulenten bij aanbieder (N=2) ○ SPUK coördinator bij aanbieder (N=1) ○ Planner bij aanbieder (N=1) ○ Welzijn (o.a. coördinatoren voorschoolse educatie, toeleidingsconsulent, jeugdverpleegkundigen, projectleider voorschoolse educatie team en medewerker ouderbetrokkenheid) (N=10) ○ Bibliotheek (N=1) ○ Vrijwilligers (N=2) ○ Ouders (N=2)

Een belangrijke methodische kanttekening is dat deze verdiepende studie grotendeels gebaseerd is op een kwalitatieve analyse van gesprekken met professionals en andere betrokkenen, zoals beschreven in de tabel hierboven, in de onderzochte gebieden. Hiermee zijn vooral ervaringen, percepties en inschattingen vastgelegd over het bereik, de uitvoering en de effectiviteit van de aanpak in die gebieden. De resultaten zijn met name duidend en verdiepend op de resultaten van fase 1 en laten zien *hoe* processen in de praktijk werken en *waarom* zaken (niet) van de grond komen, maar geven geen kwantitatief, volledig of representatief beeld van bereik of effecten.

5.3.3 Wat weten we uit de literatuur?

In de deskresearch hebben we een scan gedaan van wetenschappelijke en grijze literatuur over het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie. Er bleek niet veel wetenschappelijke literatuur beschikbaar te zijn over dit thema. Over aspecten als de effectiviteit van de voorschool, welke factoren effectiviteit beïnvloeden en hoe bijvoorbeeld professionalisering en coaching kunnen bijdragen aan de kwaliteit van voorschoolse educatie, is er wél veel wetenschappelijke kennis te vinden. Omdat deze studie inzoomt op het bereik van voorschoolse educatie, hebben we ons voor deze studie vooral gebaseerd op grijze literatuur.

Definitie bereik voorschoolse educatie
Het bereik van voorschoolse educatie wordt in beleid en monitoring meestal uitgedrukt als een percentage. De manier waarop dit percentage berekend wordt, is gebaseerd op het aantal kinderen met een indicatie voor voorschoolse educatie dat aanbod volgt, vergeleken met het totaal aantal geïndiceerde kinderen. Het gaat dus over de discrepantie tussen hoeveel peuters een indicatie hebben en hoeveel peuters er daadwerkelijk gaan. Indien alle peuters met een indicatie naar de voorschoolse educatie gaan, zou het bereik dus 100% zijn. Tot 2006 gold landelijk de doelstelling om ten minste 50% van de doelgroep peuters te bereiken. Sinds 2011 is het streven verhoogd naar 100%. Welke kinderen een indicatie krijgen, verschilt per gemeente en hangt af van hoe de gemeente de doelgroep definieert. De definitie die zij hiervoor dienen op te stellen, geeft aan op basis van welke (omgevings-)kenmerken peuters in aanmerking komen voor voorschoolse educatie. In de definitie worden veelal elementen meegenomen als

taal- of ontwikkelingsachterstand van het kind, opleidingsniveau van de ouders en/of omgevings- en thuistaal. Ook zaken als het land van herkomst van de ouders of de financiële situatie van de ouders kunnen worden meegenomen. Omdat gemeenten hierin verschillende keuzes maken, kan het aantal indicaties per gemeente uiteenlopen. Dit betekent dat indicatoren zoals 'aantal indicaties voor voorschoolse educatie' en (afgeleide) bereikcijfers niet volledig één-op-één vergelijkbaar zijn tussen gemeenten: achter dezelfde term kunnen verschillende afbakeningen van de doelgroep schuilgaan. Vanuit het ministerie van OCW is daarom de ambitie uitgesproken om te komen tot een landelijke minimumdefinitie, waarin in ieder geval het opleidingsniveau van de ouders en het hebben van een andere thuistaal dan het Nederlands worden opgenomen. Deze landelijke minimumdefinitie wordt nog nader uitgewerkt.

Monitoren bereik voorschoolse educatie
Gemeenten zijn zelf verantwoordelijk voor het in kaart brengen van het bereik onder de door hen afgebakende doelgroep peuters. De manier waarop ze dit bereik registreren wisselt. Zo tellen sommige gemeenten een peuter pas mee voor het bereik, als deze minimaal 640 uur per jaar komt, vanwege de wettelijke eis van 960 uur in de leeftijd van 2,5 tot 4 jaar (Baauw et al., 2023). Daarnaast telt een deel van de gemeenten het aantal kinderen dat bekend is bij een voorschoolse educatie voorziening, zonder te bepalen of deze deelnemers ook woonachtig zijn in de betreffende gemeente (hierdoor kunnen kinderen van buiten de gemeente meegeteld worden). Het kan ook gaan om kinderen boven de 4 jaar (Baauw et al., 2023).

Er zijn diverse studies (geweest) die op landelijk niveau inzichtelijk proberen te maken wat het bereik van voorschoolse opvang is, waarvan een belangrijke bron het Landelijk Rapport LEA/vve is dat periodiek door de onderwijsinspectie wordt opgesteld. Zij baseren zich op zelfrapportage via een jaarlijkse vragenlijst aan gemeenten. In 2023-2024 is ook gevraagd hoe gemeenten monitoren. Ruim 60% gebruikt hiervoor een extern bureau. Ongeveer 20% heeft een eigen systeem ontwikkeld, de rest volgt het bereik op andere manieren. Circa 60% is tevreden over hun monitoring en het inzicht in het bereik (Onderwijsinspectie, 2024). Redenen waarom een deel van de gemeenten (een kleine 20%) niet positief reageert op externe monitoring zijn onder andere dat monitoringsinformatie vooral cijfers oplevert, maar geen context of achterliggende motieven van ouders (Onderwijsinspectie, 2024). En het feit dat ze met registraties werken, van verschillende partijen Jeugd Gezondheidszorg (JGZ)/GGD, voorscholen, gemeente zelf) die allemaal anders werken, werkt belemmerend. Doorvertaald naar de cijfers die gemeenten hebben geleverd aan de onderwijsinspectie, blijkt dat 59% van de gemeenten een exact bereikpercentage kan geven; 28% moet een inschatting maken en 13% geeft aan het bereikpercentage niet te weten.

Huidig landelijk bereik en oorzaken non-bereik
De laatste inschatting van de onderwijsinspectie (van 2024) is dat gemiddeld landelijk 75% van de doelgroepkinderen bereikt wordt (vergelijkbaar dus met het gemiddelde bereik in de focusgebieden). Zij zien daarnaast dat het bereik de afgelopen drie jaar een dalende trend laat zien (in 2021 lag het bereik nog op 83%). Redenen die door de gemeenten worden aangehaald (in het LEA/vve rapport van de inspectie 2023-2024):

- Een deel van de doelgroepkinderen die niet naar de voorschoolse educatie gaat, gaat al naar een andere vorm van opvang waar geen voorschoolse educatie geboden wordt. Dit kan gaan om een regulier kinderdagverblijf, gastouders of informele opvang, maar ook om bijvoorbeeld een medisch kinderdagverblijf bij specifieke zorgbehoeften.

- Sommige ouders hebben geen belangstelling voor of zijn niet overtuigd van de meerwaarde van de voorschoolse educatie. Ze vinden bijvoorbeeld dat de indicatie niet klopt, dat hun kind te jong is om zoveel dagdelen naar de voorschool te gaan of ze hebben religieuze of culturele redenen waarom zij hun kind niet naar de voorschoolse educatie willen laten gaan.

- Kinderen gaan soms niet vanwege praktische of logistieke overwegingen, zoals beschikbare tijden bij de voorschoolse educatie of de reisafstand er naartoe.
- In sommige gemeenten zijn er wachtlijsten voor de voorschoolse educatie, waardoor doelgroepkinderen niet altijd direct een plekje kunnen krijgen.
- Soms worden ouders ook door financiële redenen weerhouden om hun kind naar een voorschool te sturen.

Deze redenen voor ouders om hun kind niet naar een voorschool te laten gaan, liggen in lijn met die uit eerder onderzoek uit 2021 naar bereik van voorschoolse voorzieningen in het algemeen (dus breder dan alleen voorschoolse educatie) (Buitenhek 2022). In dit onderzoek noemden ouders als belangrijkste overwegingen voor het niet deelnemen aan voorschoolse voorzieningen principiële overwegingen (25%), kosten (12%) en wachtlijsten (10%). Ander onderzoek uit 2012 naar specifiek het bereik van kinderen met een migratieachtergrond bij voor- en vroegschoolse educatie laat dezelfde overwegingen zien, met een aantal interessante nuances en toevoegingen (Driessen et al. 2013). Zo staat in dat rapport dat sommige ouders niet voor voorschoolse educatie kiezen vanuit eigen negatieve ervaringen in het onderwijs, of omdat ze bang zijn dat bezoek aan de voorschoolse educatie ten koste gaat van de ontwikkeling van de moedertaal (anders dan Nederlands) van het kind. Naast inhoudelijke overwegingen van ouders geven gemeenten in de onderwijsinspectie-monitor ook nog aan dat complexe aanmeldprocedures en taalbarrières de toeleiding van doelgroepkinderen bemoeilijken. Hier komt nog bij dat gemeenten niet altijd goed zicht hebben op de effectiviteit van hun toeleidingsactiviteiten en daardoor niet goed weten welke acties al dan niet succesvol zijn en waarom dan.

In de periodieke monitoring van de onderwijsinspectie is bovendien gekeken naar de toeleidingsactiviteiten van gemeenten, oftewel acties die erop gericht zijn om het bereik van doelgroepkinderen te verhogen. Vrijwel alle gemeenten (98%) geven daarbij aan dat toeleiding grotendeels verloopt via de JGZ/GGD, en dat de kinderopvang (87%) als tweede grote toeleider wordt gezien. Daarnaast zet ongeveer de helft van de gemeenten in op informatievoorziening via folders en samenwerking met lokale organisaties zoals bibliotheken. Slechts 60% van de gemeenten is tevreden met hun toeleidingsactiviteiten en een deel wil hier verder op inzetten om hun activiteiten te verbeteren.

Het GOAB ondersteuningstraject (Home | GOAB) heeft recent een handreiking uitgebracht (Baauw et al., 2023) die handvatten biedt voor gemeenten om het bereik van voorschoolse educatie te vergroten. Deze handreiking introduceert daartoe de vijf b's. Deze vijf illustreren de overwegingen die bij ouders meespelen in het al dan niet kiezen voor voorschoolse educatie:

- Beschikbaar: er dienen voldoende beschikbare locaties voor voorschoolse educatie in de gemeente te zijn (zonder wachtlijsten).
- Betaalbaar: voor sommige ouders is voorschoolse educatie te duur en/of is het niet helder dat hun eigen bijdrage relatief laag is. Gemeenten kunnen hierin een rol pakken, zowel in voorlichting als in financiële tegemoetkoming.
- Bereikbaar: als ouders een locatie voor voorschoolse educatie te ver vinden of niet op een geschikte plek, vormt dit een drempel voor deelname. Gemeenten kunnen deze mogelijk wegnemen door nieuwe locaties te openen.
- Begrijpelijk: niet alle ouders begrijpen de meerwaarde van voorschoolse educatie. Dit kan onder andere te maken hebben met verschillen in een taal- of culturele achtergrond en met het stigma van 'probleemkind' dat rond de term indicatie kan hangen. Gemeenten kunnen hier met name in hun communicatie een rol in pakken, met bijvoorbeeld communicatiemateriaal in verschillende talen en het actief promoten van voorschoolse educatie.

- Bruikbaar: de tijden van voorschoolse educatie sluiten niet altijd aan bij de behoeften van ouders, bijvoorbeeld omdat het niet aansluit op hun werkdagen of omdat het is op de dagen dat ze gebruik maken hele dagopvang, die op een andere locatie is. Ook zijn er ouders die vanuit hun religie of overtuiging de voorschoolse educatie niet passend vinden. In dat laatste geval vraagt het soms extra inspanning om vanuit JGZ, het onderwijs van de betreffende denominatie en soms ook van sleutelfiguren uit bijvoorbeeld kerken of moskeeën.

Naast inzet op deze 5 b's, benadrukt deze handreiking het belang van een 'gesloten cirkel', waarbij alle betrokkenen (ketenpartners en gemeente) goed zicht hebben op indicaties, toeleiding van geïndiceerde kinderen en de daadwerkelijke afname van het aanbod. Desondanks blijkt dat de vertaling van deze inzichten naar de lokale context weerbarstig is en dat focusgebieden nog zoekende zijn naar wat (gegeven hun specifieke omstandigheden en knelpunten) effectief is en daadwerkelijk helpt om het bereik te vergroten. Met deze literatuur in het achterhoofd zijn in de volgende paragrafen de bevindingen van de verdiepende studie naar het Jonge kind uitgewerkt.

5.3.4 Aanpakken en interventies gericht op bereik

In de focusgebieden die aan fase 1 en 2 van de studie hebben deelgenomen, worden uiteenlopende interventies en activiteiten ingezet om het bereik van de voorschoolse educatie te vergroten. Hoewel een deel van deze interventies het vergroten van het bereik als primair en expliciet doel heeft, dienen de meeste interventies meerdere doelen, zoals het versterken van kansengelijkheid, ouderbetrokkenheid, het activeren van ouders richting werk en het ondersteunen van de brede ontwikkeling van jonge kinderen, waarbij het vergroten van het bereik van de voorschoolse educatie één van de beoogde opbrengsten is. Bovendien zijn er interventies die het bereik van de voorschoolse educatie niet als expliciet doel hebben, maar wel degelijk kunnen bijdragen hieraan. Bijvoorbeeld door het verlagen van drempels voor ouders, het opbouwen van vertrouwen in instanties en het beter laten aansluiten van aanbod bij de leefwereld van gezinnen. Deze bredere en integrale inzet heeft consequenties voor de vormgeving, implementatie en uitvoering van de interventies in de gebieden. Voor de realisatie ervan wordt daarom niet uitsluitend gebruik gemaakt van middelen uit de SPUK KW regeling, maar ook van andere gemeentelijke budgetten en aanvullende programma's die gericht zijn op deze bredere ambities, zoals het programma School & Omgeving.

De gekozen aanpakken zijn veelal gebaseerd op de gedeelde interventielogica dat het vergroten van het bereik van de voorschoolse educatie niet los gezien kan worden van het wegnemen van belemmeringen op verschillende niveaus. Dit betekent onder meer dat naast de 'standaard' toeleidingstrajecten vanuit de JGZ ook wordt gewerkt aan thema's zoals bekendheid met en vertrouwen in het aanbod, praktische toegankelijkheid van het aanbod en het versterken van 'randvoorwaarden' voor ouders en kinderen, bijvoorbeeld het versterken van het sociale netwerk en de sociale positie van gezinnen. Deze aangrenzende activiteiten worden dus niet alleen ingezet voor bredere gezinsdoelen, maar dragen ook al dan niet indirect bij aan het vergroten van het bereik en de bruikbaarheid van het voorschoolse educatie aanbod, doordat drempels voor deelname verlaagd worden.

In vrijwel alle focusgebieden komen vergelijkbare doelen en interventies terug, zij het in verschillende vormen en combinaties. Zo wordt er ingezet op gerichte toeleiding via peuter- of toeleidingsconsulenten, wijkgerichte communicatie en sleutelfiguren, het beter afstemmen van het aanbod van voorschoolse educatie op de behoeften van ouders, en het verbeteren van samenwerking en afstemming tussen betrokken partijen. Ook aangrenzende inzet als oudervaardigheden versterken of armoedebestrijding draagt, zoals hierboven al benoemd, bij aan het bereik, net als de drempels verlagen door deelname beter te laten passen bij de leefwereld van gezinnen. In meerdere gebieden worden voorschoolse educatie interventies gecombineerd. In de tabel hierna staat een overzicht van de ingezette interventies en activiteiten per strategie, inclusief de beoogde doelen en onderliggende logica.

Specifiek gericht op bereik voorschoolse educatie			
Interventie of aanpak	**Focusgebied**	**Activiteiten, o.a.**	**Doelen, o.a.**
Intensivering toeleidingstrajecten	• Amsterdam Nieuw-West • Roosendaal Ring • Rotterdam-Zuid • Schiedam Nieuwland en Oost • Heerlen-Noord • Nieuwegein Centrale As • Utrecht Overvecht • Leeuwarden Oost • Breda-Noord	• Inzet peuterconsulent • Outreachende en laagdrempelige huisbezoeken • Intensievere, persoonlijke begeleiding bij inschrijving voorschoolse educatie (o.a. meer contactmomenten) • Inzet expertise jeugdverpleegkundige • Inzet gespecialiseerde toeleidingsconsulent • Inzet wervingsteam • Vervroegde (voor peuterleeftijd) toeleiding en waar passend, latere indicatiestelling voor gerichte toeleiding	• Structureel bereik voorschoolse educatie verhogen naar minstens 80-90%; kloof verkleinen tussen indicatiestelling en daadwerkelijke plaatsing • Verbeteren ondersteuning en toeleiding naar voorschoolse educatie versimpelen voor ouders die indicatie hebben ontvangen, maar zich nog niet hebben aangemeld • Ondersteuning beter laten aansluiten bij behoeften van ouders, die o.a. vastlopen op administratie, taal en/of wantrouwen
Uitbreiden aanbod voorschoolse educatie	• Zaandam-Oost • Schiedam Nieuwland en Oost • Utrecht Overvecht • Rotterdam-Zuid • Breda-Noord • Heerlen-Noord	• Combineren met andersoortig aanbod, vaak gericht op taalontwikkeling of met een wijkgerichte insteek, o.a. sport, cultuur • Start voorschoolse educatie vanaf jongere leeftijd (bijv. 2 jaar i.p.v. 2,5 jaar) • Inzet extra middelen op voorschoolse educatie locaties in wijken met hoge achterstandsscores	• Ontwikkelmogelijkheden kinderen, leer- en taalachterstanden te verkleinen door eerder te starten met stimulering en ontwikkeling • Vergroten aantrekkelijkheid en toegankelijkheid van voorschoolse educatie aanbod • Betere aansluiting tussen thuis, voorschoolse educatie en basisonderwijs
Beeldvorming en bekendheid voorschoolse educatie	• Roosendaal Ring • Rotterdam-Zuid • Schiedam Nieuwland en Oost • Utrecht Overvecht • Heerlen-Noord • Nieuwegein Centrale As • Zaandam-Oost • Breda-Noord	• Wijkgerichte (communicatie) trajecten om doelgroepen te bereiken (bijv. aanwezigheid bij vindplaatsen ouders, zoals oudercafés) • Inzet informele sleutelfiguren (o.a. om van ouder-tot-ouder te informeren over voorschoolse educatie) • Communicatiecampagnes gericht op ouders • Positieve framing van voorschoolse educatie als 'extra kans' i.p.v. doelgroepvoorziening • Meertalige en begrijpelijke informatievoorziening	• Wantrouwen in instanties en schaamte wegnemen • Bekendheid met voorschoolse educatie vergroten onder ouders die hier niet vanzelfsprekend bekend mee zijn of minder in beeld zijn • Normaliseren van deelname voorschoolse educatie binnen wijk
Betaalbaarheid opvang verbeteren	• Amsterdam Nieuw-West • Leeuwarden Oost • Roosendaal Ring • Rotterdam-Zuid • Schiedam Oost • Heerlen-Noord • Breda-Noord	• Gratis voorschoolse educatie gehele focusgebied • Gratis voorschoolse educatie voor meest kwetsbare gezinnen • Afschaffen of compenseren van ouderbijdrage voor gezinnen met laag inkomen	• Drempels wegnemen voor (financieel) meest kwetsbare inwoners • Voorkomen dat kinderen met indicatie voortijdig stoppen of niet starten
Aangrenzende inzet			
Interventie of aanpak	**Focusgebied**	**Activiteiten, o.a.**	**Doelen, o.a.**
Gezinsgericht aanbod	• Zaandam-Oost • Schiedam Nieuwland en Oost • Heerlen-Noord • Utrecht Overvecht • Leeuwarden Oost • Breda-Noord	• Laagdrempelige ouder-kindactiviteiten (zoals het programma Spel aan Huis) • Inzet sleutelfiguren/vrijwilligers/ouders (o.a. met ervaringskennis) • Ontwikkelen oudervaardigheden • Bieden van bredere ondersteuning op het gebied van welzijn, armoede/schulden en/of sociale isolatie van ouders • Huisbezoeken door pedagogisch professionals	• Aanbod beter laten aansluiten bij behoeften • Vertrouwen opbouwen bij gezinnen die afstand ervaren tot formele instanties • Ouderbetrokkenheid vergroten en versterken, onder andere als basis voor deelname aan voorschoolse educatie

Datagedreven werken	• Zaandam-Oost
	• Rotterdam-Zuid
	• Schiedam Nieuwland en Oost
	• Nieuwegein Centrale As
	• Breda-Noord
		• Eigen vorm van monitoren/onderzoek om o.a.:
		  ○ Trends in bereik voorschoolse educatie te monitoren (ook op wijkniveau)
		  ○ Behoeften en problematiek gezinnen in beeld krijgen
		  ○ Grip te krijgen op nog niet bereikte gezinnen/doelgroepen
		  ○ Populatie segmentatie
			• Inzicht in bereik en nog niet bereikte gezinnen/doelgroepen
			• Aanbod beter laten aansluiten bij behoeften doelgroepen
			• Verbetering integrale samenwerking
			• Meer gericht kunnen bijsturen van beleid en uitvoering

Integrale verwijzingslijn bv. vanaf zwangerschap naar voorschoolse educatie	• Zaandam-Oost • Schiedam Nieuwland en Oost • Utrecht Overvecht • Breda-Noord	• Integrale doorverwijzing of doorverwijssysteem voorschoolse educatie (o.a. met directe overdracht tussen professionals, minder persoonsafhankelijk en minder regelverantwoordelijkheid bij ouders) • Vroege signalering en toeleiding • Meerdere vaste weegmomenten	• Klantreis versimpelen en vergemakkelijken voor ouders • Fragmentatie in keten en bij gemeente verminderen • Bereiken 'moeilijke' doelgroep • Creëren van continuïteit en samenhang in ondersteuning richting ve
Verbetering integrale samenwerking	Alle gebieden zetten hier in verschillende mate en op verschillende wijzen op in	• Betrokken partijen brengen het complexe systeem rondom Jonge kind in kaart • Structurele integrale overlegvormen (o.a. afstemmingsoverleggen en/of intervisies) • Heldere rolverdeling in toeleiding en opvolging • Korte lijnen tussen uitvoerende professionals	• Klantreis versimpelen/vergemakkelijken voor ouders • Fragmentatie in keten en bij gemeente verminderen • Bereik en behoud van kinderen in ve versterken

5.3.5 Integrale samenwerking

De aanpak om het bereik van voorschoolse educatie te vergroten, vraagt om samenwerking tussen organisaties uit verschillende domeinen. De ervaring in de focusgebieden in fase 1 en 2 laat zien dat dit ook in de praktijk zo wordt ingevuld. Gezien de breedte van de ingezette strategieën en activiteiten, zijn er tal van organisaties uit zowel het zorg-, sociaal als onderwijsdomein in meer of mindere mate betrokken bij het vergroten van het bereik. Deze brede ketensamenwerking wijst op het gedeelde besef dat het bereik niet los kan worden gezien van andere gezinsvragen, noch van het vertrouwen van ouders in het systeem als geheel.

Samenwerking met formele partners
In de onderzochte focusgebieden wordt er zowel samengewerkt met het zorgdomein als met het sociaal domein. Binnen het zorgdomein spelen onder meer de GGD en JGZ, consultatiebureaus, kraamzorgorganisaties, jeugdartsen en jeugdverpleegkundigen een centrale rol. Zij zijn doorgaans verantwoordelijk voor het signaleren van ontwikkelrisico's, het wegen van de indicatie en het eerste contact met ouders. In de focusgebieden uit fase 2 van het onderzoek zien we dat deze toeleiding in Breda-Noord grotendeels centraal vanuit de JGZ/GGD gebeurt, met vaste wegingsmomenten in de eerste levensjaren. In Nieuwegein is hiervoor een speciaal aangestelde, met SPUK middelen gefinancierde toeleidingsconsulent actief, die fungeert als vaste schakel tussen ouders, kinderopvang, JGZ en andere partners. In Heerlen-Noord wordt deze rol meer verspreid ingevuld, onder meer door jeugdverpleegkundigen en wervingsteams. Daarnaast zijn in meerdere gebieden jeugdverpleegkundigen gekoppeld aan specifieke voorscholen of wijken en nemen zij deel aan vaste zorg- of casus-overleggen. Dit zorgt voor korte lijnen tussen signalering, toeleiding en opvolging. Ook helpt het om sneller zicht te krijgen op non-bereik. Een jeugdverpleegkundige vertelt:

> "In mijn team hebben we goed zicht op de voorscholen en we hebben elke zes tot acht weken zorgoverleggen op de scholen, waar de kinderen worden besproken. Daardoor hebben we goed zicht op non-bereik of bijvoorbeeld niet verschijnen van een kind. Als kinderen niet verschijnen, komt dat altijd terug in het overleg. Dan gaan wij ermee aan de slag, door met ouders te bespreken wat er speelt."

Binnen het sociale domein zijn kinderopvangorganisaties en aanbieders van voorschoolse educatie belangrijke samenwerkingspartners in de focusgebieden. Zij zijn immers verantwoordelijk voor de uitvoering van het aanbod, de plaatsing van kinderen en het contact met ouders gedurende het traject. Ook zijn basisscholen betrokken, met name in de overgang van voorschool naar basisschool en bij het signaleren van jongere broertjes en zusjes die mogelijk in aanmerking komen voor voorschoolse educatie. In diverse gebieden is genoemd dat deze samenwerking verschilt per locatie en school en dat niet overal dezelfde mate van afstemming bestaat.

Naast deze kernpartners zijn er in de focusgebieden ook andere partijen betrokken, waaronder gemeenten (beleid en coördinatie), welzijnsorganisaties, wijk- en buurtteams, bibliotheken en lokale stichtingen. De gemeente vervult vooral een faciliterende en coördinerende rol, bijvoorbeeld via NPLV programmabureaus, financiering en het bijeenbrengen van partners vanuit verschillende domeinen om fragmentatie in het systeem te verminderen. Welzijnsorganisaties, wijk- en buurtteams en bibliotheken voorzien met name in het leggen van laagdrempelig contact met ouders en het bereiken van gezinnen die minder snel via bovengenoemde formele kanalen in beeld komen. Zij zijn namelijk ook beschikbaar voor bredere vragen rondom welzijn, taal of armoede. Juist doordat deze partijen niet primair insteken op voorschoolse educatie, fungeren zij regelmatig als brug richting voorschoolse voorzieningen.

Samenwerking met informele partners en ouders
Naast de formele ketensamenwerking wordt er in verschillende focusgebieden samengewerkt met informele partners en ouders om het bereik van de voorschoolse educatie te vergroten. Het gaat daarbij om vrijwilligers, sleutelfiguren en ouders met ervaringskennis die dicht bij de leefwereld van gezinnen

staan en daardoor kunnen helpen om drempels richting de voorschoolse educatie te verlagen. In de paragraaf 'Werkzame elementen' gaan we hier nader op in. De inzet van deze informele netwerken richt zich doorgaans minder op formele stappen als indicatie en inschrijving, maar juist meer op vertrouwen, herkenning en het normaliseren van deelname van ouders en hun kinderen aan voorzieningen. In Heerlen-Noord wordt deze rol bijvoorbeeld ingevuld door zogenoemde Ooievaarmoeders: moeders uit de wijk die zelf ervaring hebben met ondersteuning en die actief zijn op laagdrempelige ontmoetingsplekken, zoals Sjpruutcafés (mamacafés). Zij leggen de eerste contacten met ouders. Een jeugdconsulent in Heerlen-Noord beschrijft hun rol als volgt:

> "Ooievaarmoeders zijn moeders die vanuit welke hoedanigheid dan ook iets voor anderen willen betekenen. Ze draaien mee in een Sjpruutcafé, gaan in gesprek met andere ouders en kunnen toeleiden als de drempel te hoog is."

Ook in Breda-Noord wordt er samengewerkt met informele partners als taalmaatjes en verschillende vrijwilligersinitiatieven. Deze inzet is niet uitsluitend gericht op toeleiding naar voorschoolse educatie, maar in bredere zin gericht op het doorbreken van sociaal isolement en het versterken van het netwerk van ouders. Een medewerker van Team Toeleiding (vanuit een zorg- en welzijnsorganisatie) vertelt:

> "Wat we bijvoorbeeld zien, is dat sommige ouders, met name moeders, geïsoleerd leven en weinig contact hebben. Dan proberen we hen te helpen om in contact te komen in de wijk, via samenwerkingspartners zoals taalmaatjes, de taalschool of activiteiten in buurthuizen."

Ervaringen met en doorontwikkeling van integrale samenwerking

De ervaringen in de focusgebieden met deze integrale samenwerking, die onder andere door de SPUK KW gefaciliteerd wordt, maar ook in het algemeen plaatsvindt in het sociaal domein, zijn over het algemeen gemengd en vaak contextafhankelijk. In vrijwel alle focusgebieden benadrukken de geïnterviewden dat integrale samenwerking noodzakelijk is om het bereik te vergroten, omdat geen enkele partij dit zelfstandig kan realiseren. Het feit dat verschillende domeinen elkaar beter weten te vinden en dat ze werken aan een gezamenlijke, integrale aanpak wordt dan ook als positief ervaren. Zeker in gebieden met een kleine schaal, waar al langer samenwerkingsverbanden bestonden, loopt de integrale samenwerking soepel, mede door de korte lijntjes. Tegelijkertijd geven geïnterviewden aan dat dergelijke samenwerking vraagt om voortdurende afstemming, mede doordat partners verschillende taken, verantwoordelijkheden en perspectieven hebben. De projectleider Jonge kind van een Programmabureau zegt:

> "Aan de voorkant zijn afspraken gemaakt over wat we willen doen, in de alliantie is dat goedgekeurd. Wat we nu merken is dat bepaalde zaken niet uitgevoerd kunnen worden door allerlei redenen. Bijvoorbeeld omdat de samenwerking met de gemeente toch anders loopt, omdat zij toch bepaalde dingen niet financieren door bezuinigingen, JGZ wil toch geen informatie delen. Ruimtes vinden is een probleem, dan kijkt iedereen naar de peuteropvang. Terwijl, alliantiepartners zouden daar ook zaken in aanleveren. Nu zitten we dus volop in het gesprekken voeren, in het kijken wat er mogelijk is, kijken of de neuzen nu daadwerkelijk dezelfde kant op staan."

In de focusgebieden, wat vaak grotere gebieden of gebieden met een kwetsbaardere sociale infrastructuur zijn, blijkt het soms een uitdaging om alle betrokken organisaties structureel aangehaakt te houden en om informatie goed uit te wisselen tussen de partners. Ook noemen de geïnterviewden dat samenwerking niet altijd vanzelfsprekend is en gevoelig kan zijn voor personele wisselingen en verschillen in werkwijze tussen organisaties:

> "Integrale afstemming hoort niet bij de kerntaken van uitvoerende professionals, dus als één van de poppetjes wisselt, moet je weer relaties opbouwen om ervoor te zorgen dat die afstemming weer opgepakt wordt." En: "Het is soms echt zoeken naar wie waarvoor verantwoordelijk is. Zeker als er meerdere organisaties bij betrokken zijn."

Dit maakt dat samenwerking in sommige perioden intensiever en in andere perioden kwetsbaarder is.

Op het gebied van informele samenwerkingspartners, wordt in de focusgebieden ervaren dat zij vooral een waardevolle aanvulling zijn op formele toeleiding wanneer er expliciete afspraken zijn over hun rol, grenzen en verantwoordelijkheden. Deze informele partners kunnen immers ouders bereiken die minder snel afkomen op gemeentelijke of professionele voorzieningen of zelfs helemaal buiten beeld blijven. Verschillende geïnterviewden benadrukken het belang van duidelijke begrenzing in deze samenwerking. Informele partners kunnen ondersteunen en toeleiden, maar moeten niet in de positie terechtkomen waar zij structurele professionele taken overnemen. Zoals deze informele partner aangeeft:

> "We zijn een stukje in de schakel, maar we moeten daar ook geen groter stuk in hebben. Soms merk ik dat er taken bij vrijwilligers worden neergelegd waarvan ik denk: dat zijn taken van professionals."

Verschillende focusgebieden zien ontwikkelkansen voor (meer, betere) integrale samenwerking. Geïnterviewden uit verschillende focusgebieden geven aan dat bepaalde partijen nog onvoldoende aangesloten zijn bij de aanpak, terwijl zij mogelijk (ook) een relevante rol kunnen spelen in vroegsignalering en toeleiding. Als voorbeelden noemen ze basisscholen, huisartsen, woningcorporaties en gastouders. Ook de inzet van informele netwerken en vrijwilligers vraagt volgens sommigen om doorontwikkeling, met name in gevallen waarin de samenwerking vraagt om nauwe afstemming in rol- en taakverdeling. Eén van de gebieden benoemde dat zij nog veel onbenutte kansen zien in het aanhaken van informele partners in hun gebied, omdat deze samenwerking tot dusver beperkt is.

De ervaringen met integrale samenwerking rondom het bereik van de voorschoolse educatie zijn kortom wisselend. Dat neemt echter niet weg dat in de sommige focusgebieden de integrale samenwerking al stevig staat. Daar zijn centrale coördinatoren aangesteld die fungeren als spil in het web. Dit blijkt ook uit de volgende citaten van mensen die samenwerken met een coördinator:

> "De contacten zijn nauw. We zien elkaar op regelmatige basis", "Zij [coördinator] is eigenlijk de spil tussen ons en alle andere netwerkpartners die met vroeg- en voorschoolse educatie te maken hebben. Zij is de naam vanuit de GGD, samen met natuurlijk nog mijn leidinggevende en andere mensen van de GGD die daar organisatorisch mee te maken hebben."
> En: "Alle nieuwe informatie die nodig is op de werkvloer krijgen we via onze coördinator en we worden gefaciliteerd in materiaal."

In de volgende paragrafen verdiepen we het beeld over de uitvoeringspraktijk door in te gaan op wat werkt: de ervaren effecten rondom bereik en oorzaken van non-bereik, en op de factoren die de aanpak (en de samenwerking daarin) bevorderen of juist belemmeren.

5.3.6 Ervaren effecten

Centraal in de verdiepende studie naar het bereik van voorschoolse educatie staat het bereik van de doelgroepen. In deze paragraaf staan we stil bij de ervaren effecten van de interventies die bijdragen aan het vergroten van het bereik in de drie focusgebieden die meededen in fase 2. Zoals eerder al kort is benoemd, zijn de doelstellingen van de ingezette interventies vaak breder geformuleerd dan alleen 'vergroten bereik voorschoolse educatie' of is een interventie juist niet expliciet gericht op het vergroten van dit bereik, maar dragen de opbrengsten van deze interventie hier wel indirect aan bij. Sommige geïnterviewden gaven aan dat zij het lastig vinden om te spreken van *directe* effecten op het bereik, als gevolg van het huidige interventieaanbod. Het gaat dan vooral om samenhangende aanwijzingen uit de praktijk die erop wijzen dat het aanbod naar verwachting bijdraagt aan een hoog bereik of het inmiddels beter kunnen bereiken van ouders, onder meer doordat gezinnen eerder worden bereikt, intensiever worden begeleid en minder snel uit beeld raken.

Mate van zicht op bereik
Om überhaupt iets te kunnen zeggen over het bereik van voorschoolse educatie, welke doelgroepen wel en niet bereikt worden en wat mogelijke oorzaken van non-bereik zijn, is goed zicht op het bereik belangrijk. Maar in de onderzochte focusgebieden in fase 1 en 2 blijkt dat het zicht hierop erg wisselend is. In sommige gebieden is er een relatief scherp en actueel beeld, bijvoorbeeld doordat de toeleiding, monitoring en/of opvolging specifiek belegd zijn bij bepaalde organisaties. Hierdoor is er vrij structureel zicht op instroom en non-bereik. Toch ontbreekt ook hier in sommige gevallen vooralsnog het inzicht in bereik op wijkniveau, waardoor bijvoorbeeld minder duidelijk is *welke* doelgroepen wel en minder goed bereikt worden. In andere gebieden is het algehele zicht op bereik beperkter en meer versnipperd. Het leunt in dat geval sterker op individuele professionals en incidentele uitwisseling van informatie.

Huidig bereik
Ook in de drie focusgebieden uit fase 2 van deze studie (Breda-Noord, Heerlen-Noord en Nieuwegein Centrale As), is het beeld wisselend. Over het algemeen geven de geïnterviewden aan dat het bereik goed is en dat het in veel gevallen lukt om ouders te informeren, mee te nemen en enthousiasmeren voor voorschoolse educatie. In één van de gebieden is het bereik stabiel zeer hoog (circa 96%). Zij verbinden dit hoge bereik aan een vroege toeleiding en sterke ketenaanpak. In het tweede gebied is het bereik in de afgelopen periode sterk gestegen (van circa 70% naar circa 95%). Meerdere geïnterviewden geven aan dat het bereik duidelijk is verbeterd sinds de met SPUK-gefinancierde middelen functie van toeleidingsconsulent is ingevuld. Deze aanbieder van voorschoolse educatie zegt daarover:

> "Sinds we de toeleidingsconsulent hebben, gaat het veel beter."

De toeleidingsconsulent geeft zelf aan:

> "Van de 117 indicaties zijn er 111 bereikt. Iedereen staat verder op een wachtlijst of is al begonnen. Iedereen is in ieder geval bij ons in beeld, dat is echt top."

Dit wordt ervaren als een belangrijke verbetering in het zicht op en het daadwerkelijk bereiken van gezinnen. Dankzij de verbeterde samenwerking tussen partners heeft 80% tot 90% van de kinderen met een indicatie nu een plek bij een van de grootste aanbieders van voorschoolse educatie. Het derde gebied kent een meer wisselend en lager bereik (naar redelijke schatting is dit 70%), maar een peuterconsulent concludeert wel:

> "Over het algemeen lukt het behoorlijk goed om ouders te overtuigen en te enthousiasmeren, zodra je in contact komt met ouders."

Hoewel exacte cijfers ontbreken, wijzen geïnterviewden in dit gebied op de belangrijke rol van informele vindplaatsen. Ongeveer de helft van de ouders die bijvoorbeeld mamacafés bezoeken, kiest daarna voor deelname aan de peuteropvang en voorschoolse educatie.

Oorzaken van non-bereik
Het is ook interessant om te kijken naar het non-bereik in de verschillende gebieden. Dit is immers de groep die in het ideale geval wel bereikt zou worden, maar momenteel niet of onvoldoende in beeld is. Maar vrijwel alle geïnterviewden vinden het moeilijk om eenduidig aan te geven welke doelgroepen op dit moment wel en niet bereikt worden. Duidelijk werd wel dat doelgroepen die in het ene gebied beter bereikt worden, in een ander gebied juist kunnen behoren tot groepen die nog onvoldoende bereikt worden. De uitspraken hierover zijn echter in alle gevallen gebaseerd op subjectieve inschattingen van de geïnterviewden. Om deze reden kiezen we ervoor om hier niet zozeer specifieke doelgroepen te benoemen, maar te kijken naar mogelijke of ervaren oorzaken van non-bereik, waaronder de beweegredenen van ouders.

Non-bereik is volgens de geïnterviewden vrijwel nooit het gevolg van één specifieke oorzaak of reden. In de meeste situaties gaat het volgens hen om een samenloop van omstandigheden die bepalen of ouders hun kind (tijdig) aanmelden voor de voorschoolse educatie en het er ook daadwerkelijk naartoe brengen.

Zoals ook al eerder genoemd, hangen deze oorzaken samen met structurele, organisatorische en systeem gerelateerde factoren aan de aanbodkant, en met beweegredenen en overwegingen van ouders. We lichten de samenhangende omstandigheden hieronder toe:

1. Complexiteit van procedures en administratieve eisen

In alle gebieden wijzen de geïnterviewden nadrukkelijk op de complexiteit van het toeleidings- en inschrijfproces als oorzaak voor non-bereik, omdat dit grotendeels digitaal is en uit verschillende stappen bestaat. Ouders moeten formulieren invullen, hun inkomensgegevens aanleveren (na de indicatie, om de eigen bijdrage te bepalen, bijvoorbeeld via DigiD of de Belastingdienst) en overeenkomsten digitaal ondertekenen. Dergelijke stappen leiden in de praktijk echter regelmatig tot uitval of vertraging in het aanmeldingsproces voor de voorschoolse educatie en dat zorgt ervoor dat kinderen met een indicatie wel in beeld komen, maar niet altijd tijdig en daadwerkelijk starten.

2. Belemmeringen rondom taal, laaggeletterdheid en digitale vaardigheden

In alle drie de gebieden wordt het non-bereik eveneens in verband gebracht met taalproblemen, laaggeletterdheid en beperkte digitale vaardigheden van ouders. Dit betreft zowel anderstalige als Nederlandstalige ouders met beperkte lees- en schrijfvaardigheden. De geïnterviewden benoemden soms ook dat angst of schaamte speelt bij laaggeletterde ouders, waardoor die minder snel om hulp vragen en informatie vermijden, mede in het licht van eerdere negatieve ervaringen met bijvoorbeeld toeslagen. Dit zorgt ervoor dat ouders niet altijd zelfstandig door het aanmeldingsproces heen komen, terwijl dit proces hier wel op is ingericht.

3. Beperkte bereikbaarheid van ouders en uitwisseling van informatie

Dit gaat over praktische problemen in het daadwerkelijk bereiken van ouders. Zo werd benoemd dat contactgegevens niet altijd kloppen, dat ouders niet reageren op mails of telefoontjes, dat ouders afspraken soms vergeten of niet nakomen en dat AVG-afspraken het delen van gegevens kunnen beperken. Hier komt bij dat niet alle ouders het consultatiebureau bezoeken, waardoor zij volledig uit beeld kunnen raken en niet eens terechtkomen in een toeleidingsproces. Non-bereik ontstaat hier dus vooral doordat contactmomenten ontbreken of mislukken.

4. Praktische onhaalbaarheid door context van het gezin

Geïnterviewden noemen dat non-bereik soms het gevolg is van de praktische organisatie van het dagelijks leven in gezinnen met een hogere belasting. Dit hangt deels samen met het punt hiervoor. Grote gezinnen, complexe thuissituaties en moeders met meerdere jonge kinderen en een sociaal isolement zijn omstandigheden die het plannen en nakomen van afspraken bemoeilijken. In het verlengde hiervan noemden geïnterviewden dat vaste eisen vanuit de voorschoolse educatie (zoals vier dagdelen per week of zestien uur deelname per week) in sommige situaties niet haalbaar zijn voor een gezin, bijvoorbeeld door werk, zorgtaken of vervoer. Deze gezinnen willen dus misschien wel voorschoolse educatie voor hun kind, maar dat lukt alleen als er maatwerk mogelijk is.

5. Belemmeringen rondom capaciteit, tijd en organisatie van toeleiding

Geïnterviewden geven tot slot aan dat de organisatie en capaciteit van de toeleiding zelf een rol speelt in het non-bereik. Zo kunnen beschikbare uren voor werving en toeleiding beperkt zijn, waardoor intensieve opvolging en ondersteuning van ouders niet altijd mogelijk is.

Deze vijf oorzaken laten zien dat non-bereik lang niet altijd het gevolg is van een bewuste afwijzing van ouders. Maar vanzelfsprekend kúnnen er wel persoonlijke beweegredenen van ouders meespelen, die maken dat ouders hun kind al dan niet aanmelden voor de voorschool. In de besproken literatuur is door Baauw en collega's (2023) een onderscheid gemaakt naar vijf B's (bereikbaar, betaalbaar, begrijpelijk, bruikbaar en beschikbaar) die deze overwegingen van ouders illustreren. In onderstaand overzicht is

weergegeven hoe elke B een rol speelt in de drie focusgebieden. We zien dat dit aansluit bij de inzichten uit de literatuur.

Overwegingen van ouders rondom:	**Voorbeelden uit focusgebieden (Breda-Noord, Heerlen-Noord, Nieuwegein Centrale As)**
Begrijpelijkheid (gaat over of ouders het nut, doel of meerwaarde van voorschoolse educatie begrijpen)	▪ Ouders kennen het concept voorschoolse educatie soms niet (met name anderstalige ouders of nieuwkomers); ▪ Verschil tussen peuteropvang, kinderopvang en voorschoolse educatie is niet altijd duidelijk voor ouders (en meerwaarde voorschoolse educatie dus ook niet); ▪ Sommige ouders vinden hun kind nog te jong wanneer toeleiding vóór 2 jaar plaatsvindt en zien de meerwaarde pas later (rond 3 jaar); ▪ De term 'indicatie' kan onzekerheid of schuldgevoel oproepen; ▪ Er is soms schaamte rondom taalachterstand of hulpvragen, waardoor ouders uitstellen of afhouden.
Bereikbaarheid (gaat over de praktische toegankelijkheid van locaties en het kunnen brengen/halen van de kinderen)	▪ Afstand tot locaties vormt soms een drempel, vooral als ouders geen auto hebben, of meerdere kinderen; ▪ In gezinnen met meerdere kinderen is het combineren van haal- en brengtijden (basisschool, opvang) soms complex, vooral als locaties niet dicht bij elkaar liggen; ▪ Ontbreken van vervoersmiddelen en -mogelijkheden (zoals kinderwagen of ov-kaart) veroorzaakt onregelmatige aanwezigheid op de voorschool; ▪ Sommige ouders willen alleen een plek op één specifieke locatie, waardoor zij op een wachtlijst komen en later starten of afhaken.
Betaalbaarheid (gaat over de kosten en in hoeverre ouders hiermee bekend zijn, denken het te kunnen betalen)	▪ Ouders denken soms onterecht dat voorschoolse educatie duur is en gaan ervan uit dat zij het niet kunnen betalen (daarom is er in verschillende focusgebieden nadrukkelijk aandacht voor communicatie hierover): ook een kleine ouderbijdrage kan als drempel worden ervaren; ▪ Ouders met en zonder recht op kinderopvangtoeslag moeten doorgaans een (kleine) ouderbijdrage betalen, wat voor een deel van de gezinnen toch een drempel vormt (althans dit vermoeden spreken sommige professionals uit); ▪ Ouders haken soms af bij het regelen van de ouderbijdrage of toeslagen, uit angst voor schulden of administratieve gevolgen; ▪ De combinatie van voorschoolse educatie met kinderopvang kan leiden tot oplopende kosten, wat voor sommige ouders reden is om van voorschoolse educatie af te zien.
Beschikbaarheid (gaat over of er voldoende plekken en passende uren	▪ Ouders die zich laat inschrijven (bijvoorbeeld rond 3 jaar) lopen tegen wachtlijsten aan en haken soms af; ▪ In sommige situaties is deelname aan alleen mogelijk bij vier dagdelen/zestien uur, wat voor ouders een drempel vormt;

zijn voor ouders)	▪ Sommige ouders hebben behoefte aan ruimere of flexibelere uren dan de voorschoolse educatie aanbiedt, die beter aansluiten op werk; ▪ Ouders schrijven zich soms uitsluitend in voor één populaire locatie; als daar geen plek is, leidt dat tot uitstel of afzien; ▪ Soms nemen expatouders plekken in door deze op te kopen, waardoor minder ruimte voor andere kinderen overblijft.
Bruikbaarheid (gaat over of voorschoolse educatie aansluit bij de leefwereld en behoeften van het gezin)	▪ Sommige ouders vinden hun kind nog te jong en willen dat het "gewoon thuis kind kan zijn"; ▪ Ouders kiezen soms eerder voor gastouderopvang, KDV of familie-oplossingen die beter passen bij hun dagindeling; ▪ In gezinnen waar één ouder thuis is, of waar opa/oma veel zorg bieden, wordt voorschoolse educatie niet altijd als nodig gezien; ▪ In bepaalde culturele contexten past voorschoolse educatie niet vanzelfsprekend binnen het opvoedingsbeeld: peuters horen thuis te blijven, opvoeding gebeurt primair binnen de familie; ▪ Ouders met meerdere kinderen ervaren voorschoolse educatie soms als onhandig in de dagelijkse planning, waardoor het minder bruikbaar wordt; ▪ Digitale complexiteit (DigiD, formulieren, contracten) maakt voorschoolse educatie minder goed bruikbaar voor ouders met lage digitale vaardigheden.
Overig	▪ In een enkel geval wijzen ouders voorschoolse educatie af omwille van religieuze overtuiging of vanwege het ontbreken van een locatie met een specifieke levensbeschouwelijke signatuur (bijv. christelijk); ▪ Sommige ouders kiezen principieel voor thuis opvoeden ("*wij doen dit zelf*") zonder dat dit direct voortkomt uit praktische drempels; ▪ Ook wordt wantrouwen richting overheid of zorgsystemen genoemd, mede op basis van eerdere negatieve ervaringen met toeslagen. Vooral bij ouders die in sociaal isolement zitten, wordt ervaren dat het moeilijk is om vertrouwen op te bouwen.

Overige ervaren effecten van ingezette aanpakken
Naast de directe effecten op het bereik, noemen geïnterviewden ook een aantal indirecte of afgeleide effecten van ingezette aanpakken. Het gaat hierbij om effecten die niet altijd het primaire doel van de interventies vormen, maar die bijdragen aan motivatie, vertrouwen en toeleiding richting voorschoolse educatie, en als zodanig (indirect) ondersteunend zijn aan het vergroten van het bereik. Dit maakt bovendien dat deze effecten niet alleen indirect bijdragen aan het bereik, maar ook relevant zijn vanuit de bredere doelstellingen van de SPUK KW.

Beter functioneren van gezinnen en ouders

Dit is met name een gevolg van interventies gericht op taalstimulering en opvoedondersteuning in de thuissituatie, zoals de interventie Spel aan Huis, taalspelletjes en ouder-kindactiviteiten. Professionals geven aan dat ouders door deze interventies meer taalrijke interactie laten zien in het dagelijks leven en zich zekerder voelen in hun rol als opvoeder. Geïnterviewden benoemen dat ouders hierdoor anders naar

hun eigen rol gaan kijken en meer vertrouwen krijgen in wat zij hun kind kunnen bieden. Deze effecten worden door geïnterviewden gezien als relevant in de bredere doelstelling om ontwikkelingsachterstanden te verkleinen, en dragen er bovendien volgens hen indirect aan bij dat voorschoolse educatie vaker en laagdrempeliger ter sprake komt en ouders meer openstaan voor deelname.

Toename van ouderbetrokkenheid

Door huisbezoeken, warme overdrachten tussen kinderopvang en onderwijs, ouderbijeenkomsten en intensieve communicatie met toeleiders voelen ouders zich volgens geïnterviewden meer betrokken bij het voorschoolse educatie traject rondom hun kind. Zij ervaren meer samenhang tussen verschillende voorzieningen en geven aan dat ze zich serieuzer genomen voelen. In Breda-Noord wordt bijvoorbeeld gewezen op de warme overdracht bij de overgang van kinderopvang naar basisschool, waarbij ouders expliciet worden meegenomen in het gesprek. Dit draagt volgens dit gebied bij aan sterkere relaties tussen ouders, opvang en onderwijs.

Sociale effecten

Geïnterviewden noemen informele ontmoetingsplekken in de wijk als context waarin sociale effecten ontstaan. Ze beschrijven dat ouders elkaar daar ontmoeten, ervaringen uitwisselen en onderlinge steun vinden, bijvoorbeeld in de vorm van moedergroepjes of informele netwerken. Deze sociale verbindingen worden gezien als waardevol, onder meer omdat ze gevoelens van eenzaamheid kunnen verminderen bij ouders met een beperkt netwerk. Deze sociale steun kan volgens geïnterviewden bovendien indirect doorwerken in het vertrouwen van ouders en hun houding tegenover deelname aan de voorschoolse educatie.

Problematiek eerder in beeld

Dit noemen geïnterviewden als effect dankzij de intensievere begeleiding en het frequentere contact met gezinnen. Door huisbezoeken, toeleidingsteams en tussentijdse terugkoppeling tussen professionals worden signalen van taalachterstand, psychosociale problematiek of financiële stress sneller gesignaleerd. Een ouder verwoordt dit als:

> "Het is zo fijn dat er iemand naar mij toekomt die de tijd neemt en alles uitzoekt, in plaats van dat alles snel, snel moet."

Dit vertrouwen verlaagt niet alleen drempels richting voorschoolse educatie, maar ook richting andere vormen van ondersteuning en toekomstige hulpvragen. Hier komt bij dat deze persoonlijke ondersteuning gesprekken creëert die breder zijn dan alleen taal of de voorschool:

> "Taal is niet altijd de hoogste prioriteit voor ouders. Dan ontstaat er een gesprek over andere hulpvragen, waardoor we breder kunnen ondersteunen."

Gezinnen kunnen hierdoor eerder worden doorverwezen naar passend aanbod, zowel binnen als buiten de voorschoolse educatie. In Breda-Noord wordt bovendien genoemd dat er meer toegeleid wordt op armoede. Wanneer er sprake is van armoede, is dit nu meer dan voorheen een reden om te indiceren voor voorschoolse educatie, met als gevolg dat financiële problematiek ook beter zichtbaar wordt binnen de JGZ.

Betere professionele samenwerking

Tot slot wijzen sommige geïnterviewden op effecten op het niveau van professionals en samenwerking. Door structurelere samenwerking tussen pedagogisch medewerkers, gezinsconsulenten en jeugdverpleegkundigen ontstaat volgens hen meer onderling begrip, een opener houding richting ouders en een meer gedeelde manier van werken. Daarnaast noemen ze dat oudergericht werken steeds meer

structureel onderdeel wordt van de werkwijze van deze organisaties. Deze effecten worden gezien als opbrengsten van de gezamenlijke inzet rondom het jonge kind, waarbij het vergroten van het bereik van de voorschoolse educatie onderdeel is van een bredere integrale aanpak.

5.3.7 Werkzame elementen

Op welke wijze dragen de interventies in de focusgebieden bij aan het vergroten van het bereik van de voorschoolse educatie? Wat helpt daarbij en waarom? Uit de interviews in fase 1 en 2 komt een breed en deels overlappend palet aan werkzame elementen naar voren. Hoewel de concrete invulling per gebied kan verschillen, laten de bevindingen zich samenbrengen rondom een aantal samenhangende elementen. We lichten deze hier toe.

1. Persoonlijk, warm, gelijkwaardig en 'niet te formeel' contact

In veel van de focusgebieden lijkt het bereik van voorschoolse educatie vooral te groeien wanneer ouders worden benaderd vanuit persoonlijk, warm en gelijkwaardig contact, dus niet primair als 'cliënt' of 'doelgroep'. Geïnterviewden benadrukken dat het contact met ouders bewust niet te formeel moet worden ingestoken en dat zij proberen aan te sluiten bij ouders als opvoeders met wie eerst verbinding nodig is. Dit gebeurt zowel door professionals als door informele (vrijwilligers)netwerken. Zoals door deze vrijwillige Ooievaarsmoeder:

> "Als moeders daar staan is dit heel belangrijk: we zijn geen hulpverlener, we staan daar echt van moeder tot moeder."

Dit soort contact wordt expliciet tegenover een meer institutionele benadering geplaatst, die ouders als afstandelijk of beoordelend kunnen ervaren. Zo wordt in Heerlen-Noord veel gewerkt met gezinnen die weinig vertrouwen hebben in hulpverlening of al veel instanties hebben meegemaakt. Door contact meer te baseren op gelijkwaardigheid en nabijheid ontstaat ruimte voor openheid. Ouders durven vragen te stellen en ervaren voorschoolse educatie minder als 'iets wat moet' en meer als 'iets wat kan helpen'. Dat kan positief bijdragen aan hun motivatie om te kiezen voor voorschoolse educatie. In deze context benadrukken geïnterviewden ook het belang van vaste contactpersonen (vaste aanwezigen op specifieke locaties of 'vaste' jeugdverpleegkundigen koppelen aan voorschoollocaties) en flexibiliteit (verwachtingen managen, meedenken met ouders).

2. Outreachend werken en inzetten op contact in de leefwereld van gezinnen

Dit is een nauw verwant element, maar wel relevant om te onderscheiden. Deze aanpak komt in alle drie de focusgebieden uit fase 2 van de studie terug. Zo is de toeleiding bewust niet beperkt tot formele contactmomenten, maar zoeken de toeleiders gezinnen actief op om contact te leggen. Huisbezoeken zijn daarbij belangrijk. De toeleidingsconsulent in Nieuwegein licht dit toe:

> "Het liefst plan ik altijd een huisbezoek, ook als de inschrijving nog niet rond is, omdat er meerdere stappen nodig zijn voor zo'n inschrijving. Ik denk dat dat voor 95% lukt. De doelgroep is over het algemeen welwillend en staat open voor hulp."

Deze werkwijze wordt als helpend ervaren, omdat het gesprek met ouders plaatsvindt in de context van het gezin zelf. Dat maakt het mogelijk om enerzijds vertrouwen te creëren (ouders ervaren "deze persoon wil mij helpen") en anderzijds direct zicht te krijgen op praktische of sociale belemmeringen die deelname aan voorschoolse educatie bemoeilijken. Dit vraagt niet alleen om contact te maken in de leefwereld van ouders, maar ook om bij hen aan te sluiten bij ouders (in het verlengde van persoonlijk contact). Geïnterviewden noemen in dit verband ook de meerwaarde van meertalige communicatie en de mogelijkheid om tolken in te zetten.

3. Inzet van informele netwerken en moeder-tot-moeder contact

In Heerlen-Noord is er veelvuldig samenwerking met informele netwerken, in het bijzonder via Ooievaarsmoeders. Deze moeders ondersteunen en leiden andere ouders toe vanuit hun eigen ervaring. Een jeugdconsulent beschrijft ze zo:

> "Ooievaarsmoeders zijn moeders die vanuit welke hoedanigheid dan ook iets voor anderen willen betekenen."

Zij zijn aanwezig op laagdrempelige plekken in de wijk, brengen boxen rond en gaan daarbij informeel in gesprek met ouders over voorzieningen zoals de peuteropvang. De herkenning ('zij is ook moeder') verlaagt de drempel voor ouders met wantrouwen richting professionals. Dit maakt het gesprek over voorschoolse educatie minder beladen en draagt bij aan normalisering van deelname. Ouders kunnen elkaar enthousiasmeren en positieve ervaringen delen, hetgeen drempelverlagend kan werken voor andere ouders. Tegelijkertijd blijkt dat deze informele inzet vooral aanvullend werkt: het opent het gesprek, maar vraagt om goede afstemming met professionals om tot daadwerkelijke toeleiding te komen.

4. Zichtbaarheid in de wijk bij laagdrempelige ontmoetingsplekken

In verschillende focusgebieden fungeren buurthuizen, ouder-kindochtenden, bibliotheken of mamacafés als vindplaats en ontmoetingsplek voor ouders met jonge kinderen. Hier komen ouders zonder verplichting en ontstaat er ruimte om informeel over voorschoolse educatie te spreken. Omdat ouders niet speciaal voor voorschoolse educatie naar deze plekken komen, maar bijvoorbeeld voor ontmoeting, steun of andere activiteiten, wordt voorschoolse educatie onderdeel van hun dagelijks leven. Dit kan weerstand verminderen en vergroot de kans dat ouders zich openstellen voor het idee van voorschoolse educatie. Deze plekken hebben als zodanig vooral een signalerende en normaliserende functie: daadwerkelijke toeleiding vraagt vaak om aanvullende stappen. Desondanks wordt zichtbaarheid en aanwezigheid in de wijk als belangrijke bevorderende factor ervaren. Aanwezig zijn op plekken waar ouders met jonge kinderen zijn en herkenbaar zijn als voorziening in de wijk vormt een belangrijke voorwaarde om überhaupt in gesprek te kunnen komen met ouders. Ouders weten vervolgens op hun beurt vaak beter waar ze moeten zijn en ervaren de voorziening als onderdeel van hun leefomgeving.

5. Praktische ondersteuning van ouders in het toeleidingsproces

Zeer veel geïnterviewden noemen dit element, in combinatie met maatwerk rond de feitelijke haalbaarheid van deelname aan voorschoolse educatie. Uit de interviews blijkt dat bereik niet alleen een kwestie is van motivatie of overtuiging, maar in hoge mate samenhangt met de vraag of deelname concreet uitvoerbaar is voor ouders en of zij het proces kunnen overzien. In Nieuwegein is het inschrijfproces complex: online aanmelding, DigiD, inkomensverklaringen en digitaal ondertekenen vragen veel van ouders. De toeleidingsconsulent vertelt:

> "Ik help om die stappen te zetten. Maar dat zorgt ervoor dat ik soms vijf tot zeven keer bij iemand thuiskom om alleen de inschrijving te voltooien."

Door het proces samen met ouders te doorlopen, wordt het behapbaar en verdwijnt uitval op zogenoemde 'proceduredrempels'. Een aanbieder van voorschoolse educatie weet hoe nuttig dit is:

> "Zij [de toeleidingsconsulent] gaat bij ouders langs en helpt hen stap voor stap: inloggen, gegevens invullen, documenten downloaden. Ze kan het direct samen met de ouder doen en daarna naar ons toesturen. Ik kan het wel telefonisch uitleggen, maar soms begrijpen ouders het gewoon niet. Dan heeft bellen geen zin. Als iemand fysiek aanwezig is, gaat het veel makkelijker."

Elders kunnen ouders direct tijdens het huisbezoek hulp krijgen bij het inschrijven. Het kan ook gaan om praktische ondersteuning bij de uitvoering. Het kan soms immers stuklopen op logistiek: als brengen/halen van kinderen niet haalbaar is, dan kan de inhoudelijke meerwaarde van voorschoolse

educatie moeilijk voldoende gewicht in de schaal leggen. De praktische ondersteuning beperkt zich dus niet tot administratieve handelingen, laat deze toeleidingsconsulent ook zien:

> "Mijn rol is dan vaak praktisch: een fiets regelen via de kringloop, helpen met een buskaart, kijken waar kortingen zijn."

6. Verbeterde toeleiding door centrale regie, vroeg starten, herhalen en actief opvolgen

De bevindingen laten zien dat het bereik van de voorschoolse educatie lijkt toe te nemen wanneer toeleiding niet wordt opgevat als een eenmalig beslismoment, maar als een doorlopend proces. Ouders worden daarbij op verschillende momenten benaderd, ze krijgen de informatie herhaald aangeboden en er is ruimte voor heroverweging. De toeleiding start doorgaans al vroeg, wanneer het kind rond de 1 of 1,5 jaar is.[3] Dit gebeurt niet alleen via expliciete gesprekken, maar ook via bredere, laagdrempelige activiteiten gericht op taal, spel en ouder-kindinteractie. Deze vroege kennismaking kan onbekendheid rondom voorschoolse educatie verkleinen en bijdragen aan vertrouwen en ouderbetrokkenheid. Zoals een geïnterviewde aangeeft:

> "Dat zorgt ervoor dat ouders enthousiast worden en vergroot ouderbetrokkenheid."

Tegelijkertijd erkennen betrokkenen dat ouders bij een vroege introductie vaak nog niet toe zijn aan een directe keuze voor voorschoolse opvang:

> "Op dat moment denken ouders er vaak nog niet echt over na."

Juist daarom wordt herhaling als essentieel gezien. Door het gesprek op verschillende momenten opnieuw te voeren, zonder oordeel, ontstaat ruimte voor ouders om hun afwegingen gaandeweg bij te stellen. Dit leidt er volgens professionals toe dat ouders op een later moment alsnog instappen:

> "Tegen de tijd dat het kindje 3 jaar wordt, zie je dat ouders dan vaak zelf wel weer contact opnemen."

De toeleiding richting de voorschool wordt hiermee nadrukkelijk gezien als proces. Dit erkent dat ouders zich kunnen ontwikkelen in hun denken over opvang en educatie: door het vroeg te introduceren, raakt het idee van voorschoolse educatie vertrouwd voor ouders.

Wat bovendien essentieel lijkt in deze procesmatige benadering, is dat er centrale regie is belegd bij één duidelijke actor die het overzicht bewaart en actief opvolgt. In Nieuwegein wordt de met SPUK middelen gefinancierde toeleidingsconsulent genoemd als één van de belangrijkste succesfactoren. Deze consulent pakt het toeleidingstraject na indicatie actief op, benadert gezinnen en bewaakt de voortgang:

> "Vanaf dat moment start mijn deel van het proces. Ik neem contact op met alle gezinnen, ongeacht of dat strikt noodzakelijk is, om een goed beeld te krijgen van de situatie."

Ook de JGZ speelt in sommige focusgebieden een belangrijke rol in deze centrale regie, met name aan de voorkant van het proces. In Breda-Noord is de toeleiding structureel ingebed in het reguliere JGZ-proces, waardoor gezinnen al kort na geboorte of verhuizing in beeld komen:

> "De toeleiding start eigenlijk al zodra bij de GGD bekend is dat er een kindje is geboren of dat een gezin naar Breda verhuist."

Vaste contactmomenten en geautomatiseerde opvolgstappen zorgen ervoor dat gezinnen niet te vroeg worden vastgezet, maar ook niet uit beeld raken. Doordat toeleiding onderdeel is van het standaardproces,

---

3 Daar waar er in het ene gebied juist vroeger gestart wordt met ve-indicatie, is er in Nieuwegein sinds kort voor gekozen om de werkwijze aan te passen, zodat er geen ve-indicatie wordt afgegeven voor de tweede verjaardag van een kind. Hierdoor beoogt men om zorgvuldiger tot een afweging voor ve te komen. Verwacht wordt dat dit zorgt voor een betere afstemming van indicatie op behoefte en voorkomt dat ve-plekken terechtkomen bij kinderen die eigenlijk iets anders nodig hebben.

worden volgens een geïnterviewde vrijwel alle gezinnen bereikt. Wat hierin ook goed werkt, zijn de geautomatiseerde stappen en acties richting verschillende ketenpartners in het kindvolgsysteem. Dit zorgt voor vaste opvolging, onafhankelijk van ouders of professionals 'die eraan denken'.

Gezamenlijk laten deze bevindingen zien dat het bereik wordt versterkt wanneer toeleiding vroeg start, met een procesmatige inrichting, duidelijke regie en actieve opvolging. Juist de combinatie van herhaling, timing en centrale verantwoordelijkheid blijkt daarin bepalend om non-start en uitval te voorkomen.

7. Enthousiasme, oprechte overtuiging en positieve framing

In meerdere focusgebieden is expliciet benoemd dat het enthousiasme en de overtuiging van professionals een belangrijke rol spelen in het overtuigen van ouders. Professionals geven aan dat zij alleen geloofwaardig kunnen zijn in hun boodschap wanneer zij zelf achter de meerwaarde van voorschoolse educatie staan. Volgens geïnterviewden voelen ouders goed aan of een professional werkelijk gelooft in wat hij of zij vertelt. Enthousiasme en overtuiging versterken daarmee de geloofwaardigheid van de boodschap en kunnen bijdragen aan motivatie bij ouders. Nauw verbonden met dit enthousiasme, is de manier waarop voorschoolse educatie wordt geframed: niet als correctie van tekortkomingen, maar als iets dat bijdraagt aan de ontwikkeling van het kind. In Heerlen-Noord spreken ze om die reden bewust van een 'vve-indicatie' in plaats van 'doelgroepindicatie', omdat dat laatste "*zo heftig overkomt*" en stigmatiserend kan voelen. Ook in Nieuwegein Centrale As benoemt een geïnterviewde dat de toon in de toeleiding is veranderd. Waar ouders eerder benaderd werden vanuit controle of verantwoording, is er nu sprake van een ondersteunende insteek, vertelt deze geïnterviewde:

> "En ik realiseer me nu: de toon is nu ook positief. Anders werden ze gebeld met: 'U heeft een indicatie gehad, maar uw kind is er nog niet. Hoe kan dat?' … Jij hebt juist een positieve ingang: 'Uw kind heeft een vve-indicatie gehad. Ik ga u helpen om uw kind op een goede plek te krijgen."

Deze positieve framing kan voorkomen dat ouders voorschoolse educatie ervaren als een oordeel over hun opvoeding of hun kind. Door deze framing kan de weerstand minder worden en de bereidheid voor deelname aan voorschoolse educatie groter.

8. Sterke integrale samenwerking door heldere criteria en gedeelde visie

Ook organisatorische factoren zijn logischerwijs helpend bij het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie. In enkele gebieden wordt benadrukt dat duidelijke toeleidingscriteria en een gedeelde visie binnen de keten bijdragen aan een consistente boodschap richting ouders. Wanneer professionals vanuit dezelfde uitgangspunten werken, verkleint dit de kans op willekeur, groeit het vertrouwen in de toeleiding en horen ouders eenduidige verhalen. Zo wordt in Breda-Noord de hechte samenwerking tussen gemeente, GGD, kinderopvang, welzijn en bibliotheek genoemd als belangrijk werkzaam element. Professionals spreken expliciet over hun gezamenlijke verantwoordelijkheid:

> "We willen allemaal hetzelfde, namelijk het beste voor het kind en het gezin. Door deze intensieve samenwerking van professionals is ons bereik zo hoog."

De samenwerking is georganiseerd op meerdere niveaus: bestuurlijk, coördinerend en uitvoerend. Door korte lijnen, regelmatige overleggen, structurele afstemming en heldere rolverdeling raakt een gezin niet 'tussen organisaties' kwijt. Ze delen signalen over (mogelijk) non-bereik of uitval sneller en volgen die op, en ze lossen ervaren drempels gezamenlijk op. Hoewel het bereik niet in alle gebieden even hoog is, noemen ze wel overal de korte lijnen tussen partners als belangrijke meerwaarde in het bereiken van ouders.

9. Wegnemen van financiële drempels voor ouders

In verschillende gebieden zijn financiële belemmeringen actief aangepakt, zoals bijvoorbeeld uit deze uitspraak blijkt:

> “We zagen dat ouders afhaakten vanwege de kosten. Daarom hebben we voor de laagste inkomens de ouderbijdrage vrijgesteld.”

Hoewel niet altijd hard te maken in cijfers, wordt dit in de praktijk als helpend ervaren om het bereik te vergroten.

10. Goede monitoring, zicht op bereik en actieve opvolging

Volgens verschillende geïnterviewden maakt monitoring het mogelijk om tijdig bij te sturen en te voorkomen dat non-bereik onopgemerkt blijft. Zoals al eerder genoemd, hebben sommige focusgebieden goed zicht op wie wel en niet bereikt worden, mede door centrale registratie bij één organisatie of regelmatige en periodieke afstemming. In Nieuwegein Centrale As is bereik nadrukkelijk niet gedefinieerd als alleen ‘een startdatum’, maar als daadwerkelijk structureel naar de voorschoolse educatie gaan. Hierdoor wordt uitval of onregelmatige aanwezigheid actief gemonitord en opgevolgd. Dit werkt, omdat het voorkomt dat er verschil bestaat tussen ‘papieren bereik’ en ‘feitelijk bereik’. Door opvolging blijft het gezin in beeld en kan terugval door bijvoorbeeld een verhuizing of veranderende prioriteiten deels worden opgevangen. Meerdere geïnterviewden verbinden de verbeteringen in het bereik bovendien aan het feit dat er nu meer tussenstappen voor professionals in het toeleidingsproces zitten met betere onderlinge afstemming, waardoor eerder zichtbaar wordt waar het stokt.

> “Eigenlijk is de hele monitoring verbeterd doordat we meer tussenstappen hebben. Je bent er op tijd bij, in plaats van pas na vier, vijf maanden of een half jaar.”

Kortom: sturen op bereik is pas mogelijk wanneer tijdig zichtbaar is wie uit beeld raakt of vastloopt. Door betere monitoring kan de toeleiding sneller interveniëren en hoeft ‘herstel’ niet pas laat te gebeuren, met grotere kans op definitieve uitval.

11. Mogelijkheden om breder te kijken naar andere hulpvragen

Hoewel dit in het ene gebied explicieter is benoemd dan in het andere, zien we tot slot terug dat de extra inspanningen om het bereik van de voorschoolse educatie te vergroten, mogelijkheden creëren om breder te kijken naar de omstandigheden in gezinnen. Dat kan de bereidheid van ouders om te kiezen voor voorschoolse educatie vergroten. Deze geïnterviewde verwoordt het zo:

> “Het mooie van SPUK is dat we tien uur per gezin hebben. Daardoor kunnen we ook tijd nemen om ouders op andere gebieden te helpen. Dat is echt een meerwaarde. Vaak merken we dat taal niet de hoogste prioriteit heeft voor ouders. Dan ontstaat er een gesprek over andere hulpvragen, waardoor we breder kunnen ondersteunen.”

Wanneer eerst stress, schulden of praktische obstakels worden verminderd, ontstaat er ruimte om voorschoolse educatie ook te regelen en vol te houden. Dit toont aan dat ‘voorschoolse educatie-bereik’ lang niet altijd een ‘voorschoolse educatie-vraagstuk’ is. Het heeft een bredere benadering nodig, door beter aan te sluiten bij de behoeften en ervaringen van gezinnen.

5.3.8 Knelpunten

De knelpunten die naar boven komen tijdens de studie, hangen vaak samen met de eerder beschreven oorzaken van non-bereik, of ze zijn de logische tegenhanger van de werkzame elementen. Hierbij geldt dat de mate waarin knelpunten spelen sterk per focusgebied verschilt: wat in het ene gebied een belangrijk issue is, is in een ander gebied nauwelijks aan de orde (gedeeltelijk als gevolg van contextuele verschillen, maar ook door verschillen in proces, dat wil zeggen uitdagingen die al eerder opgepakt zijn in het ene gebied en waar andere gebieden van kunnen leren). Onderstaande beschrijving geeft een overkoepelend beeld.

1. **Complexiteit en digitalisering proces beperkt zelfstandigheid ouders**

Veel geïnterviewden noemen dit (en vaak als eerste). Het gaat om de complexiteit van het aanmeld- en inschrijfproces in de focusgebieden. De kaders voor deze processen worden vastgesteld door het Rijk, maar het is aan gemeenten om te bepalen hoe het proces precies uitgewerkt wordt, waarbij dit vrijwel overal een grotendeels gedigitaliseerd proces is. Met name voor ouders die laaggeletterd zijn, de Nederlandse taal onvoldoende beheersen of beperkte digitale vaardigheden hebben, vormt dit een substantiële drempel. Het proces bestaat uit meerdere stappen, waardoor ouders gemakkelijk kunnen vastlopen of afhaken. Sommige ouders zijn nu afhankelijk van outreachende en persoonlijke interventies die hen ondersteunen in het proces. Hiermee vormt de complexiteit van het systeem niet alleen een belemmering voor ouders, maar ook voor professionals en samenwerkingspartners, die extra tijd moeten investeren om gezinnen door het proces heen te leiden.

2. **Organisatorische en ketenbrede kwetsbaarheid in toeleiding en werving**

De kwetsbaarheid zit hem erin dat interventies sterk afhankelijk zijn van correcte en actuele gegevens, voldoende capaciteit bij professionals en een goede afstemming tussen betrokken organisaties. Maar deze randvoorwaarden zijn echter niet altijd op orde, wat het bereiken en vasthouden van gezinnen bemoeilijkt. Zo benoemen verschillende geïnterviewden dat onjuiste of onvolledige contactgegevens ertoe leiden dat gezinnen met een indicatie niet (tijdig) in beeld komen bij uitvoerende partijen. Dit wijten ze onder meer aan administratieve wijzigingen of verschillen tussen registratiesystemen binnen de keten:

> "We krijgen begin van de maand een lijst aangeleverd vanuit het consultatiebureau, maar die lijst is steeds korter aan het worden. Er is iets in de administratie veranderd, waardoor er nu veel gezinnen gemist worden."

Wanneer gezinnen niet goed worden overgedragen of gevolgd, ondermijnt dit de effectiviteit van outreachende interventies. Dit vergroot het risico dat gezinnen tussen wal en schip vallen. Daarnaast speelt beperkte personele capaciteit een belangrijke rol, in combinatie met personele wisselingen. Die wisselingen vragen om opnieuw afstemmen en afspraken maken. Wanneer professionals slechts beperkte uren beschikbaar hebben voor toeleiding en opvolging, is intensieve en persoonlijke begeleiding niet altijd mogelijk:

> "2,5 uur per week voor dit werk is dan heel weinig."

De tijdsdruk maakt het lastig om gezinnen die niet direct reageren, vaker of via verschillende kanalen te benaderen, terwijl juist deze groep vaak extra aandacht nodig heeft. Deze kwetsbaarheid wordt verder versterkt door beperkingen in samenwerking en gegevensdeling binnen de keten. Verschillende geïnterviewden benoemen dat samenwerking formeel wel bestaat, maar in de praktijk kwetsbaar is door verschillen in werkwijze, prioritering of informatieuitwisseling. Ook AVG-beperkingen vormen hierbij een knelpunt:

> "Nu worden geen echte contactgegevens meer gedeeld. Het is de bedoeling dat ouders toestemming geven, maar we merken dat ouders achteraf zeggen: daar weet ik niks van."

Dit vergroot de kans dat gezinnen uit beeld raken, zeker wanneer zij zelf niet actief contact zoeken.

3. **Starheid van regels en beperkte ruimte voor maatwerk**

Interventies zijn vaak strak georganiseerd, terwijl de leefwereld van gezinnen om flexibiliteit vraagt. Een concreet voorbeeld is de eis (bijvoorbeeld gesteld door een gemeente of door een ve-aanbieder) dat voorschoolse educatie alleen kan worden gevolgd bij afname van vier vaste dagdelen. Professionals geven aan dat dit in sommige situaties leidt tot structurele uitsluiting van kinderen:

> "We hadden een mooie match, maar de moeder werkte in [plaatsnaam] en had niemand die het kind kon ophalen. Daardoor kon het kind niet naar de voorschool."

Hoewel er begrip is voor de noodzaak van duidelijke kaders, wordt tegelijkertijd benoemd dat deze starheid het bereik kan beperken, juist bij gezinnen met complexe logistieke omstandigheden.

4. Beperkte inhoudelijke en communicatieve aansluiting

Interventies sluiten onvoldoende aan bij diverse doelgroepen, met name anderstalige ouders en Nederlandstalige laaggeletterde ouders. Zoals eerder gezegd, kunnen schaamte, wantrouwen en taalbarrières het gesprek over voorschoolse educatie bemoeilijken. Geïnterviewde professionals geven hierbij aan dat vertaling en communicatie niet altijd toereikend zijn, bijvoorbeeld bij verschillende dialecten of een laag taalniveau:

> "Google Translate is niet ideaal bij verschillende Arabische dialecten."

Daarnaast communiceren professionals niet altijd op dezelfde manier met ouders over thema's als armoede en ondersteuningsbehoeften, waardoor ouders verschillende boodschappen kunnen krijgen en de toeleiding minder consistent wordt.

5. Gebrekkige structurele randvoorwaarden: werkdruk, monitoring en financiering

In één van de gebieden is de hoge werkdruk bij jeugdverpleegkundigen aangekaart, waardoor er minder tijd is voor uitgebreide uitleg of extra huisbezoeken:

> "Onze huisbezoeken worden steeds uitgebreider, en soms is er simpelweg geen ruimte."

Bovendien wordt hierbij expliciet genoemd dat er onvoldoende wijkspecifieke data beschikbaar is om het bereik in sommige wijken goed te kunnen monitoren, wat het bijsturen van interventies kan bemoeilijken. De ontwikkeling van een ve-monitor) wordt genoemd als antwoord hierop, maar die is nog niet gerealiseerd. Geïnterviewden in verschillende gebieden onderstrepen verder dat het tijdelijke karakter van SPUK financiering een belemmering vormt voor duurzame borging van succesvolle werkwijzen:

> "Middelen kunnen eigenlijk nooit duurzaam worden ingezet, omdat we altijd met geld voor korte periodes werken."

In het verlengde hiervan speelt dat versnippering van financieringsstromen en onzekerheid over toekomstige gemeentelijke middelen het voor gemeenten en partners lastig maakt om structurele keuzes te maken.

6. Kwetsbaarheid van inzet van informele netwerken/vrijwilligers

Hoewel geïnterviewden de inzet van informele netwerken en vrijwilligers (zoals Ooievaarsmoeders) op waarde weten schatten, noemen ze er ook aandachtspunten bij. Die kunnen de uitvoerbaarheid én het bereik ondermijnen wanneer deze inzet niet goed is ingebed. Zoals eerder al benoemd is er soms sprake van onduidelijkheid over rollen en verantwoordelijkheden. Dit is problematisch, omdat informele netwerken en vrijwilligers vaak geen formeel mandaat, vaste overdrachtsroute of organisatorische inbedding hebben om cruciale stappen in de toeleiding te borgen. Wanneer zij (noodgedwongen) taken oppakken die eigenlijk bij professionals horen, ontstaat het risico dat verantwoordelijkheden tussen partijen gaan 'zweven' en dat vervolgstappen in de toeleiding onvoldoende structureel worden uitgevoerd. Dan blijft ondersteuning hangen in motiveren en signaleren, zonder tijdige professionele doorzet. Dat maakt de keten kwetsbaar: gezinnen kunnen alsnog uit beeld raken of afhaken. Daarnaast kunnen vrijwilligers overvraagd raken of zich genoodzaakt voelen hun privételefoonnummer te delen, wat als belastend wordt ervaren en grenzen overschrijdt.

5.4 Conclusies en aanbevelingen

Deze verdiepende studie ging over de vraag: 'Op welke wijze dragen interventies in de focusgebieden – (mede) gefinancierd vanuit SPUK KW – bij aan het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie?' In deze beschouwende conclusie reflecteren we op de inzichten uit de praktijken van de SPUK KW gebieden uit fase 1 en fase 2. We doen dit aan de hand van de verschillende aanpakken, de ervaren effecten tot nu toe, en de werkzame elementen en knelpunten in deze aanpakken. Hierna volgen eerst de conclusies, en vervolgens de aanbevelingen bij de randvoorwaarden voor verdere ondersteuning en doorontwikkeling van de integrale aanpak voor het thema Jonge kind in de SPUK KW gebieden.

5.4.1 Conclusies

Een eerste overkoepelende conclusie is dat het vergroten van het bereik van de voorschoolse opvang zelden een op zichzelf staande doelstelling is, maar vrijwel altijd onderdeel is van een bredere, integrale inzet op het jonge kind en het gezin. In de onderzochte focusgebieden zijn interventies gericht op het bereik van de voorschoolse educatie dan ook sterk verweven met activiteiten op het gebied van ouderbetrokkenheid, taalontwikkeling, opvoedondersteuning, armoedebestrijding en sociale ondersteuning. Dit betekent dat effecten op het bereik vaak indirect tot stand komen en moeilijk los te koppelen zijn van bredere effecten. Professionals ervaren het daarom niet altijd als passend of mogelijk om te spreken van 'directe' effecten van afzonderlijke interventies op het bereik, maar wijzen wel op samenhangende aanwijzingen dat de gekozen aanpakken bijdragen aan het eerder, intensiever en duurzamer bereiken van gezinnen.

De verdiepende studie laat zien dat het bereik verschilt per focusgebied, maar dat er in meerdere gebieden een hoog of stijgend bereik is. Met name in gebieden waar toeleiding vroeg start, waar sprake is van centrale regie en waar ketenpartners structureel samenwerken, zoals onder meer het geval is in Breda-Noord en Nieuwegein Centrale As, geven betrokkenen aan dat zij beter zicht hebben op wie wel en niet bereikt wordt en dat uitval minder vaak voorkomt. Tegelijk blijkt dat zicht op bereik niet overal een vanzelfsprekendheid is. De mate waarin de keten rondom voorschoolse educatie beschikt over actueel, gedeeld en wijkgericht inzicht in instroom, non-bereik en uitval verschilt sterk. Waar dit zicht ontbreekt of versnipperd is, leunen professionals vooral op individuele inschattingen en signalen, wat het gericht bijsturen van beleid en uitvoering bemoeilijkt.

Een andere relevante conclusie betreft de veelzijdige aard van non-bereik. In alle onderzochte gebieden blijkt dat non-bereik zelden het gevolg is van één enkele oorzaak of van een bewuste afwijzing door ouders. Veel vaker is sprake van een samenloop van omstandigheden, waaronder complexe en digitale aanmeldprocedures, beperkte taal- en digitale vaardigheden, praktische en logistieke uitdagingen in het gezin, onduidelijke of wisselende communicatie en organisatorische kwetsbaarheden in de toeleiding. Deze bevindingen sluiten nauw aan bij de literatuur over het bereik en ze bevestigen dat non-bereik zowel systeem- als gezinsgerelateerde oorzaken kent. Hiermee onderstreept deze studie dat het vergroten van het bereik van de voorschoolse educatie niet uitsluitend vraagt om betere informatievoorziening of overtuigingskracht richting ouders, maar ook om structurele vereenvoudiging in processen, maatwerk en betere ondersteuning door bijvoorbeeld gemeenten of het Rijk. Een aanvullend inzicht hierop is dat het bereik beter begrepen kan worden als een proces met meerdere stappen: signalering en indicatiestelling, toeleiding, aanmelding, start en vervolgens deelname/continuïteit. In elke stap kunnen drempels ontstaan waardoor kinderen en gezinnen uit beeld raken.

Uit de analyses komt vervolgens een samenhangend beeld naar voren van werkzame elementen die, in combinatie met elkaar, bijdragen aan het vergroten van het bereik. Centraal hierin staat het belang van persoonlijk, warm en gelijkwaardig contact met ouders, vaak in combinatie met outreachend werken in de

leefwereld van gezinnen. Professionals en informele partners die ouders actief opzoeken, tijd nemen voor het gesprek en aansluiten bij wat ouders bezighoudt, blijken beter in staat vertrouwen op te bouwen en voorschoolse educatie bespreekbaar te maken. Ouders haken eerder aan wanneer zij zich serieus genomen voelen, wanneer informatie persoonlijk wordt toegelicht en wanneer er ruimte is voor vragen en twijfels (Hoogeveen, 2023; Lusse et al., 2024; Van der Pluijm, 2020). Ook de inzet van informele netwerken, zoals vrijwilligers en moeder-tot-moeder contact, kan hierin een belangrijke aanvullende rol spelen, mits deze goed is afgestemd en ingebed in de formele keten. Zulke vormen sluiten aan bij wat in de literatuur 'toegankelijke' ouderbetrokkenheid wordt genoemd: meerdere routes om mee te doen, passend bij werk, tijd en draagkracht van gezinnen (Morrison et al., 2015; Hoogeveen, 2023). In hoeverre het uiteindelijk lukt om ouders aangehaakt te krijgen, hangt logischerwijs ook samen met de situatie waarin gezinnen leven: economische stress en de ervaren veiligheid in de buurt kunnen bijvoorbeeld negatief samenhangen met deelname en met de kwaliteit van de ouder-professionalrelatie (Waanders et al., 2007). In de literatuur over ouderbetrokkenheid en laaggeletterdheid komt bovendien een terugkerend punt naar voren: als ouders minder taalvaardig zijn of laaggeletterd, werkt 'standaardcommunicatie' (via brieven, digitale portals, informatieavonden) vaak minder goed. Effectiever zijn vormen die aansluiten bij wat ouders wél kunnen en willen doen, met concrete, laagdrempelige activiteiten en materialen (Hoogeveen, 2023; Groff & De Wit, 2022). Daarmee wordt bereik niet alleen een kwestie van aanbod, maar ook van benadering.

Bovendien laat de verdiepende studie zien dat praktische ondersteuning in het toeleidingsproces essentieel is. Zonder ondersteuning lopen ouders vast in administratieve stappen, waardoor kinderen met een indicatie wel in beeld komen maar niet (tijdig) starten. Het succes van toeleidingsconsulenten en vergelijkbare functies illustreert dat het bereik in hoge mate afhankelijk is van het actief begeleiden van ouders door het proces heen, inclusief maatwerk rondom logistiek en haalbaarheid van deelname. Een terugkerende conclusie is verder dat het bereik toeneemt wanneer toeleiding wordt opgevat als een proces in plaats van een eenmalig beslismoment. Vroeg starten, herhaling van het gesprek op verschillende momenten en actieve opvolging blijken belangrijke voorwaarden om non-bereik en uitval te voorkomen. In dit verband is centrale regie (bijvoorbeeld belegd bij één duidelijke actor of organisatie) van grote betekenis om overzicht te houden, verantwoordelijkheid te borgen en gezinnen niet uit beeld te laten raken.

Tot slot maakt deze studie zichtbaar dat de inzet op bereik ook leidt tot bredere effecten, zoals beter functioneren van gezinnen, toegenomen ouderbetrokkenheid, versterkte sociale netwerken en eerder zicht op andere hulpvragen. Deze effecten dragen niet alleen indirect bij aan bereik, maar zijn ook relevant vanuit de bredere doelstellingen van de SPUK KW. Deze bredere opbrengsten plaatsen het vraagstuk van bereik dan ook nadrukkelijk in een integrale context: het vergroten van bereik zou niet geïnterpreteerd moeten worden vanuit het op zichzelf staande beleidsdoel, maar moet in de inzet hierop begrepen worden in de context van een complex samenspel van gezinsomstandigheden, systeeminrichting en samenwerking tussen domeinen. Dat sluit aan bij wat focusgebieden zelf ook beschrijven: voorschoolse educatie is belangrijk, maar werkt vooral goed als het past in een bredere, integrale aanpak rond jonge kinderen en gezinnen. De kern van de bevindingen is daarmee dat het bereik niet vergroot wordt met één losse interventie. Het vraagt om samenhang tussen zicht op het proces, toegankelijk en passend toeleiden, ondersteuning die aansluit bij gezinnen en goede samenwerking in de keten. De focusgebieden die hierin investeren, laten zien dat kleine verbeteringen, zoals beter zicht op uitvalmomenten of persoonlijkere communicatie, al verschil kunnen maken. Door inzicht in bereik niet alleen te gebruiken voor verantwoording, maar ook om van te leren en bij te sturen, ontstaat ruimte voor continue verbetering, wat vervolgens weer helpt om beter aan te sluiten bij gezinnen die nu nog onvoldoende worden bereikt en een inclusievere uitvoering van de voorschoolse educatie.

5.4.2 Aanbevelingen

Op basis van deze inzichten vertalen we de bevindingen naar een aantal concrete aanbevelingen. De nadruk ligt op stappen die focusgebieden (en hun ketenpartners) direct kunnen toepassen en die helpen om non-start en uitval te voorkomen.

1. **Benader het bereik van voorschoolse educatie expliciet als onderdeel van een integrale gezins- en wijkgerichte aanpak**

De studie laat zien dat interventies die uitsluitend zijn gericht op toeleiding, beperkt effect sorteren wanneer bredere gezinsvragen onbenoemd blijven. De NPLV gebieden doen er daarom goed aan bereik niet 'los' te organiseren, maar structureel te verbinden met activiteiten rondom inzet op ouderbetrokkenheid, taalontwikkeling, armoedebestrijding en welzijn. Dit vraagt om beleidsmatige samenhang, maar ook om ruimte in de uitvoering om voorschoolse educatie te koppelen aan andere vormen van ondersteuning.

2. **Investeer in eenvoudige, toegankelijke en minder gefragmenteerde toeleidings- en inschrijfprocessen**

Hoewel persoonlijke ondersteuning effectief blijkt, wijst de studie ook uit dat deze ondersteuning vaak nodig is omdat het systeem zelf complex is ingericht. Zaken als vereenvoudiging van procedures, minder digitale drempels en duidelijkere verantwoordelijkheidsverdeling (om fragmentatie in toeleidings- en inschrijfprocessen te verminderen) in de keten kunnen bijdragen aan minder afhankelijkheid van ouders van intensieve individuele begeleiding. Zowel het Rijk als gemeenten kunnen daarin van betekenis zijn.

3. **Borg centrale regie en duidelijke rolverdeling in de toeleiding**

Focusgebieden waar één actor het overzicht bewaart en actief opvolgt, laten een sterker en stabieler bereik zien. Het beleggen van centrale regie (bijvoorbeeld bij een toeleidingsconsulent, JGZ of een gemeentelijke coördinator) helpt om versnippering te voorkomen, signalen tijdig op te volgen en gezinnen niet uit beeld te laten raken.

4. **Blijf investeren in persoonlijk, outreachend en relationeel werken**

Het opbouwen van vertrouwen blijkt een cruciale voorwaarde om deel te gaan nemen aan voorschoolse educatie, zeker bij gezinnen die afstand ervaren tot formele voorzieningen. Gemeenten en partners worden aangemoedigd om deze manier van werken te blijven faciliteren, bijvoorbeeld door voldoende tijd en ruimte te reserveren voor huisbezoeken, aanwezigheid op informele ontmoetingsplekken en inzet van meertalige of cultuursensitieve communicatie.

5. **Versterk de inbedding en begrenzing van informele netwerken**

Informele partners kunnen een waardevolle brugfunctie vervullen, juist bij moeilijk bereikbare doelgroepen. Hun inzet vraagt echter wel om heldere afspraken over rollen, verantwoordelijkheden en ondersteuning. Door deze samenwerking expliciet te organiseren en te begrenzen, kan hun meerwaarde worden benut zonder dat verantwoordelijkheden verschuiven of vrijwilligers overvraagd raken.

6. **Zorg voor beter en gedeeld zicht op bereik en non-bereik**

Deze studie laat zien dat gericht sturen op het bereik van voorschoolse educatie alleen mogelijk is wanneer gemeenten en partners beschikken over actueel, gedeeld en betekenisvol inzicht in het bereik. Het gaat niet alleen om het vaststellen van een bereikpercentage op één moment, maar juist om zicht op het proces daarachter: waar in de toeleiding gezinnen afhaken, vertragen of tijdelijk uit beeld raken. Focusgebieden die deze tussenstappen expliciet in beeld gebracht hebben of daarmee bezig zijn, zoals

Breda-Noord en Amsterdam Nieuw-West, beschikken over meer handvatten om gericht bij te sturen. Dit past bij het uitgangspunt van een lerende aanpak, waarin monitoring niet primair wordt ingezet voor verantwoording, maar voor cyclisch leren en verbeteren op basis van zowel data als praktijkkennis (De Bruin et al., 2023; Enticott et al., 2021). Concreet betekent dit dat het bereik pas 'stuurbaar' wordt wanneer partijen in de keten hetzelfde 'procesplaatje' delen en samen afspraken maken over signalering, opvolging en verantwoordelijkheid. Hierdoor wordt bereik minder een momentopname en meer een doorlopende gezamenlijke opgave, met mogelijkheden om tijdig bij te sturen en uitval te voorkomen.

Bronnenlijst

Baauw, S., Kock, K., De Rooij, A., & Zuidam, M. (2023). *Bereik ve verhogen: Achtergronden, tips en goede voorbeelden.* GOAB ondersteuningstraject. https://goab.eu/media/21unyllo/handreiking-bereik-ve-goab.pdf

De Bruin, J., Bos, C., Struijs, J. N., Drewes, H. W. T., & Baan, C. A. (2023). Conceptualizing learning health systems: A mapping review. *Learning Health Systems, 7*(1), e10311. https://doi.org/10.1002/lrh2.10311

Enticott, J., Johnson, A., & Teede, H. (2021). Learning health systems using data to drive healthcare improvement and impact: A systematic review. *BMC Health Services Research, 21*, Article 200. https://doi.org/10.1186/s12913-021-06215-8

Groff, C., & De Wit, M. (2022). *Wat werkt in het betrekken van laagopgeleide NT1 en NT2 ouders bij de ontluikende geletterdheid van hun kinderen?* Kohnstamm Instituut.

Hoogeveen, K. (2023). *Handreiking samenwerken met alle ouders in de VVE. GOAB.* https://goab.eu/media/2j2dvemi/handreiking-ouders-vve-goab.pdf

Jepma, I. J., & Vander Heyden, K. (2025). *De impact van voorschoolse educatie (1e update).* Onderwijskennis.nl (NRO). https://www.onderwijskennis.nl/node/1792

Lusse, M., Van der Pluijm, M., & Van der Vegt, A. (2024). *Samenwerken met ouders aan de ontwikkeling van het kind.* Onderwijskennis.nl (NRO). https://www.onderwijskennis.nl/node/1434

Morrison, J. W., & Storey, P. (2015). Accessible Family Involvement in Early Childhood Programs. *Dimensions of early childhood, 43*(1).

Onderwijsinspectie. (2024). *Landelijk rapport LEA/VVE 2023–2024.* Inspectie van het Onderwijs.

Van der Pluijm, M. (2020). *At home in language: Design and evaluation of a partnership program for teachers with lower educated parents in support of their young children's language development* (Doctoral dissertation). Open Universiteit.

Waanders, C., Mendez, J. L., & Downer, J. (2007). Parent characteristics, economic stress, and neighborhood context as predictors of parent involvement in preschool children's education. *Journal of School Psychology, 45*(6), 619–636. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2007.07.003

6. Sociale cohesie versterken: luisteren naar de wijk

Dit hoofdstuk bevat de kwantitatieve en kwalitatieve inzichten van de monitor SPUK KW, voor wat betreft het onderwerp sociale cohesie. In paragraaf 6.1 wordt de keuze voor het onderwerp van de verdiepende studie – sociale cohesie versterken door de inzet op ondersteuning van bewonersinitiatieven – toegelicht. In 6.2 starten we met een blik op de kwantitatieve resultaten van de NPLV monitor en de daarin opgenomen relevante context-, gebiedseffect- en realisatie-indicatoren voor het onderwerp sociale cohesie.

Paragraaf 6.3 bevat de kwalitatieve resultaten van de verdiepende studie naar het versterken van sociale cohesie via de ondersteuning van bewonersinitiatieven. Deze paragraaf bevat de kwalitatieve resultaten van zowel de eerste als de tweede fase van het onderzoek. De eerste fase bracht in beeld hoe de uitvoering in zeven focusgebieden vorm kreeg: welke interventies werden ingezet, hoe verliep de samenwerking, welke successen en aandachtspunten kwamen naar voren, en wat zijn de eerste resultaten? Aan de tweede fase deden twee focusgebieden mee. Deze fase ging over de vraag 'wat werkt' en wat de resultaten van de aanpakken zijn in een verder gevorderd stadium.

Op basis van de gecombineerde inzichten uit beide fasen wordt in deze paragraaf een beeld geschetst van de uitvoering, de werkzame elementen, de (ervaren) resultaten en de voorwaarden voor succes. De paragraaf sluit af met een overkoepelende beschouwing waarin de belangrijkste conclusies en aanbevelingen voor beleid en praktijk zijn opgenomen. Dit hoofdstuk geeft dus weer hoe sociale cohesie binnen de focusgebieden wordt versterkt (vanuit de integrale middelen), en welke lessen relevant zijn voor de doorontwikkeling van de SPUK KW en het brede NPLV.

6.1 Introductie: sociale cohesie als doorsnijdend onderwerp

De sociale cohesie in Nederland is de laatste jaren relatief stabiel (SCP, 2024). Toch is sociale cohesie geen vanzelfsprekendheid: veel mensen ervaren meer verharding in de samenleving, verslechterde omgangsvormen en spanning door toenemende diversiteit. Onderzoek laat zien dat opleidingsverschillen sterker bepalend zijn voor vertrouwen en maatschappelijke participatie dan leeftijd of migratieachtergrond (ibid). De sociale cohesie in ons land vraagt daarom om de aandacht van professionals.

In veel focusgebieden staat de samenwerking met bewoners, hun initiatieven en daarmee het versterken van sociale cohesie hoog op de agenda. In kwetsbare gebieden wonen mensen die bovengemiddeld kampen met armoede, schulden, gezondheidsproblemen, overlast, schrale woonomstandigheden en onveiligheidsgevoelens (Uyterlinde et al., 2022). Dit gaat samen met afbrokkelend vertrouwen in de overheid. Uit de uitvoeringsplannen van de focusgebieden blijkt dat er verschillende uitdagingen zijn op het gebied van sociale cohesie, wat vraagt om een intensievere samenwerking met bewoners. Onderzoek laat zien dat bewoners meer sociale cohesie ervaren wanneer zij via bewonersinitiatieven en ontmoetingsplekken meer contactmomenten hebben (Movisie, 2024). Wanneer bewoners intensief betrokken zijn bij de leefomgeving of zelf initiatief nemen, heeft dit vaak een positief effect op sociale structuren (Huygen & Fortuin, 2021). Middels de integrale middelen wordt hier door de focusgebieden op verschillende manieren op ingezet.

De verbinding met en tussen bewoners is relevant voor alle hoofdthema's van de SPUK KW en lijkt een soort 'smeerolie' voor de inzet die gepleegd wordt vanuit SPUK KW op de thema's Preventie van armoede

en schulden, Re-integratie, Jonge kind en Veerkracht en weerbaarheid. Dit zagen we ook terug in de aanvragen voor besteding van de integrale middelen binnen SPUK KW. Deze middelen zijn bedoeld voor extra budget binnen een ander hoofdthema of voor nieuwe activiteiten die bijdragen aan de doelstellingen van minimaal één hoofdthema. In die aanvragen zagen we dat een aanzienlijk deel van de focusgebieden het budget inzet voor interventies die bijdragen aan sociale cohesie. In een aantal gevallen gaat het om extra budget voor sociale cohesie versterkende activiteiten die onder het hoofdthema Veerkracht en weerbaarheid zijn aangevraagd. In andere gevallen gaat het om sociale cohesie versterkende activiteiten die bijdragen aan de doelstellingen van meerdere hoofdthema's en overkoepelend relevant zijn voor de focusgebieden.

In de inleiding van deze rapportage (1.2.2) beschrijven we hoe we tot de keuze zijn gekomen van de onderwerpen voor de verdiepende studies. Gezien het belang van sociale cohesie voor alle hoofdthema's (en voor Veerkracht en weerbaarheid in het bijzonder) en voor de gebiedsgerichte, integrale aanpak in de focusgebieden, is besloten een verdiepende studie uit te voeren naar sociale cohesie en de aanpakken en interventies die hierop gericht zijn. Het gaat dan om interventies die sociale cohesie versterken door bewonersinitiatieven te ondersteunen en door ontmoetingsplekken te faciliteren.

Het versterken van bewonersbetrokkenheid en het bevorderen van sociale cohesie vindt in de focusgebieden plaats in de bredere context van het NPLV. Sociale cohesie fungeert daarbij als verbindend en overstijgend thema dat doorwerkt in meerdere NPLV opgaven en samenwerkingsniveaus. Dit geldt voor alle thema's van de SPUK KW, maar komt het sterkst naar voren bij de inzet van de integrale middelen, omdat sociale cohesie een sleutelrol speelt in het versterken van duurzame samenwerking met bewoners rond alle activiteiten van de lokale uitvoeringsprogramma's van het NPLV.

6.2 Kwantitatieve resultaten uit NPLV monitor

Via de NPLV monitor zijn er kwantitatieve indicatoren gemeten die inzicht bieden in de ontwikkelingen of huidige situaties als het gaat om sociale cohesie. Voor de indicator sociale cohesie werd daarbij gebruik gemaakt van de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), die onderdeel uitmaken van de Leefbaarometer. Daarin zit de indicator Sociale samenhang. Dat is een samengevoegde indicator met verschillende kenmerken: diversiteit van levensfase, inwonerdichtheid, mutatiegraad, ontwikkeling huishoudens en ten slotte sociale cohesie. Sociale samenhang is de enige gebiedseffectindicator voor het thema sociale cohesie. Gebiedseffectindicatoren worden benaderd met een langetermijnperspectief. Voor dit SPUK thema zijn geen gebiedsrealisatie-indicatoren geformuleerd.

6.2.1 Langetermijneffecten

Een uitgebreid overzicht van de gebiedseffectindicatoren is te vinden in de bijlage. Wat hierin met name opvalt, en visueel goed is te zien, is dat er verschillen zijn tussen het landelijke en het NPLV gemiddelde als het gaat om sociale samenhang. In de periode van 2018 tot en met 2022 ligt de gemiddelde score op de dimensie sociale samenhang van de Leefbaarometer in de focusgebieden telkens iets hoger dan het landelijke gemiddelde. Hoewel de verschillen klein zijn, is deze verhouding in alle drie de gemeten jaren consistent. In 2018 ligt de score in de focusgebieden duidelijk hoger dan landelijk, en in 2020 blijft dat zo, dankzij een lichte stijging in de focusgebieden en een daling in Nederland. In 2022 verandert het beeld: de score daalt in de focusgebieden relatief sterk, terwijl het landelijke gemiddelde juist licht toeneemt. Hierdoor komen de scores dichter bij elkaar te liggen, al blijft het niveau in de focusgebieden ook dan nog iets hoger. Mogelijke verklaringen hiervoor zouden kunnen liggen in lokale demografische verschuivingen, veranderingen in verhuisbewegingen of verschillen in de wijze waarop bewoners binding ervaren. Binnen

deze rapportage was echter geen ruimte om deze duiding verder kwalitatief te verdiepen of onderliggende mechanismen nader te analyseren.

6.3 Kwalitatieve resultaten verdiepende studie

6.3.1 Definitie sociale cohesie

In deze verdiepende studie staat zoals gezegd het versterken van sociale cohesie centraal. Sociale cohesie definiëren we in deze studie als de mate waarin (groepen) mensen in Nederland zich met elkaar en met allerlei instituties verbonden voelen, en dat ook in hun gedrag laten zien. De verwachting is dat door interventies die bewonersinitiatieven ondersteunen, bewoners in de gelegenheid worden gesteld om elkaar (meer) te ontmoeten in de wijk, wat bijdraagt aan sociale cohesie.

6.3.2 Doel en opzet van de studie

Het overkoepelende doel van deze verdiepende studie is zicht te krijgen op de verschillende werkwijzen om bewonersinitiatieven te ondersteunen en te faciliteren vanuit de programmabureaus en de betrokken alliantiepartners en wat daarin werkt om de sociale cohesie te versterken.

Hoewel de aanpak per stedelijk focusgebied verschilt, is er een overkoepelende onderzoeksvraag die aansluit bij de leervragen van de focusgebieden:

Hoe draagt het stimuleren van bewonersinitiatieven, (mede) gefinancierd door de SPUK KW, bij aan meer (ervaren) sociale cohesie?

In de verdiepende studie staan de volgende deelvragen centraal:

1. Welke maatregelen/interventies ter ondersteuning van bewonersinitiatieven worden ingezet om sociale cohesie te versterken?
2. Welke doelgroepen worden momenteel bereikt? Welke (nog) niet?
3. Welke factoren dragen bij aan de impact van de ondersteuning van bewonersinitiatieven? Welke factoren belemmeren dit?
4. In hoeverre zijn collectieve effecten (zoals meer sociaal contact) en/of individuele effecten (zoals minder eenzaamheid) waarneembaar? Wat zijn de randvoorwaarden voor ondersteuning en doorontwikkeling van dit type integrale aanpakken in de NPLV gebieden?

Verschillende focusgebieden zetten een nieuwe medewerker in of breiden bestaande capaciteit voor de brede ondersteuning van bewoners(initiatieven) uit. Deze professionals worden verschillend genoemd; het kan bijvoorbeeld gaan om een participatieadviseur of een wijkmanager. In het vervolg zullen we aan deze professionals refereren als coördinatoren Bewonersbetrokkenheid. Daarbij past de volgende aanvullende deelvraag:

5. Welke rol spelen de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid?

Onderzoeksaanpak
De verdiepende studie bestaat uit een combinatie van literatuurstudie, deskresearch, interviews en casusonderzoek. De studie is uitgevoerd in twee fasen.

Fase 1 heeft als doel om breed in kaart te brengen hoe de focusgebieden inzetten op het ondersteunen van bewonersinitiatieven en daarmee de sociale cohesie proberen te versterken. De eerste fase van de verdiepende studie kent de volgende activiteiten:

- Literatuuronderzoek: kernpublicaties over de ondersteuning van bewonersinitiatieven;
- Deskresearch: lokale uitvoeringsprogramma's, plannen van aanpakken, evaluaties van betrokken focusgebieden;
- Zicht op de uitvoering: 1 of 2 online groepsinterviews in een selectie van focusgebieden (N=7) om een beeld te krijgen van de aanpak in de praktijk.

Het doel van **fase 2** is om verdiepend inzicht te krijgen in werkzame elementen, effecten en randvoorwaarden van aanpakken die bewonersinitiatieven ondersteunen. De tweede fase van de verdiepende studie kent de volgende activiteiten:

- Zicht op wat werkt: casusverdieping. De focus lag hierbij op twee vergelijkbare gebieden: Leeuwarden Oost en Schiedam Nieuwland en Oost. Door in te zoomen op twee gebieden lukt het om meer perspectieven en ervaringen van doelgroepen (samenwerkingspartners en bewoners) in beeld te brengen. In Schiedam Nieuwland en Oost zijn vier aanvullende interviews uitgevoerd met samenwerkingspartners en betrokken bewonersinitiatieven uit het netwerk van de coördinator Bewonersbetrokkenheid. In Leeuwarden Oost zijn drie aanvullende interviews met bewonersorganisaties en één aanvullend groepsinterview met uitvoerend professionals afgenomen.
- Vragenlijstonderzoek leernetwerk Bewonersbetrokkenheid. Er is aanvullend vragenlijstonderzoek uitgezet onder kernpersonen binnen het leernetwerk Bewonersbetrokkenheid van Wijkwijzer.[4] Respondenten ontvingen vragen over de wijze waarop programmabureaus en alliantiepartners bewonersinitiatieven ondersteunen in hun focusgebied. Daarnaast is gevraagd naar ervaren effecten van deze ondersteuning. De vragenlijst maakt het mogelijk om percepties uit meerdere focusgebieden systematisch te vergelijken, en vormt daarmee een relevante aanvullende bron naast de kwalitatieve verdieping in de twee casusgebieden.

[4] Het Leernetwerk Bewonersbetrokkenheid NPLV brengt professionals uit NPLV gebieden samen die werken aan het versterken van de rol van bewoners in het programma. Deelnemers delen kennis en ervaring, bespreken vragen uit de praktijk en relevante onderzoeken en inzichten. Dat gebeurt onder andere via online en fysieke bijeenkomsten. Het Leernetwerk Bewonersbetrokkenheid wordt gefaciliteerd door Movisie en LSA bewoners als partners binnen het WijkWijzer-programma.

Totaaloverzicht gebieden en methoden verdiepende studie Sociale Cohesie SPUK KW			
Fase 1: Deelnemende gebieden	*Fase 1: Gebruikte methoden*	*Fase 2: Deelnemende gebieden*	*Fase 2: Gebruikte methoden*

Delft-West
 	
Den Haag Zuidwest
 	
Dordrecht West
 	
Leeuwarden Oost
 	
Roosendaal Ring
 	
Schiedam Nieuwland en Oost
 	
Vlaardingen Westwijk
	• Literatuurstudie
	• Deskresearch documentatie gebieden
	• 1 semigestructureerd interview per gebied, met beleidsmedewerkers, uitvoerende professionals en programmacoördinatoren (N=7 interviews; 12 geïnterviewden)
		Schiedam Nieuwland en Oost
		
		Leeuwarden Oost
			• Deskresearch documentatie gebieden
			• Vragenlijst leernetwerk Bewonersbetrokkenheid WijkWijzer (N=18)
			• 1 reflectiesessie binnen het leernetwerk Bewonersbetrokkenheid WijkWijzer (N=10)
			• 10 semigestructureerde interviews, met in totaal 15 personen:
			  ○ Bewoners(initiatief): 5
			  ○ Beleidsmedewerker: 3
			  ○ Uitvoerend professionals: 7

Samenhang met doelstellingen Veerkracht en weerbaarheid
Een deel van de interventies valt onder het thema Veerkracht en weerbaarheid, waarin het versterken van de veerkracht van wijken centraal staat. Verschillende focusgebieden richten zich daarom op het versterken, uitwerken en ondersteunen van bewonersnetwerken en bewonersinitiatieven. Daarnaast investeren enkele focusgebieden vanuit de SPUK KW middelen Veerkracht en weerbaarheid in extra professionals die zich verbinden aan bestaande ontmoetingsplekken, zodat deze plekken beter functioneren als ankers voor ontmoeting en gemeenschapsvorming. De gespreksverslagen van de interviews met de betreffende gebieden hebben we gebruikt als aanvulling op de dataverzameling.

6.3.3 Wat weten we uit de literatuur?

In deze studie definiëren we sociale cohesie (zie 6.3.1) als de mate waarin (groepen) mensen in Nederland zich met elkaar en met instituties verbonden voelen, en dit ook in hun gedrag laten zien. Omdat sociale cohesie een breed concept is, hanteren we in deze studie een multidimensionale invulling van sociale cohesie, waarbij dimensies zoals sociale ongelijkheid, sociale veiligheid, sociaal contact, de fysieke leefomgeving en institutioneel vertrouwen worden meegenomen (Brock et al., 2019).
Bewonersinitiatieven verstaan we als door bewoners geïnitieerde activiteiten waarin eigenaarschap en onderlinge samenwerking centraal staan (Michels et al., 2018). Onderzoek laat zien dat bewoners meer sociale cohesie ervaren wanneer zij intensiever betrokken zijn bij de leefomgeving of zelf initiatief nemen (Huygen & Fortuin, 2021). In de literatuur komen vijf terugkerende inzichten over de ondersteuning van bewonersinitiatieven naar voren:

Balans tussen systeem- en leefwereld
Een breed gedeelde bevinding in onderzoek naar bewonersinitiatieven is dat er structurele spanningen bestaan tussen informele bewonerslogica en formele systeemlogica (Uyterlinde et al., 2022; De Weger et al., 2022; 't Hooft et al., 2019). Bewoners en beleidsmakers hebben daardoor vaak verschillende verwachtingen over de aard, doel en het tempo van een project (WRR, 2013; De Weger, 2022; Mees et al., 2019). Beleidsmakers werken vaak vanuit formele procedures en beleidsdoelen (Mees et al., 2019; Van Pelt et al., 2024), terwijl bewonersinitiatieven vaak sneller, flexibeler en informeler functioneren. Deze verschillen kunnen botsen met de complexiteit en traagheid van gemeentelijke plannen (Kaulingfreks & Matthijsen, 2024). Professionals moeten daarom steeds balanceren tussen de focus op beleidsdoelen vanuit gemeentelijke organisaties en een bottom-up benadering die aansluit bij de prioriteiten en ervaringen van bewoners (De Weger et al., 2022), zodat bewoners zich gehoord, gesteund en serieus genomen voelen. Onderzoek van Tonkens en collega's (2012) laat zien dat professionals grote flexibiliteit nodig hebben om bewonersinitiatieven goed te kunnen ondersteunen, variërend van intensieve begeleiding tot bewust loslaten.

Benutten bestaande energie
Onderzoek laat zien dat het versterken van gemeenschappen een essentieel onderdeel is van het werken aan sociale cohesie samen met bewoners (Staples, 2016; Meade et al., 2016). Asset-Based Community Development (ABCD) is een benadering die zich richt op het benutten van de krachten en relaties in een gemeenschap. ABCD staat de laatste jaren (opnieuw) in de belangstelling. Hoewel langetermijneffectmetingen schaars zijn, tonen diverse studies aan dat de ABCD-benadering eigenaarschap en activiteit in wijken stimuleert (Blickem et al., 2018; Brock et al., 2026). Wel wordt geadviseerd om langdurig te investeren in het ondersteunen van gemeenschapsgericht werken en de ontwikkelingen goed te monitoren, omdat activiteiten kwetsbaar kunnen zijn wanneer kartrekkers wegvallen (Van Pelt et al., 2024).

Ontmoetingsplekken als infrastructuur
Veel onderzoek wijst erop dat laagdrempelige ontmoetingsplekken kunnen bijdragen aan publieke familiariteit: lichte, herhaalde contacten in de directe omgeving (Uyterlinde et al., 2022). Wanneer bewoners elkaar beter leren (her)kennen op dit soort locaties, is de verwachting dat mensen elkaars gedrag beter begrijpen en respect voor elkaar opbouwen (WRR 2018, Bussemaker et al., 2023). Ontmoetingsplekken – formeel (bibliotheek, buurthuis) of informeel (snackbar, weggeefwinkel) – kunnen vertrouwen, thuisgevoel en sociale netwerken versterken (Uyterlinde et al., 2022; Blokland & Nast, 2014; Brummel & Smits, 2021; Huygen & De Meere, 2008). Daarmee kunnen ontmoetingsplekken een preventieve werking hebben: doordat bewoners elkaar vaker tegenkomen en een oogje in het zeil te houden, is professionele hulp minder snel nodig (Movisie, 2021).

Het verbinden van bewonersgroepen
Professionals spelen een belangrijke rol in het verbinden van verschillende bewonersgroepen (Van der Harst et al., 2019). Zij krijgen uiteenlopende vragen, variërend van conflictbemiddeling tot het helpen bij organisatorische keuzes. Onderzoek laat zien dat het ondersteunen van 'overbruggende contacten' tussen groepen die elkaar anders niet spreken, helpt om de impact van bewonersinitiatieven te vergroten (Van der Harst et al., 2019). Onderzoek van Mees en collega's (2019) wijst verder naar de spanningen tussen het ideaal van gelijkheid binnen bewonersinitiatieven en de verschillen in competenties die toch hiërarchie creëren (Mees et al., 2019). Hierdoor durven bewoners elkaar binnen bewonersinitiatieven vaak niet openlijk aan te spreken op niet goed functioneren en ze vinden het moeilijk om de hiërarchie bespreekbaar te maken.

Integrale én verticale samenwerking: schakelkunst
Integrale samenwerking tussen partijen kan de samenwerking met bewonersinitiatieven versterken (Blijleven et al., 2019). Integrale samenwerking ontstaat vanuit een heldere taakverdeling tussen betrokken partijen, die ieder hun eigen kwaliteit inbrengen, respect tonen voor elkaars positie en elkaar

waar mogelijk helpen. Verticale afstemming tussen bestuurslagen (nationaal en lokaal), tussen bestuur en uitvoering (binnen organisaties) en tussen instituties en bewoners is daarbij cruciaal (Boutellier et al., 2021).

6.3.4 Aanpakken en interventies gericht op het versterken van sociale cohesie

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de (vernieuwende) aanpakken van de bij deze studie betrokken focusgebieden. In ieder focusgebied werken lokale partners, bewoners en professionals samen aan het versterken van sociale cohesie, via de extra ondersteuning van bewonersinitiatieven of de inzet op ontmoetingsplekken. De voorbeelden laten zien hoe focusgebieden elk vanuit hun eigen context en behoeften investeren in nieuwe werkwijzen, rollen en samenwerkingen om de kracht van de wijk te versterken.

Aanpakken en interventies gericht op het versterken van sociale cohesie	
NPLV gebied	**Aanpak**
Delft-West	Doelstellingen vanuit de inzet op verstevigen positie twee soorten ontmoetingsplekken: *Huis van de Buurt* • Actieve benadering en financiële ondersteuning van nieuwe activiteiten van bewoners; • Uitstraling en de sfeer van de gebouwen beter laten aansluiten bij de belevingswereld van de bewoners. *Cultuurhuis Delft* • Vraaggericht (door-)ontwikkelen van culturele interventies; • Het ontwikkelen van een businesscase voor hoe Cultuurhuis Delft ingezet kan worden in Delft-West, met aandacht voor de betrokkenheid van bewoners en het benutten van de bestaande (sociale) infrastructuur. Onderdeel is het in kaart brengen van de lokale samenwerking tussen sociaal-maatschappelijke en culturele partners en organisaties. • Het monitoren van de effecten van de culturele interventies middels een impactmeting en de DIP-enquête.
Den Haag Zuidwest	Inzet op professionalisering van wijkinitiatieven: • De S*tadmakersacademie* (werktitel) is gericht op het professionaliseren van de wijkinitiatieven, een wens die direct van de bewoners uit de wijk zelf komt. • Vóór de lancering van het trainingsprogramma wordt een samenwerkingsverband gevormd, waarbij externe partners zoals PEP Den Haag, Fonds 1818, De Haagse Hogeschool, School of Shapers en Social Club Den Haag hun specifieke deskundigheid bijdragen. Deze

	diverse partners brengen unieke expertise, middelen en netwerken in, waardoor een holistische en impactvolle aanpak ontstaat. • Onderzoeksbureau heeft een behoefteonderzoek gedaan: waar liggen kansen? De onderzoeksrapportage moet richting geven aan hoe de academie verder vorm te geven.
Dordrecht West	Inzet op facilitering van samenwerking met bewonersinitiatieven via de inzet van wijkregisseurs: • Mijnbuurtje.nl - digitaal bewonersplatform opgezet en zijn er buurtverbinders actief voor de vier wijken in Dordrecht West. Daarvoor is er ook een sociale kaart ontwikkeld die bewoners inzicht geeft in de sociale voorzieningen in de wijk. • Wijkraad opgericht voor Krispijn. Deze bewoners fungeren als trekker en leveren structurele input voor lopende- en toekomstige initiatieven in de wijk. • Aanvullend budget voor bewonersinitiatieven om participatie te stimuleren en faciliteren. • Lerend werken met een lokale leeragenda en leercyclus onder regie van een kenniscoördinator, samen met bewoners. • Ontwikkeling Leerpraktijkpunt waar bewoners op een laagdrempelige manier betaalde arbeid met perspectief kunnen verkrijgen. • Inzet koffiebakfiets voor wijkterrassen en andere activiteiten die gesprekken met en tussen bewoners en professionals faciliteert. • Inzet toekomstmakelaar actief die zich inzet op het vinden van (alleenstaande) moeders die zich willen ontwikkelen tot groepshulp in wijk en tegelijkertijd hun kind bij de kinderopvang kunnen onderbrengen. • Aanpak sociaal herhuisvesten/renoveren: huisbezoek alle ruim 500 bewoners in Dordt West die te maken krijgen met een fysieke ingreep aan hun woning door woningcorporaties worden en indien wenselijk ondersteuning met buurtverbinding, sociale netwerken, (in)formele zorg, gezondheid, bestaanszekerheid, werk en/of basisvaardigheden.
Leeuwarden Oost	Inzet coördinator bewonersbetrokkenheid met uitvoeringsbudget: • Activiteiten zijn onder andere: participatieverordening-werkgroep, samen met bewoners aanbieden van wijkmanifest, samenwerking met wijkbedrijven, de samenwerking rond een bewonersfonds: financiering makkelijker maken zodat bewoners zelfstandiger keuzes kunnen maken, regelen één aanspreekpunt huurdersplatform voor Leeuwarden Oost. • I.s.m. collega's sociale basis: maatschappelijk vastgoed zodanig regelen dat bewoners een gebouw kunnen krijgen. • Samenwerking met cultuurparticipatieprojecten, inclusief kwalitatief onderzoek naar werking en elementen van borging (kunst in de buurt).

	• Samenwerking met vrijwilligersvergoedingen (via Bewonersbedrijven en Gezinslab).
Roosendaal Ring	Inzet op versterken gebiedsnetwerken – met een belangrijke rol voor bewonersinitiatieven: • Stimuleren lerend vermogen van gebiedsnetwerken. • Intervisie organiseren om het ervaren handelingsperspectief van professionals te verruimen en ze kennis te laten maken met de expertise van andere professionals. • Versterken de band met bewoners door contact te leggen, hen actiever op te zoeken en aan te sluiten op plekken in de buurt, die voor bewoners logisch zijn. • Bij vragen en oplossingen de leefwereld van bewoners centraal zetten en niet het systeem of het beleid van de organisatie. Signalen van professionals uit de wijk structureel vertalen naar het beleid van de organisatie en de alliantie. • Gekoppeld aan de pijler wijkveiligheid is er ook een bewonersfonds gerealiseerd. Doel van het bewonersfonds is meer bewoners betrokken maken bij hun leefomgeving en de ontwikkeling van hun wijk. • Eerst vooral gericht op versterking van de samenwerking van professionals en het komen tot een gedeelde analyse. Vooral bezig met het informele deel toevoegen en nu concrete uitvoeringsinterventies, zoals broedplaatsen of moedergroepen. • Intensieve samenwerking met nieuw aangestelde participatieadviseur. Die houdt zich op verschillende manieren bezig om de bewonersbetrokkenheid te vergroten.
Schiedam Nieuwland en Oost	Inzet participatiedeskundige met uitvoeringsbudget: • Door het aanstellen van een integraal werkende participatiedeskundige wordt een strategie ontwikkeld en uitgevoerd in samenwerking met de bewoners en actieve partijen in de wijk. In de eerste fase heeft de participatiedeskundige beide focuswijken goed in beeld gebracht, met specifieke aandacht voor het niveau van bewonersbetrokkenheid. • In de eerste wijk bleek de bewonersbetrokkenheid al sterk ontwikkeld. De participatiedeskundige vervult hier een aanjaagfunctie, gericht op het ondersteunen en versterken van deze beweging, zodat de wijk eigendom blijft van de bewoners. • In de tweede wijk is de betrokkenheid van bewoners nog beperkt. De participatiedeskundige richt zich in deze wijk op het bevorderen van samenwerking tussen bewoners, organisaties en ondernemers. Het doel is om partijen met elkaar te verbinden en toe te werken naar een meer gedeelde verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van de wijk.
Vlaardingen Westwijk	Inzet op ontmoetingsplekken:

	• Samen met woningcoöperaties en marktpartijen wordt er gewerkt aan plannen voor meer centrale ontmoetingsplekken. • Tegelijkertijd worden de publieke ruimtes samen met bewoners door vergroening en opruimacties leefbaarder gemaakt. *Vrouwenkamer 2.0* • De Vrouwenkamer 2.0 is een plek waar vrouwen bij elkaar kunnen komen, in het bijzonder vrouwen met een bi-culturele achtergrond. Het doel van de vrouwenkamer is om een veilige en inclusieve ruimte te bieden waar vrouwen vrijelijk kunnen praten over onderwerpen die belangrijk zijn. *Klusbieb* • De Klusbieb is een initiatief van Minters in samenwerking met de basisscholen, het wijkcentrum, Repair Café, de gemeente Vlaardingen en andere partners uit de wijk. De Klusbieb is een gereedschapsbibliotheek waar Westwijkers gereedschap voor huis en tuin kunnen lenen.

Uit de analyse van de zeven onderzochte aanpakken, komt een aantal terugkerende elementen naar voren die bepalend zijn voor de wijze waarop bewonersinitiatieven en sociale cohesie worden ondersteund. Uit de gesprekken uit fase 1 blijkt dat de eerste periode van de SPUK KW vooral bestond uit het opstarten en versterken van de samenwerkingen met bewoners en andere actieve partijen in de wijk.

Vraaggericht werken staat steeds centraal. Zo werd in Den Haag Zuidwest een netwerk opgericht om actieve bewoners te ondersteunen bij het ontwikkelen van kennis en vaardigheden, een wens van de bewoners. In de beginperiode deden ze daar een behoefteonderzoek onder actieve bewoners en bewonersinitiatieven: waar hebben zij behoefte aan? Wat zou hen helpen bij hun verdere ontwikkeling in hun rol als sleutelpersoon? Uit het onderzoek bleek hoe divers de wensen zijn: van leiderschapsontwikkeling tot praktische trainingen zoals EHBO.

Coördinator Bewonersbetrokkenheid als spin in het web
In twee gebieden wordt met behulp van de integrale SPUK middelen een aparte functie gecreëerd voor een ‘participatiedeskundige’ of ‘coördinator Bewonersbetrokkenheid', die de samenwerking met bewoners en hun initiatieven vormt. Een aantal andere focusgebieden breiden bestaande capaciteit voor de brede ondersteuning van bewoners(initiatieven) uit. In het vervolg in dit rapport zullen we aan deze professionals refereren als coördinatoren Bewonersbetrokkenheid.

De extra capaciteit voor coördinatoren Bewonersbetrokkenheid is in de focusgebieden vaak onderdeel van een bredere strategie voor de samenwerking met de bewoners en actieve partijen in de wijk. De gemene deler is dat zij functioneren als ‘bruggenbouwers’ tussen informele bewonersinitiatieven en formele beleidsstructuren van gemeenten en partners. Die brugfunctie vraagt nadrukkelijk om sensitiviteit voor wat er al bestaat in de wijk. Onderdeel van deze brugfunctie is vaak ook het borgen van bewonersinitiatieven binnen gebiedsnetwerken en bestuurlijke overleggen. Hoewel de coördinator Bewonersbetrokkenheid in alle focusgebieden een verbindende rol vervult, ziet deze rol er op verschillende niveaus anders uit.

- Op tactisch en uitvoerend niveau richt een coördinator zich vooral op de dagelijkse praktijk: het onderhouden van contact met bewoners en initiatieven, het signaleren van kansen en knelpunten in de wijk, het ondersteunen van activiteiten en het faciliteren van de samenwerking tussen

bewoners, professionals en partners. Een coördinator is zichtbaar in de wijk en speelt een belangrijke rol in het vertalen van bewonerservaringen naar concrete acties.

- Op strategisch niveau verschuift de rol naar het vormgeven van kaders, het adviseren van alliantiepartners en het positioneren van bewonersinitiatieven binnen bredere gebiedsopgaven. Hier werken coördinatoren aan structurele borging, het creëren van randvoorwaarden en het zorgen dat bewonersperspectieven duurzaam een plek krijgen in beleids- en besluitvormingsprocessen.

Hierdoor ontstaat een wisselwerking waarin inzichten uit de uitvoering strategisch kunnen worden benut, en strategische keuzes de uitvoeringspraktijk versterken.

Samenwerking tussen formeel en informeel
In de geïncludeerde focusgebieden vindt samenwerking tussen bewoners en professionals en tussen formele en informele netwerken steeds meer en intensiever plaats, onder andere door de ondersteuning van de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid. Bewoners en betrokken professionals ervaren dat als een goede ontwikkeling. Bewonersinitiatieven vinden het prettig hoe verantwoording meer in overleg kan plaatsvinden, zonder administratieve rompslomp en met ruimte om samen te bepalen welke gegevens zinvol zijn. Dit contact loopt vooral via de coördinator, die zorgt dat de juiste mensen aan tafel komen.

Om de samenwerking met bewoners te intensiveren is een groot deel van de activiteiten van de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid en andere professionals gericht op het mobiliseren van bewonersnetwerken en het herstellen van vertrouwen bij bewoners. Dit gebeurt veelal door kleinschalig en dichtbij de leefwereld van bewoners te werken. De ondersteuning van bewonersinitiatieven leidde tot uiteenlopende uitvoeringsinterventies, zoals het ontwikkelen van culturele broedplaatsen of het realiseren van snelle, zichtbare verbeteringen in de buurt. Voorbeelden hiervan laten zien hoe de aanpak bijdraagt aan vertrouwen en betrokkenheid onder bewoners:

> “Ook het toevoegen van de vrijwilligersvergoedingen heeft enorm geholpen om in het begin te werken aan vertrouwen. Dat zien we terug bij de verschillende bewonersbedrijven, die een heel integraal [domeinoverstijgend] karakter hebben.”

> “Je moet op veel borden schaken. Er is een digitaal bewonersplatform opgezet, er is een wijkraad opgericht en ondersteund, er is een koffiebakfiets voor wijkterrassen en andere activiteiten die gesprekken tussen professionals en bewoners faciliteert. Daarnaast zijn we ook aan het stimuleren dat de bewoners een stem krijgen in de alliantie. Hoe kunnen we dat nou vorm gaan geven?”

Bewoners ervaren dat het programmabureau en de betrokken professionals meer met gemeenschappen kunnen samenwerken, met meer vrijheid, minder bureaucratie en ruimte voor experimenteren.

Meer toegankelijke en herkenbare ontmoetingsplekken
Naast de inzet van coördinatoren Bewonersbetrokkenheid worden de integrale middelen van de SPUK KW in een aantal gebieden benut voor het versterken van ontmoetingsplekken, zowel fysiek als inhoudelijk. Programmabureaus streven naar meer toegankelijke en herkenbare plekken die aansluiten bij de leefwereld van bewoners. Dit betekent een verschuiving van een standaardinrichting met standaardzalen naar een gedifferentieerde inrichting, met inloopmogelijkheden en profielen die bij de buurt passen. Denk bijvoorbeeld aan de klusbieb in Vlaardingen Westwijk, waar gereedschap kan worden geleend, maar die ook dient als werkplaats. Zulke laagdrempelige plekken bieden ruimte voor praktische ondersteuning en spontaan contact.

Integrale gebiedsgerichte aanpak voor de ondersteuning van bewonersinitiatieven
Ten slotte komt naar voren dat de inzet op bewonersinitiatieven en sociale cohesie niet op zichzelf staat, maar deel uitmaakt van een bredere integrale gebiedsgerichte aanpak. De SPUK middelen voor bewonersinitiatieven raken direct aan de andere SPUK thema's. Dankzij ondersteuning van de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid kunnen bewoners actief meedoen, worden zij gezien en gewaardeerd en werken zij samen met andere bewoners en professionals aan een sterke en mooie wijk, vanuit hun eigen wensen en behoeften. Dat relatieherstel met en tussen 'afgehaakte' bewoners nodig is, blijkt wel uit wat deze professional zegt:

> "Dat is de kern van de opdracht: het herstellen van onderlinge relaties. Er zijn veel verschillende groepen die elkaar met een zekere mate van wantrouwen bekijken. Er zijn verschillende redenen in de buurt waarom mensen elkaar liever uit de weg gaan. Dus proberen we vanuit een positieve energie en ideeën die in de verschillende groepjes leven, activiteiten te organiseren die ook de onderlinge verbinding versterken."

De SPUK aanpakken landen in bredere inzet op bewonersbetrokkenheid
Uit de aanvullende vragenlijstinventarisatie uit fase 2 van deze studie, onder de achttien leden van het leernetwerk Bewonersbetrokkenheid van Wijkwijzer, komt een breed palet aan strategieën en interventies naar voren om bewonersinitiatieven en daarmee sociale cohesie te versterken. In bijna alle focusgebieden wordt geïnvesteerd in samenwerking met bewoners via de inzet van community builders, buurtverbinders of andere professionals (o.a. coördinatoren Bewonersbetrokkenheid, extra capaciteit voor welzijnswerk/wijkmanagers). De inzet van deze professionals richt zich op drie pijlers: 1) professionalisering van de ondersteuningsstructuur, 2) financiële en praktische randvoorwaarden en 3) lerende, participatieve werkvormen. Gezamenlijk laten deze resultaten zien dat er met de SPUK middelen en middelen uit andere financiële regelingen veel stappen worden gezet richting meer sociale cohesie, in samenwerking met bewoners.

1. Professionalisering van de ondersteuningsstructuur

Veel gebieden werken aan de professionalisering van de ondersteuningsstructuur van bewoners en bewonersinitiatieven. Dat gebeurt onder meer door begeleiding bij organisatieontwikkeling en door leer en -ontwikkelplekken en ondersteunende platforms op te zetten. Een voorbeeld is de Academie Arnhem-Oost, die sterk lijkt op de Stadmakersacademie in Den Haag Zuidwest, ook met financiering met SPUK middelen. De Academie Arnhem-Oost ontwikkelt programma's en trainingen voor bewoners, en community-development instrumenten. Ook werkt de Academie aan de toegankelijkheid van gemeentelijke structuren, bijvoorbeeld door deelname aan een centraal fonds waar bewoners één loket hebben voor het indienen van initiatieven.

2. Ondersteuning bij financiële en praktische voorwaarden

In veel focusgebieden ondersteunen community builders, buurtverbinders en coördinatoren Bewonersbetrokkenheid bewonersinitiatieven niet alleen door te wijzen op beschikbare financiële middelen, maar ook door actief mee te denken en mee te werken aan het aanvragen daarvan. Ze helpen bewoners bij het vinden van passende financiering (zoals wijkbudgetten, leefbaarheidsfondsen en vrijwilligersvergoedingen), bij het opstellen van aanvragen en indien nodig bij de administratieve verantwoording. Daarnaast richten zij zich op praktische voorwaarden om initiatieven daadwerkelijk van de grond te krijgen. Dit kan gaan om het regelen van ruimtes, materialen, vergunningen, verzekeringen of contacten met samenwerkingspartners in de wijk. Sommige programmabureaus reserveren in hun jaarplannen expliciet middelen voor bewonersinitiatieven, zodat deze ondersteuning zowel financieel als praktisch structureel kan worden geborgd.

3. Lerende en participatieve werkvormen

In meerdere focusgebieden is sprake van een verschuiving van inspraak naar co-creatie en gezamenlijke leerprocessen. Bewoners zijn een gelijkwaardige partner bij de totstandkoming van wijkplannen en bij lokale onderzoeken. In Dordrecht West is een lokale leeragenda ontwikkeld waarin bewoners en professionals gezamenlijk thema's onderzoeken. In Amsterdam Zuidoost zijn bewoners vertegenwoordigd in alle doorbraakteams die aan concrete opgaves werken in het focusgebied.

6.3.5 Ervaren effecten

In deze paragraaf zoomen we in op de belangrijkste waarnemingen rond de eerste effecten van de aanpakken ter ondersteuning van bewonersinitiatieven. We hebben daarbij speciale aandacht voor de rol van de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid. De eerste effecten komen op verschillende manieren naar voren. Zo zien we de opbouw van vertrouwen tussen systeem- en leefwereld, een groeiende mate van bewonersregie en bewonersbetrokkenheid en eerste verbeteringen in het contact tussen bewonersgroepen. Daarnaast is sprake van een versterkte signaleringsfunctie in de wijk en van eerste effecten op het gebied van leefbaarheid en samenwerking rond ontmoetingsplekken. Deze effecten dragen gezamenlijk bij aan het versterken van de sociale cohesie. Hieronder lichten we deze eerste effecten toe.

1. Vertrouwen tussen systeem- en leefwereld neemt (voorzichtig) toe

Coördinatoren Bewonersbetrokkenheid vervullen een belangrijke rol als ambassadeurs voor bewonersbetrokkenheid en als smeermiddel tussen bewonersinitiatieven en instanties, zoals ook zichtbaar wordt in de ervaring van een Schiedams bewonerscollectief:

> "Eigenlijk tot het moment dat [naam coördinator Bewonersbetrokkenheid] op het toneel verscheen en die wel zag van: je moet aansluiten bij wat er is. Als je daar overheen walst, ben je al je actieve bewoners kwijt en dan kun je dus opnieuw beginnen. Met haar aanpak en waardering voor wat er al was – en de vraag: hoe kunnen we dat verbreden of verstevigen? – dat heeft eigenlijk de hele bewonersbetrokkenheid weer een enorme zwieperd gegeven."

> "Als jij [de coördinator Bewonersbetrokkenheid] er niet was geweest, hadden we niet meegedaan aan het programma, zeggen bewoners. Ik denk dat het heel belangrijk is dat je mensen in dienst hebben die echt durven kijken naar wat bewoners echt willen. […] Een team dat denkt: je laat het bij bewoners, want zij weten het echt beter, dan krijg je sociale cohesie."

Deze ervaringen laten zien hoe essentieel het is dat professionals erkenning tonen voor bestaande initiatieven en voortbouwen op wat al aanwezig is. In meerdere gebieden wordt een duidelijke verschuiving waargenomen naar meer faciliteren en minder sturen. Bewoners verwachten ruimte, erkenning en gelijkwaardigheid in samenwerking.

> "Je ziet het gebeuren met de koffiekar: mensen gaan steeds meer die koffiekar herkennen en voelen zich gehoord als je een praatje met ze maakt. [...] We zien dat er meer vertrouwen in de gemeente en mogelijk zelfs andere instanties. Vertrouwen groeit niet alleen binnen bewonersgroepen, maar ook tussen formele en informele netwerken. Wij vormen samen óók een gemeenschap."

Over het algemeen zien betrokkenen in de aanpakken in Leeuwarden Oost en Schiedam Nieuwland en Oost dat het vertrouwen is gegroeid tussen de bewonersorganisaties, de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid, gemeenten en het programmabureau van het NPLV. Verschillende respondenten

geven aan dat zij hierdoor 'voorzichtig' het vertrouwen in instanties zien toenemen, en dat instanties – dat wil zeggen de alliantiepartners van de lokale NPLV programma's, waaronder ook de gemeentelijke organisatie – andersom ook meer vertrouwen hebben in bewoners om activiteiten zelfstandig uit te voeren.

Door de laagdrempelige inzet van de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid voelen bewoners meer betrokkenheid bij het lokale NPLV uitvoeringsprogramma en de partners van het programma. De coördinatoren Bewonersbetrokkenheid fungeren vaak als smeermiddel tussen bewonersinitiatieven en de instanties en bewoners voelen zich hierdoor meer betrokken en het vertrouwen groeit. Dit zegt een geïnterviewde van een bewonersinitiatief in Schiedam:

> "De middengroep komt nu in beweging. We zien wel echt dat het vertrouwen groeit: men heeft het goed voor met deze wijk, er is nu geld en er kunnen ook meer dingen, dat doet iets."

De ervaringen uit Leeuwarden Oost bevestigen het beeld van toenemend vertrouwen. Op langere termijn is de verwachting dat dit zal leiden tot een hogere participatiegraad van bewoners in het NPLV.

2. Groeiende betrokkenheid en bewonersregie

In vrijwel alle focusgebieden zien professionals dat door de ondersteuning van bewonersinitiatieven een voorzichtige beweging ontstaat, waarbij bewoners actiever en zichtbaarder worden. Een belangrijk positief effect is dat steeds vaker ook andere mensen dan de usual suspects betrokken raken bij activiteiten. Bewoners voelen zich gezien, erkend en onderdeel van een bredere beweging van het NPLV, wat hun motivatie vergroot om zelf initiatief te nemen of bij te dragen aan buurtactiviteiten.

Naast de ondersteuning van professionals zoals coördinatoren Bewonersbetrokkenheid, dragen ook extra subsidies voor bijvoorbeeld vrijwilligersvergoedingen of de extra levendigheid op ontmoetingsplekken hieraan bij: er ontstaat op veel plekken een meer actiegericht klimaat. Kleine ideeën krijgen sneller uitvoering omdat er sleutelpersonen, wijkverbinders en wijkbudgetten beschikbaar zijn om bewoners te helpen. Een geïnterviewde van een bewonerscollectief in Schiedam bevestigt dit:

> "Voor ons als bewonerscollectief betekent dit dat we een heleboel dingen kunnen gaan doen die al heel lang een duidelijke wens waren vanuit de wijk, waardoor mensen er ook heel veel energie van krijgen en fantastisch vinden dat ze de ruimte krijgen om hun ideeën verder vorm te gaan geven. En dat we niet met het gedoe zitten dat het in geen enkele subsidie past."

Daarnaast ervaren bewoners dat resultaten zichtbaar worden: extra activiteiten, een wijkkrant, een bewonerscafé of gezamenlijke verbeteracties in de straat. Deze zichtbaarheid versterkt het gevoel van vooruitgang en vertrouwen dat bewoners daadwerkelijk regie hebben over hun eigen leefomgeving. In het verlengde hiervan zien betrokkenen ook dat dit bijdraagt aan persoonlijke ontwikkeling van bewoners: bewoners ontdekken nieuwe vaardigheden, vergroten hun netwerk en zetten soms stappen richting opleiding, werk of vrijwilligersfuncties.

3. Vertrouwen tussen bewonersgroepen neemt (voorzichtig) toe

De resultaten laten zien dat nieuwe netwerken ontstaan van bewoners die elkaar eerder niet kenden, en dat onderlinge samenwerking tussen bewoners groeit. Volgens diverse geïnterviewden is ook het vertrouwen tussen verschillende bewonersgroepen in relatief korte tijd voorzichtig toegenomen. Dit komt doordat nieuwe activiteiten mensen aanmoedigen om samen dingen te ondernemen, zoals het vergroenen van de straat of het bezoeken van kinderactiviteiten.

Zo signaleren bewonersinitiatieven dat er op wijkniveau meer samenwerking ontstaat tussen bewonersgroepen. Dit leidt tot een bredere signalering en betere representatie van de belangen van de

buurt. Een initiatief om verschillende bewonersinitiatieven bij elkaar te brengen kwam bijvoorbeeld sneller tot stand: de coördinator speelde een belangrijke rol door afzonderlijk met alle partijen in gesprek te gaan. In een andere buurt geeft een bewonersbestuur aan dat zij zien dat bewonersgroepen beter met elkaar kunnen overleggen en sneller beslissingen kunnen nemen, doordat het programmabureau en de coördinator Bewonersbetrokkenheid meer vertrouwen uitdragen in de gezamenlijke aanpak van de partijen:

> "Door de langdurige problemen in de wijk was er vaak sprake van eilandjesgedrag en angst voor het verliezen van de eigen positie. [naam coördinator Bewonersbetrokkenheid] heeft hierin een belangrijke verbindende rol gespeeld door met alle partijen te spreken en informatie op te halen."

4. Signalering van problematiek

Doordat er meer laagdrempelig contact tussen mensen ontstaat, zien ze vaker buurtbewoners die ze normaal niet tegenkomen. Hierdoor zijn bewoners beter in staat om problematiek bij buurtgenoten te signaleren en kan daarop worden aangesloten. Tegelijkertijd zoeken partijen nog naar manieren om de samenwerking met bewoners verder vorm te geven, in samenwerking met woningcorporaties en de coördinator Bewonersbetrokkenheid. Zoals de woningcorporatie in Schiedam aangeeft:

> "Wij gaan in Nieuwland ook aan de slag met herstructurering. Meestal lukt het wel als mensen uit de wijk verhuizen en gaan ze naar een betere woning. Maar het zou ook heel mooi zijn als je ook iemands positie kan verbeteren. Want ja, is iemand werkloos en verhuist iemand, dan blijft iemand nog steeds werkloos. Heeft iemand echt al heel erg veel problemen met kinderen opvoeden, zijn er sociaaleconomische problemen, dan blijft dat ook hetzelfde."

Hierin is volgens de woningcorporatie in Schiedam wel een positieve ontwikkeling, sinds de komst van de coördinator Bewonersbetrokkenheid. De corporatie doet huisbezoeken en vormt een klankbordgroep met bewoners om hun zorgen en behoeften beter in beeld te krijgen. Het helpt om dit in te brengen bij netwerkoverleggen, zodat de coördinator Bewonersbetrokkenheid op de hoogte is van wat er speelt en hierop kan aansluiten met passende projecten en ideeën.

5. Nieuw aanbod op ontmoetingsplekken

Ook als het gaat om ontmoetingsplekken, zien we dat de aanjagende rol van de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid extra aanbod creëert:

> "Een welzijnsorganisatie heeft een moestuin geïnitieerd en dit werd gekoppeld aan een dame die lessen geeft over planten en insecten aan kinderen in de wijk. Dat begon als iets kleins, maar is uitgegroeid tot iets groots. Vanuit de kracht van haar, maar ook door het enthousiasme onder kinderen en ouders. […] Nu is de moestuin ook een ontmoetingsplek geworden. Wij gaan dan kijken hoe we vanuit de budgetten en met de samenwerkingspartners het kunnen realiseren."

Conclusie eerste resultaten en effecten

Op basis van de hierboven beschreven eerste effecten kunnen we concluderen dat de sociale cohesie een deel van de geïncludeerde focusgebieden verbetert. Bewoners voelen zich meer verbonden, beter geïnformeerd en actiever betrokken bij de ontwikkelingen in de wijk. Het ontstaan van nieuwe netwerken, groeiende samenwerking en de opkomst van bewoners-gedreven structuren maken dit concreet zichtbaar. Tegelijkertijd blijft het lastig te bepalen in hoeverre deze verbeteringen direct zijn toe te schrijven aan de inzet van het NPLV en SPUK middelen, omdat in de meeste gebieden meerdere interventies en financiële regelingen parallel lopen.

6.3.6 Werkzame elementen

In de gesprekken met bewoners, professionals en partners komt duidelijk naar voren dat bepaalde werkwijzen en omstandigheden het verschil maken tussen een initiatief dat blijft hangen in goede bedoelingen en een aanpak die daadwerkelijk beweging creëert in de wijk. Deze werkzame elementen zijn vaak de spiegel van de knelpunten: waar iets goed werkt, wordt zichtbaar wat elders wringt. Zo zien we dat maatwerk in bewonersondersteuning, herkenbare ontmoetingsplekken, sterke partnerschappen en een lerende houding cruciale voorwaarden vormen voor duurzame samenwerking met en vertrouwen van bewoners. Tegelijkertijd laten de ervaringen zien dat deze werkzame elementen niet vanzelfsprekend zijn: ze vragen voortdurend onderhoud, afstemming en soms ook lef om buiten reguliere structuren te werken. In deze paragraaf bespreken we de belangrijkste factoren die volgens de geïnterviewden bijdragen aan succesvolle ondersteuning van bewonersinitiatieven. In de volgende paragraaf schetsen we de bijbehorende uitdagingen die de praktijk complex maken.

1. Aansluiten bij de kracht van bewoners

Uit de gesprekken blijkt dat maatwerk in de ondersteuning van bewonersinitiatieven een van de belangrijkste succesfactoren is. Deze bevinding sluit aan bij literatuur die benadrukt dat aansluiten bij bewonersprioriteiten essentieel is voor vertrouwen en een duurzame samenwerking (Uyterlinde et al., 2022). Professionals geven aan dat het essentieel is om aan te sluiten bij de kracht, ideeën en energie van bewoners:

> "De wijken zijn heel verschillend, dus die hebben heel verschillende startpunten als het gaat om de samenwerking met bewoners. In de ene buurt is het bijvoorbeeld veel moeilijker ondersteunen dan in de andere buurt, omdat er zoveel verschillende gemeenschappen zijn. Taaltechnisch is dat soms lastig, laat staan als je Bulgaren en Polen probeert te bereiken die om zes uur op een busje stappen en half acht weer terug zijn van de kassen."

In Schiedam wordt dit expliciet benoemd als kernwaarde van het programmabureau: het werken vanuit ABCD-principes, dus uitgaan van wat er al is in het gebied en dat versterken. Een geïnterviewde daar ziet het programmabureau als een partner die deze werkwijze begrijpt én versterkt door een coördinator Bewonersbetrokkenheid in te zetten. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking bij het (startende) project Wijkcontactvrouwen, waarbij 20 vrouwen een jaar lang worden getraind tot vertrouwenspersoon én de kans krijgen om te werken aan hun eigen ontwikkeling. Ze leren de sociale kaart kennen en gaan medebewoners laagdrempelig helpen tijdens een spreekuur. Buurtbewoners kunnen daar vragen stellen en worden doorverwezen naar de juiste instanties. Daarnaast wordt gekeken naar wat deze vrouwen zelf nodig hebben. Een betrokkene vertelt:

> "Nu zetten we hen centraal en geven we hun de kans om te dromen en deze uit te laten komen. Ze worden zo een rolmodel voor hun kinderen, omgeving en in de wijk."

Door aan te sluiten bij behoeften van en maatwerk voor verschillende bewoners ontstaan ontwikkelkansen in de eigen wijk. Uitgaan van de energie van bewoners helpt volgens geïnterviewden om bewoners meer verantwoordelijkheid te geven, hun kennis te benutten en samen te werken rond projecten.

Respondenten benadrukken dat de lokale NPLV programma's met een gemeenschapsgerichte werkwijze meer ruimte bieden dan reguliere gemeentelijke structuren, die vaak strakker in beleidslijnen zitten. In Leeuwarden Oost wordt de coördinator Bewonersbetrokkenheid omschreven als het oliemannetje dat helpt om ideeën uit de wijk te realiseren, nieuwe werkwijzen binnen te brengen en praktische

ondersteuning te geven bij activiteitenbudgetten, communicatie/zichtbaarheid van activiteiten en vrijwilligersvergoedingen.

2. Ontmoetingsplekken: zichtbaar voor de bewoners

Respondenten benoemen ontmoetingsplekken als een belangrijke succesfactor. Initiatieven worden sterker wanneer ze tastbaar, concreet en dichtbij bewoners zijn. Dit komt overeen met de literatuur die laat zien dat laagdrempelige ontmoetingsplekken vertrouwen, publieke familiariteit en sociale netwerken versterken (Blokland & Nast, 2014; WRR, 2018). Buurtwerkplaatsen, koffiekarren, wijkcentra of andere flexibele ruimtes bieden structuur en herkenbaarheid en mogelijkheden voor ontmoeting. In Schiedam spelen plekken zoals de buurtwerkplaats een cruciale rol in het verbinden van bewonersgroepen met verschillende achtergronden. Professionals geven aan dat het creëren van zichtbare, concrete verbeteringen noodzakelijk is:

> "Het werkt alleen als mensen zien dat er iets gebeurt. Sommige thema's zijn achter de schermen, maar mensen voelen het verschil wanneer afval wordt aangepakt of wanneer vergroening zichtbaar wordt. Of dus wanneer ontmoetingsplekken nieuw leven wordt ingeblazen."

Voor bewoners gaat dit over samen werken aan nieuwe activiteiten op een bestaande locatie of de realisatie van een nieuwe ontmoetingsplek. Dit vraagt van ontwerpers om een vorm van ontmoetingsgericht ontwerpen. Ontmoetingsgerichte ruimtes zijn plekken die actief uitnodigen tot ontmoeting, die flexibel openstaan voor initiatieven van bewoners en waarin gastvrijheid en toegankelijkheid de basis vormen.

3. Bondgenoten in gemeenschapsgericht werken

Bijna alle respondenten benoemen hoe belangrijk het is om een aantal 'bondgenoten' bij de alliantiepartners te hebben. Wijkregisseurs en woningcorporaties vervullen een sleutelrol in het leggen van verbindingen naar verschillende gemeenschappen: ze worden gezien als onmisbaar in het versterken van bewonersinitiatieven. Dit zien we ook terug in Schiedam Nieuwland en Oost:

> "Dan heb je alliantiepartners waar je verder mee kunt komen en kun je verder bouwen aan randvoorwaarden."

4. Relatie met sleutelpersonen: mensen op centrale posities belonen en behouden

In sommige wijken is het bereiken van specifieke groepen lastig, terwijl zij wel sterk georganiseerd en actief zijn. Extra investeren in de relatie met sleutelpersonen helpt bij de continuïteit van de samenwerking met bewonersinitiatieven.

> "Je moet mensen op centrale posities belonen en proberen te behouden, anders zet men zijn talent ergens anders in."

Ook in Leeuwarden benadrukt een geïnterviewde dat vrijwilligersvergoedingen belangrijk zijn om mensen aan boord te houden en nieuwe activiteiten op te starten, zoals schoonmaak- en toezichtprojecten waar bewoners elkaar ontmoeten, structuur opbouwen en soms worden begeleid richting werk:

> "Ook de extra middelen van Leeuwarden Oost zijn voor ons wel echt van belang voor uitbreiding, we willen een nieuw project starten door de wijk op te ruimen en daarvoor ook een vergoeding te bieden, en er ook voor te zorgen dat mensen uit huis komen. Vanuit daar hopen we ze aan een baan te helpen."

5. Kennisdeling en een lerende houding

Coördinatoren Bewonersbetrokkenheid zoeken actief naar best practices, nieuwe werkwijzen en manieren om bewonersbetrokkenheid te versterken. Ook het uitvoeren van onderzoek met bewoners kan een rol spelen bij het ontwikkelen van een lerende houding. In Schiedam wordt dit concreet zichtbaar in de samenwerking rond participatief onderzoek: het programmabureau is ervan overtuigd dat bewoners een gelijkwaardige positie moeten krijgen in onderzoek, omdat dit een triple win oplevert: 1) bewoners nemen verantwoordelijkheid en benutten hun kennis, 2) zij bereiken veel meer andere bewoners in de wijk en 3) het levert sneller een product op dat gebruikt kan worden in de gesprekken over wat er onder bewoners leeft.

> "We vragen bewoners om mee te denken én geven terugkoppeling over wat we daarmee doen. Via participatief actieonderzoek leren we bovendien als organisatie zelf ook. Als je bewoners versterkt in hun rol, krijg je ook waardevolle feedback terug. Bijvoorbeeld: 'Waarom doet de gemeente dit zo?' En dan zie je dat het helpt als mensen [beleidsmakers] zich als mens opstellen."

6.3.7 Knelpunten

Naast bovengenoemde randvoorwaarden en werkzame elementen zijn er specifieke aandachtspunten en knelpunten. Zo vraagt het stimuleren van bewonersbetrokkenheid om een aanpak die minder afhankelijk is van de persoonlijke invulling van individuen. Het is belangrijk dat taken, mandaat en ondersteuning van coördinatoren Bewonersbetrokkenheid duidelijk zijn ingericht.

1. Zorgen over inhoudelijke borging

De borging van de relaties en werkwijzen komt in alle gesprekken terug als de grootste uitdaging bij het ondersteunen van bewonersinitiatieven. Dit geldt zowel voor wat betreft de aanpakken als voor de rol van de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid. Dit risico wordt bevestigd in de literatuur die laat zien dat bewonersinitiatieven kwetsbaar worden wanneer de continuïteit leunt op individuele kartrekkers of professionals (Blijleven et al., 2019).

> "Ja, persoonsafhankelijkheid is een risico. Dan krijgen we weer een ander. Het heeft wel te maken met persoon in deze wijken, en iedere keer is het weer aftasten: staat hij of zij open voor de cultuur voor een wijk? Spreekt de nieuwe medewerker wel een taal van de wijk?"

Omdat bewonersbetrokkenheid een onderwerp is dat meerdere beleidsdomeinen overstijgt, zijn veel alliantiepartners direct of indirect betrokken bij verschillende bewonersinitiatieven. Tegelijkertijd is de dedicated capaciteit van professionals in sommige focusgebieden beperkt, waardoor niet alle alliantiepartners voldoende tijd kunnen maken om bestaande bewonersinitiatieven uit te bouwen of nieuwe samenwerkingen met bewoners te ontwikkelen. Voor de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid is het belangrijk als ook partners voldoende ruimte kunnen maken om te investeren in de samenwerking met bewoner.

> "Het is niet van mij, maar het is van het hele team. Het hoort onder elke pijler, elk project doe je met bewoners. [...] Net nog in het teamoverleg had ik het over het wisselgeld dat soms nodig is voor een goede relatie met bewoners. Zij willen dat er een brandkast verandert zodat er niet meer op gedeald kan worden, en kinderen veilig kunnen spelen. Dat zijn kleine dingen die helpen als wisselgeld. Niet iedereen kan nog meekomen in die gedachte."

Bovendien geven verschillende personen hier anders invulling aan en het leggen van verbindingen tussen bewoners en samenwerkingspartners gaat de één beter af dan de ander. Dat geldt ook voor coördinatoren Bewonersbetrokkenheid. De woningcorporatie in Schiedam geeft daarover aan:

> "Het moet wel in je zitten dat jij goed partijen kan binden aan elkaar en mensen kan enthousiasmeren en ja, dat kan niet iedereen [...] community building vergt ook bepaalde competenties en vaardigheden, mensen in beweging kunnen zetten maar niet de zaken gaan overnemen."

Daarom benadrukken zij het belang van het opbouwen van een netwerk van sleutelfiguren en actieve kennisdeling binnen programmabureaus. Hierdoor kan, ondanks personele wisselingen, een stevige basis behouden blijven, ook na afloop van de SPUK middelen en het NPLV programma.

Zorgen over inhoudelijke borging zijn er ook aan de kant van bewonersinitiatieven: bewonersinitiatieven zijn regelmatig afhankelijk van een kleine poule kartrekkers, wat kan leiden tot overvraging. Dit komt niet alleen naar voren uit de gesprekken, maar wordt ook bevestigd door onderzoek (Newman & Tonkens, 2018). Het blijkt moeilijk om actieve bewoners te vinden die een structurele rol kunnen spelen. Initiatiefnemers geven aan zich overweldigd te voelen door de complexe problematiek van de beoogde doelstelling of doelgroep, het tekort aan vrijwilligers en een gevoel van overvraging door de gemeente.

2. Zorgen over financiële borging

In veel van de gesprekken komt naar voren dat financiering vaak tijdelijk of versnipperd is, waardoor succesvolle samenwerkingen moeilijk duurzaam kunnen worden voorgezet. Het bewonerscollectief in Schiedam illustreert dit scherp: zij vertellen hoe een project dat nieuwe bewoners ondersteunde, na een jaar succesvolle uitvoering volledig wegviel doordat een gemeentelijke subsidieaanvraag bij het sociaal domein werd afgewezen. Hoewel het project aantoonbaar bijdroeg aan relatieopbouw, voldeed het volgens de beoordelaars niet aan specifieke en direct meetbare doelstellingen. De respondenten benadrukken dat dit laat zien hoe kwetsbaar waardevolle initiatieven zijn wanneer de financiering afhankelijk blijft van korte pilots, rigide checklists en domeinspecifieke criteria die weinig aansluiten op bredere impact zoals sociale cohesie. Bewonersinitiatieven ervaren daardoor dat wat vandaag kan, morgen ineens niet meer kan, bijvoorbeeld als politieke windrichtingen veranderen. In hun woorden:

> "De overheid is ook onbetrouwbaar, hè? [...] Je staat zomaar on hold."

Door deze schommelingen ervaren bewoners dat hun inzet niet vanzelfsprekend wordt voortgezet of gewaardeerd, wat het opbouwen van duurzaam vertrouwen bemoeilijkt. Dit sluit aan bij de zorgen die meerdere professionals uitspreken:

> "Het grootste probleem is wel de borging, als het wel lukt, hoe dan verder? Als je iets uitprobeert, dan doe je impactmeting, hoe zorg je daarna voor voldoende middelen? Het NPLV programma denkt heel erg mee in ontwikkelen en uitproberen, en tot nu toe heb ik ook hogere verwachtingen [over het langetermijnperspectief van de ondersteuning van bewonersinitiatieven] bij andere alliantiepartners. Die hebben daar een financiële rol."

In enkele gebieden speelt bovendien financiële onzekerheid over de toekomst van maatschappelijk vastgoed een rol bij de borging van initiatieven. In Leeuwarden benoemt een geïnterviewde dat wisselingen in personeel en onduidelijkheid over de toekomst van plekken leiden tot onrust. Wanneer bewonersinitiatieven niet weten of hun fysieke basis behouden blijft, wordt het moeilijk om continuïteit en structuur voor betaalde krachten en vrijwilligers te realiseren.

3. Instrumentalisering

In aansluiting op de literatuur blijkt ook uit de gesprekken met de focusgebieden dat er sprake is van een complexe, voortdurende balanceeract tussen de informele, bottom-up benadering en de beleidsdoelen van het lokale uitvoeringsprogramma van het NPLV. Professionals en bewoners signaleren dat initiatieven van bewoners soms te veel worden 'ingekaderd' en dat lokaal beleid niet altijd goed aansluit op de ervaringen van bewoners. Dit verschijnsel wordt breed herkend in literatuur (Mees et al., 2019; De Weger, 2022) en komt ook in de vragenlijstresultaten naar voren.

> "Het gevaar is nu dat we te veel gefocust zijn op langetermijnsucces. Als er een initiatief onder bewoners ontstaat, is onze eerste reactie: past dit wel binnen onze definities? Dan wordt het in het begin alweer overgenomen door de overheid, en dan krijg je 'blauwe' [systeemlogica] vragen: hoe wordt dit geborgd? Is er rekening gehouden met consequenties voor X en Y?"

In de praktijk worstelen professionals met de vraag in hoeverre bewonersinitiatieven als resultaat gemonitord moeten worden. Wanneer beleidsdoelen leidend worden bij de beoordeling, ontstaat het spanningsveld van instrumentalisering: het inzetten van een bewonersinitiatief door de eigen doelen van de gemeenten of partners, ook als deze niet overeenkomen met wat bewoners zelf willen bereiken.

In Schiedam liepen bewonersinitiatieven hier in eerste instantie ook tegenaan toen zij door het programma benaderd werden om nieuwe gemeenschappen te betrekken in de wijk en hen wegwijs te maken in de lokale voorzieningen:

> "Het Nationaal Programma wilde op een gegeven moment met name de Poolse en Bulgaarse gemeenschap in Schiedam bereiken. Dat die mensen heel specifiek benaderd werden om uit te leggen hoe het heurt. […] Dat je je afval in de container moet gooien in plaats van ernaast zetten en dat je niet met meer dan drie mensen in één huis mag wonen. Maar daarvan hebben wij gezegd, van 'Ja, zo'n project kan je niet zomaar aan ons vragen om uit te voeren. Natuurlijk werkt het altijd beter als je buren je ergens op aanspreken, maar wij steken het liever heel positief in.'"

Het idee vanuit het programmabureau werd uiteindelijk gecombineerd met een project om mensen welkom te heten in de wijk, zo sloot het wel aan bij de doelstelling maar werd het breder ingestoken en konden bewoners er ook hun eigen draai aangeven. Een belangrijke randvoorwaarde is daarmee om bewonersinitiatieven niet te instrumenteel voor het eigen karretje te spannen maar daarbij steeds afstemming, maatwerk en aansluiting te zoeken bij de behoeften van bewoners.

Andersom worden er ook nog steeds kansen gemist, doordat ideeën top-down worden ingebracht, zonder voldoende aansluiting bij wat er al in de wijk leeft. Een van de gesprekspartners illustreert dit als volgt:

> "Zoals het idee van de voedseltuin. Dat is niet de wens van de wijk, dat is een idee van het programmabureau. Het zou goed zijn voor de bewoners. 150 duizend euro gaat daar dan in om. Dan schrikken wij van dat soort bedragen. Dat wordt dan weer in een wijk gedropt, terwijl er al een buurttuin is met een eigen perceel. Als we eerder waren meegenomen in de plannen, hadden we dat geld zelf kunnen benutten om dit traject te begeleiden. Zonder dat er dan weer een externe moest worden aangenomen. Dan had je twee bewoners uit een uitkering kunnen helpen."

4. Gebrek aan vertrouwen bewoners

Respondenten geven aan dat bewoners in de focusgebieden over het algemeen weinig vertrouwen hebben in gemeentelijke professionals. Bewoners willen zich om deze reden eerst graag gezien voelen, voordat er ruimte ontstaat voor een breder gesprek over doelen of samenwerking. De coördinatoren Bewonersbetrokkenheid besteden veel tijd aan zichtbaar zijn, nabijheid en het opbouwen van een gelijkwaardige relatie.

> “Iemand gaat met mensen in gesprek en krijgt dan al snel de reactie: ‘Wie ben jij eigenlijk?’ En als je dan zegt ‘ik werk voor de gemeente’, dan begin je in de ogen van sommigen al met 1-0 achterstand. [...] Het is logisch dat bewoners zich afvragen: ‘Waar waren jullie al die tijd? En hoelang blijven jullie nu dan?’ Bovendien is er frustratie over de ongelijkheid: ambtenaren verdienen een goed salaris, terwijl bewoners vaak vrijwillig hun tijd inzetten. Er leeft dus ook het gevoel dat er met verschillende maten wordt gemeten.”

Het bewonerscollectief in Schiedam verwoordt deze spanning ook. Zij schetsen hoe het ontbreken van inclusiviteit, zoals deelname van een Poolse of Bulgaarse vertegenwoordiger binnen het collectief, eerder werd gezien als reden om hun rol terzijde te schuiven. Volgens hen is het wrang dat inclusiviteit wel als criterium wordt gebruikt voor bewoners, maar niet wordt weerspiegeld in het programmabureau of in lokale politieke vertegenwoordiging. Zij beschrijven ook hoe hun vertrouwen pas kon groeien toen hun kopgroep daadwerkelijk ruimte kreeg: bewoners kunnen nu ideeën realiseren zonder voortdurend afgerekend te worden op systeemcriteria. Daardoor ontstaat wederkerigheid en sluiten steeds meer bewoners aan. Dit laat zien dat de manier waarop overheid en programmabureau initiatieven beoordelen, direct samenhangt met de mate van vertrouwen in het proces.

5. Verloop van de samenwerking met partners

De algemene conclusie op basis van de interviews is dat er grote bereidheid is om bewonersinitiatieven te ondersteunen. Volgens sommige respondenten zijn er nauwelijks partners die ‘niet aangaan op het thema sociale cohesie’. Een voorbeeld van hoe het draagvlak onder partners toeneemt, zie je terug in de toenemende aandacht voor gemeenschapsgericht werken en ABCD. Niet alleen bij welzijnswerk of woningcorporaties, maar ook bij andere maatschappelijke instellingen.

Toch signaleren sommige focusgebieden ook hiaten. Vooral kleinere ondernemers (mkb’ers) worden gemist, ondanks hun potentieel voor het versterken van sociale cohesie. De coördinatoren Bewonersbetrokkenheid zoeken naar manieren om mkb’ers meer te betrekken, maar dit blijkt lastig vanwege hun beperkte tijd en onregelmatige agenda's. Daarnaast worden ook andere partners genoemd die vaker betrokken zouden moeten worden, zoals scholen, bibliotheken en organisaties die werken met arbeidsmigranten.

6. Participatiemoeheid

Een terugkomend thema in de gesprekken over vertrouwen van bewoners is ten slotte de participatiemoeheid onder bewoners. Focusgebieden geven aan dat verschillende gemeentelijke partners soms tegelijkertijd contact zoeken met dezelfde kleine groep actieve bewoners, waardoor deze groep wordt overvraagd. Groepen die juist nog minder bereikt worden zijn jongeren (specifiek meiden), bewoners die moeite hebben met basisvaardigheden en jonge (alleenstaande) ouders. Dit maakt het opbouwen van duurzame relaties voor het stimuleren van sociale cohesie kwetsbaar.

6.4 Conclusies en aanbevelingen

De hoofdvraag in deze verdiepende studie luidde: ‘Hoe draagt het stimuleren van bewonersinitiatieven, (mede) gefinancierd door de SPUK KW, bij aan meer (ervaren) sociale cohesie?’

Deze vraag beantwoorden we aan de hand van de interventies/aanpakken in de verschillende NPLV gebieden, de eerste (ervaren) effecten, de werkzame elementen en de knelpunten in de aanpakken. We sluiten af met aanbevelingen bij de verdere ondersteuning en doorontwikkeling van de integrale aanpak voor sociale cohesie.

6.4.1 Conclusies

Het ondersteunen van bewonersinitiatieven via de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid
De analyse van de SPUK KW aanvragen, interviews en twee casusonderzoeken laat zien dat de inzet op bewonersinitiatieven een betekenisvolle impuls geeft aan sociale cohesie, vooral wanneer deze initiatieven worden ondersteund op een manier die ruimte laat voor eigenaarschap. De inzet van de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid, of andere professionals die zich met de ondersteuning van bewonersinitiatieven bezighouden, is hierbij essentieel. De coördinatoren Bewonersbetrokkenheid functioneren als bruggenbouwers tussen informele bewonersnetwerken en formele structuren en spelen daarmee een cruciale rol in het herstel van vertrouwen en het versterken van bewonersregie. Zij ondersteunen de dagelijkse uitvoering (nabijheid, ondersteuning, netwerkvorming) en dragen bij aan de strategische borging (kaders, randvoorwaarden, verbinding met gebiedsopgaven). De eerste fase in die ondersteuning kenmerkt zich door relatieherstel met bewoners, het stimuleren van ontmoeting, het verbeteren van herkenbare en toegankelijke ontmoetingsplekken, en het mobiliseren van bewonersinitiatieven. In al deze activiteiten wordt gewerkt vanuit de bestaande energie in het gebied en zo veel mogelijk aangesloten op lokale behoeften en wensen.

Positieve ontwikkelingen
De respondenten noemen sociale cohesie zelden expliciet als resultaat. Dat past bij de complexe en integrale aard van sociale cohesie en de relatie met thema's als veiligheid, institutioneel vertrouwen en ontmoetingsplekken. Toch is op verschillende manieren zichtbaar dat de ondersteuning van bewonersinitiatieven, onder meer dankzij de inzet van coördinatoren Bewonersbetrokkenheid, op verschillende manieren bijdraagt aan de sociale cohesie in de gebieden:

1. **Versterking van onderlinge relaties en betrokkenheid**

Bewoners voelen zich meer betrokken bij hun buurt door gerichte ondersteuning, er ontstaan nieuwe netwerken waardoor sociale relaties verstevigen. In het verlengde hiervan zien betrokkenen ook dat dit bijdraagt aan persoonlijke ontwikkeling van bewoners: bewoners vergroten hun netwerk en zetten soms stappen richting opleiding, werk of vrijwilligersfuncties.

2. **Toenemend vertrouwen in de samenwerking tussen bewoners**

Toenemend vertrouwen tussen bewoners onderling en tussen bewoners en instanties, versterkt de bereidheid om samen te werken. Groeiend vertrouwen tussen bewoners leidt niet alleen tot sterkere sociale relaties, maar ook tot meer bereidheid om als bewoners ondersteuning te vragen bij professionals voor hulpvragen of het opstarten van nieuwe initiatieven. Met name de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid kunnen zo beter signaleren wat er speelt in de wijk.

3. **Domeinoverstijgende effecten**

Er ontstaan ook positieve effecten op andere domeinen van de lokale NPLV uitvoeringsprogramma's. Vooral bij re-integratie liggen hier kansen: deelname aan bewonersinitiatieven, vrijwilligersactiviteiten en lokale netwerken kan bijdragen aan meer zelfvertrouwen, vaardigheden en grotere zelfredzaamheid. Bewoners die toegang krijgen tot begeleiding en trainingen groeien in organiserend vermogen, leiderschap, samenwerking en vertrouwen.

Werkzame elementen en knelpunten
Belangrijke werkzame elementen die sociale cohesie en bewonersbetrokkenheid bevorderen zijn: het aansluiten bij de kracht van bewoners, de relatie met sleutelpersonen, een lerende houding tussen professionals en bewoners en bondgenoten binnen de alliantiepartners. Daarnaast zien we dat dankzij de (hernieuwde) sleutelrol van ontmoetingsplekken nabijheid kan ontstaan en een laagdrempelige toegang voor bewonersinitiatieven.

Ondanks deze positieve ontwikkelingen zien focusgebieden ook diverse structurele knelpunten. Samen kunnen deze factoren de kracht van bewonersinitiatieven en hun bijdrage aan sociale cohesie inperken.

- Afhankelijkheid van tijdelijke middelen en individuele professionals maakt de inzet op bewonersinitiatieven kwetsbaar.
- Coördinatoren Bewonersbetrokkenheid opereren vaak zonder stevig ingebedde structuur en zijn afhankelijk van tijdelijke middelen. De groeiende verwachtingen van bewoners overstijgen daardoor soms de financiële uitvoeringskracht.
- Spanningsveld instrumentalisering, waarbij beleidsdoelen- en -activiteiten niet altijd goed aansluiten op wat er leeft onder bewoners
- Belangrijke partners zoals mkb'ers, scholen en organisaties rond kwetsbare groepen (zoals arbeidsmigranten) worden nog onvoldoende bereikt.

De effectiviteit van de aanpak met de coördinatoren Bewonersbetrokkenheid hangt af van hun vermogen om te schakelen tussen relationeel werken in de wijk én bijdragen aan strategie en beleid. Ze willen relaties opbouwen in de wijk, initiatieven ondersteunen en signalen oppikken, terwijl ze tegelijk bijdragen aan beleidsontwikkeling en de bredere inbedding van de aanpak. Deze combinatie levert een structureel spanningsveld op: hoe meer tijd en aandacht naar strategische taken gaan, hoe minder ruimte er overblijft voor het relationele werk dat juist zo belangrijk is voor vertrouwen en samenwerking. Tegelijkertijd is die strategische verankering wel afhankelijk van wat professionals in de wijk leren en ervaren. Dat vraagt om bewuste keuzes: heldere rolduidelijkheid en goede organisatorische steun, zodat professionals niet worden weggetrokken van het wijkwerk, maar ook niet vastlopen in de uitvoering zonder invloed op de structurele kant van de aanpak.

6.4.2 Aanbevelingen voor beleidsprofessionals

De resultaten laten zien dat de fundamenten voor een duurzame, integrale en bewonersgerichte aanpak van sociale cohesie zijn gelegd. Respondenten benadrukken dat de lokale NPLV programma's met een gemeenschapsgerichte werkwijze meer ruimte bieden dan reguliere gemeentelijke structuren, die vaak strakker in beleidslijnen zitten. Maar het verder versterken van bewonersbetrokkenheid en bewonersinitiatieven – en daarmee sociale cohesie – vraagt om langjarige inzet, een steviger organisatorische basis voor gemeenschapsgericht werken en betere verbindingen met andere beleidsdomeinen. De verwevenheid van sociale cohesie met thema's zoals re-integratie, armoede en schulden, leefomgeving, veiligheid en jongeren blijft in de huidige uitvoering onvoldoende zichtbaar, terwijl bewonersinitiatieven op veel verschillende manieren bijdragen aan maatschappelijke opgaven op deze terreinen. Om meer samenhang te creëren en te voorkomen dat waardevolle initiatieven afhankelijk blijven van tijdelijk geld of individuele personen, doen we vier aanbevelingen voor een duurzame borging van de ondersteuning van bewonersinitiatieven en sociale cohesie in de integrale gebiedsaanpak.

1. Investeer in capaciteit voor de ondersteuning van bewonersinitiatieven

Het is belangrijk om structureel te investeren in de capaciteit voor de ondersteuning van bewonersinitiatieven. De resultaten laten zien dat onderling vertrouwen en samenwerking groeien als bewoners meer zeggenschap en regie ervaren en als coördinatoren Bewonersbetrokkenheid hierin een sleutelrol vervullen. Maar coördinatie betekent meer dan het aanwijzen van één functionaris: het is ook een collectieve verantwoordelijkheid binnen gebiedsteams, gemeenten, programmabureaus, professionals en bewoners. Het gaat om het leren spreken van elkaars taal, het vertalen van beleidslogica naar bewonerspraktijken, en vice versa. Door de ondersteuning van bewonersinitiatieven binnen gebiedsteams

en alliantiepartners te verankeren wordt deze minder afhankelijk van tijdelijke financiering of individuele profielen.

2. Versterk de financiële en organisatorische borging van bewonersinitiatieven

Er is behoefte aan eigen budgetten voor buurtaanpakken, om direct impact te kunnen maken zonder bureaucratische vertraging. Meerjarige gebieds- of bewonersfondsen waarin bewonersinitiatieven structureel worden meegenomen, kunnen zorgen voor stabiliteit en ruimte voor initiatieven die voortkomen uit bewonerskracht. Daarbij is het van belang dat bewonersinitiatieven tijdig worden betrokken bij besluitvorming over middelen, zodat zij invloed kunnen uitoefenen op keuzes die hun werk direct raken.

3. Voorkom een te strakke sturing via beleidsdoelen

Bewoners moeten ruimte houden om eigen doelen te formuleren en hun initiatieven vorm te geven. In alle focusgebieden zien we dat bewonersinitiatieven krachtig zijn wanneer zij voortkomen uit intrinsieke motivatie, lokale energie en bestaande netwerken. Te snelle of strakke koppeling aan beleidsdoelen kan deze energie juist verzwakken. Daarom is het belangrijk dat de vragen 'wat willen bewoners mogelijk maken?' en 'waar willen zij aan bijdragen?' leidend zijn. Professionals moeten alert zijn op signalen dat initiatieven onbedoeld 'beleidsdragers' worden in plaats van 'gemeenschapsdragers'.

4. Verbeter de integrale samenwerking met (onderbenutte) partners

Om de ondersteuning van bewonersinitiatieven structureel te versterken, is het noodzakelijk dat de samenwerking tussen professionals rond bewonersbetrokkenheid verder wordt doorontwikkeld. Sociale cohesie staat immers niet op zichzelf. De resultaten van de verdiepende studie laten duidelijk zien dat bewonersinitiatieven vaak raken aan andere leefdomeinen (met name aan werk en inkomen), maar dat deze verbindingen nog beter benut kunnen worden. Door sociale cohesie expliciet te verbinden aan andere beleidsdomeinen, ontstaat een aanpak die niet alleen relaties in de wijk versterkt, maar ook armoede vermindert, maatschappelijke participatie vergroot en de veerkracht en weerbaarheid van bewoners en jongeren duurzaam opbouwt. Het is hierbij essentieel om actief samen te werken met partners die nu nog onderbenut blijven, zoals lokale ondernemers, scholen, religieuze instellingen en organisaties die betrokken zijn bij kwetsbare groepen, waaronder arbeidsmigranten. Hun netwerken en ervaringskennis vergroten de kans dat bewonersinitiatieven worden ingebed in een breed netwerk dat bijdraagt aan langdurige impact.

Bronnenlijst

Blijleven, W., van Hulst, M., & Hendriks, F. (2019). *Publieke bricoleurs: Over ambtelijk vakmanschap op het raakvlak van gemeente en gemeenschap*. Boom bestuurskunde.

Blickem, C., Dawson, S., Kirk, S., Vassilev, I., Mathieson, A., Harrison, R., … Lamb, J. (2018). What is asset-based community development and how might it improve the health of people with long-term conditions? A realist synthesis. *SAGE Open, 8*(3), 2158244018787223. https://doi.org/10.1177/2158244018787223

Blokland, T., & Nast, J. (2014). From public familiarity to comfort zone: The relevance of absent ties for belonging in Berlin's mixed neighbourhoods. *International Journal of Urban and Regional Research, 38*(4), 1142–1159. https://doi.org/10.1111/1468-2427.12126

Brock, A. L., Kwakernaak, M., Boutellier, H., & de Meere, F. (2019). *Literatuurstudie sociale cohesie*. Verwey-Jonker Instituut.

Brock, A. L., Visser, G., de Weger, E., Brummel, A., Burggraaff, D., Spierts, M., van Hout, J., Verwaijen, G., Verstappen, M., & Smits, R. (2026). *De kracht van samen*. Verwey-Jonker Instituut.

Brummel, A., & Smits, R. (2021). De betekenis van sociale infrastructuur. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice, 30*(4), 13–19. https://doi.org/10.18352/jsi.690

Bussemaker, M., Jongers, T. S., Schot, E. J., & Joosten, M. (2022). Ruimte voor ontmoeting: Een zoektocht naar de sociale waarde van de leefomgeving. *TSG – Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen, 100*(1). https://doi.org/10.1007/s12508-022-00320-3

De Weger, E., Drewes, H. W., van Vooren, N. J., Luijkx, K. G., & Baan, C. A. (2022). Engaging citizens in local health policymaking: A realist explorative case study. *PLOS ONE, 17*(3), e0265404. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0265404

Huygen, A., & de Meere, F. (2008). *De invloed en effecten van sociale samenhang: Verslag van een literatuurverkenning*. Verwey-Jonker Instituut.

Huygen, A., & Fortuin, K. (2021). *ABCD: Naar veerkrachtige gemeenschappen*. LSA Bewoners. https://www.lsabewoners.nl

Kaulingfreks, F., & Matthijsen, K. (2024). *Gemene delers* (Working paper Crafting Resilience 1). Universiteit van Amsterdam. https://www.craftingresilience.nl

Meade, R., & Shaw, M. (2016). *Politics, power and community development*. Policy Press.

Mees, H. L. P., Uittenbroek, C. J., Hegger, D. L. T., & Driessen, P. P. J. (2019). From citizen participation to government participation: An exploration of the roles of local governments in community initiatives for climate change adaptation in the Netherlands. *Environmental Policy and Governance, 29*(3), 198–208. https://doi.org/10.1002/eet.1857

Michels, A. M. B., van den Berg, J., Vollaard, H., Cohen, J., & Boogaard, G. (2018). *Burgerparticipatie in het beleid, bewonersinitiatieven en de rol van de gemeenteraad*. Tilburg University.

Movisie. (2024). *Ontmoetingsplekken bieden perspectief voor jongvolwassenen*. https://www.movisie.nl

SCP. (2024). *Samenleven in de toekomst*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Staples, L. (2016). *Roots to power: A manual for grassroots organizing* (2nd ed.). ABC-CLIO. https://doi.org/10.5040/9798216010050

't Hooft, S., Uyterlinde, M., & van der Ham, J. (2019). *Balanceren en bijeenbrengen: Verbinders in de gebiedsgerichte aanpak*. Platform31.

Tonkens, E. H., Verhoeven, I., Heerings, M., Kroese, G., Roggeveen, S., Hertoghs, M., … Brouwers, A. (2012). *Bewonersinitiatieven: Proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid*. Pallas Publications.

Uyterlinde, M., Boutellier, H., & De Meere, F. (2022). *Perspectief bieden: Bouwstenen en afwegingskader voor de gebiedsgerichte aanpak*. Verwey-Jonker Instituut.

Van der Harst, M. F., Bredewold, F., & Tonkens, E. (z.j.). *Democratische legitimatie en duurzaamheid*.

Van Pelt, M., Rensen, P., & Spierts, M. (2024). *Wat werkt bij samenlevingsopbouw*. Movisie.

WRR. (2013). *Doen: Nieuwe vormen van democratie*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

7. Effectiviteit en samenhang SPUK KW

7.1 Effectiviteit integrale en gebiedsgerichte inzet

Met het NPLV en in het bijzonder de SPUK KW krijgen de focusgebieden extra ruimte om bovenop bestaand beleid te investeren, om zo het toekomstperspectief van bewoners duurzaam te verbeteren. Deze inzet is bewust integraal en gebiedsgericht. Maatregelen op verschillende domeinen en leefgebieden grijpen op elkaar in en kunnen elkaar versterken, waardoor de gezamenlijke inzet groter kan zijn dan *de som der delen*. Dit is nodig omdat problemen in het dagelijkse leven van bewoners vaak samenhangen. Om bijvoorbeeld schuldenproblematiek aan te pakken kan het ook nodig zijn om vraagstukken rondom gezondheid, opvoeding en wonen op te pakken. De uitkomsten van de monitor SPUK KW 2023-2025 sluiten aan bij deze beleidstheorie en ondersteunen het idee dat samenhangende, gebiedsgerichte inzet meer oplevert dan losse maatregelen.

Hoewel het niet altijd precies vast te stellen is welke interventie welk effect veroorzaakt (causaliteit) – omdat er vaak meerdere dingen tegelijk gebeuren – zien we wel steeds dezelfde patronen. In verschillende gebieden en binnen verschillende thema's zien we duidelijke overeenkomsten in werkzame elementen. Ook versterken activiteiten en interventies elkaar en bouwen ze op elkaar voort. Het begint meestal met het opbouwen van relaties, vertrouwen en betrokkenheid. Van daaruit ontstaan vervolgeffecten: bewoners worden beter bereikt, doen vaker mee en krijgen meer kansen op bijvoorbeeld werk, scholing en het verbeteren van hun financiële situatie. Het één leidt dus tot het ander.

Deze samenhang laat zien dat de integrale en gebiedsgerichte inzet vanuit het NPLV en specifiek de SPUK KW werkt. Door te investeren in nabijheid, vertrouwen, samenwerking (ook met het informele netwerk) en een integrale aanpak, worden juist die elementen versterkt die in de praktijk van de focusgebieden het verschil maken voor leefbaarheid, veiligheid en meedoen

7.2 Patronen in ervaren effecten

Hoewel de interventies die met de middelen van SPUK KW worden uitgevoerd zich richten op verschillende domeinen, vertonen de ervaren effecten opvallend veel overeenkomsten.
In vrijwel alle domeinen is het *bereik van doelgroepen aantoonbaar vergroot*, in het bijzonder onder groepen die eerder moeilijk in beeld kwamen. In verschillende domeinen worden hogere deelnamecijfers en een beter zicht op doelgroepen gerapporteerd, mede dankzij extra capaciteit voor persoonlijke begeleiding, outreachend werken en het benutten van informele netwerken. Deze bredere toegang vertaalt zich ook in *meer participatie en betrokkenheid*. Bewoners nemen vaker initiatief in hun wijk, ouders raken actiever betrokken bij de ontwikkeling van hun kinderen, jongeren zetten stappen richting school of werk en deelnemers aan re-integratietrajecten ontwikkelen vaardigheden en toekomstperspectief. Daarmee blijven effecten niet beperkt tot bereik, maar leiden ze ook tot *activering en empowerment*.

Ook is er in meerdere onderzoeken sprake van een *versterking van sociale cohesie en netwerken*. Nieuwe verbindingen ontstaan tussen bewoners en groepen, ontmoetingsplekken krijgen een belangrijkere sociale functie en informele steunstructuren groeien. Dit draagt bij aan een groter gevoel van verbondenheid, veiligheid en leefbaarheid in de wijk. Door de intensievere aanwezigheid in de wijk en het frequentere contact met bewoners worden problemen bovendien *eerder gesignaleerd en ontstaat meer integrale*

samenwerking tussen organisaties. Hierdoor kan sneller en passender worden gehandeld met ondersteuning die beter op elkaar is afgestemd.

Een cruciale randvoorwaarde voor deze effecten is *groei van vertrouwen en relaties*. In vrijwel alle domeinen is een groei van vertrouwen zichtbaar: tussen bewoners en overheid, tussen bewoners onderling en tussen professionals en doelgroepen. Deze toename hangt sterk samen met de meer nabij georganiseerde en laagdrempelige inzet, zoals de rol van coördinatoren, sleutelpersonen en andere wijkgerichte professionals en mensen uit het informele netwerk. Doordat zij beter aansluiten op de leefwereld van bewoners, ontstaat meer openheid, wederzijds begrip en bereidheid tot samenwerking. Dit vertrouwen blijkt essentieel voor verdere resultaten, zoals participatie en gedragsverandering.

Hieronder werken we deze patronen uit aan de hand van een aantal voorbeelden uit de verschillende studies.

1. Beter bereik en signalering

Een eerste belangrijke rode draad is dat interventies leiden tot meer en eerder zicht op problematiek en een groter bereik van doelgroepen. Dit gebeurt doordat:

- Informele netwerken meer bewoners bereiken.
- Deelnemers zich in groepsaanpakken veiliger voelen om hun problemen te delen.
- Professionals dichter bij bewoners staan door in de wijk te werken.
- Organisaties vaker samenwerken rond bewoners vanuit een levensbrede visie op hulp en ondersteuning.

Hierdoor ontstaan snellere doorverwijzing en integrale ondersteuning.

2. Meer participatie en betrokkenheid

Een tweede duidelijke rode draad is dat interventies bijdragen aan meer participatie van inwoners. Dit gebeurt op verschillende manieren:

- Bewoners nemen vaker initiatief over hun leefomgeving.
- Inwoners zoeken vaker hulp of ondersteuning.
- Jongeren participeren in activiteiten of organisaties.
- Ouders worden actiever betrokken bij de ontwikkeling van hun kind.
- Deelnemers zetten stappen richting werk, opleiding of vrijwilligerswerk.

De interventies versterken dus in brede zin maatschappelijke participatie.

3. Versterking van sociale netwerken

Veel interventies leiden tot nieuwe sociale contacten en netwerken. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- Bewoners ontmoeten elkaar via een groter en gevarieerder aanbod van buurtactiviteiten.
- Informele netwerken helpen bij het bereiken van inwoners met schulden.
- Ouders treffen elkaar bij ontmoetingsplekken zoals mamacafés.

- Jongeren vinden een veilige plek en bouwen relaties met rolmodellen op.
- Deelnemers aan re-integratietrajecten bouwen sociale contacten op en enthousiasmeren hun eigen netwerken.

Deze netwerken dragen bij aan sociale steun, informatie-uitwisseling en signalering van problemen.

4. Persoonlijke ontwikkeling en empowerment

In alle domeinen zijn er effecten op het vlak van persoonlijke ontwikkeling. Deze voorbeelden laten dat zien:

- Jongeren ontwikkelen meer zelfinzicht en motivatie.
- Deelnemers aan re-integratie bouwen persoonlijke en werkvaardigheden op.
- Ouders krijgen meer vertrouwen in hun opvoedvaardigheden.
- Bewoners ontdekken hun talenten, ervaren perspectief en ontwikkelen nieuwe vaardigheden.

Interventies dragen daarmee bij aan empowerment van inwoners.

5. Groei van vertrouwen en relaties

Vrijwel alle studies laten zien dat het vertrouwen toeneemt: tussen bewoners en professionals, tussen bewoners onderling en tussen organisaties.

- Bij het thema sociale cohesie groeit het vertrouwen tussen bewonersgroepen en tussen bewoners en instanties.
- Bij armoede en schulden ontstaat vertrouwen bij bewoners dankzij sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen.
- Bij veerkrachtinterventies ontstaat vertrouwen tussen jongeren en professionals.
- In het jonge kind-domein groeit vertrouwen tussen ouders en professionals.
- Bij re-integratie worden sleutelpersonen uit de wijk ingezet om het vertrouwen te winnen van inwoners. De sleutelpersonen werken vanuit vertrouwen en daardoor voelen deelnemers zich gezien en gewaardeerd, wat hun zelfvertrouwen vergroot.

Vertrouwen lijkt daarmee een basismechanisme te zijn waaruit andere effecten voortkomen.

7.3 Dubbele of meervoudige effecten

Problemen van bewoners zijn vaak meervoudig en samenhangend. Werkloosheid, schulden, opvoedvragen, stress, beperkte taalvaardigheden en sociale isolatie komen vaak tegelijk voor. Dat vraagt om een integrale aanpak. De studies laten zien dat een integrale aanpak bij interventies gericht op één domein, vaak ook resulteert in positieve effecten op andere domeinen of leefgebieden. In de tabel hieronder staat een aantal voorbeelden van deze meervoudige effecten op een rij.

Voorbeelden van meervoudige effecten van interventies en aanpakken SPUK KW			
Interventie/aanpak	**Primair doel**	**Effect op andere domeinen en leefgebieden**	**Voorbeeld uit de studies**
Wijkbanen en leerwerkplekken	Re-integratie en participatie	Versterking sociale cohesie en leefbaarheid	Deelnemers dragen bij aan onderhoud van de wijk of buurtactiviteiten, waardoor meer contact en wederkerigheid tussen bewoners ontstaat
Samenwerking met kinderopvang in activeringstrajecten	Arbeidsparticipatie van ouders	Ontwikkelingskansen jonge kinderen	Ouders kunnen tijdelijk gratis kinderopvang krijgen, waardoor zij kunnen deelnemen aan leerwerktrajecten terwijl kinderen deelnemen aan voorschoolse educatie
Ontmoetingsplekken voor ouders (bijv. mamacafés, bibliotheken)	Toeleiding naar voorschoolse educatie en ouderondersteuning	Verminderen sociaal isolement en versterken netwerken	Ouders komen voor ontmoeting of activiteiten, waarna gesprekken ontstaan over opvoeding of deelname aan voorschoolse voorzieningen
Bewonersinitiatieven rond armoede	Praktische ondersteuning bij armoede	Versterking sociale cohesie en informele hulpstructuren	Een initiatief rond gratis kleding en babypakketten groeit uit tot ontmoetingsplek waar bewoners elkaar helpen en vragen delen
Jongerenactiviteiten en rolmodellen in de wijk	Vergroten weerbaarheid en talentontwikkeling	Meer participatie en minder overlast	Jongeren raken betrokken bij activiteiten, vinden een stage, opleiding of wijkbaan en voelen zich meer verbonden met de wijk

Inzet van sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen	Bereiken van moeilijk bereikbare groepen	Groter vertrouwen in instituties en betere toegang tot hulp	Sleutelpersonen helpen bewoners met schulden of andere problemen om contact te leggen met hulpverlening

7.4 Gemeenschappelijke werkzame elementen

Hoe komt het dat we deze (meervoudige) effecten zien? Dat heeft te maken met een aantal gemeenschappelijke werkzame elementen, die zorgen dat interventies effectief zijn en de inzet op verschillende thema's wordt versterkt.

1. **Vertrouwen en nabijheid en de cruciale rol van informele netwerken als sleutel tot een groter bereik**

Wat we al constateerden bij de ervaren effecten, is een van de meest consistente patronen in alle onderzoeken het belang van vertrouwen, persoonlijke relaties en nabijheid. Formele instanties slagen er niet altijd in om bewoners te bereiken, vooral wanneer er sprake is van eerdere negatieve ervaringen of wantrouwen richting overheid en hulpverlening. Uit meerdere studies blijkt dan ook de belangrijke rol van sleutelpersonen, ervaringsdeskundigen, bewonersinitiatieven en rolmodellen uit de wijk. Zij kennen de leefwereld van bewoners, spreken dezelfde taal en kunnen makkelijker een vertrouwensrelatie opbouwen. Dit verlaagt de drempel om deel te nemen aan voorzieningen, hulp te accepteren of stappen te zetten richting werk, opleiding of ondersteuning. Deze informele structuren versterken bovendien de sociale hulpbronnen van bewoners, doordat mensen elkaar vaker ondersteunen en kennis of middelen delen.

- Re-integratie: geduldige en waardenvrije benadering, inzet ervaringsdeskundigen en wijkorganisaties voor toeleiding naar werk.
- Sociale cohesie: aansluiten bij energie van inwoners, laagdrempelige ontmoetingsplekken die contact met en tussen mensen faciliteren.
- Armoede en schulden: sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen verlagen de drempel naar hulp.
- Jonge kind: moeder-tot-moeder contact (Ooievaarsmoeders) en informele netwerken helpen ouders richting voorschoolse educatie.
- Veerkracht en weerbaarheid: best persons of rolmodellen die jongeren begrijpen en vertrouwen winnen.

2. **De wijk als vindplaats en werkplaats**

Het tweede gemeenschappelijke werkzame element is het belang van de wijk als plek waar problemen worden gesignaleerd en oplossingen ontstaan. De wijk fungeert daarbij als vindplaats van doelgroepen én als plek waar activiteiten en ondersteuning plaatsvinden, door aan te sluiten bij waar mensen al wonen en leven. Wijkgerichte initiatieven, ontmoetingsplekken en activiteiten brengen bewoners samen en maken ondersteuning toegankelijker. Door activiteiten dicht bij de leefwereld van bewoners te organiseren, wordt de drempel om deel te nemen lager. Tegelijkertijd ontstaan nieuwe sociale contacten en netwerken.

- Re-integratie: trajecten en wijkbanen worden georganiseerd via wijkpartners en lokale netwerken.

- Sociale cohesie: activiteiten en leerwerkplekken functioneren als ontmoetingsplekken.
- Armoede en schulden: initiatieven zoals Tira Mi Su ontstaan vanuit bewoners zelf.
- Jonge kind: laagdrempelige ontmoetingsplekken zoals mamacafés en bibliotheken.
- Veerkracht en weerbaarheid: veilige plekken in de wijk waar jongeren terecht kunnen.

De wijk fungeert daarmee als belangrijke sociale infrastructuur waar verschillende beleidsdoelen samenkomen en dit onderschrijft dus een gebiedsgerichte aanpak

3. Investeren in sociale hulpbronnen/netwerken vergroot veerkracht

Het derde gemeenschappelijke werkzame element is dat veel interventies niet alleen individuele vaardigheden versterken, maar vooral sociale hulpbronnen. Veerkracht ontstaat niet alleen door individuele vaardigheden, maar vooral door toegang tot hulpbronnen in de omgeving. Sociale netwerken, veilige ontmoetingsplekken en positieve rolmodellen spelen hierbij een belangrijke rol. Door bewoners, ouders of jongeren te betrekken bij activiteiten, vrijwilligerswerk of initiatieven in de wijk ontstaat meer participatie, meer onderlinge steun en een groter gevoel van erbij horen. Deze sociale verbondenheid werkt als beschermende factor tegen problemen zoals armoede, schooluitval of overlast. Voorbeelden hiervan zijn:

- Sociale cohesie: nieuwe sociale contacten via groepsactiviteiten en onderlinge hulp tussen bewoners.
- Jonge kind: netwerken van ouders of vrouwen in de wijk.
- Veerkracht en weerbaarheid: jongeren die betrokken raken bij activiteiten of organisaties.

4. Problemen zijn verweven en vragen om een integrale aanpak

Het vierde gemeenschappelijke werkzame element is het belang van een integrale aanpak, omdat problemen van bewoners vaak meervoudig en samenhangend zijn. Verschillende studies in de focusgebieden laten inderdaad zien dat interventies effectiever zijn wanneer zij integraal worden vormgegeven, met samenwerking tussen verschillende domeinen zoals werk, zorg, onderwijs, schuldhulpverlening en welzijn. Wanneer deze samenwerking goed functioneert ontstaan kortere lijnen, betere signalering, snellere hulpverlening en meer samenhang in ondersteuning.

- Re-integratie: combinatie van werktrajecten met schuldhulp, kinderopvang en mentale ondersteuning.
- Armoede en schulden: koppeling van materiële hulp met sociale steun en netwerkvorming.
- Jonge kind: verbinding met armoedebestrijding en ouderondersteuning.
- Veerkracht en weerbaarheid: nadruk op meerdere hulpbronnen (sociaal, economisch, cultureel, mentaal).

5. Langdurige, procesmatige ondersteuning

Het laatste te benoemen werkzame element bij de interventies die (mede) vanuit de SPUK KW worden ingezet: de langdurige, procesmatige ondersteuning, waarbij interventies niet werken als eenmalig

project, maar als proces over tijd waarbij aangesloten wordt bij het tempo van de inwoner en er stapsgewijs gewerkt kan worden.

- Re-integratie: stapsgewijze trajecten
- Jonge kind: herhaalde contactmomenten bij de toeleiding naar voorschoolse educatie
- Armoede en schulden: langdurige begeleiding door ervaringsdeskundigen bij schulden
- Sociale cohesie: continuïteit in bewonersinitiatieven.

Hiermee bieden interventies ruimte voor kleine stappen, waarin herhaling mogelijk is en er tijd is om vertrouwen op te bouwen.

7.5 Gemeenschappelijke knelpunten

Naast werkzame elementen worden ook belemmeringen zichtbaar in de uitvoering van de interventies SPUK KW. De analyse van de vijf studies laat zien dat deze belemmeringen niet zozeer voortkomen uit de interventies zelf, maar vooral uit de manier waarop deze zijn ingebed in systemen van financiering, regelgeving en verantwoording.

De interventies richten zich vaak op inwoners met complexe en samenhangende problemen, zoals armoede, schulden, werkloosheid en gezondheidsproblemen. Juist deze groepen zijn vaak moeilijk te bereiken door wantrouwen, schaamte, praktische drempels of beperkte basisvaardigheden. Effectieve ondersteuning vraagt daarom om een intensieve, outreachende en langdurige aanpak, gebaseerd op vertrouwen en aansluiting bij de leefwereld van mensen. De huidige financieringsstructuren, regelgeving en verantwoordingskaders sluiten hier onvoldoende op aan. De belangrijkste knelpunten concentreren zich rond vijf samenhangende thema's.

1. Fragmentatie en uitdagingen in samenwerking

Veel interventies vereisen samenwerking tussen verschillende organisaties en domeinen, zoals gemeenten, welzijnsorganisaties, onderwijs, zorginstellingen en bewonersinitiatieven. In de praktijk wordt deze samenwerking bemoeilijkt door verkokering in beleid en financiering, verschillen in werkwijzen en prioriteiten, en beperkingen in gegevensdeling. Personele wisselingen en onduidelijke rolverdelingen versterken dit. Hierdoor ontstaat het risico dat inwoners tussen organisaties in vallen en dat integrale ondersteuning onvoldoende tot stand komt.

2. Spanning tussen verantwoordingskaders en mensgerichte aanpak

De verantwoordingssystemen en administratieve eisen staan haaks op de mensgerichte aanpak. De nadruk ligt vaak op de korte termijn: verantwoorden op meetbare output en resultaten die pas op langere termijn mogen worden verwacht. In de praktijk gaat het juist om die langetermijneffecten zoals participatie, ontwikkeling en vertrouwen. Dit leidt tot spanning tussen systeemvereisten en de ruimte die nodig is voor maatwerk, relatieopbouw en duurzame ondersteuning.

3. Tijdelijke en versnipperde financiering

Veel interventies en activiteiten zijn afhankelijk van tijdelijke projectfinanciering of subsidies. Hierdoor bestaat onzekerheid over de voortzetting van succesvolle interventies. De kortlopende aard van financiering staat op gespannen voet met de langdurige en relationele aanpak die nodig is om kwetsbare groepen te ondersteunen. Het belemmert het opschalen en structureel borgen van werkzame werkwijzen.

4. **Afhankelijkheid van individuele personen**

Veel interventies en activiteiten steunen sterk op specifieke professionals, sociale ondernemers, sleutelpersonen of bewoners die een verbindende rol spelen in de wijk. Deze personen zijn vaak cruciaal voor het bereiken van doelgroepen, het opbouwen van vertrouwen en het organiseren van activiteiten. Tegelijk maakt deze afhankelijkheid initiatieven kwetsbaar: wanneer deze personen vertrekken of overbelast raken, kan de continuïteit van interventies onder druk komen te staan. De kennis, netwerken en relaties zijn vaak nog onvoldoende structureel geborgd in organisaties. Dit wordt versterkt door de capaciteitsproblemen die veel organisaties momenteel ervaren.

5. **Complexiteit van regels, systemen en bureaucratie**

In meerdere studies blijkt dat complexiteit van het systeem een belemmering vormt voor zowel professionals als bewoners. Digitale systemen, uitgebreide registratieverplichtingen en ingewikkelde regels en (aanmeld)procedures maken deelname van inwoners aan interventies lastiger en beperken de ruimte voor maatwerk. Een voorbeeld hiervan is het vergroten van het bereik van voorschoolse educatie, waarbij het systeem zo complex is dat bereik afhankelijk wordt van extra inzet en ondersteuning in plaats van dat het systeem zelf toegankelijk is.

7.6 Conclusies en aanbevelingen

Problemen van bewoners in de focusgebieden zijn vaak meervoudig en samenhangend. Werkloosheid, schulden, opvoedvragen, stress, beperkte taalvaardigheden en sociale isolatie komen vaak tegelijk voor. Dat vraagt om een integrale aanpak, waarin domeinoverstijgend wordt samengewerkt en waarin ruimte is voor langdurige ondersteuning. De NPLV aanpak en de SPUK KW-regeling bieden hiervoor een belangrijke basis.

De monitor SPUK KW 2023-2025 laat een consistent beeld zien. Ondanks verschillen in doelgroep en aanpak werken interventies via vergelijkbare relationele en sociale mechanismen. Centraal staan het opbouwen van vertrouwen, het aansluiten bij de leefwereld van inwoners, het versterken van sociale netwerken en het stimuleren van persoonlijke ontwikkeling en eigen regie. Dit leidt tot een groter bereik van doelgroepen, meer participatie en betrokkenheid van bewoners en toekomstperspectief. Tegelijkertijd laten de studies zien dat deze werkwijzen onder druk staan door structurele knelpunten in financiering, regelgeving, verantwoording en samenwerking. Ze functioneren in de praktijk vaak ondanks het systeem, in plaats van dankzij het systeem.

Tegenover deze structurele knelpunten staat dat de NPLV aanpak en de SPUK KW-regeling juist ook belangrijke aanknopingspunten bieden om deze belemmeringen te doorbreken. Waar bestaande systemen vaak verkokerd en kortcyclisch zijn ingericht, creëert deze aanpak ruimte voor een meer integrale, gebiedsgerichte en langjarige benadering.

Binnen het NPLV is een samenwerkingsstructuur ingericht waarin partijen vanuit verschillende domeinen – van Rijk en gemeenten tot uitvoeringsorganisaties en bewoners – gezamenlijk optrekken, ondersteund door een onafhankelijk programmabureau. Deze samenwerking is gebaseerd op een gedeelde verantwoordelijkheid en een langjarig commitment van in beginsel twintig jaar. Dit biedt de noodzakelijke basis om te werken aan duurzame verbeteringen in wijken en om interventies niet alleen tijdelijk, maar structureel te ontwikkelen en te verankeren.

De SPUK KW-financiering heeft weliswaar een kortere looptijd van drie à vier jaar, maar maakt onderdeel uit van deze bredere, langjarige beweging. Dit betekent dat er continuïteit kan ontstaan als partijen gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen voor het steeds opnieuw organiseren en verbinden van financiering. Daarnaast maakt de NPLV constructie het mogelijk om bredere systeemvraagstukken te

adresseren en de geconstateerde knelpunten rond bureaucratie, systeemcomplexiteit en samenwerking gezamenlijk aan te pakken. Dit leidt tot de volgende domeinoverstijgende aanbevelingen, die overigens ook buiten de NPLV focusgebieden waardevol zijn.

1. **Investeer langdurig in werkzame elementen en preventieve aanpakken die bijdragen aan nabijheid en vertrouwen (gemeenten en partners)**

Blijf investeren in aanpakken die bijdragen aan nabijheid, vertrouwen, sociale relaties en laagdrempelige ondersteuning. Niet door interventies één-op-één te kopiëren, maar door in iedere context de werkzame elementen centraal te stellen. Zet daarbij in op alle vormen van preventie: het versterken van sociale netwerken en ontmoetingsplekken (primaire preventie), het vroegtijdig ondersteunen van risicogroepen en *life-events* (secundaire preventie) en langdurige, integrale ondersteuning om terugval en verergering te voorkomen (tertiaire preventie). De werkzame elementen moeten daarbij niet alleen worden belegd bij informele netwerken of sleutelpersonen, maar ook onderdeel worden van het reguliere professionele handelen. Professionals hebben ruimte, tijd en mandaat nodig om relationeel, nabij en procesmatig te kunnen werken, bijvoorbeeld via lagere caseloads en langdurigere ondersteuning. Zo kunnen zij niet alleen problemen oplossen, maar ook preventief bijdragen aan bestaanszekerheid, sociale netwerken en veerkracht van inwoners en wijken.

2. **Versterk de samenwerking tussen formele en informele netwerken vanuit gelijkwaardigheid (gemeenten en partners)**

De impact van wijkgerichte samenwerking wordt groter door beleid en uitvoering beter aan te laten sluiten op informele netwerken van sleutelpersonen, ervaringsdeskundigen en actieve bewoners. Hun kracht zit in het vertrouwen dat zij hebben in de wijk, hun kennis van de leefwereld en hun vermogen om snel te signaleren en verbindingen te leggen. Dat vraagt om erkenning, ondersteuning en samenwerking, zonder deze netwerken te formaliseren of bewoners als “mini-professionals” te benaderen.

Maak daarom in beleid en samenwerking expliciet ruimte voor langdurige relaties, gelijkwaardigheid en wederkerigheid. Maar ook voor duidelijke afspraken, vaste aanspreekpunten en continuïteit, want deze dragen bij aan stabiele samenwerking en wederzijds vertrouwen. Ook vraagt dit om een serieuzere positie van ervaringskennis en informele expertise in overleg en besluitvorming, waar verhoudingen nog vaak scheef zijn.

Ontwikkel samen met bewoners en maatschappelijke partners een laagdrempelige sociale basisinfrastructuur waarin informele netwerken duurzaam worden ondersteund en betrokken bij signalering, beleid en uitvoering. Maak daarbij onderscheid tussen vrijwillige inzet en rollen waarin bewoners structureel bruggen slaan tussen leef- en systeemwereld. Passende randvoorwaarden en vergoeding zijn daarbij nodig, zonder dat dit leidt tot verlies van onafhankelijkheid, flexibiliteit en verbondenheid met de wijk – een blijvend spanningsveld dat bewust moet worden gemonitord en besproken.

3. **Vereenvoudig systemen en maak uitvoering daadwerkelijk toegankelijk (Rijk en gemeenten)**

Verminder administratieve, digitale en procedurele drempels en pak regeldruk en bureaucratie in de toegang tot ondersteuning aan, zodat inwoners minder afhankelijk worden van intensieve begeleiding om hun weg te vinden in het systeem. Toegang tot voorzieningen zoals voorschoolse educatie, financiële hulpverlening en gemeentelijke ondersteuning moet begrijpelijk, toegankelijk en mensgericht zijn ingericht. Dat vraagt niet alleen om vereenvoudiging van regels en processen, maar ook om een cultuur waarin professionals ruimte voelen om vanuit de bedoeling te handelen en niet uitsluitend vanuit procedures en rechtmatigheid.

De huidige inzet van ervaringsdeskundigen, sleutelpersonen en professionals helpt inwoners vaak om met systeemcomplexiteit om te gaan, maar zou geen structurele compensatie moeten zijn voor een ontoegankelijk systeem. Gebruik daarom signalen uit de praktijk expliciet om beleid, regels en werkprocessen te verbeteren. Dat vraagt om een sterke terugkoppeling vanuit uitvoering en wijkpraktijk naar beleidsmakers en bestuurders, zodat ook de oorzaken van onnodige complexiteit worden aangepakt.

4. Stuur op realistische termijnen en brede maatschappelijke opbrengsten (Rijk)

Breng indicatoren, verantwoordingsmomenten en verwachtingen beter in lijn met de termijn waarop resultaten van preventieve en integrale aanpakken redelijkerwijs zichtbaar worden. Voorkom dat wordt gestuurd op kortetermijnverantwoording bij effecten die pas op langere termijn mogen worden verwacht en langdurige investeringen vragen. Erken daarbij preventie en maatschappelijke uitkomsten – zoals vertrouwen, participatie, ontwikkeling en versterking van sociale netwerken – als volwaardige resultaten naast traditionele indicatoren zoals uitstroom naar werk.

Maak daarnaast ook de bredere maatschappelijke en financiële opbrengsten van deze aanpakken beter zichtbaar, zodat inzicht ontstaat in de waarde van preventie en vroegtijdig handelen. Dit kan helpen om het gesprek te voeren over duurzame investeringen en het behouden van effectieve werkwijzen binnen de NPLV gebieden.

5. Versterk het lerend en experimenteel vermogen van het systeem (Rijk en gemeenten)

Borg dat gemeenten, uitvoeringsorganisaties en andere partners structureel kunnen leren en bijsturen: door eenvoudige en betekenisvolle monitoring, gezamenlijke reflectie op effecten en het delen van werkzame elementen vast onderdeel te maken van werkwijzen en samenwerking. Creëer daarbij ruimte om op basis van inzichten interventies en aanpakken aan te passen, op te schalen of af te schalen. Dat vraagt ook om experimenteerruimte in regels, verantwoording, financiering en – waar relevant – aanbesteding, zodat integrale wijkgerichte oplossingen niet vastlopen in bureaucratische eisen.

Een lerend systeem vraagt daarnaast om bestuurlijke rugdekking en acceptatie dat experimenteren ook betekent dat niet alles direct slaagt. Niet alleen successen, maar ook minder geslaagde aanpakken bieden waardevolle inzichten voor beleid en uitvoering. Geef daarom ook in toekomstige monitors expliciet ruimte aan dilemma's, tegenvallers en mislukkingen, zodat zichtbaar wordt wat wel én niet werkt in de praktijk.

7.6.1 Mogelijke vraagstukken voor de SPUK monitor 2.0

De eerste monitor laat zien dat in veel gebieden stappen worden gezet richting meer nabijheid, vertrouwen, bereik en integrale ondersteuning. Dit zijn belangrijke, eerste ervaren effecten, waar gebieden mede dankzij het NPLV en de SPUK KW de komende jaren op voort kunt bouwen richting een meer kansrijke, leefbare en veilige wijk. Tegelijkertijd roept dit nieuwe vragen op die in een volgende monitor nadrukkelijker onderzocht kunnen worden. Zoals het nog scherper zicht krijgen op wat de inzet vanuit de SPUK Kansrijke Wijk concreet betekent voor inwoners en wat het oplevert wanneer hun ervaringen, deskundigheid en ideeën daadwerkelijk leidend worden in beleid en uitvoering. Niet alleen de inrichting van ondersteuning, maar juist ook het perspectief van inwoners op wat wel en niet werkt, verdient daarin een centrale plek.

Daarnaast liggen er belangrijke vragen rond systeemverandering en samenwerking. Welke regels, procedures en werkwijzen zitten inwoners in de praktijk het meest in de weg? Waarom lukt het sommige gebieden beter dan andere om impact te realiseren, en welke contextfactoren en werkzame elementen spelen daarin een rol? Ook vraagt de samenwerking tussen formele en informele netwerken om verdere verdieping: hoe kan gelijkwaardige samenwerking met bewoners, sleutelpersonen en

ervaringsdeskundigen worden versterkt, met passende randvoorwaarden en waardering, zonder dat hun kracht, flexibiliteit en verbinding met de wijk verloren gaan door te sterke institutionalisering?

Bijlagen

Bijlage 1 Doelenbomen

Figuur 1: Doelenboom Armoede & Schulden

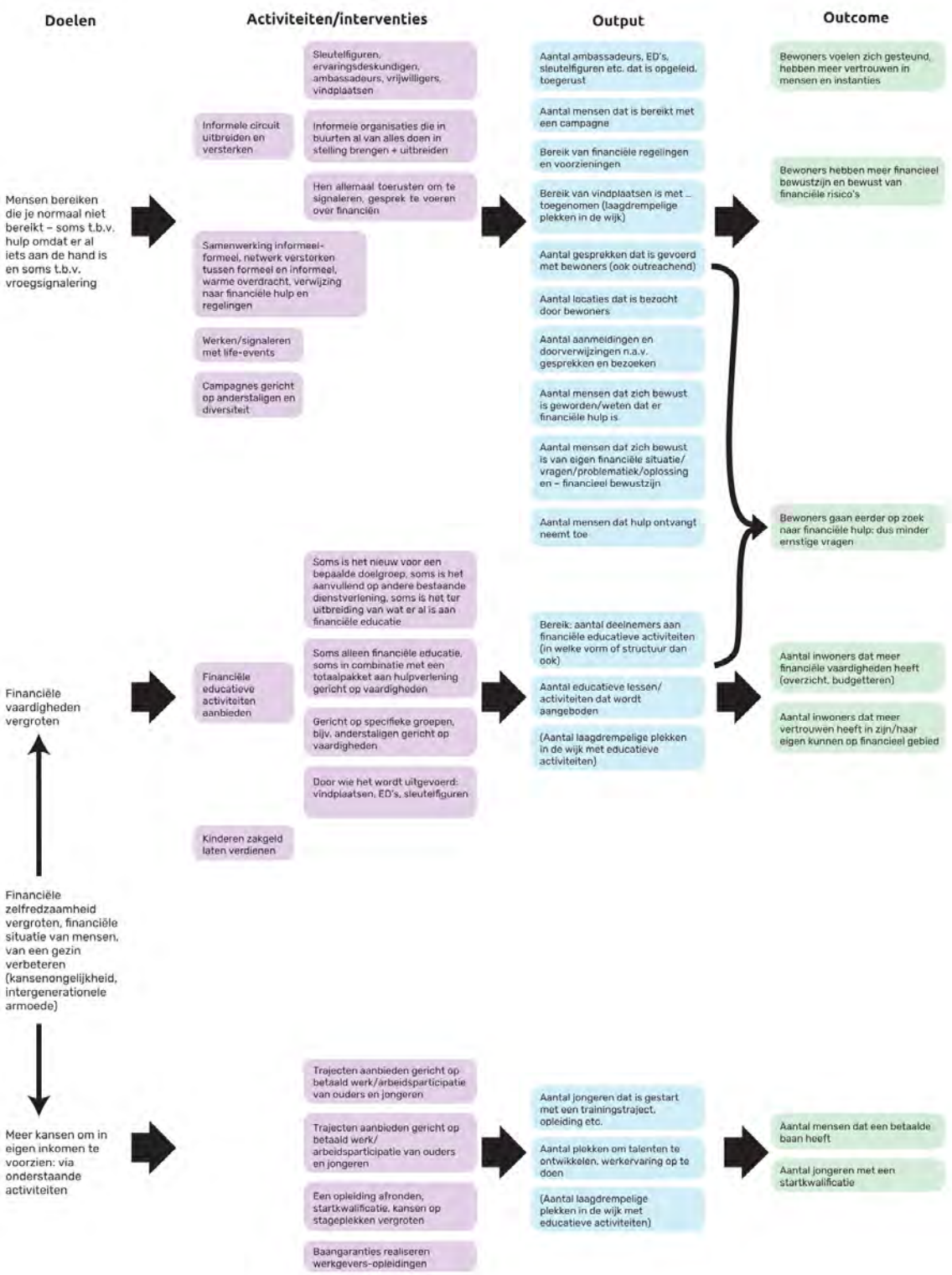

Figuur 2: Doelenboom Re-integratie

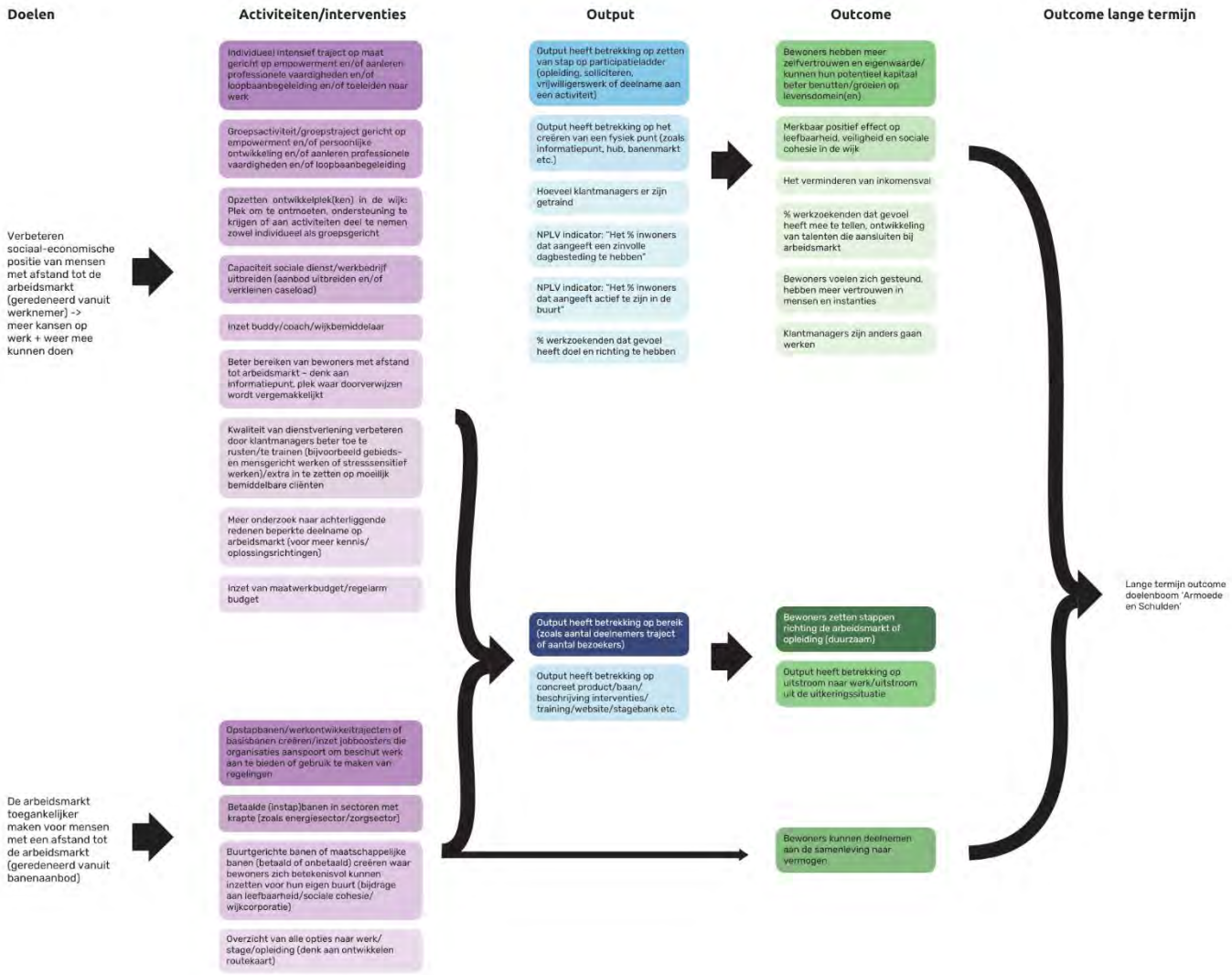

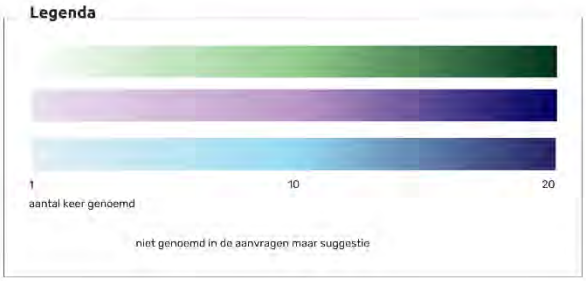

Figuur 3: Doelenboom Jonge kind

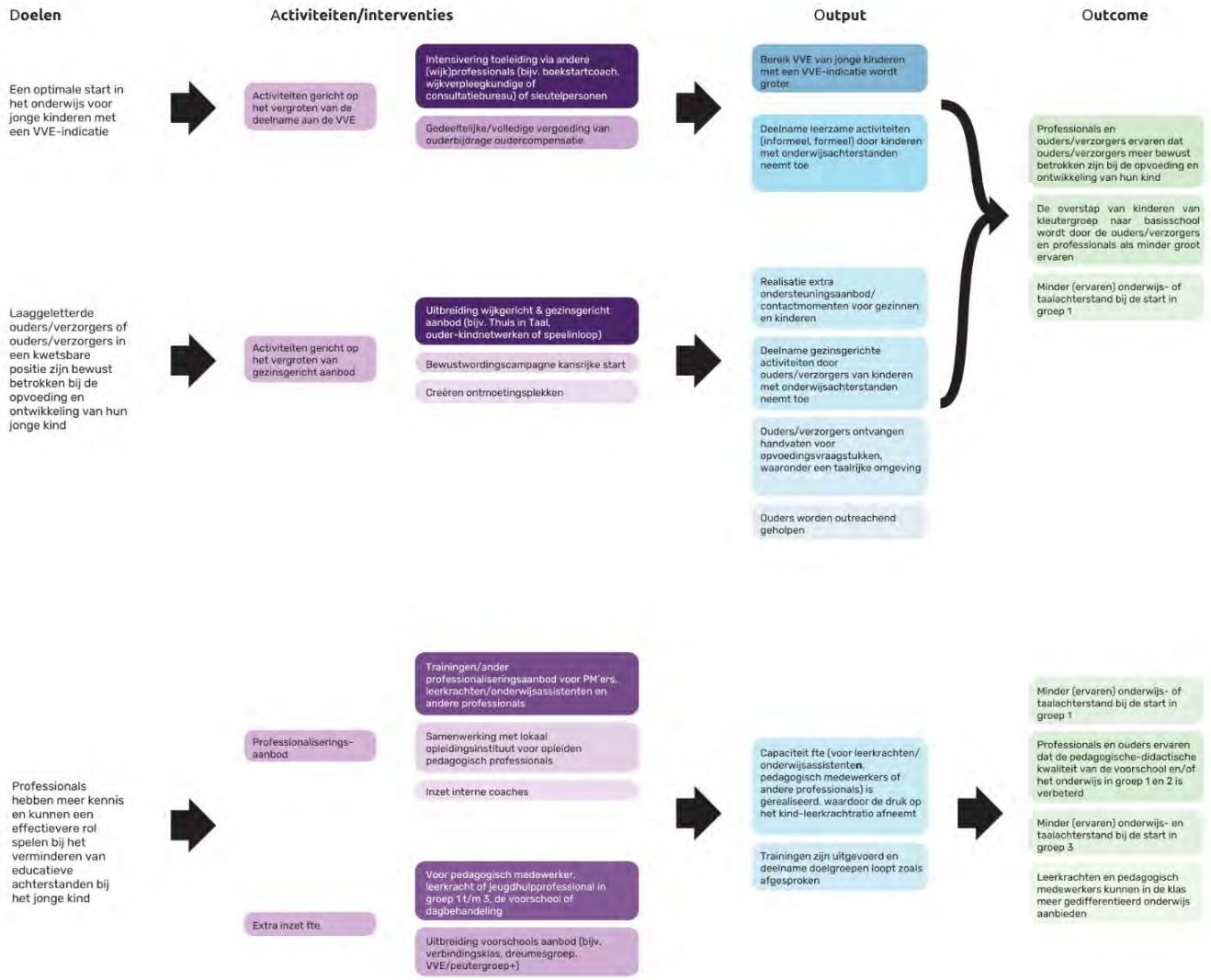

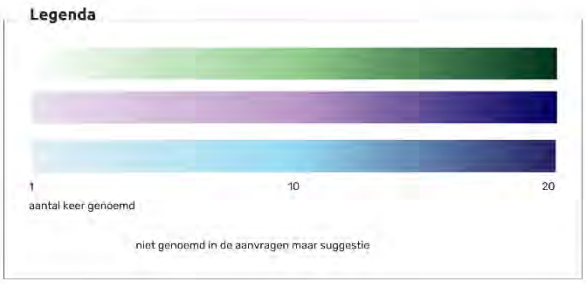

Bijlage 2 Kwantitatieve resultaten: figuren gebiedseffect- en contextindicatoren

Bijlage bij paragrafen over kwantitatieve resultaten 3.2, 4.2, 5.2 en 7.2.
Zie ook bijlage Toelichting gebiedseffect- en contextindicatoren.

Gebiedseffectindicatoren

Aantal en aandeel (%) definitief schooladvies

Figuur 4: Aantal en aandeel (%) definitief schooladvies – VMBO basis/kader

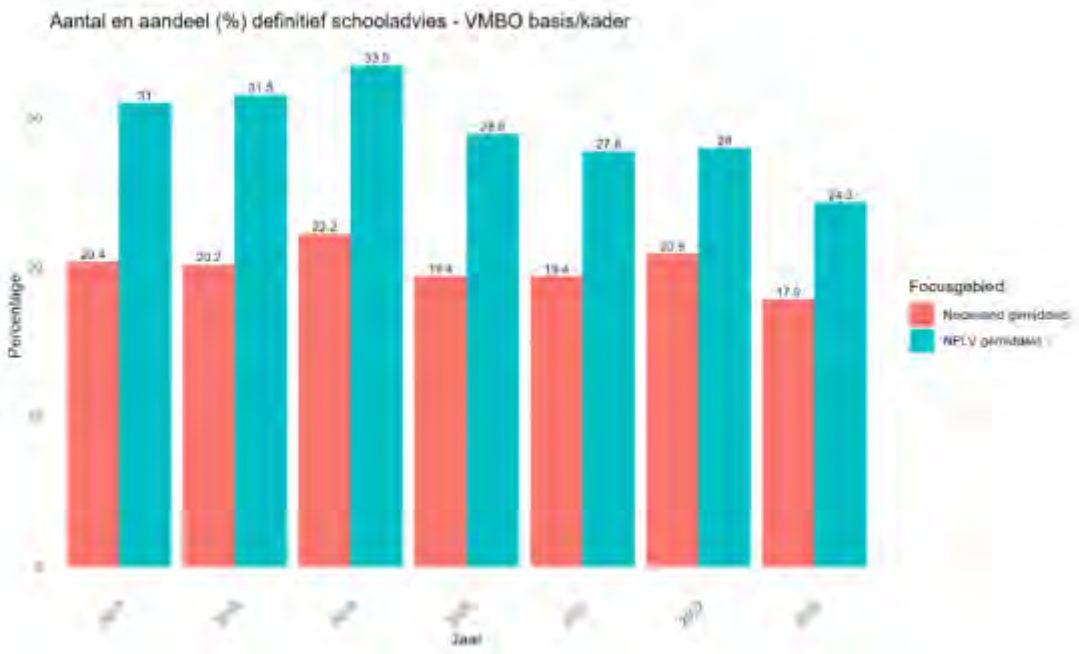

Figuur 5: Aantal en aandeel (%) definitief schooladvies – VMBO kader/GL

Figuur 6: Aantal en aandeel (%) definitief schooladvies – VMBO GL/TL

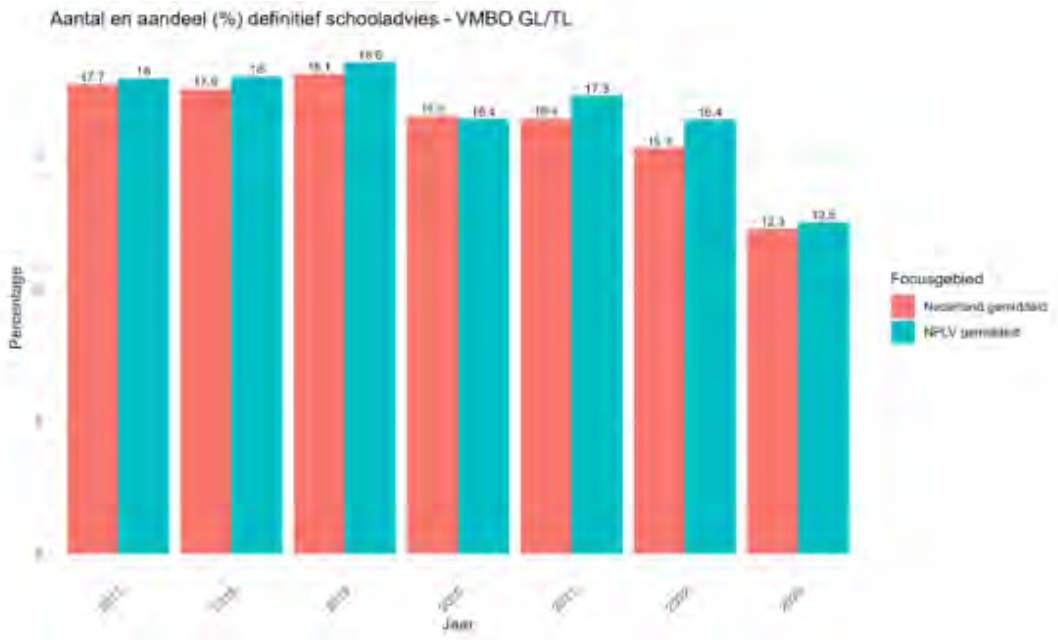

Figuur 7:Aantal en aandeel (%) definitief schooladvies – VMBO TL/Havo

Figuur 8:Aantal en aandeel (%) definitief schooladvies – Havo

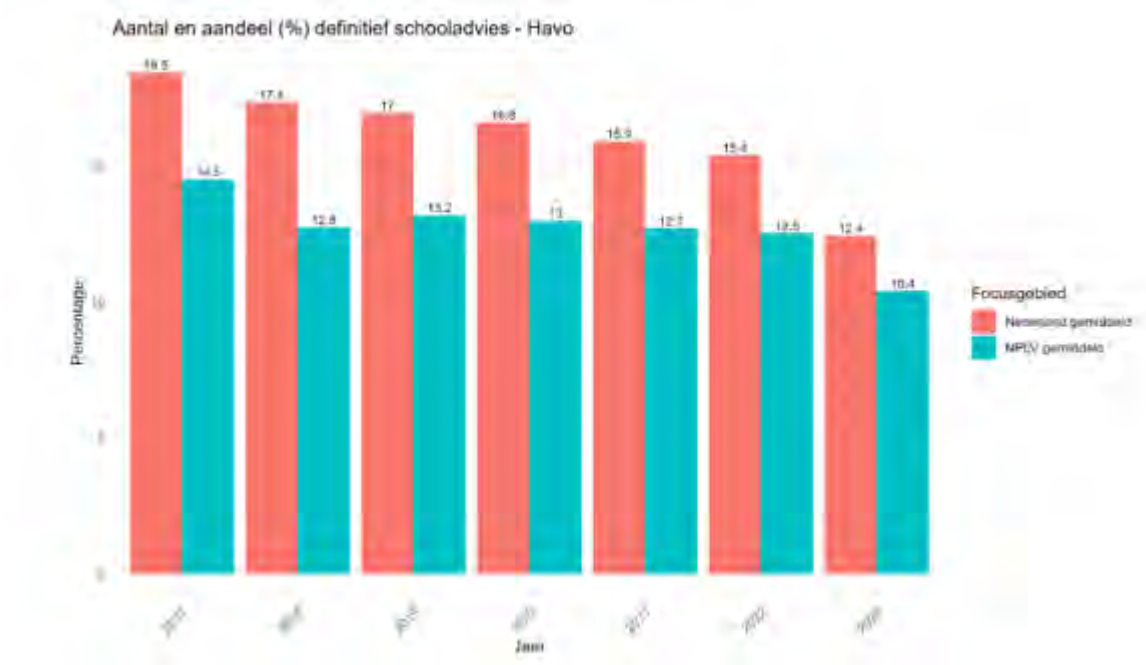

Figuur 9: Aantal en aandeel (%) definitief schooladvies – Havo/VWO

Figuur 10:Aantal en aandeel (%) definitief schooladvies – VWO

Figuur 11: Aandeel (%) leerlingen dat afstroomt van het voortgezet onderwijs

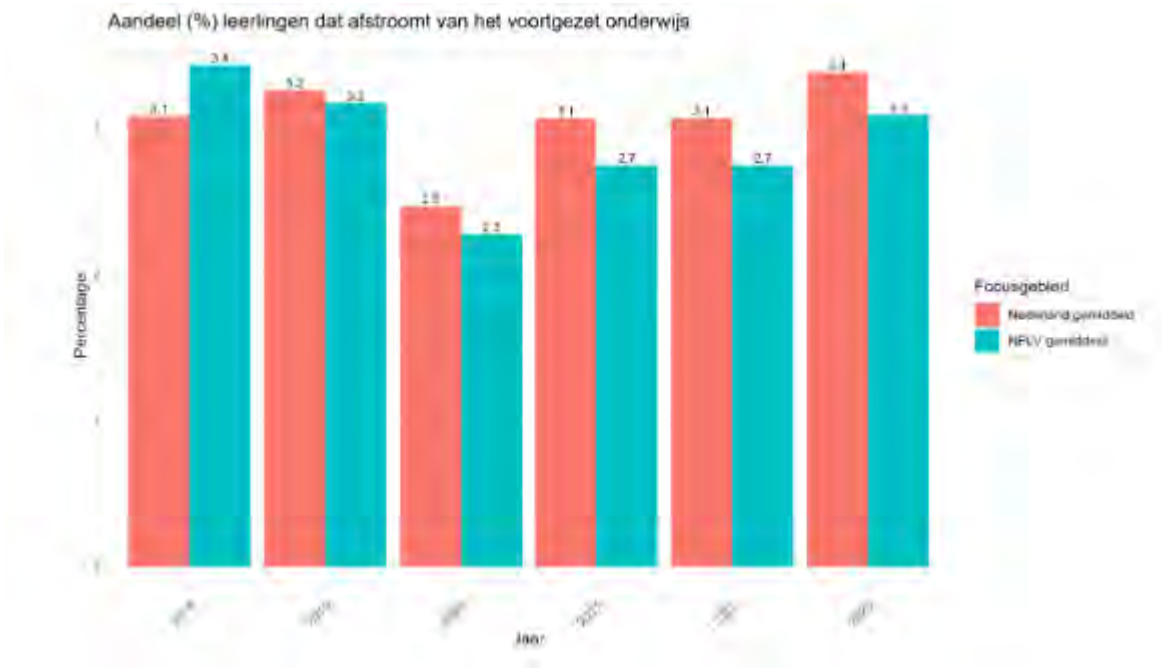

Figuur 12: Aantal en aandeel (%) inwoners 18-30 jaar zonder startkwalificatie (en niet in onderwijs)

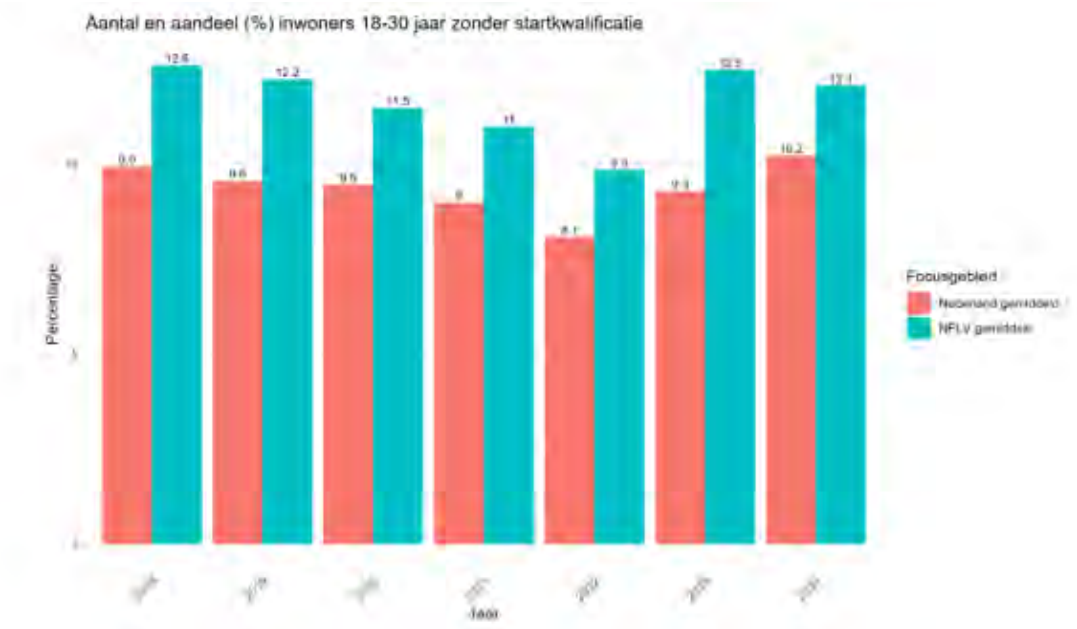

Figuur 13: Leefbaarometer | dimensie sociale samenhang

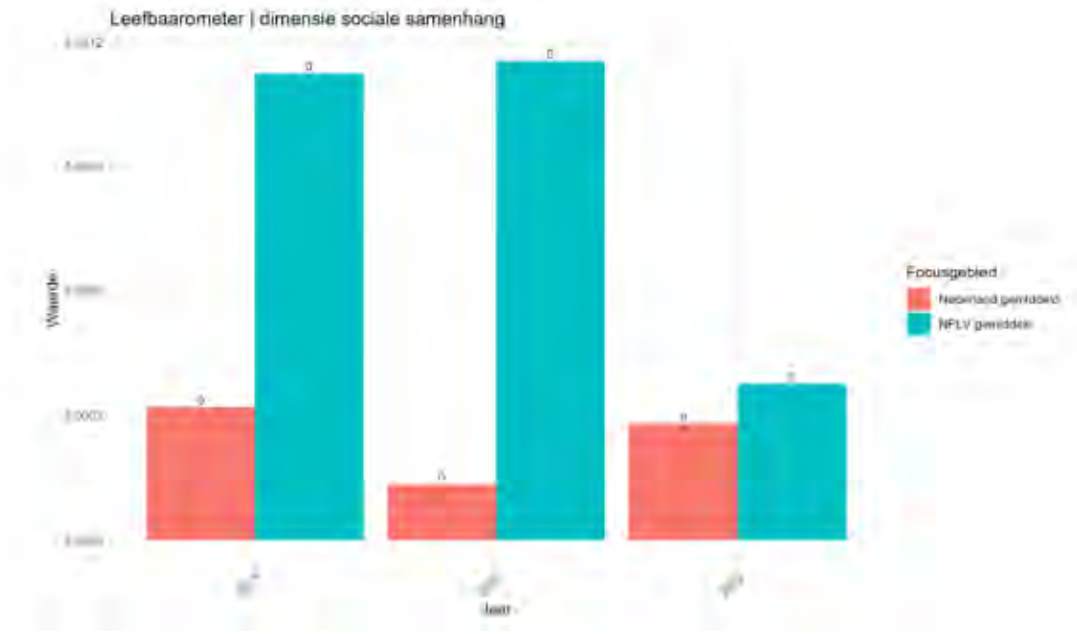

Aandeel (%) midden- en hoge inkomens in de wijk

Figuur 14: Aandeel (%) midden- en hoge inkomens in de wijk – midden

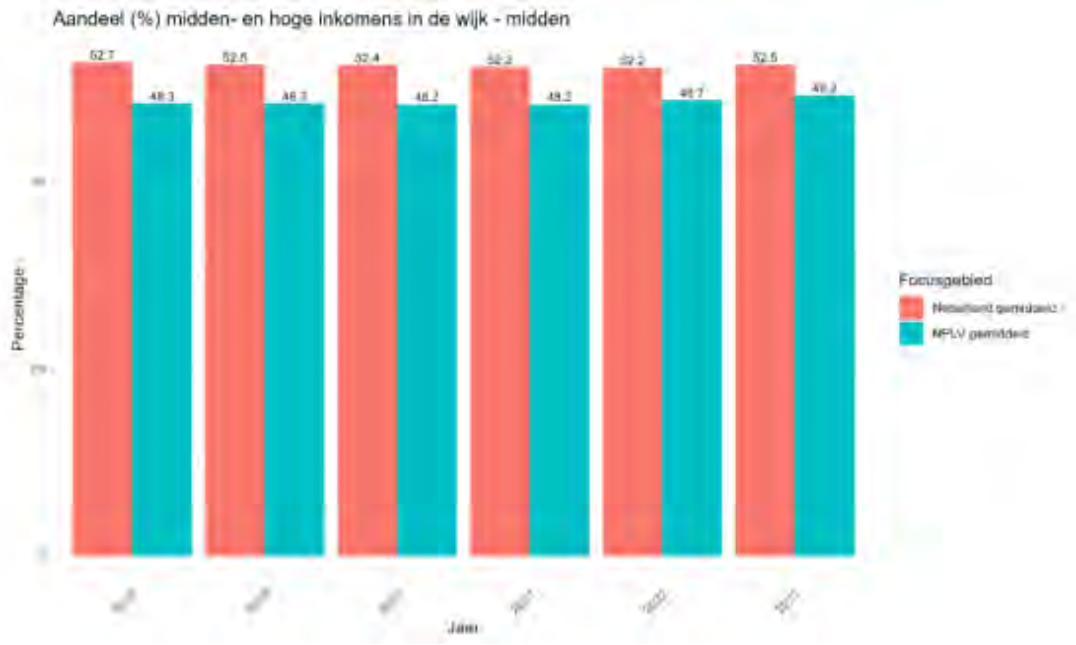

Figuur 15: Aandeel (%) midden- en hoge inkomens in de wijk – hoog

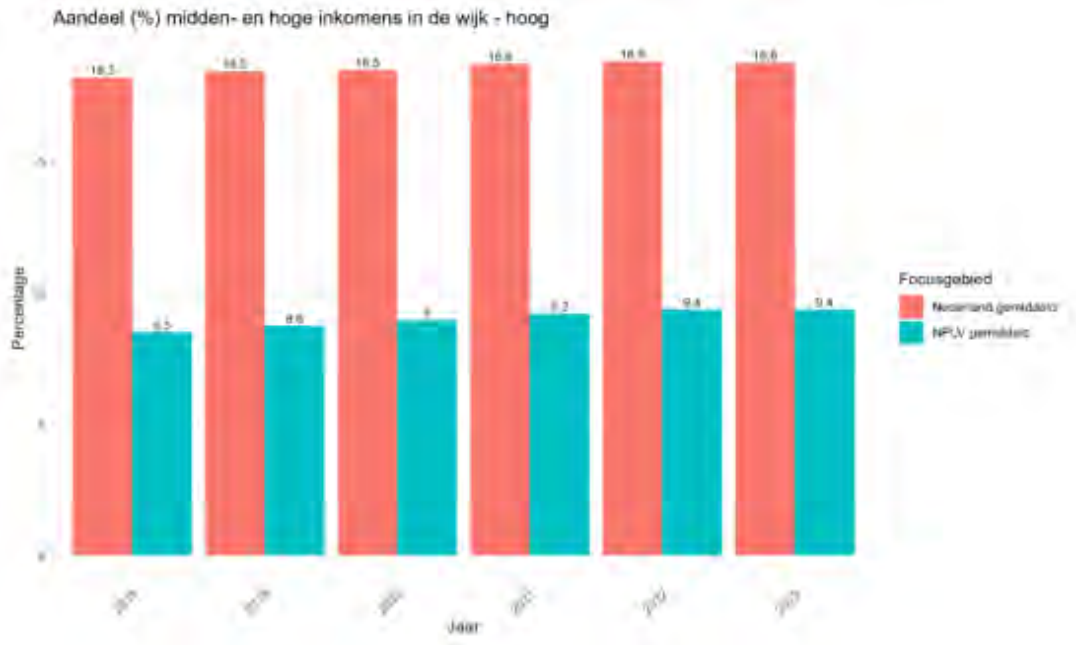

Figuur 16: Aantal en aandeel (%) huishoudens onder de armoedegrens

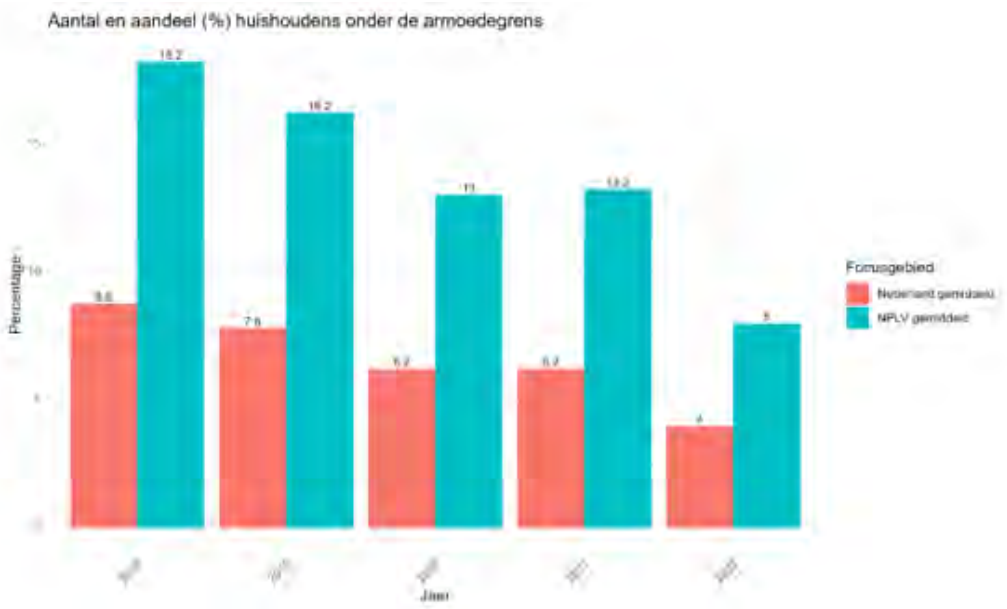

Figuur 17: Aantal en aandeel (%) kinderen onder de armoedegrens

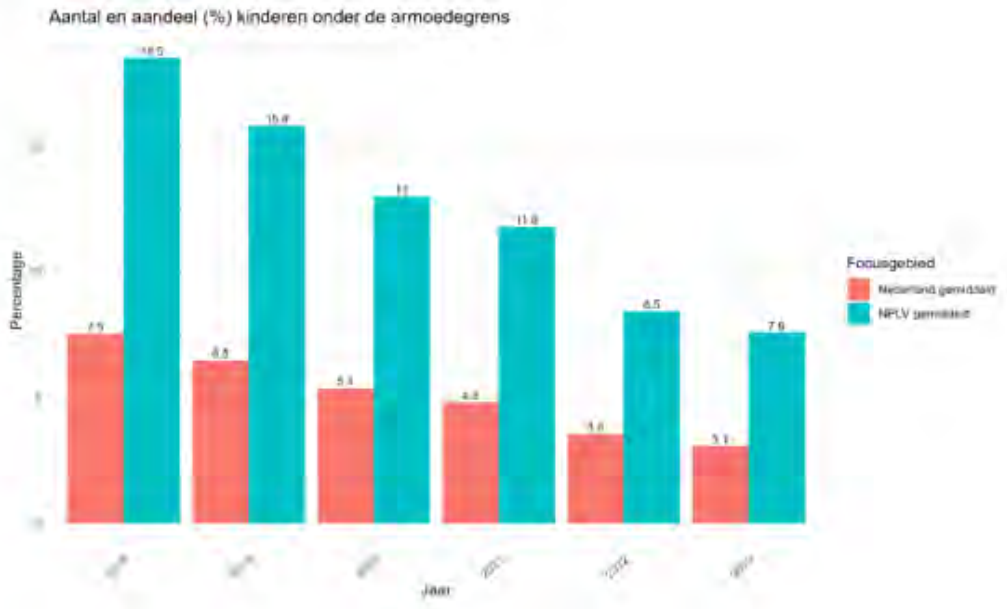

Figuur 18: Aantal en aandeel (%) huishoudens met problematische schulden

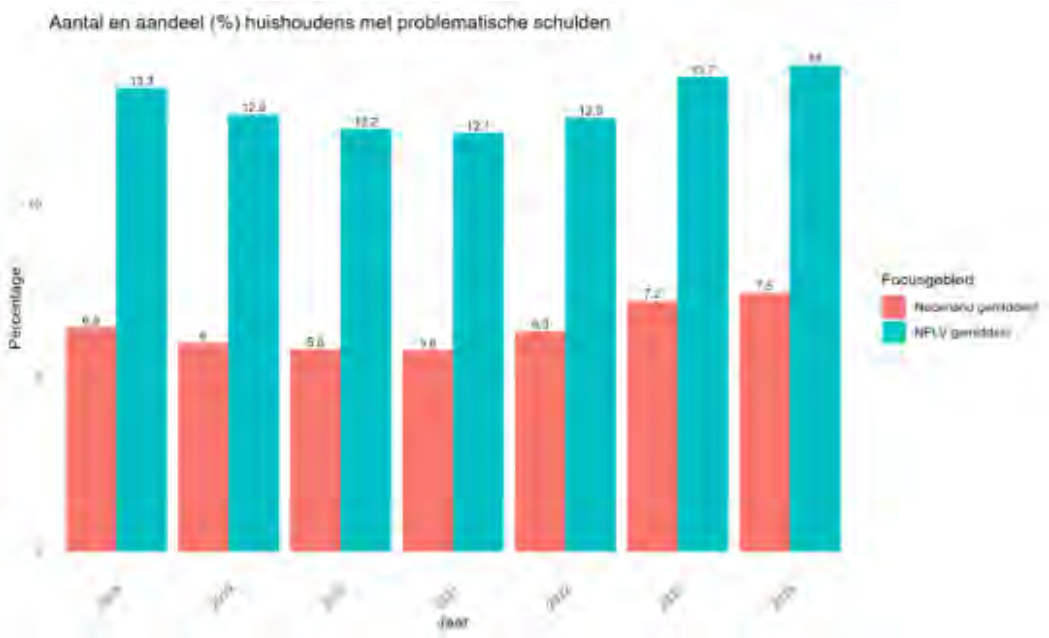

Figuur 19: Aantal en aandeel (%) huishoudens met problematische schulden (herziening)

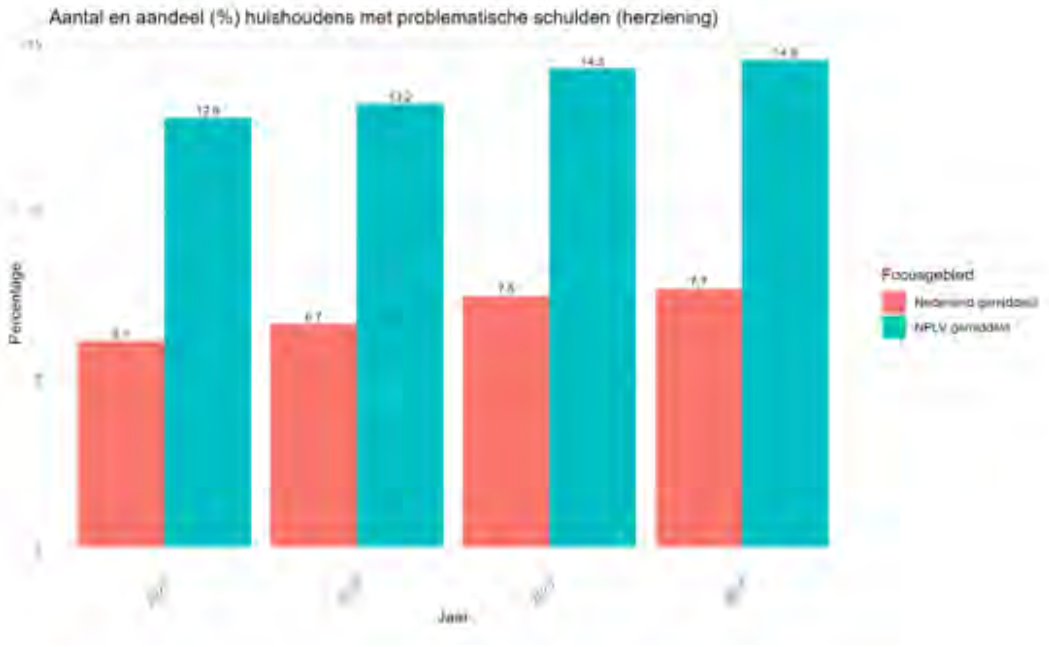

Figuur 20: Aandeel (%) arbeidsparticipatie (netto participatiegraad)

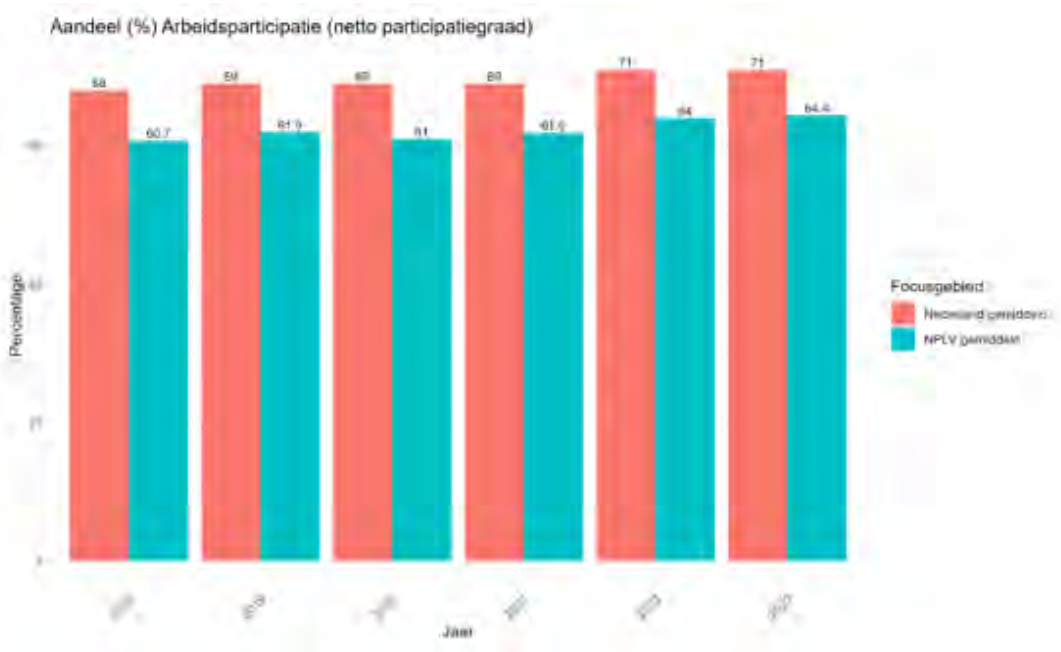

Figuur 21: Aandeel (%) arbeidsparticipatie jongeren (15-24-jarigen; netto participatiegraad)

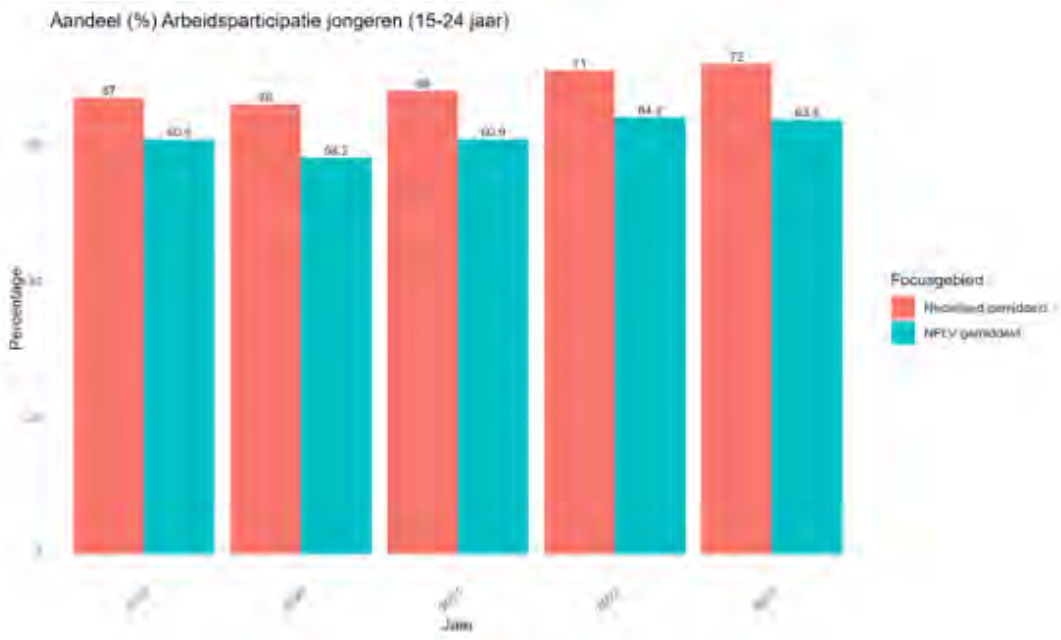

Figuur 22: Aandeel (%) bijstandsgerechtigden

Contextindicatoren

Figuur 23: Gemiddelde onderwijsachterstandsscore per leerling

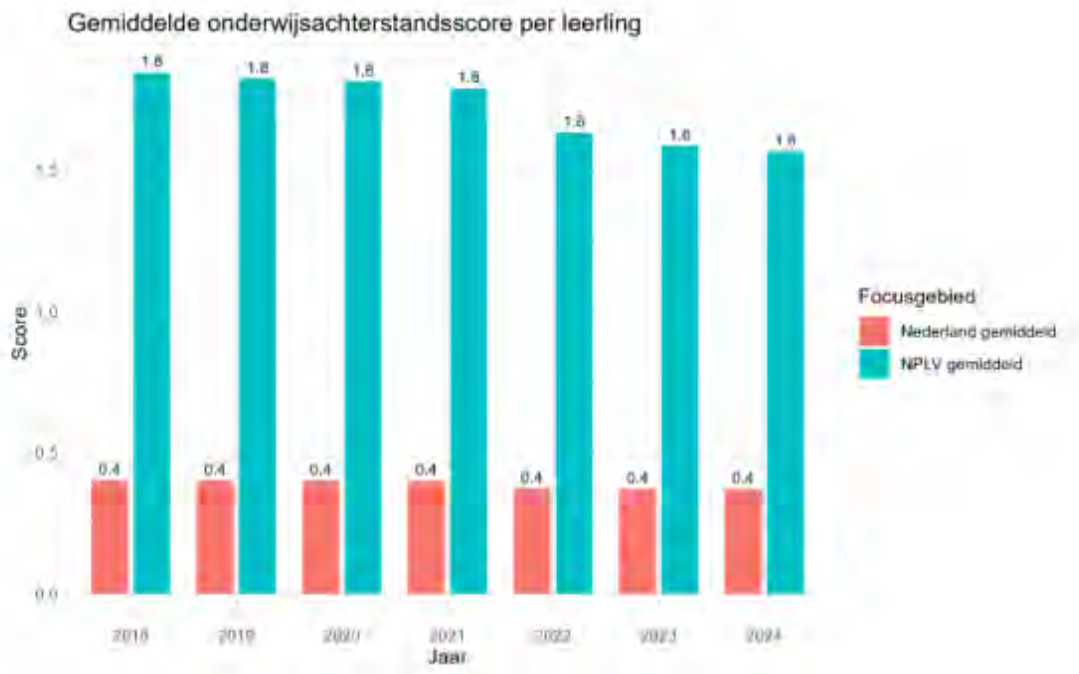

Figuur 24: Aantal en (%) leerlingen waarvoor de school het advies omhoog heeft bijgesteld

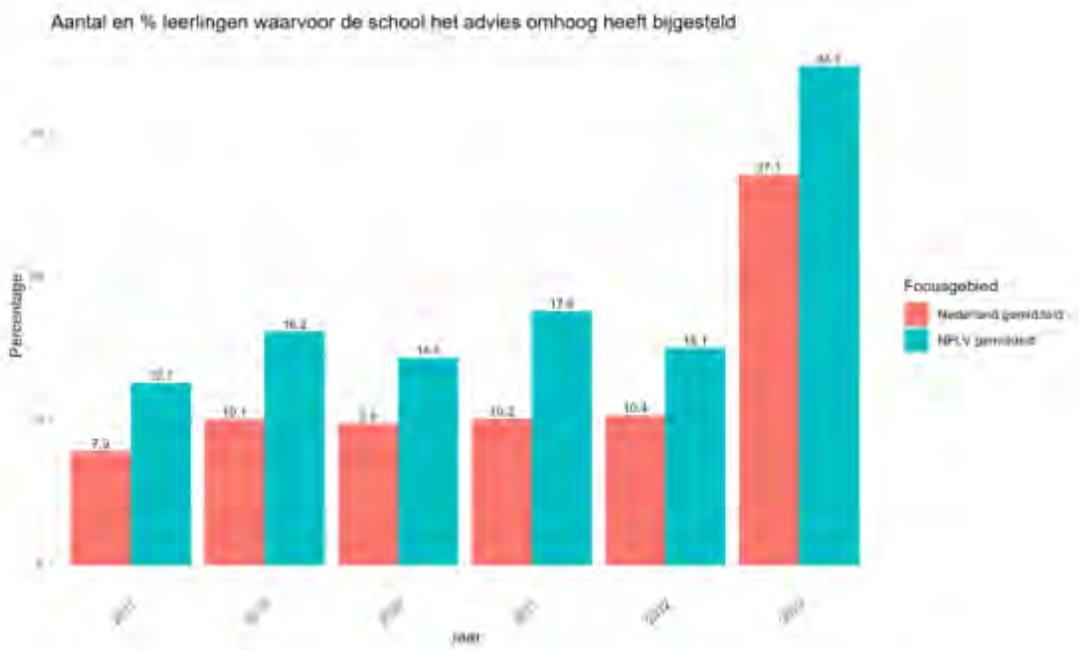

Figuur 25: SES-WOA-score

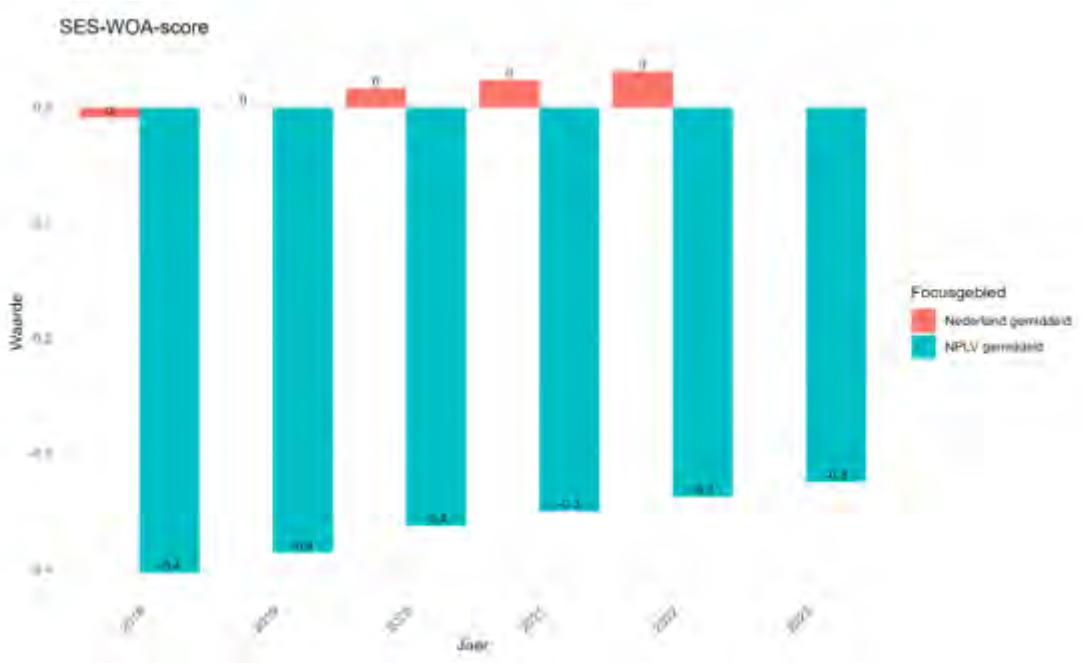

Figuur 26: % personen (18+) dat zich inzet als vrijwilliger

Figuur 27: % personen (18+) dat sterk eenzaam is

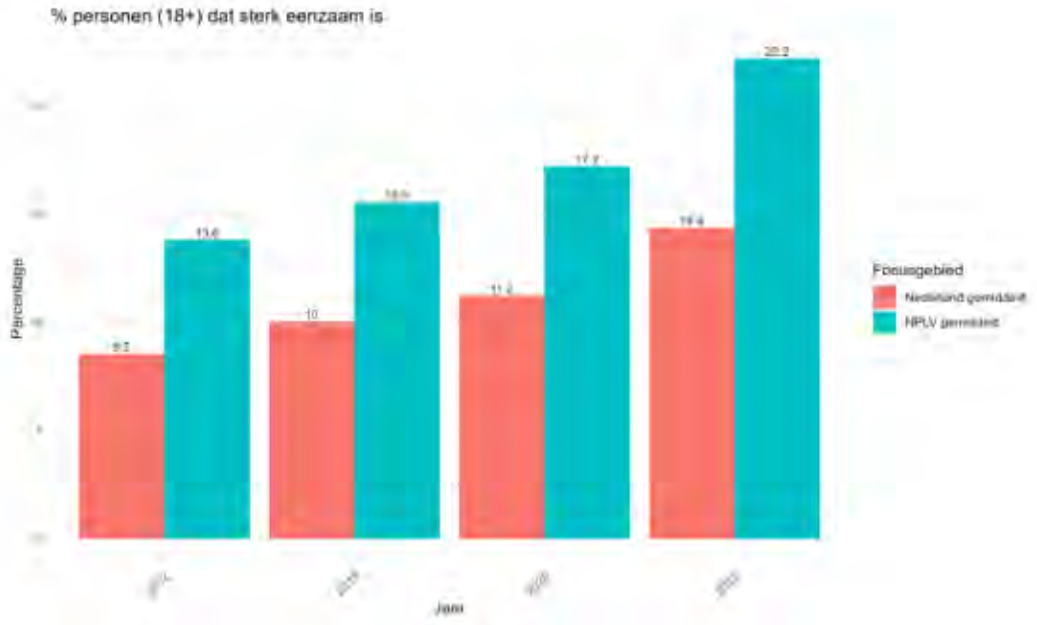

Figuur 28: % personen (18+) met psychische klachten

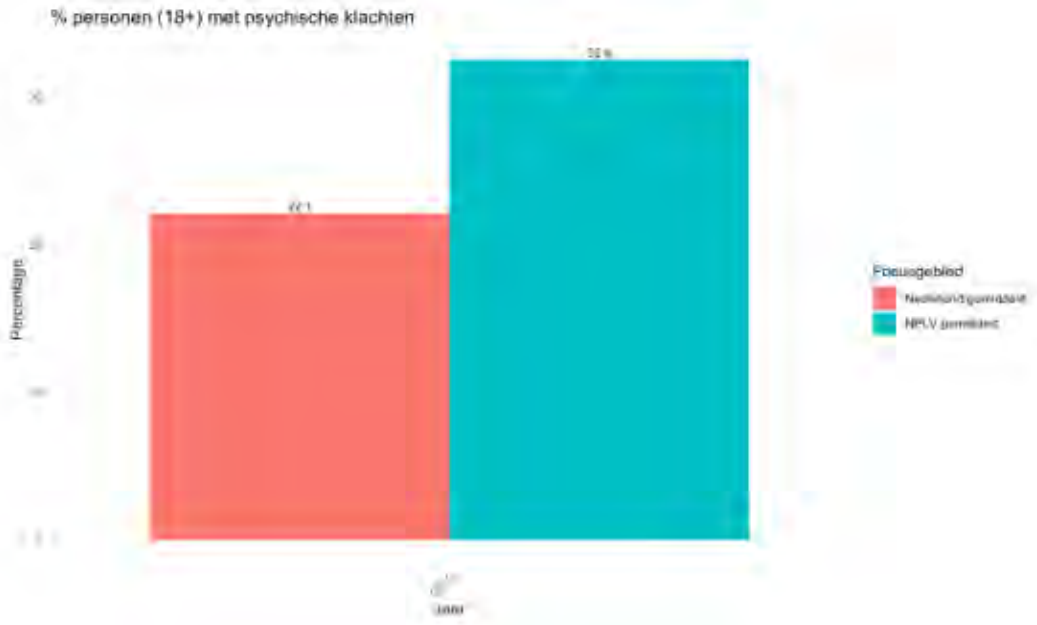

Figuur 29: % personen (18+) dat mantelzorg geeft

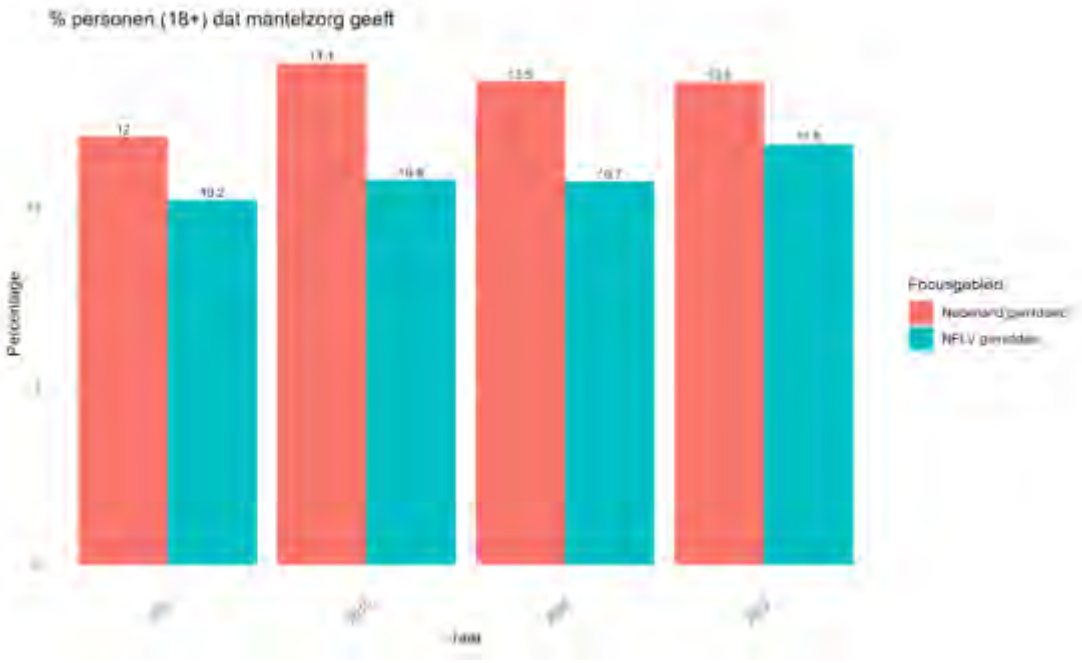

Figuur 30: % personen (18+) dat emotionele steun mist

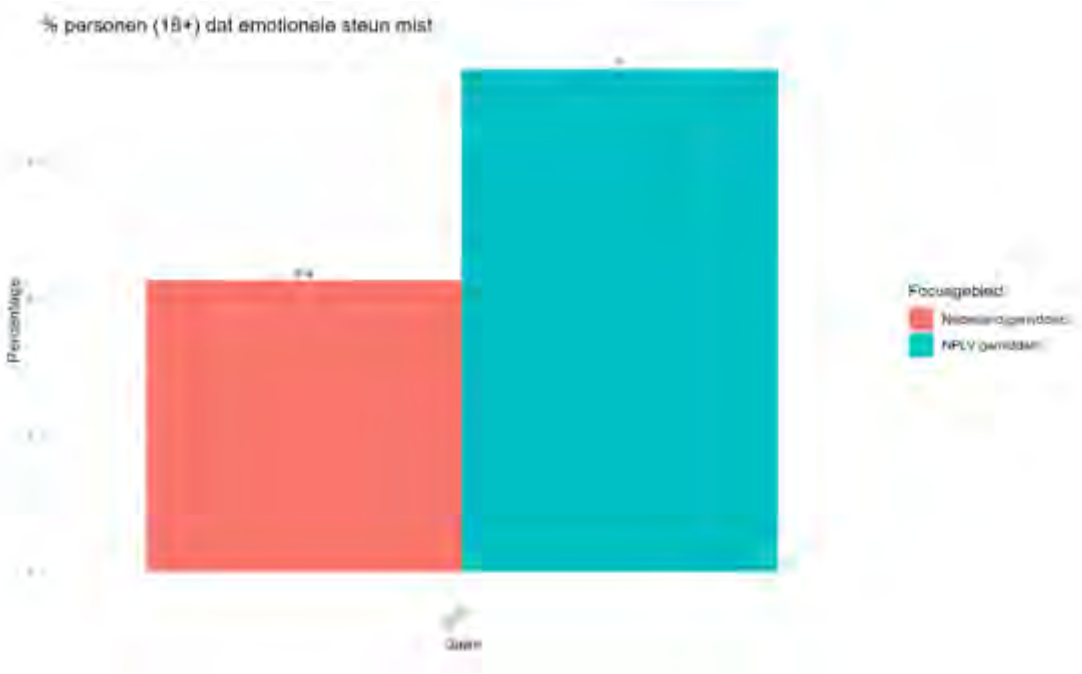

Figuur 31: % personen (18+) dat regie over leven ervaart

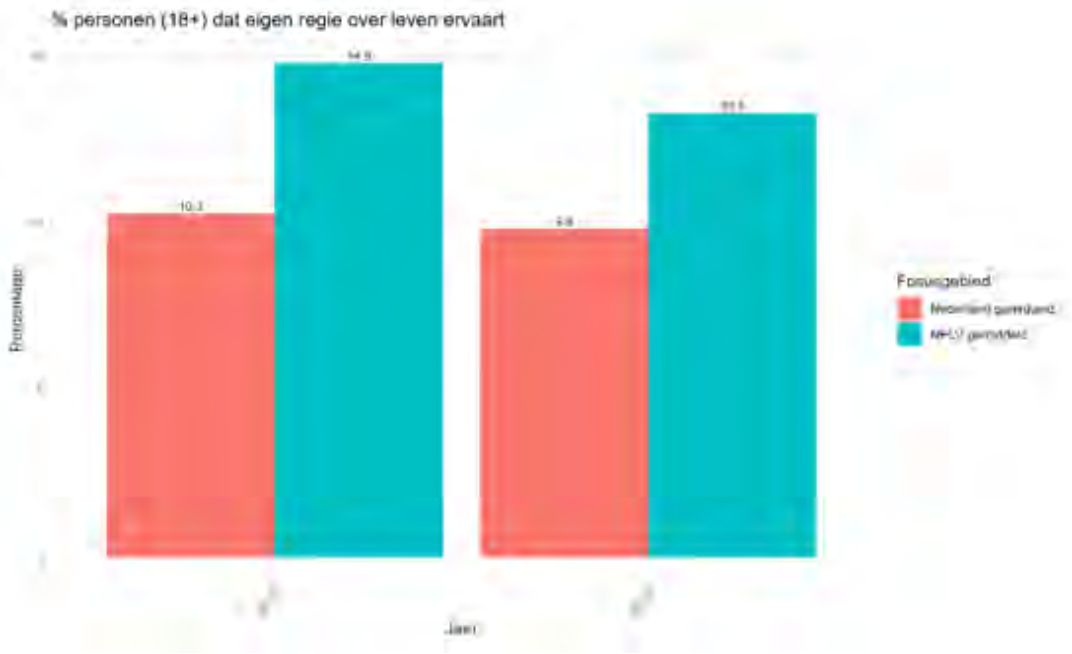

Figuur 32: % personen (18+) dat de afgelopen 4 weken veel stress heeft ervaren

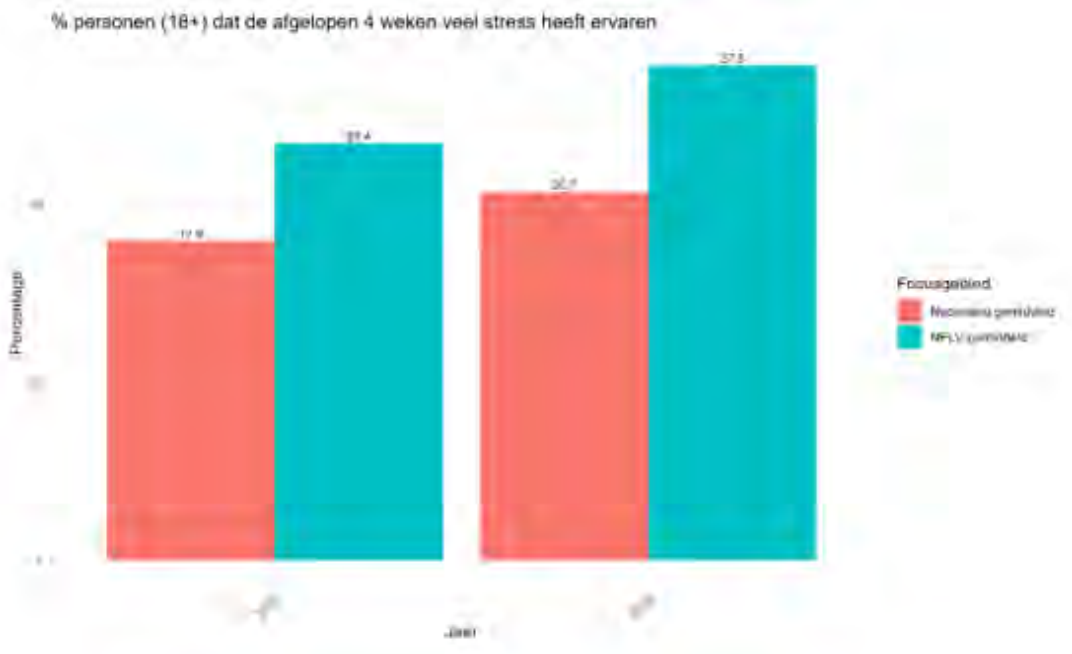

Gemiddelde zorgkosten per persoon onder de ZvW

Figuur 33: Gemiddelde zorgkosten Zvw per leeftijdscategorie – 2020

Figuur 34: Gemiddelde zorgkosten Zvw per leeftijdscategorie – 2021

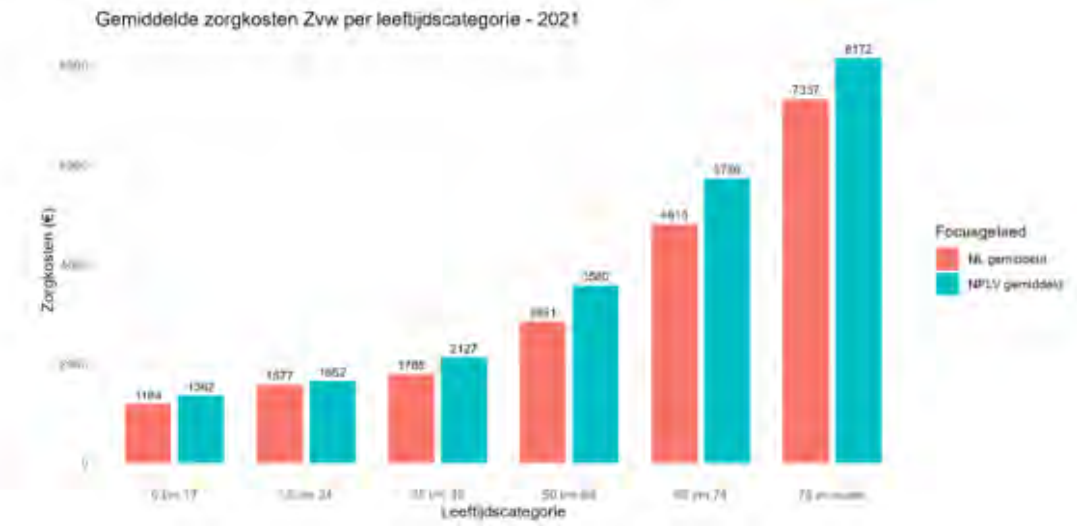

Figuur 35: Gemiddelde zorgkosten Zvw per leeftijdscategorie – 2022

Toelichting gebiedseffect- en contextindicatoren

Bijlage bij paragrafen over kwantitatieve resultaten 3.2, 4.2, 5.2. Zie ook bijlage Figuren gebiedseffect- en contextindicatoren

Toelichting gebiedseffectindicatoren

Aantal en aandeel (%) definitief schooladvies

Over het geheel genomen komen in de focusgebieden de vmbo-adviezen (basis/kader, kader/GL, TL/havo) structureel vaker voor dan in het landelijke gemiddelde (GL staat voor Gemende Leerweg; TL staat voor Theoretische Leerweg). De havo-, havo/vwo- en vwo-adviezen komen in focusgebieden dus minder vaak voor dan landelijk.

Wat betreft de ontwikkeling over de tijd is zichtbaar dat zowel in de focusgebieden als landelijk het aandeel leerlingen met een vmbo basis/kader-advies daalt. Tegelijkertijd stijgt het aandeel adviezen voor vmbo TL/havo en vmbo kader/GL in beide contexten. Voor havo en vwo is sprake van een dalende trend, terwijl havo/vwo juist een stijging laat zien vanaf 2020.

Toelichting Figuur 4 – Vmbo basis/kader

In de periode van 2017 tot en met 2023 ligt het aandeel leerlingen met een definitief schooladvies voor vmbo basis/kader in de focusgebieden consequent hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2017 bedraagt het aandeel in de focusgebieden 31,0%, tegenover 20,4% landelijk. Dit verschil blijft in de daaropvolgende jaren bestaan, met een piek in 2019 waar het aandeel in de focusgebieden oploopt tot 33,5%, terwijl het landelijke gemiddelde 22,2% bedraagt. Vanaf 2020 is een daling zichtbaar in beide gemiddelden. In 2023 komt het aandeel in de focusgebieden uit op 24,3%, tegenover 17,9% landelijk.

Toelichting Figuur 5 – Vmbo kader/GL

Ook bij het vmbo kader/GL-advies ligt het aandeel in focusgebieden in de meeste jaren boven het landelijke gemiddelde. In 2017 is het aandeel in de focusgebieden 4,0%, tegenover 3,6% landelijk. In de jaren daarna stijgen beide gemiddelden, waarbij de focusgebieden in 2023 uitkomen op 10,2% en Nederland op 8,7%.

Toelichting Figuur 6 – Vmbo GL/TL

Voor het vmbo GL/TL-advies liggen de aandelen in de focusgebieden in de meeste jaren iets boven het landelijke gemiddelde. In 2017 is het aandeel in de focusgebieden 18,0%, tegenover 17,7% landelijk. In 2023 zijn de aandelen respectievelijk 12,5% en 12,3%. Beide gemiddelden dalen over de tijd.

Toelichting Figuur 7 – Vmbo TL/havo

Het aandeel leerlingen met een vmbo TL/havo-advies ligt in de focusgebieden in alle jaren hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2017 bedraagt het aandeel in de focusgebieden 9,3%, tegenover 8,7% landelijk. Het verschil tussen de focusgebieden en landelijk neemt toe over de tijd: in 2023 is het aandeel in de NPLV gebieden gestegen tot 15,6%, terwijl het landelijke gemiddelde 14,0% bedraagt.

Toelichting Figuur 8 – Havo

Het aandeel leerlingen met een havo-advies ligt in de focusgebieden in alle jaren lager dan het landelijke gemiddelde. In 2017 bedraagt het aandeel in de focusgebieden 14,5%, tegenover 18,5% landelijk. Deze verhouding blijft bestaan en daalt in beide gevallen: in 2023 is het aandeel in focusgebieden gedaald tot 10,4%, terwijl het landelijke gemiddelde uitkomt op 12,4%.

Toelichting Figuur 9 – Havo/vwo

Ook bij het havo/vwo-advies ligt het aandeel in NPLV elk jaar onder het landelijke gemiddelde. In 2017 is het aandeel in focusgebieden 9,6%, tegenover 10,0% landelijk. In de jaren daarna stijgen beide, waarbij de focusgebieden in 2023 uitkomen op 13,5% en Nederland op 15,0%.

Toelichting Figuur 10 – Vwo

Het aandeel leerlingen met een vwo-advies ligt in de focusgebieden structureel lager dan het landelijke gemiddelde. In 2017 is het aandeel in de focusgebieden 13,7%, tegenover 21,1% landelijk. In 2023 zijn de aandelen respectievelijk 13,4% en 19,7%. Beide gemiddelden dalen dus licht over de tijd.

Toelichting Figuur 11 – Aandeel (%) leerlingen dat afstroomt van het voortgezet onderwijs

Over het geheel genomen is het aandeel leerlingen dat afstroomt in de focusgebieden in de meeste jaren vergelijkbaar met of iets lager dan het landelijke gemiddelde. Alleen in 2018 ligt het aandeel in de focusgebieden duidelijk hoger dan landelijk. In dat jaar ligt het aandeel leerlingen dat afstroomt in de focusgebieden op 3,42%, tegenover 3,07% landelijk. In de jaren daarna wisselt de verhouding, waarbij het percentage in de focusgebieden in 2019 en 2020 lager ligt dan het landelijke gemiddelde. In 2019 daalt het aandeel in de focusgebieden naar 3,16%, terwijl het landelijke gemiddelde licht stijgt naar 3,25%. In 2020 is in beide contexten een daling zichtbaar: het aandeel in focusgebieden komt uit op 2,27%, tegenover 2,46% landelijk. Wat betreft de ontwikkeling over de tijd is zichtbaar dat zowel in de focusgebieden als landelijk het aandeel afstroom daalt tussen 2018 en 2020. Vanaf 2021 is in beide contexten een stijging zichtbaar, die doorzet tot en met 2023. In 2023 stijgt het aandeel in de focusgebieden naar 3,08%, terwijl het landelijke gemiddelde oploopt tot 3,37%.

Toelichting Figuur 12 – Aantal en aandeel (%) inwoners 18 tot 30 jaar zonder startkwalificatie (en niet in onderwijs)

Tussen 2018 en 2024 ligt het aandeel 18- tot 30-jarigen zonder startkwalificatie en niet in onderwijs in de focusgebieden structureel boven het landelijke gemiddelde. In 2018 gaat het om 12,6% in de focusgebieden, tegenover 9,9% landelijk. Deze kloof blijft in alle jaren zichtbaar, al neemt het verschil iets af tot 2022. In dat jaar bereikt het aandeel in beide gebieden het laagste punt van de reeks: 9,9% in de focusgebieden en 8,1% in Nederland.

Vanaf 2019 daalt het aandeel gestaag in beide contexten: van 12,2% naar 11,5% in 2020 en vervolgens naar 11,0% in 2021 in de focusgebieden, terwijl Nederland in diezelfde jaren daalt van 9,6% naar 9,5% en vervolgens naar 9,0%. In 2023 is er echter een duidelijke trendbreuk zichtbaar. Het aandeel stijgt in de focusgebieden naar 12,5%, terwijl ook het landelijke gemiddelde toeneemt tot 9,3%. In 2024 zet deze ontwikkeling zich niet overal door: het aandeel daalt licht in de focusgebieden naar 12,1%, terwijl het landelijke gemiddelde juist verder stijgt naar 10,2%.

Toelichting Figuur 13 – Leefbaarometer | dimensie sociale samenhang

In de periode van 2018 tot en met 2022 ligt de gemiddelde score op de dimensie sociale samenhang van de Leefbaarometer in de focusgebieden telkens iets hoger dan het landelijke gemiddelde. Hoewel de verschillen klein zijn, is deze verhouding consistent in alle drie de jaren waarin gemeten is. In 2018 ligt de score in de focusgebieden nog duidelijk hoger dan landelijk, en in 2020 blijft dat zo, ondanks een lichte stijging in de focusgebieden en een daling in Nederland. In 2022 verandert het beeld: de score daalt in de

focusgebieden relatief sterk, terwijl het landelijke gemiddelde juist licht toeneemt. Hierdoor komen de scores dichter bij elkaar te liggen, al blijft het niveau in de focusgebieden ook dan nog iets hoger.

Toelichting Figuur 14 en 15 – Aandeel (%) midden- en hoge inkomens in de wijk

In de periode van 2018 tot en met 2023 ligt het aandeel inwoners met een middeninkomen in de focusgebieden structureel lager dan het landelijke gemiddelde. Het verschil is stabiel over de jaren, waarbij het aandeel in de focusgebieden rond de 48% schommelt, terwijl het landelijke gemiddelde telkens boven de 52% ligt.

In 2018 bedraagt het aandeel middeninkomens in de focusgebieden 48,3%, tegenover 52,7% landelijk. Deze verhouding blijft vrijwel gelijk in 2019, met 48,3% in de focusgebieden en 52,5% landelijk. In 2020 en 2021 blijft het aandeel in de focusgebieden stabiel rond de 48,2%, terwijl het landelijke gemiddelde licht daalt naar respectievelijk 52,4% en 52,2%. In 2022 stijgt het aandeel in de focusgebieden naar 48,7%, en in 2023 verder naar 49,2%. Het landelijke gemiddelde blijft in die jaren stabiel rond de 52,2% tot 52,5%.

In 2018 bedraagt het aandeel hoge inkomens in de focusgebieden 8,5%, tegenover 18,3% landelijk. In de jaren daarna stijgt het aandeel in de focusgebieden gestaag: naar 8,8% in 2019, 9,0% in 2020, 9,2% in 2021, en 9,4% in 2022 en 2023. Het landelijke aandeel stijgt in dezelfde periode van 18,3% naar 18,9% in 2022, en blijft in 2023 vrijwel gelijk op 18,8%.

Toelichting Figuur 16 – Aantal en aandeel (%) huishoudens onder de armoedegrens

Tussen 2018 en 2022 ligt het aandeel huishoudens onder de armoedegrens in de focusgebieden structureel hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2018 bevindt 18,2% van de huishoudens in de focusgebieden zich onder de armoedegrens, tegenover 8,8% landelijk. Hoewel dit verschil in de jaren daarna iets afneemt, blijft het niveau in de focusgebieden aanzienlijk hoger. Zo daalt het aandeel in 2019 naar 16,2% (tegenover 7,8% landelijk) en in 2020 naar 13,0% (6,2% landelijk). In 2021 blijft het aandeel in de focusgebieden vrijwel stabiel op 13,2%, terwijl het landelijke gemiddelde licht stijgt naar 6,2%.

In 2022 bereikt het aandeel in beide gebieden het laagste punt van de reeks: 8,0% in de focusgebieden en 4,0% landelijk. Daarmee is het aandeel in de focusgebieden in vijf jaar tijd meer dan gehalveerd. Deze daling wijst op een gedeelde structurele verbetering in de inkomenspositie van huishoudens, al blijft de kloof tussen de focusgebieden en het landelijke gemiddelde duidelijk zichtbaar.

Toelichting Figuur 17 – Aantal en aandeel (%) kinderen onder de armoedegrens

Tussen 2018 en 2022 ligt ook het aandeel kinderen dat opgroeit onder de armoedegrens in de focusgebieden structureel hoger dan in Nederland als geheel. In 2018 gaat het om 18,2% van de kinderen in de focusgebieden, tegenover 8,8% landelijk. Deze kloof blijft in alle jaren zichtbaar en is in de eerste jaren van de reeks het grootst. Ook in 2019 en 2020 blijft het verschil fors, met respectievelijk 16,2% en 13,0% in de focusgebieden, tegenover 7,8% en 6,2% landelijk.

Hoewel het aandeel in 2021 in de focusgebieden vrijwel stabiel blijft op 13,2%, stijgt het landelijke gemiddelde licht naar 6,2%. In 2022 volgt een duidelijke daling in beide contexten: het aandeel kinderen onder de armoedegrens daalt naar 8,0% in de focusgebieden en naar 4,0% landelijk. Daarmee is het aandeel in de focusgebieden in vijf jaar tijd meer dan gehalveerd.

Toelichting Figuur 18 – Aantal en aandeel (%) huishoudens met problematische schulden

Tussen 2018 en 2024 ligt het aandeel huishoudens met problematische schulden in de focusgebieden structureel hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2018 gaat het om 13,3% van de huishoudens in de focusgebieden, tegenover 6,5% landelijk. Deze kloof blijft in alle jaren zichtbaar en bedraagt vrijwel steeds het dubbele.

Tussen 2018 en 2021 is sprake van een lichte daling: het aandeel in de focusgebieden zakt van 13,3% naar 12,1%, terwijl het landelijke gemiddelde daalt van 6,5% naar 5,8%. Vanaf 2022 keert deze trend om. In dat jaar stijgt het aandeel in de focusgebieden naar 12,5% en in Nederland naar 6,3%. De stijging zet zich door in 2023 (13,7% in de focusgebieden en 7,2% landelijk) en in 2024, wanneer het aandeel oploopt tot 14,0% in de focusgebieden en 7,5% landelijk.

Toelichting Figuur 19 – Herziening van de berekening

Met ingang van verslagjaar 2022 is de definitie van geregistreerde problematische schulden aangepast. Tot en met 2021 was deze gebaseerd op tien bronnen, waarvan sommige niet voor alle jaren beschikbaar waren. Om trendbreuken te voorkomen, werden er schattingen van ontbrekende bronnen gemaakt. Vanaf 2019 werd alleen van het Centraal curatele- en bewindregister (CCBR) nog een inschatting gemaakt, maar omdat deze bron structureel ontbreekt, is besloten deze inschatting vanaf 2022 niet meer toe te passen.

Tegelijkertijd zijn vier nieuwe bronnen toegevoegd: betalingsachterstanden bij de SVB en UWV, bijstandsvorderingen en bij eigen bijdragen voor Wlz/Wmo-zorg. Deze toevoegingen zorgen voor een bredere en actuelere registratie van schulden, maar veroorzaken ook een trendbreuk. Daarom zijn voor de jaren 2021, 2022 en 2023 cijfers beschikbaar volgens zowel de oude als de nieuwe definitie.

Volgens de herziene definitie ligt het aandeel huishoudens met problematische schulden in de focusgebieden nog steeds structureel hoger dan het landelijke gemiddelde. De verschillen blijven aanzienlijk, met een aandeel in de focusgebieden dat bijna het dubbele is van het landelijke cijfer. De herziening leidt tot iets hogere percentages dan in de oorspronkelijke berekening, vooral vanaf 2022.

In 2021 bedraagt het aandeel huishoudens met problematische schulden volgens de herziene definitie 12,8% in de focusgebieden, tegenover 6,1% landelijk. In 2022 stijgt dit aandeel naar 13,2% in de focusgebieden en 6,7% in Nederland. In 2023 loopt het aandeel verder op tot 14,3% in de focusgebieden en 7,5% landelijk. In 2024 bereikt het aandeel in de focusgebieden 14,5%, terwijl het landelijke gemiddelde stijgt naar 7,7%.

Toelichting Figuur 20 – Aandeel (%) Arbeidsparticipatie (netto participatiegraad)

Tussen 2018 en 2023 blijft de arbeidsparticipatie in de focusgebieden structureel achter bij het landelijke gemiddelde. In 2018 werkt 60,7% van de beroepsbevolking in de focusgebieden, tegenover 68,0% landelijk. Deze kloof van 7 à 8 procentpunten blijft in alle jaren zichtbaar. In 2019 stijgt de participatie in de focusgebieden licht naar 61,9%, terwijl Nederlands gemiddelde uitkomt op 69,0%. Een kleine terugval volgt in 2020 (61,0% in de focusgebieden), maar het landelijke cijfer blijft stabiel.

Vanaf 2021 stijgt de netto participatiegraad: in de focusgebieden stijgt die in 2021 naar 61,9%, vervolgens naar 64,0% in 2022 en 64,4% in 2023. Landelijk groeit de arbeidsparticipatie in diezelfde periode naar 71,0%.

Toelichting Figuur 21 – Aandeel (%) Arbeidsparticipatie jongeren (15 tot 24 jaar; netto participatiegraad)

Tussen 2019 en 2023 ligt de arbeidsparticipatie van jongeren in de focusgebieden structureel lager dan het landelijke gemiddelde. In 2019 werkt 60,9% van de jongeren in de focusgebieden, tegenover 67,0% landelijk. Deze kloof van gemiddeld 6 tot 8 procentpunten blijft in alle jaren zichtbaar. In 2020 daalt de participatie in de focusgebieden naar 58,2%, terwijl het landelijke cijfer slechts licht terugloopt naar 66,0%.

Vanaf 2021 zet in beide contexten een stijging in. De arbeidsparticipatie in de focusgebieden groeit naar 60,9% en stijgt in 2022 verder naar 64,2%, terwijl het Nederlands gemiddelde in diezelfde jaren oploopt naar respectievelijk 68,0% en 71,0%. In 2023 is er een lichte terugval in de focusgebieden, naar 63,8%, terwijl het landelijke gemiddelde verder stijgt naar 72,0%.

Toelichting Figuur 22 – Aandeel (%) bijstandsgerechtigden

Tussen 2018 en 2023 ligt het aandeel bijstandsgerechtigden in de focusgebieden structureel aanzienlijk hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2018 ontvangt 8,2% van de inwoners in de focusgebieden bijstand, tegenover 3,2% landelijk. Deze verhouding blijft in alle jaren bestaan, waarbij het aandeel in de focusgebieden telkens meer dan twee keer zo hoog is als in Nederland als geheel. In beide contexten is sprake van een gestage daling. In de focusgebieden neemt het aandeel af van 8,2% in 2018 naar 6,7% in 2023. Landelijk daalt het percentage in dezelfde periode van 3,2% naar 2,7%.

Toelichting contextindicatoren

Toelichting Figuur 23 – Gemiddelde onderwijsachterstandsscore per leerling

Tussen 2018 en 2024 ligt de gemiddelde onderwijsachterstandsscore per leerling in de focusgebieden structureel hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2018 bedraagt de score in de focusgebieden 1,85 tegenover 0,40 landelijk – in alle jaren van de reeks blijft de score in de focusgebieden ruim het viervoudige.

Hoewel er zowel in de focusgebieden als landelijk sprake is van een dalende trend, verloopt de afname in de focusgebieden sterker. De score daalt daar van 1,85 in 2018 naar 1,57 in 2024, terwijl het landelijke gemiddelde in dezelfde periode slechts licht daalt, van 0,40 naar 0,37. Vooral in 2022 is een duidelijke stap zichtbaar, met een daling naar 1,63 in de focusgebieden en 0,37 landelijk. In 2023 en 2024 zet deze daling zich voort in de focusgebieden, terwijl het landelijke gemiddelde vrijwel stabiel blijft.

Toelichting Figuur 24 – Aantal en % leerlingen waarvoor de school het advies omhoog heeft bijgesteld

Tussen 2017 en 2023 ligt het aandeel leerlingen voor wie het schooladvies is bijgesteld naar een hoger niveau in de focusgebieden structureel hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2017 gaat het om 12,7% in de focusgebieden, tegenover 7,9% landelijk. Dit verschil blijft in de jaren daarna zichtbaar, met een stijging naar 16,2% in 2018 en 14,4% in 2020, terwijl het Nederlands gemiddelde in die jaren uitkomt op respectievelijk 10,1% en 9,8%.

In 2021 stijgt het aandeel in de focusgebieden verder naar 17,6%, tegenover 10,2% landelijk. In 2022 is er een lichte daling in de focusgebieden naar 15,1%, terwijl het landelijke gemiddelde juist iets toeneemt tot 10,4%. In 2023 stijgt het aandeel leerlingen met een opwaarts bijgesteld advies flink: in de focusgebieden naar 34,7%, tegenover 27,1% landelijk.

Toelichting Figuur 25 – SES-WOA-score

Tussen 2018 en 2023 ligt de gemiddelde SES-WOA-score in de focusgebieden structureel lager dan het landelijke gemiddelde. Waar de landelijke score vanaf 2019 positief is, blijft de score in de focusgebieden gedurende de hele periode negatief.

Toch is in beide contexten sprake van een geleidelijke stijging. In de focusgebieden verbetert de score stap voor stap, van –0,40 in 2018 naar –0,33 in 2023. Landelijk is de ontwikkeling iets gunstiger, met een overgang naar positieve waarden vanaf 2019 en een aanhoudende stijging daarna.

Toelichting Figuur 26 – % personen (18+) dat zich inzet als vrijwilliger

De vrijwillige inzet is gemeten in de jaren 2016, 2020 en 2022. In alle drie de jaren ligt het aandeel volwassenen dat zich inzet als vrijwilliger in de focusgebieden lager dan het landelijke gemiddelde. In 2016 doet 20,3% van de volwassenen in de focusgebieden aan vrijwilligerswerk, tegenover 28,9% landelijk. Deze kloof van bijna 9 procentpunten blijft ook in latere jaren zichtbaar. In 2020 daalt het aandeel in de focusgebieden naar 16,9%, terwijl het landelijke gemiddelde uitkomt op 24,7%. In 2022 zet

de daling zich voort, met 16,4% in de focusgebieden en 23,9% landelijk. Er is dus zowel in de focusgebieden als landelijk sprake van een daling.

Toelichting Figuur 27 – % personen (18+) dat sterk eenzaam is

Van 2012 tot en 2022 is eenzaamheid vier keer gemeten. In alle gemeten jaren ligt het aandeel sterk eenzame volwassenen in de focusgebieden aanzienlijk hoger dan het landelijke gemiddelde. Het verschil loopt op van ruim 5 procentpunten in 2012 tot bijna 8 procentpunten in 2022. In beide contexten is sprake van een stijgende trend. Ter illustratie: in 2012 voelt 13,8% van de volwassenen in de focusgebieden zich sterk eenzaam, tegenover 8,5% landelijk. In 2016 stijgt dit aandeel naar 15,5% in de focusgebieden en 10,0% in Nederland. In 2020 is het aandeel 17,2% in de focusgebieden en 11,2% landelijk. In 2022 stijgt het verder naar 22,2% in de focusgebieden en 14,4% landelijk.

Toelichting Figuur 28 – % personen (18+) met psychische klachten

In 2022 ligt het aandeel volwassenen met psychische klachten in de focusgebieden fors hoger dan het landelijke gemiddelde. In dat jaar ervaart 32,6% van de volwassenen in de focusgebieden psychische klachten, tegenover 22,1% landelijk.

Toelichting Figuur 29 – % personen (18+) dat mantelzorg geeft

Van 2012 tot en 2022 is mantelzorg vier keer gemeten. In alle vier de jaren ligt het aandeel mantelzorgers in de focusgebieden lager dan het landelijke gemiddelde. Het verschil is het grootst in 2016 en neemt iets af in de jaren daarna. In 2012 geeft 10,2% van de volwassenen in de focusgebieden mantelzorg, tegenover 12,0% landelijk. In 2016 stijgt dit aandeel in de focusgebieden naar 10,8%, terwijl het landelijke gemiddelde stijgt naar 14,1%. In 2020 blijft het aandeel in de focusgebieden vrijwel gelijk op 10,7%, terwijl het landelijke gemiddelde licht daalt naar 13,5%. In 2022 stijgt het aandeel in de focusgebieden naar 11,8%, terwijl het landelijke gemiddelde stabiel blijft op 13,5%.

Toelichting Figuur 30 – % personen (18+) dat emotionele steun mist

In 2022 ligt het aandeel volwassenen dat emotionele steun mist in de focusgebieden hoger dan het landelijke gemiddelde. In dat jaar geeft 11,0% van de volwassenen in de focusgebieden aan emotionele steun te missen, tegenover 6,4% landelijk.

Toelichting Figuur 31 – % personen (18+) dat weinig eigen regie over leven ervaart

In 2016 en 2020 ligt het aandeel volwassenen dat weinig eigen regie ervaart in de focusgebieden hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2016 ervaart 14,8% van de volwassenen in de focusgebieden eigen regie over het leven, tegenover 10,3% landelijk. In 2020 daalt dit aandeel naar 13,3% in de focusgebieden en 9,8% in Nederland.

Toelichting Figuur 32 – % personen (18+) dat de afgelopen 4 weken veel stress heeft ervaren

In 2020 en 2022 ligt het aandeel volwassenen dat veel stress ervaart in de focusgebieden hoger dan het landelijke gemiddelde. In 2020 ervaart 23,4% van de volwassenen in de focusgebieden veel stress, tegenover 17,9% landelijk. In 2022 stijgt dit aandeel naar 27,8% in de focusgebieden en 20,7% in Nederland.

Toelichting Figuur 33, 34 en 35 – Gemiddelde zorgkosten per persoon onder de Zvw

In de periode van 2018 tot en met 2022 liggen de gemiddelde zorgkosten per persoon in de focusgebieden elk jaar in alle leeftijdscategorieën hoger dan het landelijke gemiddelde.

De verschillen zijn het grootst in de leeftijdsgroepen van 35 jaar en ouder, met name bij 50- t/m 64-jarigen en 65-plussers. In de jongere leeftijdsgroepen (0 t/m 17 en 18 t/m 34 jaar) zijn de verschillen kleiner, maar nog steeds aanwezig. Over de tijd nemen de zorgkosten in beide contexten toe, met een iets sterkere stijging in de focusgebieden.

0 t/m 17 jaar

In 2018 bedragen de gemiddelde zorgkosten per persoon in deze leeftijdsgroep 1237 euro in de focusgebieden, tegenover 1074 euro landelijk. In 2019 stijgt dit naar 1308 euro in de focusgebieden en 1135 euro landelijk. In 2020 dalen de kosten licht, gevolgd door een stijging in 2021 en 2022, waar de kosten uitkomen op respectievelijk 1362 euro in de focusgebieden en 1184 euro landelijk, en 1454 euro in de focusgebieden tegenover 1265 euro landelijk.

18 t/m 34 jaar

In 2018 bedragen de kosten 1605 euro in de focusgebieden en 1546 euro landelijk. In de jaren daarna stijgen de kosten geleidelijk, met een versnelling in 2022: 1849 euro in de focusgebieden tegenover 1795 euro landelijk.

35 t/m 49 jaar

In 2018 liggen de kosten in de focusgebieden op 2168 euro, tegenover 1777 euro landelijk. Dit verschil blijft bestaan en groeit licht over de jaren. In 2022 bedragen de kosten 2348 euro in de focusgebieden en 1967 euro landelijk.

50 t/m 64 jaar

In 2018 bedragen de kosten 3530 euro in de focusgebieden en 2769 euro landelijk. In 2022 zijn deze gestegen naar 3687 euro in de focusgebieden en 2997 euro landelijk. Deze leeftijdsgroep kent een van de grootste absolute verschillen.

65 t/m 74 jaar

In 2018 bedragen de kosten 5466 euro in de focusgebieden en 4591 euro landelijk. In 2022 stijgen deze naar 5869 euro in de focusgebieden en 4988 euro landelijk.

75 jaar en ouder

In 2018 bedragen de kosten 8226 euro in de focusgebieden en 7505 euro landelijk. In 2022 zijn deze gestegen naar 8285 euro in de focusgebieden en 7423 euro landelijk. Ook hier blijft het verschil stabiel en aanzienlijk.

Bijlage 3 Overzicht interventies Veerkracht en weerbaarheid

Er zijn vijf thematische clusters (categorieën) van interventies binnen Veerkracht en weerbaarheid:

1. Interventies gericht op beter en eerder bereiken van groepen jongeren.
2. Interventies gericht op digitale weerbaarheid als beschermende factor.
3. Interventies gericht op het eerder signaleren van risicovol gedrag en hoe te handelen.
4. Interventies gericht op versterken veerkracht en weerbaarheid van de buurt, sociale cohesie.
5. Interventies gericht op positieve identiteitsontwikkeling als beschermende factor.

Per cluster van interventies volgt hierna een beschrijving, met achtereenvolgens steeds een schets van de interventies, de samenwerkingen, de vorderingen in de uitvoeringsfasen, de belemmerende en bevorderende factoren, de voorlopige opbrengsten en de eventuele monitoring. De interventies gericht op positieve identiteitsontwikkeling worden in deze bijlage niet beschreven. Zij zijn uitgewerkt in hoofdstuk vier, als onderdeel van fase 2 van de verdiepende studie. Deze interventies worden in deze bijlage verder niet beschreven.

We behandelen elke interventie één keer, bij de categorie die het beste past bij de primaire doelstelling van de interventie. In deze bijlage zijn de interventies opgenomen die de actuele weergave geven van de activiteiten ten tijde van de interviews in de focusgebieden (april/mei 2025). Voor de gebieden die voor die tijd wijzigingsverzoeken in hadden gediend en die toegekend hebben gekregen, gaan we hier dus uit van interventies uit de gewijzigde aanvraag.

1. Interventies gericht op beter en eerder bereiken van groepen jongeren

Schets van de interventies
Hoewel veel interventies binnen SPUK Veerkracht en weerbaarheid zich richten op jongeren als doelgroep – en daarmee het bereiken van jongeren, hebben de interventies in deze categorie specifiek **het breed en vroegtijdig bereiken van jongeren** als primaire doel. Voor elk van deze interventies geldt echter dat zij ook bredere doelstellingen geformuleerd hebben die aansluiten bij de andere categorieën die wij in deze rapportage onderscheiden. Het gaat om drie interventies in drie gebieden. Eén interventie richt zich via diverse activiteiten, onder meer analyse en beleidsdialoog, op het verstevigen van het jongerenwerk. Ook zet deze interventie op diverse manieren in op participatie van kinderen en jongeren. Een tweede interventie benut creatieve middelen om kinderen te versterken en hun stem te laten horen; de derde interventie richt zich op jongeren in een kwetsbare positie (met risico op afglijden naar criminaliteit) en biedt hen een veilige plek en perspectief via een buurtgerichte aanpak. Opgemerkt kan worden dat de interventies binnen deze categorie alle drie (ook) bijdragen aan een positieve identiteitsontwikkeling van jongeren.

Voor alle gebieden geldt dat zij een activiteitenaanbod voor jongeren aanbieden, waarbij het volgende onder meer centraal staat:

- **Alle interventies richten zich (naast het beter en eerder bereiken) op het versterken van jongeren**, zowel mentaal als sociaal, door middel van participatie, zelfexpressie en/of het bieden van verbinding, erkenning en perspectief.
- **Activiteiten vinden plaats in vertrouwde omgevingen**, zoals scholen, buurthuizen of in de wijk, en sluiten nauw aan bij de leefwereld van jongeren. Denk bijvoorbeeld aan inloopavonden en

pauze-activiteiten als gamen, theater, sport en smartphonegebruik. Dit draagt bij aan de laagdrempeligheid van de activiteiten.
- **Combinatie van analyse, reflectie en actie**: er is in alle gebieden aandacht voor een combinatie van onderzoek, reflectieve momenten en de concrete uitvoering van activiteiten.

Als we specifiek op interventieniveau kijken, zien we onder meer: 1) dat in kaart gebracht wordt hoe het huidige aanbod binnen het jeugdwerk eruitziet en in hoeverre het bereik doeltreffend is, 2) dat het aanbod zo laagdrempelig mogelijk gemaakt wordt door het te laten aansluiten op de reguliere schooldag en leefwereld van kinderen en 3) de inzet van brugfunctionarissen, om verbinding tussen gemeente en doelgroep te slaan, ook met het oog op ondersteuning en signalering. Twee van de drie interventies betrekken jongeren er bovendien actief bij, bijvoorbeeld via een traject van participatief actieonderzoek, als onderdeel van een klankbordgroep, door middel van een communicatiemiddel waarin jongeren aan het woord komen of via workshops waarin jongeren gevraagd wordt om op creatieve manieren zelf producten te creëren met behulp van digitale media, theater of beeldende kunst.

In de doelstellingen van de focusgebieden staat dat ze beogen bij te dragen aan de sociale stabiliteit, door middel van het tijdig bereiken van jongeren en door hun positie te versterken. Ook is er een nadruk op inclusiviteit: het versterken van jongeren die zich buitengesloten voelen door het systeem en hen laten ervaren dat er ondersteuning beschikbaar is.

Integrale samenwerking
In de samenwerkingsrelaties binnen de interventies gericht op het bereiken van jongeren is in alle gebieden sprake van:

- **Een breed en (soms) gelaagd netwerk:** de samenwerking omvat zowel gemeentelijke diensten als partners zoals welzijnsorganisaties, culturele instellingen, lokale workshopaanbieders, zorgpartners, scholen en jongeren. Dit draagt bij een aan integrale aanpak.
- **Een combinatie van formele en informele structuren:** er zijn formele structuren, zoals klankbordgroepen en het Preventie Met Gezag-netwerk, maar ook informele samenwerkingen zoals appgroepen rond Oud & Nieuw of de inzet van jeugdwerkers in de klas.
- **Een doelgerichte inzet van expertise:** partners worden betrokken op basis van hun specifieke expertise: sport, cultuur, loopbaanoriëntatie, zorg en pedagogiek.

Wel is er onderscheid in de samenwerkingsvormen, bijvoorbeeld een co-creatie van aanbod, pedagogische ondersteuning of preventie/signalering en opschaling bij zorgelijke omstandigheden. Ook wisselt het doel van de samenwerkingsrelaties, bijvoorbeeld het realiseren van een goede doorstroom naar verenigingen, vroegsignalering in de schoolomgeving of het voorkomen van escalatie.

Uitvoering
De drie gebieden verschillen van elkaar voor wat betreft de uitvoeringsfase waarin de interventie zich bevindt. Dit varieert van een vroege uitvoeringsfase (door verschillende omstandigheden die de start van de interventie hebben vertraagd, waaronder de zoektocht naar een projectleider/coördinator en personele wisselingen) tot een goed lopende uitvoeringsfase waarbij de interventie al stevig is ingebed in bestaande netwerken en uitvoerders een herkenbare rol vervullen voor de buurt.

Bevorderende en belemmerende factoren
Als we kijken naar bevorderende en belemmerende factoren die een rol spelen bij de uitvoering van deze interventies, dan zijn de volgende punten genoemd bij één of meerdere interventies (indien het genoemde kernpunt door meerdere gebieden is genoemd, dan is de tekst vetgedrukt):

Interventies gericht op het beter en eerder bereiken van groepen jongeren		
Niveau	**Bevorderende factoren**	**Belemmerende factoren**
Individueel niveau	**Enthousiasme, een goede reputatie** van een coördinator en **laagdrempelig karakter** van professionals versterken de motivatie en het vertrouwen.	**Werving van jongeren blijft een uitdaging**, zeker als zij zich niet herkennen in de uitvoerders. Dit vraagt om representativiteit en creativiteit in benadering.
	Door een vraaggerichte insteek, sluit aanbod goed aan bij de behoeften van de doelgroep, wat hun betrokkenheid vergroot.	
Relationeel niveau	Gedeelde achtergrond of ervaringen van professionals met de doelgroep bevorderen onderling begrip, vooral in cultuursensitieve contexten.	**Concurrentie en argwaan (vaak in het begin van de interventie) tussen organisaties** ondermijnen samenwerking. Dit vraagt om transparantie, rolduidelijkheid en gezamenlijke doelen.
	Bereidheidwilligheid van betrokkenen om samen te werken.	
Organisatorisch niveau	**Samenwerking met scholen, ouders en andere partners.** Goede samenwerking met scholen en gebruik van bestaande netwerken zorgen voor continuïteit en efficiëntie in uitvoering.	Afwezigheid van een vaste fysieke plek belemmert (structurele) binding met jongeren. Een herkenbare locatie fungeert als ankerpunt voor ontmoeting en begeleiding.
	Inzet van lokale aanbieders (die onafhankelijk en informeel zijn) geeft hen de vrijheid om 'te doen wat ze doen'; niet gebonden zijn aan organisatie wordt ervaren als kracht.	**Beperkte uitvoeringscapaciteit** en personele wisselingen (waardoor voortdurend nieuwe afstemming nodig is) werken belemmerend voor de continuïteit en schaalbaarheid van interventies.
Systeemniveau	Beleidsmatige visie en bijbehorend budget vanuit programma en gemeente creëren structurele ruimte voor interventies. Dit top-down kader maakt het mogelijk om bottom-up initiatieven te ondersteunen.	Afhankelijkheid van subsidies en gebrek aan langetermijnvisie belemmeren structurele borging.

Voorlopige opbrengsten
Zoals gezegd richten de interventies zich niet alleen op het bereik van jongeren, maar ook op bredere doelstellingen, bijvoorbeeld rondom ontwikkeling of ontmoeting. Onderstaand overzicht van de voorlopige opbrengsten bevat dan ook de bredere opbrengsten.

Op output niveau zien we de volgende opbrengsten:

- **Evenementen en bijeenkomsten georganiseerd**: Er zijn verschillende evenementen, activiteiten, bijeenkomsten en gesprekken georganiseerd, zoals de activiteiten op scholen of laagdrempelige activiteiten in de wijk. In één gebied lag er veel nadruk op gesprek en interne reflectie, om de samenwerking en eigen inzet te verbeteren.

- **Analyse gemaakt**: In één gebied is er een analyse gemaakt van het huidige jongerenwerk, om ook vanuit daar gerichte keuzes te kunnen maken voor doorontwikkeling.
- **Bereikte jongeren**: Er zijn concreet al jongeren bereikt door de interventies, zoals door de activiteiten op school en bij de georganiseerde evenementen. Bij de gebieden waar we cijfers van hebben gehoord varieert het van een bereikpercentage van 75 tot 100% voor de beoogde doelgroep, 175 jongeren die bereikt zijn met groepsactiviteiten of individuele begeleiding, en evenementen waar gemiddeld 80 jongeren aanwezig waren. NB: het is lastig vast te stellen wanneer het bereik 'voldoende' of 'hoog' genoemd mag worden.

Op het gebied van ervaren effecten zien (of veronderstellen) de geïnterviewden de volgende voorlopige uitkomsten:

- **Groeiend vertrouwen** tussen jongeren, jongerenwerkers en andere instanties in de buurt in twee gebieden.
- Er is in alle gebieden een **duidelijke beweging zichtbaar van top-down beleidsontwikkeling naar bottom-up uitvoering**, waarbij jongeren en hun leefwereld steeds centraler komen te staan, en de **samenwerking met jongeren versterkt** is.
- Ook lijkt het activiteitenaanbod voor jongeren binnen de interventies in verschillende gebieden zijn eerste vruchten af te werpen. Dat komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in **versterkte sociale- en burgerschapsvaardigheden** (betere omgang met elkaar, meer samenwerking en meer zelfvertrouwen). Het **toegenomen gevoel van veiligheid bij kinderen** zorgt ervoor dat zij hun persoonlijke verhalen durven te delen tijdens de groepsactiviteiten. En aangeboden werk-leertrajecten hebben eraan bijgedragen dat **jongeren uit hun negatieve spiraal komen**.
- Voor één gebied geldt daarnaast dat het **goed/beter lukt om ouders te betrekken** bij het programma voor hun kinderen.
- **Afname in aantal overlastmeldingen**: in één van de gebieden wordt ten slotte een afname in het aantal meldingen van overlast (door jongeren) in de buurt waargenomen.

Monitoring en evaluatie
In de drie gebieden wordt monitoring en evaluatie op uiteenlopende manieren opgepakt. In het ene gebied is begonnen met een externe analyse van de huidige situatie. In de andere twee gebieden bestaat de monitoring uit verschillende elementen. In één gebied is een systematische aanpak gestart met start- en eindmetingen op verschillende thema's (veerkracht en weerbaarheid, mediawijsheid, talentontwikkeling, identiteit en welbevinden) dat tevens inzicht geeft in het aantal bereikte jongeren. Mogelijk worden hier nog observaties aan toegevoegd. In het andere gebied monitoren de uitvoerders zelf hun activiteiten en trajecten, aangevuld met onderzoek door een extern onderzoeksbureau.

2. Interventies gericht op digitale weerbaarheid als beschermende factor

Schets van de interventies
De interventies binnen deze categorie zijn gericht op het versterken van de **digitale weerbaarheid** onder jongeren en waar mogelijk relevante volwassenen in hun leven (ouders/opvoeders, docenten en/of professionals). Digitale weerbaarheid kan gedefinieerd worden als 'de competenties die jongeren nodig hebben om de kansen van de digitale wereld met succes te benutten en om tegelijkertijd goed om te gaan met de risico's' (Nederlands Jeugdinstituut, zonder datum).

Er zijn in totaal vier gebieden met elk eigen interventies die inzetten op online weerbaarheid. Twee van de vier gebieden richten zich daarbij rechtstreeks op het bevorderen van digitale vaardigheden bij jongeren door educatieve activiteiten aan te bieden (binnen de onderwijscontext). Deze interventies combineren

educatie en bewustwording met een praktijkgerichte aanpak, zoals lessen op scholen, workshops en peer-to-peer training. In deze gebieden betrekken ze nadrukkelijk ook relevante professionals bij de aanpak (zoals leraren en wijkprofessionals) en ouders (bijvoorbeeld via ouderavonden of geplande workshops) – vanuit het idee dat niet alleen jongeren, maar juist ook de volwassenen om hen heen betrokken moeten worden bij de online leefwereld van deze jongeren en hen handelingsbekwaam te maken. De interventies in de andere twee gebieden zijn toegespitst op het inzetten en faciliteren van online professionals die jongeren via deze context kunnen bereiken en/of ondersteunen, door in feite een 'brug' te bouwen tussen professionals en de doelgroep. Binnen deze interventies is er een duidelijke inzet op professionalisering van het jongerenwerk/jeugdprofessionals, onder meer via training, inzet van expertise, samenwerking en methodiekontwikkeling.

Centraal in alle vier de gebieden staat de nauwe aansluiting op de leefwereld van jongeren. In de eerste plaats betreft dit het gebruik van actuele thema's en het in kaart brengen van online trends. Meer specifiek hanteren een paar gebieden een peer-to-peer benadering en intakegesprekken per klas. In de gebieden is er aandacht voor een veelheid aan online thema's, afhankelijk van de behoeften vanuit de doelgroepen en van welke trends er op dat moment naar voren komen. Enkele voorbeelden van thema's zijn: online veiligheid, sociale media, fake news, sexting, groepsdruk en financiële verleiding.

Integrale samenwerking

Bij deze vier interventies is de samenwerking breed opgezet, met partners uit het onderwijs, welzijn, gemeente, zorg, politie, jongerenplatformen en kennisinstellingen. Deze partners dragen bij aan de uitvoering, de coördinatie, kennisontwikkeling en jongerenparticipatie. Wat opvalt, is dat de samenwerking – met name bij de interventies gericht op aanbod dat educatief is en bewustwording beoogt – ook eigenaarschap creëert bij jongeren, of strategisch is (omdat jongeren actief betrokken worden bij de inhoudelijke invulling/uitvoering van de interventies). Zo zijn er jongerenplatforms die vanaf het begin betrokken zijn en inhoudelijke bijdragen leveren aan branding, content en trendwatching, met als gevolg dat hun rol als mede-eigenaar van het proces de relevantie en het draagvlak versterkt. Ook worden er jongeren als peer educators ingezet om lessen over online weerbaarheid te geven. In alle gebieden is er bovendien sprake van een multidisciplinaire samenwerking: partners komen uit diverse domeinen, zoals onderwijs (scholen, mentoren, zorgteams), veiligheid (politie, wijkagenten), zorg (GGD, jeugdzorg, RIBW), beleid (gemeente, Nationaal Programma), en onderzoek (onderzoeksbureaus, universiteiten). Dit lijkt in het algemeen voor een breed gedragen, integrale aanpak te zorgen. Wel is er onderscheid in de mate van structuur. Sommige interventies werken met een formele stuurgroep, terwijl anderen meer informeel zijn georganiseerd via reeds bestaande netwerken.

Uitvoering

Alle interventies zijn van start gegaan. Eén van de gebieden bevindt zich in een beginnende uitvoeringsfase, omdat zij vanwege interne afstemming voor de subsidietoekenning enige vertraging hadden in de opstart van de interventie. De beoogde professionals zijn inmiddels aangesteld, waardoor de activiteiten op dit moment uitgevoerd worden. De andere drie interventies zitten al wat langer in de uitvoeringsfase, waarbij al eerste producten zijn opgeleverd en activiteiten zijn uitgevoerd, soms ook al breder uitgerold (bijvoorbeeld van vo naar po).

Bevorderende en belemmerende factoren

Als bevorderende en belemmerende factoren die een rol spelen bij de uitvoering van de interventies gericht op digitale weerbaarheid, zijn de onderstaande punten genoemd. NB. indien het genoemde punt door meerdere gebieden is genoemd, dan is de tekst vetgedrukt.

Interventies gericht op digitale weerbaarheid als beschermende factor		
Niveau	**Bevorderende factoren**	**Belemmerende factoren**
Individueel niveau	**Het enthousiasme van betrokkenen,** met name van jongerenwerkers en schooldirecteuren, werkt aanstekelijk en draagt bij aan motivatie en draagvlak.	De inzet van peer educators blijkt soms kwetsbaar: het is lastig om hen te bereiken, te motiveren en langdurig betrokken te houden.
	De houding van 'gewoon beginnen' stimuleert actiegerichtheid en voorkomt verlamming door overplanning.	
	De inzet van tools (zoals een trendframework) geeft professionals concrete handvatten om met het thema aan de slag te gaan en hun kennis te verdiepen.	
Relationeel niveau	Het betrekken van jongeren die al actief zijn in de wijk zorgt voor herkenning en versterkt de verbinding tussen doelgroep en interventie. Wel is hier waakzaamheid nodig voor overvraging.	**Ouderbetrokkenheid blijft achter,** ondanks concrete activiteiten. Dit wijst op een mismatch tussen aanbod en de behoeften of verwachtingen van ouders, en vraagt om een meer cultuursensitieve en strategische benadering.
	De kracht van jongerenwerkers die diepgeworteld zijn in de wijkcontext zorgt voor vertrouwen en aansluiting bij de leefwereld van jongeren (weten wat er speelt en waar behoefte ligt). Ook verlaagt dit de drempel voor jongeren om aan te sluiten bij activiteiten in de buurt (buiten school).	Weerstand voor de interventie bij uitvoeringspartners kan de implementatie vertragen of beperken.
	De samenwerking tussen partners is goed afgestemd op de activiteiten en het programmabureau speelt een verbindende rol, wat de uitvoering van de interventie ten goede komt.	De samenwerking tussen professionals met verschillende achtergronden (in professie) vraagt om afstemming en bereidheid tot compromis, wat niet vanzelfsprekend is.
	Scholen als belangrijke schakel om jongeren te bereiken; meer specifiek de nauwe samenwerking tussen scholen en jongerenwerk.	
Organisatorisch niveau	Het reeds bestaande netwerk met korte lijnen maakt snelle afstemming en uitvoering mogelijk.	Het thema is breed, maar door beperkt budget is slechts een deel van de online leefwereld van jongeren te adresseren.
	De ruimte om te experimenteren en bij te sturen is essentieel in een domein dat snel verandert, zoals de online leefwereld van jongeren.	Technische ondersteuning is soms nodig voor doorontwikkeling van interventies gericht op digitale weerbaarheid, maar niet altijd voorhanden.
	Het actueel houden van de werkgroep door kennis van (jonge) jongerenwerkers in te brengen. Dit	Het werken met en binnen de online wereld vereist soms een cultuurverandering bij reguliere

	vergroot niet alleen de relevantie van het aanbod, maar versterkt ook het eigenaarschap en de duurzaamheid van de interventie.	organisaties (zoals jongerenwerk) die nog niet volledig is ingezet.
	Betrokkenen met verschillende perspectieven en achtergronden zijn samen verantwoordelijk voor het gehele project – waardoor er een rijker en genuanceerder perspectief ontstaat en ze elkaar beter leren begrijpen.	De geografische begrenzing tot een NPLV gebied beperkt de schaalbaarheid.
Systeemniveau	**De maatschappelijke en bestuurlijke urgentie rondom online weerbaarheid** vergemakkelijkt de uitrol van interventies. De behoefte aan kennis en inzet op dit thema is bovendien breed gedragen, wat bestuurlijke en beleidsmatige steun genereert.	Het bereiken van scholen is soms lastig vanwege hun vaste jaarplanning, wat vraagt om vroegtijdige en tactvolle afstemming.

Voorlopige opbrengsten
De eerste output van de interventies gericht op digitale weerbaarheid bestaat met name uit:

- **Workshops en lessen:** niet in alle interviews zijn concrete aantallen genoemd, maar in één gebied zijn bijvoorbeeld in totaal vijftien scholen met daarbinnen zestig klassen bereikt met het lesaanbod.
- **Samenwerkingen opgezet:** zoals jongeren en jongerenwerkers die concreet bij de uitvoering van interventies betrokken zijn geraakt. In één van de gebieden zijn er bijvoorbeeld al vijf jongeren actief bij een kerngroep.

Hoewel de interventies zich in verschillende fasen van uitvoering bevinden, merken de gebieden die zich richten op digitale weerbaarheid op dat er qua eerste ervaren effecten een beweging is richting:

- **Meer bewustwording en inzicht:** in verschillende gebieden benoemen geïnterviewden dat het gesprek over online gedrag onder jongeren op gang komt. Zowel jongeren als professionals lijken zich bewuster te worden van deze digitale leefwereld en de risico's en kansen die daarbij horen. Ze benoemen ook dat volwassenen/professionals in verschillende gebieden meer inzicht hebben opgedaan over de online leefwereld van jongeren. Dat helpt hen om beter te anticiperen op wat er speelt bij jongeren, zowel online als offline. Zo leidde in één van de gebieden het inzicht in de digitale leefwereld van jongeren tot een beter begrip van confrontaties in de fysieke wereld.
- **Meer betrokkenheid bij het thema:** Dit slaat enerzijds op de actieve betrokkenheid van jongeren, jongerenwerkers en trendwatchers aan het proces, wat in zekere zin als voorwaarde voor succes wordt gezien. Anderzijds is er een groot enthousiasme bij scholen en professionals: ze nemen uit eigen initiatief contact op en reageren positief op de lessen. Dit leidt ertoe dat een grotere groep mensen betrokken raakt bij het thema digitale weerbaarheid en de invoering van bepaalde regels binnen de onderwijscontext rondom telefoongebruik.
- **Een meer structurele verankering van online weerbaarheid in het jongerenwerk en onderwijs**: Hoewel bij sommige interventies nog geen harde data beschikbaar zijn van effecten, noemen geïnterviewden wel duidelijke signalen van groeiend bereik op po/vo-scholen, positieve reacties op de activiteiten (bijvoorbeeld op de lessenreeksen, de peer-to-peer insteek en de workshops voor professionals) en een toenemende vraag vanuit scholen, zoals ook genoemd bij het voorgaande punt. De lessen worden in twee gebieden mond-tot-mond bekend, en het feit dat scholen zelf contact opnemen, wijst volgens de geïnterviewden op een goede aansluiting bij de

praktijk. Eén gebied benoemt dat de verbinding tussen jongerenwerk en school heeft bijgedragen aan (meer) structureel contact tussen de jongeren en de jongerenwerkers, wat er uiteindelijk toe kan leiden dat signalen beter/eerder opgepakt worden en gerichte begeleiding ingezet wordt.
- Ook wordt in één van de gebieden gewezen op verschillende bijkomende opbrengsten van de interventie: **meer structureel contact tussen jongeren in de buurt en jongerenwerkers** en **signalen die geleid hebben tot gerichte begeleiding.**

Monitoring en evaluatie
De vier gebieden geven de monitoring en evaluatie van de interventies elk op hun eigen manier vorm, met een mix van formele evaluaties, praktijkgerichte observaties en thematische verdieping. Hoewel de aanpak per interventie verschilt in structuur en intensiteit, zijn er overeenkomsten in intentie en richting. Dit omvat allereerst de inzet van monitoring als lerend instrument (en niet alleen om verantwoording af te leggen). Daarnaast combineren alle vier de gebieden kwalitatieve en kwantitatieve methoden en ligt er overal een duidelijke focus op bereik, impact en aansluiting bij jongeren. Verschillen betreffen vooral de mate van formalisering (inzet extern onderzoeksbureau of eigen kerngroep die resultaten bespreekt); gebruik van trenddata in één gebied; en de mate van integratie in beleid en uitvoering (bij sommige interventies is de monitoring sterk verweven met de dagelijkse praktijk en beleidsontwikkeling, bijvoorbeeld doordat beleidsmakers en uitvoerders samen optrekken in het veld).

3. Interventies gericht op eerder signaleren risicovol gedrag en hoe te handelen

Schets van de interventies
Binnen het bredere thema Veerkracht en weerbaarheid dragen interventies gericht op het **eerder signaleren van risicovol gedrag** bij aan het vroegtijdig herkennen van kwetsbaarheden bij doelgroepen en het versterken van hun beschermende factoren. Deze interventies richten zich niet alleen op het herkennen van risico's, maar ook op het versterken van sociale netwerken en het bieden van handelingsperspectief aan ouders/verzorgers en professionals, zoals leerkrachten.

Er zijn drie gebieden die primair beogen om risicovol gedrag vroegtijdig te signaleren. De interventies vullen dit op verschillende manieren in, variërend van professionalisering van onderwijsprofessionals in vroegsignalering bij (jonge) kinderen, tot wijkgerichte communicatie over ondermijning, tot de ontwikkeling van een netwerk gericht op preventie van criminaliteit en radicalisering onder jongeren. Ondanks deze uiteenlopende insteken hebben ze gemeenschappelijke doelen: het tijdig herkennen van risicosignalen en het versterken van de handelingsbekwaamheid van betrokkenen. Centraal binnen de gebieden die hierop inzetten, staan in meer of mindere mate de volgende punten:

- **Versterken van handelingsperspectief bij relevante betrokkenen**: in twee van de drie gebieden worden leerkrachten, jongerenwerkers, lokale ondernemers en gemeentemedewerkers getraind in het herkennen van signalen en het omgaan met risicovol gedrag. Denk aan trainingen in traumasensitief werken, algemene training/voorlichting over ondermijning of het voeren van *Knock and Talk*- gesprekken met ondernemers (een-op-een-voorlichtingsgesprekken, persoonlijk en verdiepend).
- **Netwerkgericht werken**: alle gebieden staan voor het belang van samenwerking tussen verschillende partijen/domeinen: scholen, jongerenwerk, buurtsportcoaches, gemeenten, politie en zorgcoördinatoren. Deze netwerken zorgen voor snellere signalering, betere doorverwijzing en gedeelde verantwoordelijkheid.
- **Afwisseling in algemene en persoonsgerichte aanpak**: er is een afwisseling tussen algemene en persoonsgerichte aanpak. Zo volgen leerkrachten gezamenlijke basistrainingen over

zelfreflectie en traumasensitiviteit, zijn er brede communicatieacties (zoals folders en artikelen in de krant over ondermijning) en groepsvoorlichtingen over ondermijning. Tegelijk is er ruimte voor maatwerk, zoals keuze in vervolgtrainingen, een-op-een *Knock and Talk*-gesprekken met ondernemers en informele wijkgesprekken via de netwerkmaker. Op deze manier wordt zowel op individueel als systeemniveau gewerkt aan bewustwording en gedragsverandering.

Verschillen tussen de interventies zijn er ook, wat betreft: 1) de doelgroep (professionals als jongerenwerkers en basisschoolleerkrachten, gemeentemedewerkers, bredere wijkgemeenschap) en 2) de manier van signaleren (zo werkt de ene interventie met gestructureerde tools en trainingen en de andere met informele gesprekken en vindplekken in de wijk).

Integrale samenwerking

Net als bij de eerder besproken interventies is de samenwerking ook hier breed en gelaagd, met een combinatie van formele en informele partners en zowel operationele en strategische rollen. In meerdere interventies worden trainers, voorlichters of een netwerkmaker ingezet op basis van hun specifieke expertise op het gebied van ondermijning of communicatie. Binnen de interventie gericht op de professionalisering van onderwijsprofessionals werken professionals uit onderwijs, jeugd en welzijn samen, zoals leerkrachten, intern begeleiders, jongerenwerkers en jeugdgeneralisten. In andere gebieden is er actieve samenwerking met zowel formele als informele partners. Denk aan ondernemers, buurtvaders en -moeders, straathoekwerkers en toezichthouders. De nadruk ligt daarbij bewust op informele netwerken, omdat zij dicht bij bewoners en jongeren staan. De netwerkmaker speelt hierin een verbindende rol, door zonder vaste werkplek actief mensen op te zoeken in de wijk.

De kracht van bovenstaande samenwerkingen ligt in de combinatie van nabijheid tot de doelgroep met professionele expertise. Maar er zijn soms ook spanningen over de rolverdeling en afstemming. Voorbeelden hiervan zijn: de inzet van een nieuwe professional in de wijk, dat vergt goede afstemming met reeds aanwezige wijkprofessionals; afstemming over hoe trainingen worden gegeven aan diverse doelgroepen en hoe trainers daar hun aanpak al dan niet op laten aansluiten. Wat ook opvalt, is dat partners in sommige gebieden structureel zijn ingebed, terwijl in andere gebieden de samenwerking nog in ontwikkeling is, en afhankelijk van losse afspraken.

Uitvoering

Hoewel de contexten en doelgroepen verschillen, zijn er een aantal overeenkomsten in hoe de interventies gericht op signalering zich ontwikkelen en welke uitdagingen daarbij spelen. Zo kennen alle interventies een duidelijke aanloopfase met tijd voor de ontwikkeling van plannen, de selectie van partners en de opzet van structuren. Dit varieert van het opstellen van een plan van aanpak en planning tot het ontwikkelen van inventarisatielijsten om risico- en beschermende factoren van de doelgroep in kaart te brengen tot het uitwerken van een geschikt functieprofiel en duidelijke opdracht. De uitvoering van de interventies in de gebieden ontwikkelt zich daarna vaak geleidelijk. Nieuwe partners sluiten aan, doelgroepen worden verbreed en de aanpak wordt aangepast op basis van ervaringen. Dit vraagt om flexibiliteit en voortdurende afstemming, zowel intern als met externe partners. In twee gebieden vormt training van professionals (zoals leerkrachten, jeugdwerkers of gemeentemedewerkers) bovendien een belangrijk startpunt van de interventie. Deze trainingen richten zich op bewustwording, signalering en het omgaan met risicovol gedrag, en worden herhaald of verdiept. Tot slot: sommige interventies zijn strak georganiseerd met vaste trainingscycli en contractuele afspraken, terwijl andere juist bewust ruimte laten voor organische groei en lokale invulling. Centraal in de uitvoering staat het creëren van een stevige basis voor vroegsignalering, door te investeren in kennis, relaties en structuren. Zodra deze basis staat, ontstaat ruimte voor maatwerk, verdieping en duurzame samenwerking.

Bevorderende en belemmerende factoren
Als bevorderende en belemmerende factoren die een rol spelen bij de uitvoering van de interventies gericht op vroegsignalering, zijn de onderstaande punten genoemd. NB: door de inhoudelijke verschillen van interventies in deze categorie, zijn er geen punten die door meerdere gebieden zijn genoemd.

Interventies gericht op eerder signaleren risicovol gedrag en hoe te handelen		
Niveau	**Bevorderende factoren**	**Belemmerende factoren**
Individueel niveau	De langdurige betrokkenheid en het commitment van professionals, gecombineerd met het principe van 'zeggen wat je doet en doen wat je zegt', zorgt voor vertrouwen en continuïteit in het aanbod.	De inhoud van het aanbod is soms te algemeen, waardoor verdieping nodig is om beter aan te sluiten bij de doelgroep.
	De inzet van professionals met een herkenbare culturele achtergrond en bestaande netwerken in de wijk draagt bij aan het opbouwen van vertrouwen bij jongeren en bewoners.	Het inplannen van scholing blijkt in de praktijk lastig, wat de deskundigheidsbevordering vertraagt.
Relationeel niveau	De laagdrempelige aanwezigheid van hulpverleners (zoals op het schoolplein of tijdens koffie-uurtjes) verlaagt de drempel voor contact en hulpverlening.	Partners ervaren spanning tussen hun vertrouwensrol in de buurt en de gemeentelijke verwachting om signalen te melden. Het ontbreken van terugkoppeling verlaagt de meldingsbereidheid.
	Thema's worden positief ontvangen en herkend door inwoners en samenwerkingspartners, wat het draagvlak vergroot.	Wantrouwen van bewoners richting de gemeente, mede door eerdere terugtrekking uit het sociaal domein, belemmert samenwerking.
	Professionele organisaties tonen bereidheid om mee te denken over de inrichting van interventies, wat de gezamenlijke aanpak versterkt.	Vermoeidheid onder bewoners na eerdere participatietrajecten leidt tot een voorkeur voor tastbare resultaten boven abstracte interventies.
		Verschil in tempo tussen gemeente en partnerorganisaties bemoeilijkt samenwerking, dit vraagt om geduld en goed partnerschap.
Organisatorisch niveau	De beschikbaarheid van financiële middelen maakt het mogelijk om een passend en groeiend activiteitenaanbod te realiseren.	Overlap in taken tussen professionals (die t.b.v. interventie ingezet worden) en andere gemeentelijke functies vraagt om heldere afbakening en afstemming.
	Aansluiten bij bestaande programma's zoals Preventie met Gezag biedt directe toegang tot professionele netwerken en infrastructuur, bijv. met het oog op signaleringsmogelijkheden.	Tijdsdruk bij het vinden van sleutelfiguren en het formuleren van heldere rollen leidt tot onduidelijkheid in verwachtingen en vertraging in uitrol van interventie.
	Bewuste keuzes en afstemming binnen de organisatiestructuur versterken de effectiviteit van de interventie.	Moeilijke toegang tot gesloten gemeenschappen en organisaties maakt samenwerking rondom jongeren niet vanzelfsprekend.

Systeemniveau		Financiële onzekerheid door gemeentelijke bezuinigingen en het 'ravijnjaar' maakt het lastig om de interventie duurzaam te maken.
		Scholen ervaren spanning tussen hun onderwijstaak en sociaalemotionele ondersteuning, waarvoor zij niet structureel worden gefinancierd.
		Wanneer SPUK financiering wegvalt, dreigen wachtlijsten op te lopen. Structurele investeringen in preventie zijn nodig, maar vragen om bestuurlijke moed om te durven investeren.

Voorlopige opbrengsten
Wat de opbrengsten van de interventies gericht op vroegsignalering betreft zien we het volgende op output niveau:

- Er is veel geïnvesteerd in **training en voorlichting**: er zijn bijvoorbeeld voorlichtingsmaterialen zoals folders ontwikkeld, bijeenkomsten georganiseerd en professionals getraind. Exacte aantallen zijn niet beschikbaar, behalve in één gebied: daar gaat het om 150 professionals per jaar.
- Er zijn **mensen aangesteld** voor het vervullen van specifieke rollen, zowel formeel (bijvoorbeeld een netwerkmaker, ingehuurde trainers) als informeel (sleutelfiguren). In één van de gebieden zijn inmiddels drie bestaande sleutelfiguren actiever ingezet en twee nieuwe sleutelfiguren geïdentificeerd.
- Er zijn **vele gesprekken gevoerd**, zowel tussen formele partners als tussen professionals en inwoners (bijvoorbeeld om voorlichting te geven aan ondernemers of om contacten te leggen met bepaalde groepen inwoners).

De opbrengsten op het niveau van ervaren effecten zijn als volgt:

- **Meer bewustwording** en daarmee **zichtbaarheid** van bepaalde kwetsbaarheden of omstandigheden. Concreet gaat het bijvoorbeeld om meer zicht op problematieken waar jonge kinderen al mee geconfronteerd worden; meer zicht op en kennis van een abstract thema als ondermijning in de directe omgeving, en meer zicht op wat er speelt in de buurt, onder meer op het gebied van overlast.
- **Eerder en beter signaleren van problematiek**. Hoewel dit (nog) niet altijd hard gemaakt kan worden, geven verschillende geïnterviewden wel aan het idee te hebben dat professionals beter in staat zijn om signalen te herkennen en te handelen, wat leidt tot meer meldingen. De toename van meldingen wordt ook teruggeleid tot een verbeterde samenwerking tussen partners, waardoor onderling vertrouwen is gegroeid en men zich meer betrokken voelt. Er zijn niet alleen méér, maar ook andersoortige meldingen: van zaken die eerder onder de radar bleven, maar waar al langer problematiek bleek te bestaan. Ook benoemt een geïnterviewde dat er al een breed scala aan doelgroepen bereikt is in één van de gebieden, wat volgens deze geïnterviewde ook bijdraagt aan een betere vroegsignalering.
- Bij één van de interventies noemt een geïnterviewde dat de inzet soms ook al in hele concrete zin heeft bijgedragen aan het **verminderen van overlast**, zoals een rustig verlopen jaarwisseling.
- Door één van de gebieden werd bovendien genoemd dat de inzet van de interventie heeft bijgedragen aan een gevoel bij **externe partners dat zij zich beter/meer gezien en gehoord voelen** door de gemeente en daardoor enthousiast zijn om mee te doen.

Monitoring en evaluatie
De drie gebieden laten een gevarieerd beeld zien qua monitoring: van formele onderzoeksstructuren tot praktijkgestuurde bijstelling. Twee interventies combineren kwantitatieve en kwalitatieve inzichten via een gedeelde methodiek (bijvoorbeeld Impact Narrative Tool), terwijl andere interventies nog zoeken naar balans tussen structuur en flexibiliteit. Verder valt op dat leren en verbeteren centraal staan, en dat de mate van systematiek en borging per interventie verschilt.

4. Interventies gericht op versterken veerkracht en weerbaarheid buurt, sociale cohesie

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid definieert maatschappelijke samenhang of sociale cohesie als 'wat een gemeenschap bij elkaar houdt en het vermogen van burgers om samen te leven en samen te werken'. Het Sociaal Cultureel Planbureau spreekt eveneens over 'de 'lijm' die gemeenschappen bij elkaar houdt'. Ze benadrukken daarbij het verschil tussen zogenaamde horizontale en verticale verbindingen: "De horizontale verbinding gaat over het vertrouwen en de verbondenheid die (groepen) burgers onderling ervaren. De verticale verbinding gaat vooral over de (vertrouwens)relaties tussen groepen burgers en de overheid."

Veel van de focusgebieden richten zich binnen het SPUK KW thema Veerkracht en weerbaarheid op **interventies die sociale cohesie bevorderen**. Een groot deel van deze gebieden zet primair in op het intensiveren van horizontale verbindingen, maar er zijn er ook die expliciet focussen op het creëren of herstellen van verticale verbindingen.

> NB: De interventies en bevindingen in deze paragraaf hebben veel raakvlakken met de bevindingen uit de studie over sociale cohesie in hoofdstuk 6.

Schets van de interventies
Concreet focussen twaalf interventies in zeven gebieden zich primair op sociale cohesie als doelstelling. Het gaat daarbij om interventies gericht op een grote diversiteit aan doelgroepen, soms alle nieuwe bewoners, soms specifiek kwetsbare doelgroepen (zoals moeders van kinderen in de criminaliteit of bewoners uit een zorgcomplex), soms op mensen met een specifieke culturele achtergrond, of minder zichtbare gemeenschappen. Ook zijn er interventies die zich simpelweg op alle bewoners in een bepaalde wijk/gebied richten.

De doelstellingen van deze interventies, onder de bredere paraplu van sociale cohesie, zijn als volgt onder te verdelen:

- Het **bereiken van nieuwe groepen inwoners**, zoals mensen die nieuw in de buurt zijn of gemeenschappen die nog weinig worden bereikt.
- Het vergroten van het sociale netwerk van mensen, isolement verminderen en mensen steun laten vinden bij elkaar – het **versterken van de 'samenredzaamheid'** (specifieke inzet op horizontale verbinding).
- De **relatie tussen overheid en instanties** enerzijds **en inwoners** anderzijds verbeteren (specifieke inzet op verticale verbinding).
- Het **versterken van het informele netwerk** in de wijk en dit **meer verbonden** maken met het **formele netwerk**, zodat het tot duurzame samenwerking komt.

Daar hoort een breed scala aan activiteiten bij:

- Twee gebieden hebben **community builders** of buurtmakers ingezet.
- Drie gebieden richten zich op de inzet en ondersteuning van **sleutelfiguren**, bijvoorbeeld jongeren uit de wijk die als streetcoach fungeren of vrijwilligers uit de wijk die langsgaan bij nieuwe inwoners om ze welkom te heten. In één van de gebieden wordt er met behulp van sleutelfiguren geïnvesteerd in de verticale verhouding tussen instanties (gemeente, organisaties) en bewoners.
- Drie gebieden creëren **ontmoetingsgroepen**, bijvoorbeeld voor vrouwen uit specifieke gemeenschappen of voor moeders van kinderen in de criminaliteit.
- Een gebied zet in op **matching tussen jongere en oudere wijkbewoners**, om elkaar te helpen.
- Een gebied werkt aan de organisatie van **herdenkingen en vieringen.**
- In verschillende gebieden wordt ten slotte ingezet op het creëren van concrete **ontmoetingsplekken**, zoals een moestuin of een buurtkamer. Niet in alle gevallen is dit concreet vanuit de SPUK KW gelden gefinancierd, soms is het een uitvloeisel van inzet door bijvoorbeeld een community builder.

Integrale samenwerking

In alle gebieden wordt voor de interventies op het vlak van sociale cohesie samengewerkt met een breed scala aan partners, zowel formeel als informeel. Het gaat dan om zorg- en welzijnspartijen, gemeente, programmabureau, woningcorporaties, stichtingen, bewonersorganisaties en cultuurorganisaties. In een enkel gebied wordt de interventie vrijwel volledig gedragen door een groep inwoners en zijn zij de voornaamste kartrekker en is het programmabureau vooral ondersteunend/faciliterend. In een klein aantal gebieden zijn formele partijen zoals een welzijnsorganisatie volledig aan de slag met de uitvoering, met financiering van en in overleg met het programmabureau. In de meeste gebieden gaat het echter om een samenspel tussen formele organisaties en het informele circuit. Dit is anders dan bij de andere categorieën interventies onder veerkracht en weerbaarheid, waar veelal meer gewerkt wordt vanuit formele organisaties. In hoeverre dit samenspel tussen formeel en informeel goed verloopt, verschilt per gebied en zelfs per wijk in de gebieden. Hoe dit op wijkniveau kan verschillen is iets waar de betrokkenen in een van de gebieden nog de vinger achter proberen te krijgen. In een ander gebied zijn de verschillen op wijkniveau het gevolg van bewust 'maatwerk' per wijk: in de ene wijk ligt de eerste focus op het op gang krijgen van het samenwerkingsproces tussen organisaties (waarna ook de inwoner meer betrokken gaat worden), terwijl in de andere wijk al veel initiatieven vanuit en met inwoners gebeuren.

Uitvoering

Hoe het staat met de uitvoering verschilt erg per gebied. In ongeveer de helft van de gebieden is de interventie nog in de onderzoekende opstartfase, zijn net de eerste stappen gezet of is de interventie wel opgestart maar zijn er tot dusverre nog weinig deelnemers. Met name het bereiken van specifieke doelgroepen (bijv. moeders) blijkt daarin een uitdaging: het vraagt veel inzet van uitvoerders en partners om mensen te benaderen en vertrouwen te creëren. Bij het aanstellen van mensen als community builders en buurtmakers is te zien dat het opstartproces een wat langere aanloop kende, onder meer omdat zaken als het opstellen van een functieprofiel en de werving veel zorgvuldigheid vroegen – de specifieke personen die voor de functie worden aangesteld gaan de interventie immers dragen.

Bij de andere helft van de gebieden is de uitvoering al langer op de rit, zijn er bijeenkomsten of evenementen geweest, hebben ontmoetingen plaatsgevonden en zijn er in een aantal gevallen alweer nieuwe initiatieven uit voortgekomen.

De volgende bevorderende en belemmerende factoren spelen een rol bij de uitvoering van de interventies gericht op sociale cohesie:

Interventies gericht op versterken veerkracht en weerbaarheid buurt, sociale cohesie		
Niveau	**Bevorderende factoren**	**Belemmerende factoren**
Individueel niveau	**Het grote enthousiasme, de grote motivatie en betrokkenheid van zowel professionals als vrijwilligers.** Initiatieven raken verder verankerd door enthousiast geworden inwoners die een deel van de organisatie op zich gaan nemen en/of erop voortbouwen. Eigenaarschap komt zo ook meer bij de inwoner, waardoor initiatieven duurzamer worden en verbonden met andere initiatieven in de wijk. Het goed **luisteren naar de behoeften van inwoners** en ze daarin faciliteren is daarbij een belangrijke randvoorwaarde.	**Complexiteit bij werving van moeders,** mede door overbelasting of sociaal isolement. Niet alle vrouwen durven of mogen deelnemen, wat vraagt om cultuursensitieve benadering.
	Laagdrempelig contact leggen, zoals een laagdrempelige en gezellige ontmoetingsactiviteit voor vrouwen, of het letterlijk aanbellen bij nieuwe inwoners. Helpend daarbij kan iets heel praktisch zijn als een welkomstasje – dit werkt drempelverlagend.	Sleutelfiguren zijn moeilijk te vinden of langdurig te binden. Hun persoonlijke motivatie sluit ook niet altijd aan bij projectdoelen.
Relationeel niveau	Het **werken met bestaande partijen en netwerken**. Wanneer met en via bestaande contacten wordt gewerkt – wat via bestaande partijen kan, maar bijvoorbeeld ook via sleutelfiguren – is er al een ingang en basis van vertrouwen.	Hoge drempels voor contact tussen bewoners, mede door culturele verschillen of eerdere negatieve ervaringen van bewoners.
	De **inzet van vrijwilligers, community builders en sleutelfiguren**, omdat zij de verbinding kunnen leggen tussen bewoners en (sociale) voorzieningen.	Botsende belangen tussen bewoners en partners kunnen leiden tot verwarring over doelen en prioriteiten.
	Onderliggend aan deze punten zijn **transparantie, open communicatie, en blijven bouwen aan vertrouwen**. Dit geldt zowel tussen professionals onderling als tussen inwoners en professionals.	Wantrouwen richting de gemeente en voorkeur voor tastbare resultaten vragen om een praktische, geduldige aanpak.
Organisatorisch niveau	Het **faciliteren van bewoners** (zoals financieel, organisatorisch, connecties leggen) en het zoveel mogelijk **beleggen van het eigenaarschap** bij hen, is door veel gebieden genoemd als een belangrijke randvoorwaarde voor	Functionarissen die een brugfunctie hebben tussen het formele en informele circuit worden soms te veel in formele structuren getrokken, wat hun informele kracht ondermijnt.

	succes. Voor de betrokkenen van een programmabureau of gemeente betekent dit dat ze een responsieve houding aannemen, waarbij ze initiatieven uit de gemeenschap serieus nemen en ondersteunen. Ook is een lerende houding nodig, waarbij bewoners en professionals samen initiatieven ontwikkelen en verbeteren. Een disclaimer hierbij is dat professionele ondersteuning wel belangrijk blijft voor opschaling en uitvoering van grotere activiteiten, zoals festivals.	
	Werken vanuit een **gemeenschapsgerichte aanpak/ABCD-methodiek**, wat helpt om te bouwen op bestaande krachten in de wijk.	Het blijkt voor veel professionals lastig om inwoners daadwerkelijk een rol te geven met mandaat/eigenaarschap. Professionals vallen snel terug in oude gewoontes.
	Een duidelijke **afbakening van taken en rollen** tussen de verschillende informele en formele betrokkenen bij een aanpak.	Interne veranderingen of beperkte ondersteuning bij welzijnsorganisaties kunnen vertragend werken.
Systeemniveau		Onzekerheid over financiering maakt structurele uitvoering lastig, zeker bij kortlopende regelingen.
		Strikte geografische afbakening leidt tot uitsluiting van mensen net buiten het focusgebied.
		Verschil in tempo en verwachtingen tussen gemeente en partners bemoeilijkt samenwerking.
		Risico op verlies van autonomie van uitvoerder bij integratie in bredere welzijnsstructuren.

Voorlopige opbrengsten

De voorlopige output van de interventies gericht op sociale cohesie is als volgt:

- Het **aanstellen van mensen** die de interventie(s) uitvoeren. Dat kan gaan om het daadwerkelijk aannemen van mensen voor (nieuwe) functies, zoals community builders, maar ook het vrijmaken van uren voor bestaande medewerkers of het aantrekken van vrijwilligers of sleutelfiguren. Bij formele functies betreft dit doorgaans een of twee mensen per gebied, bij vrijwilligers en sleutelfiguren variëren de aantallen tussen de acht en twaalf mensen.
- Er zijn veel **contacten gelegd** en **gesprekken geweest**. Dit behelst een breed scala, variërend van gesprekken met netwerkpartners om interventies onder de aandacht te brengen, tot langsgaan bij adressen van nieuwe inwoners, tot actief naar vindplaatsen en ontmoetingsplekken gaan. Deze output is lastig in aantallen uit te drukken, maar is wel een wezenlijk onderdeel van het werk bij de interventies gericht op sociale cohesie.

- In een aantal gebieden zijn er **concrete (grootschalige) activiteiten** gerealiseerd, zoals een festival, regelmatige groepsontmoetingen of een moestuin.

Bij sommige interventies zijn niet of nauwelijks ervaren effecten te noemen, omdat ze nog in de beginfase zijn. Maar bij de meerderheid zijn er al wel eerste ervaren effecten. Over het algemeen zijn het **effecten op kleine schaal**, met de **hoop dat deze een vliegwieleffect hebben** en leiden tot groter effect. Het gaat dan om zaken als:

- **Een (nieuw) deel van de inwoners is enthousiast geworden en geactiveerd** om mee te (gaan) doen aan activiteiten.
- **Eerste verbindingen tussen een diversiteit aan doelgroepen zijn gelegd** (mensen die elkaar normaliter minder ontmoeten), doordat activiteiten worden georganiseerd waarbij ontmoeting ontstaat.
- **Er zijn nieuwe initiatieven ontstaan** omdat mensen elkaar leerden kennen en er gedeeld enthousiasme ontstond, zoals een ontmoetingsmogelijkheid waar verschillende (voormalige) koks samenkomen om te koken voor mensen uit de wijk, of een nieuwe groep bewoners die eerst niet bereikt werd, en die nu vragen om facilitering bij het creëren van een ontmoetingsruimte.

Monitoring en evaluatie
In de meeste focusgebieden is er geen specifiek aanvullend onderzoek gedaan naar de desbetreffende interventies, maar wordt dit meegenomen in de standaard verantwoordingsrapportages vanuit de uitvoerende organisaties en/of in de structurele monitoring die vanuit het programmabureau of de gemeente plaatsvindt. In drie gebieden is er wel aanvullend (extern) onderzoek, bijvoorbeeld actieonderzoek door een hogeschool of door gebruik te maken van de Impact Narrative Tool.

Colofon

Utrecht, juni 2026

Auteurs: Movisie: Hanneke Mateman, Karijn van den Berg, Yara Noordewier, Jessica de Ruijter, Maarten van den Broek, Karin Sok; Verwey-Jonker Instituut: Esther de Weger, Malon Peeters-Osseyran, Anneke Brock, Dominique Burggraaff, Dirk Woertink

Met medewerking van: Gijs Verwaijen en Ruth Yohannes (Verwey-Jonker Instituut), Esra van Koolwijk (Movisie)

Eindredactie: Tekstbureau zonder H

Opmaak: Movisie

Met dank aan de NPLV focusgebieden

Deze publicatie is te downloaden via www.wijkwijzer.org en via www.leefbaarenveilig.nl

© WijkWijzer

Overname van tekst is toegestaan onder voorwaarde van bronvermelding: © WijkWijzer, Den Haag, 2026.

Overname van afbeeldingen, foto's en illustraties is niet toegestaan. De personen op de foto hebben niet altijd een relatie met het onderwerp of de tekst.

Deze uitgave is ontwikkeld met ondersteuning van het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid en is een uitgave van het kennis- en leernetwerk WijkWijzer.

Deze publicatie is gefinancierd door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

WijkWijzer

WijkWijzer is een platform voor leefbare en veilige wijken. In WijkWijzer bundelen de volgende kennis- en netwerkorganisaties actief hun krachten op het terrein van leefbaarheid en veiligheid: Platform31, het Verwey-Jonker Instituut, het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV), het Landelijk Platform Buurt- en Wijkgericht Werken (LPB), het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA), Movisie en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

De inhoud van deze publicatie is met grote zorg samengesteld. Desondanks is WijkWijzer niet aansprakelijk voor de eventuele schade die ontstaat door het gebruik van deze informatie.